

Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey
Journal of VOSST

ISSN: 2687-3478

İSPARTA
UYGULAMALI BİLİMLER
ÜNİVERSİTESİ

Yıl: 4 Sayı: 9
Ağustos 2022

TÜRKİYE MESLEKİ VE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

(Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey – Journal of VOSST)

ISSN: 2687-3478

Ağustos 2022, Yıl: 4, Sayı: 9

SAHİBİ

Prof.Dr. İbrahim DİLER

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi adına

SORUMLU MÜDÜR

Doç.Dr. Mualla Birgül HUBAN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

EDİTÖRLER

Doç.Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Doç.Dr. Mualla Birgül HUBAN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Dr.Öğr.Üyesi Bülent ÖZGÜL (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr.Öğr.Üyesi Meriç PEHLİVAN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Dr.Öğr.Üyesi Tuğrul HOCAOĞLU (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Öğr.Gör.Dr. Adnan SELMAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)

DANIŞMA KURULU

Prof.Dr. Hidayet Hale KÜNÜÇEN, Başkent Üniversitesi

Prof.Dr. Hulusi DOĞAN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof.Dr. Timuçin KODAMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç.Dr. Murad Alpaslan KASALAK, Akdeniz Üniversitesi

Doç.Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

HAKEM KURULU

- Prof.Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof.Dr. Hulusi DOĞAN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof.Dr. Timuçin KODAMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Kemaleddin TAŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Murat Ali DULUPÇU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Fatma YETİM, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof.Dr. Ümit AKCA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Atila GÜL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Sevim ATEŞ CAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof.Dr. Hüseyin GÜL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet FİDAN, Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Hakan DEMİRGİL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Murad Alpaslan KASALAK, Akdeniz Üniversitesi
Doç.Dr. Hakan Mehmet KİRİŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç.Dr. Nezihe TÜFEKÇİ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Müge DEMİR AYRAL, İstanbul Medipol Üniversitesi
Doç.Dr. Didar BÜYÜKER İŞLER, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Baran ARSLAN, Harran Üniversitesi
Doç.Dr. Elvettin AKMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Çiğdem AKMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Murşit IŞIK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet Buğra HAMŞIOĞLU, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa GENÇ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Turan KOCABIYIK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Uğur KURTARAN, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Sevcan YILDIZ, Akdeniz Üniversitesi
Doç.Dr. Aykut SEZGİN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa SOBA, Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Salih MEMİŞ, Giresun Üniversitesi
Doç.Dr. Hasan Hüseyin UZUNBACAK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Hakan AKYURT, Giresun Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet DİNÇ, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç.Dr. İhsan KÜRELİ, Gazi Üniversitesi

Doç.Dr. Mehmet YİĞİT, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç.Dr. Erdal EKE, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Cihad ŞENTÜRK, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa NAL, Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Doç.Dr. Selen IŞIK MADEN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Eylem BAYRAKÇI, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Meral BÜYÜKYAZICI, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Oğuz NEBİOĞLU, Akdeniz Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Perihan EREN BANA, Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Esra VONA KURT, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Onur DEMİREL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Gürkan KALKAN, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Yunus GÜLCÜ, Fırat Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Adeviye ERDOĞAN, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ali Barış KAPLAN, İbn Haldun Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Günseli GÜÇLÜTÜRK BARAN, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Gözde İKİZER, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Hatice ÖZCAN, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Şerife DURMAZ, Akdeniz Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Gökhan TURHAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ali TEHCİ, Ordu Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ali Kemal NURDOĞAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Abdülmelik ARAS, Iğdır Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Gonca MANAP DAVRAS, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Süha ÇELİKKAYA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Öznur AYDIN, Akdeniz Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ülkü KÜÇÜKKURT, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Güler YANIK, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Akif ALTUNAY, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Nurcan YAĞMURLU, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Derya TOKSÖZ KILIÇ, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Hasan ŞENOL, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Adem YILMAZ, Kastamonu Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Özel SİLSÜPÜR, Trabzon Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Yener AKMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Okan BÜTÜNER, Düzce Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Tahsin IŞIK, Kırklareli Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ümit ALPEREN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Seda EFE, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Tuğrul HOCAOĞLU, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Bülent ÖZGÜL, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Meriç PEHLİVAN, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mustafa ÖZYÜCEL Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Hatice SARI GÖK, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ferhat ÖZBAY, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Öğr.Gör.Dr. Adnan SELMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Öğr.Gör.Dr. İrfan SEKTİOĞLU, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Öğr.Gör.Dr. Murat Yusuf UÇAN, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Öğr.Gör.Dr. Günseli GÜMÜŞEL, Atılım Üniversitesi
Araş.Gör.Dr. Oktay TATLICIOĞLU, Dicle Üniversitesi
Uzm. Hüseyin Uslu, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Özlem GÜDÜK ÖZAYDIN, Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Öğr.Gör. Erdoğan ATEŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Öğr.Gör. Özlem AKARÇAY, Karatay Üniversitesi
Öğr.Gör. Çağlar ÇİÇEK, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Öğr.Gör. Abdülselami SARIGÜL, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Halis ÖZERK, Uzman Psikolog
Dr. Venhar KAPLAN, Milli Eğitim Bakanlığı
Uzm.Samet ARIKER, Milli Eğitim Bakanlığı
Uzm.Gülşah AKTO, Fırat Üniversitesi

İndeksler / Indexes:

Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey are indexed in the following data bases/bibliographies/indices:

İletişim: Tel: 0246 4414334 – 0246 4417016

E-posta: journalofvosst@gmail.com

TÜRKİYE MESLEKİ VE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

(Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey – Journal of VOSST)

Ağustos 2022, Yıl: 4, Sayı: 9

İÇİNDEKİLER

ISPARTA İLİNDEKİ BİST30 ENDEKS YATIRIMCILARININ HABER ETKİSİYLE OLUŞAN FİNANSAL YATIRIM KARARLARININ ARAŞTIRILMASI

İlknur Ülkü ARMAĞAN, Murat Ali DULUPÇU.....1-25

EVALUATION OF GASTRONOMY AND CULINARY ARTS DEPARTMENT CURRICULUMS IN THE CONTEXT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN GASTRONOMY AND TOURISM

Berkay SEÇUK, Ümit SORMAZ, Yılmaz SEÇİM.....26-37

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN PANDEMİ SÜRECİNDE YÜZ YÜZE EĞİTİMDE YAŞADIĞI PROBLEMLER

Sevinç ATEŞ ÖZDEMİR, Sait YILDIRIM.....38-50

AKIŞ DENEYİMİ: İŞYERİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME

Serpil KÖSE YÜRÜK, Tahsin AKÇAKANAT, Eylem BAYRAKÇI.....51-59

KAMU İNTERNET VE MOBİL SAĞLIK UYGULAMALARI KULLANIM NİYETİ DEĞİŞKENLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Vahap KARAÇADIR, Aykut SEZGİN.....60-71

SİYASİ PARTİ YANDAŞLARININ YAKIN OLDUKLARI PARTİYLE İLİŞKİ DÜZEYİ İLE LİDERLİK BEKLENTİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bülent ÖZGÜL.....72-91

PRIVATE SECURITY EDUCATION (COMPARISON OF TURKEY AND NORTH CYPRUS TURKISH REPUBLIC)

Ali YAĞCI, Enes GÜNEY.....92-107

SİGORTA ŞİRKETLERİNİN İNSAN KAYNAKLARI İLETİŞİM FAALİYETLERİ

Hale Nur GÜLER.....108-119

KUYUMCULUK DÖKÜM TEKNİĞİNİ UYGULAYAN ATÖLYELERDE TASARIM, ÜRETİM VE PAZARLAMA DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Birsen ERGÜN.....120-130

KIRMIZI ODA DİZİSİ İZLEYİCİLERİNİN PSİKOLOJİK YARDIM ALMA TUTUMUNUN VE SOSYAL DAMGALANMA ALGILARININ İNCELENMESİ

Gurur Cansu PAMUKÇU, Hacer KURT, Melih SEVER.....131-147

Atf için / for cited: Armağan, İ.Ü., Dulupçu, M.A.(2022). Isparta İlindeki BİST30 Endeks Yatırımcılarının Haber Etkisiyle Oluşan Finansal Yatırım Kararlarının Araştırılması. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 4, Sayı: 9, Ağustos 2022, s.1-25.

ISPARTA İLİNDEKİ BİST30 ENDEKS YATIRIMCILARININ HABER ETKİSİYLE OLUŞAN FİNANSAL YATIRIM KARARLARININ ARAŞTIRILMASI*

İlknur Ülkü ARMAĞAN**

Murat Ali DULUPÇU***

ÖZET

Geleneksel finans teorileri finansal piyasalarda finansal yatırımcının her zaman rasyonel davrandığını, yatırım kararlarında getirisini maksimize edecek kararlar verdiğini, tam bilgiye sahip olduğunu, piyasada işlem maliyetlerinin olmadığını varsaymaktadır. Piyasalarda tüm bilgi finansal varlık fiyatlarına hızla yansımakta, varlık fiyatları gerçek değerini yansıtmakta, normalin üzerinde getiri fırsatı oluşmamaktadır. Bu piyasa etkinliğiyle tanımlanmakta ve Etkin Piyasalar Hipotezi ile açıklanmaktadır. Fakat geleneksel teoriler piyasalardaki finansal yatırımcıların yatırım kararları nedeniyle oluşan anormal varlık fiyatlarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle açıklanmakta güçlük çekilen finansal krizler, fiyat anomalileri yatırımcı davranışını da dikkate alan davranışsal finans yaklaşımıyla daha iyi açıklanmaya çalışılmaktadır.

Çalışmada BIST30 Endeks getirisinden hesaplanan ± 4 standart sapma değerleri ile tespit edilen örneklem olarak seçilen haberlerin BIST30 Endeks pay senetleri yatırımcısı üzerindeki etkileri Olay Analizi Yöntemi ile araştırılmaktadır. Böylece BIST30 Endeksinin piyasa etkinliği de Isparta ili örnekleminde incelenmiş olacaktır. Analiz sonuçları BIST30 Endeksinde haber etkisi sonucu anormal getiri oluştuğunu ve piyasanın yarı güçlü formda etkin olmadığını göstermektedir. BIST30 Endeks pay senetlerinde olumlu haber etkisi sonrası negatif trend başlarken, olumsuz haber etkisi sonrasında ise pozitif trend başlamaktadır. Ayrıca demografik olarak Isparta ilindeki yatırımcı verileri analiz edildiğinde 40 yaş altı daha çok sayıdaki yatırımcı, daha küçük değerdeki portföylerle piyasada işlem yaparken, 40 yaş üstü daha az sayıdaki yatırımcı daha büyük portföylerle yatırım yapmayı tercih etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Finans, Olay Analizi Yöntemi, Yatırımcı Davranışı, Piyasa Anomalisi, Etkin Piyasalar Hipotezi.

JEL Sınıflandırma Kodları: B26, G10, G14, G41.

INVESTIGATION OF FINANCIAL INVESTMENT DECISIONS OF BIST30 INDEX INVESTORS IN ISPARTA WITH THE EFFECT OF NEWS

ABSTRACT

Traditional finance theories assume that the financial investor always behaves rationally in financial markets, makes decisions that will maximize his return in investment decisions, has full information, and has no transaction costs in the market. In the markets, all information is rapidly reflected on the prices of financial

* Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda "Davranışsal İktisat Perspektifinden Yatırımcıların Finansal Yatırım Kararlarının Olay Analizi Yöntemi ile İncelenmesi" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

** Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Keçiborlu Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Öğr.Gör.Dr., ulkuarmagan@isparta.edu.tr

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Prof.Dr., muratdulupcu@sdu.edu.tr

assets, asset prices reflect their real value, and there is no opportunity for returns above normal. This is defined by market efficiency and explained by the Efficient Markets Hypothesis. However, traditional theories are insufficient to explain the abnormal asset prices caused by the investment decisions of financial investors in the markets. For this reason, financial crises and price anomalies that are difficult to explain are tried to be better explained with the behavioral finance approach that takes into account investor behavior.

In the study, the effects of the news selected as the sample, determined with ± 4 standard deviation values calculated from the BIST30 Index return, on the investors of BIST30 Index stocks are investigated by the Event Analysis Method. Thus, the market efficiency of the BIST30 Index will be examined in the sample of Isparta province. The results of the analysis show that abnormal returns occur with the effect of news in the BIST30 Index and the market is not efficient in a semi-strong form. After the positive news effect, the negative trend starts in BIST30 Index stocks, while the positive trend starts after the negative news effect. In addition, when the investor data in Isparta is analyzed demographically, more investors under the age of 40 trade in the market with smaller portfolios, while fewer investors over the age of 40 prefer to invest with larger portfolios.

Keywords: Behavioral Finance, Event Analysis, Investor Behavior, Market Anomalies, Efficient Markets Hypothesis.

JEL Classification Codes: B26, G10, G14, G41.

GİRİŞ

Finans alanının incelediği konulardan biri finansal piyasalardaki finansal varlıkların fiyat oluşumudur. Finansal varlık fiyatlaması, finansal yatırımcıların belirsizlik altında farklı getiri ve risk düzeyine sahip varlıklar arasındaki yatırım kararları sonucu oluşan varlıkların fiyatıdır. Dolayısıyla finansal varlık fiyatlarının nasıl oluştuğu ve nasıl modelleneceği üzerine çalışmalar yapılmaktadır.

Finansal varlık fiyatlaması üzerine kurulan tüm finans modellerinin temel varsayımı ise yatırımcıların rasyonel olduğudur. Modeller, yatırımcının tam, maliyetsiz bilgiye sahip olduğunu ve yeni bilgi karşısında beklentilerini rasyonel şekilde güncelleyerek faydasını maksimize edecek yatırım kararlarını verdiğini, sistematik hata yapmadığını, yapsa bile tekrarlamayacağını kabul etmektedir. Böylece finansal varlık fiyatları rasyonel varsayımı ile mevcut bilgiyi doğru şekilde yansıtmaktadır. Bu Etkin Piyasalar Hipotezi (EPH) ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla yatırımcıların rasyonel davrandığı etkin piyasalarda, varsayımlar altında, gerçek değerini yansıtan varlık fiyatları modellenmektedir. Fakat varsayımlara dayalı olarak kurulan bu modeller gerçek hayatta, finansal piyasalarda oluşan varlık fiyatlarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Finansal varlık fiyatlarının gerçek değerinden uzaklaşması piyasalarda fiyat anomalilerinin oluşmasına neden olmaktadır.

Bu durum teorilerin sorgulanmasına neden olurken, yatırımcının yatırım kararlarında etkisi altında kaldığı psikolojik, sosyal, kültürel ve daha birçok faktörü de modellerine ekleyen davranışsal finans yaklaşımını ön plana getirmektedir. Böylece yatırımcı davranışı ve finansal piyasalardaki anomalilerin nedenleri daha detaylı şekilde incelenmektedir. Yatırımcı davranışının rasyonel olduğunu kabul eden geleneksel finans teori ile örtüşmeyen finansal krizler ve birçok fiyat anomalisi davranışsal finans ile yatırımcı davranışı kaynaklı olarak açıklanmaya çalışılmaktadır (Ceylan ve Korkmaz, 2006, s.609). Çünkü davranışsal finansın ana sorusu, finansal piyasalarda yatırımcının yatırım kararlarının, varlık fiyatlarının oluşumunu nasıl etkilediği üzerine kurulmaktadır. Böylece davranışsal finans, yatırımcı davranışını modellerine ekleyerek finansal varlık fiyatlarının daha doğru değerlendirilmesini sağlayan alternatif bir yaklaşım sunmaktadır.

Çalışmada da ilk bölümde genel olarak finansal piyasalar ve finansal yatırımcı kavramları tanımlandıktan sonra ikinci bölümde finansal piyasalarda kullanılan geleneksel finans teorileri açıklanmakta ve davranışsal finans yaklaşımına neden gerek duyulduğu farklılıklar ön plana çıkarılarak anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde ise yatırımcı davranışı ve finansal piyasalarda neden olduğu fiyat anomalileri açıklandıktan sonra dördüncü bölümde Isparta ili örneklem olarak alınarak seçilen haberler Olay Analizi Yöntemi kullanılarak BIST30 Endeks ve pay senetleri üzerindeki yatırımcı davranışı tercih edilen tarihler arasında tespit edilmeye çalışılmaktadır.

1. FİNANSAL PİYASALAR, FİNANSAL YATIRIM VE FİNANSAL YATIRIMCI

Finans kavramına ilk olarak beş bin yıl önce Sümerler ve Babililerin ilkel sözleşmeleri ile ulaşılsa da (Baskin ve Miranti, 1997, s.29), teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve yapılan yasal düzenlemelerin etkisiyle finansal piyasalar hızla gelişmiş, derinleşmiş, finansal yatırımcı sayısı ve sermaye hareketleri artmıştır. Finansal yatırımcılar için piyasalardaki finansal ürün yelpazesi genişlemiş, piyasalara erişim kolaylaşmış, internet ve mobil uygulamalarla dünyadaki tüm piyasalarda yatırım işlemi yapabilir duruma gelmiştir. Türkiye’de de özellikle 1980’lerde yapılan yapısal düzenlemelerden sonra finansal piyasalarda hızlı bir gelişim süreci yaşanmıştır.

Finansal piyasalarda artan ürün çeşitliliği, kolayca yatırım hesabı açılabilmesi ve doğrudan işlem yapılabilmesi yatırımcı sayısını, işlem hacmini ve piyasalardaki toplam fon büyüklüğünü artırmıştır. Fakat bu gelişmeler piyasalarda oluşan bilgiyi de artırarak, yatırımcının zaman kısıtı altında tam ve doğru bilgiye ulaşımını zorlaştırmış ve daha maliyetli hale getirmiştir. Bu bilgilere, sosyal medya, medya, aracı kurum, uzman, fenomenler, troller gibi pek çok kişi ya da kurumun görüş, rapor ve açıklamaları da eklendiğinde yatırımcı için yatırım kararı vermek daha da karmaşıklaşmıştır. Belirsizlik ve risk altında yatırım kararlarını veren yatırımcının tamamına erişemediği, eksik bilgi nedeniyle yatırım kararlarındaki belirsizlikler daha da artmaktadır.

2. PORTFÖY TEORİLERİ VE FİNANSAL YATIRIMCI

Finansal piyasalarda oluşan çeşitli riskler nedeniyle yatırımcının, yatırım kararında tercih ettiği yatırım aracının risk düzeyi de önemli duruma gelmektedir. Çünkü piyasadaki her yatırım aracının beklenen getirisi ve risk düzeyi farklılık göstermekte ve beklenen getiri ile risk düzeyi arasındaki ilişki portföy teorileriyle tespit edilmeye, risk düzeyi ölçülmeye çalışılmaktadır. Böylece yatırımcının, optimal bileşime sahip yatırım portföyünü oluştururken yatırım araçlarının risk düzeyi ve getirisini dikkate alarak risk seviyesini yönetebilmesi, daha doğru yatırım kararları vererek faydasını maksimize edebilmesi sağlanmaktadır. Bu nedenle yatırımcı finansal portföy oluşturarak tek bir yatırım aracının beklenen getirisinin olasılığını değil, portföyüne tercih ettiği tüm yatırım araçlarının beklenen getirilerinin olasılık dağılımlarını göz önünde bulundurmaktadır. Yatırımcı portföy yönetimi ile portföyüne seçtiği çeşitlendirilmiş finansal varlıklar ile tercih ettiği risk seviyesi ve beklenen getiri düzeyini sağlanmaya çalışmaktadır. Genellikle portföy yönetiminde getiri maksimizasyonu ve risk minimizasyonu esas alınmaktadır. Dolayısıyla finansal piyasalarda oluşan riskleri bir ölçüde yönetebilmektedir. Portföyün risk ve getirisi arasındaki ilişki portföy teorileriyle açıklanmaktadır.

2.1. Geleneksel Portföy Teorisi

Geleneksel Portföy Teorisi, finansal yatırımcıya maksimum fayda düzeyini sağlayacak şekilde tercih edilen risk seviyesinde, en yüksek beklenen getirinin sağlanması amacı ile portföye alınacak finansal varlıklarda basit bir çeşitlendirme yapılmasıdır. Herhangi bir sayısal ölçüm, varlıklar arası fiyat ya da getiri ilişkisi tespiti yapılmadan, daha basit bir yaklaşımla, farklı türlerden finansal varlıklar tercih edilerek yatırım araçlarında çeşitlendirmeye gidilmektedir. Geleneksel portföy teorisinde portföy oluşturmanın temel amacı, finansal varlık sayısında çeşitlendirmeye gidilerek, portföyün toplam risk seviyesinin düşürülmesidir. Teoride, portföydeki finansal varlıklar arasındaki ilişkiler göz ardı edilmektedir. Çeşitlendirmede en fazla tercih edilen yöntem yalın çeşitlendirmedir. Bu yöntem finansal portföydeki yatırım aracı sayısı artırılarak ya da yatırım araçları kendi içinde farklılaştırılarak uygulanmaktadır (Büyüksalvarcı, 2010, s.230; Lekovic, 2021, ss.221-222).

2.1. Modern Portföy Teorisi

Modern Portföy Teorisi, 1952 yılında Harry Markowitz tarafından geliştirilmektedir. Teori Geleneksel Portföy Teorisini eleştirerek sadece finansal varlık sayısı artırılarak, portföy çeşitlendirmesi ile risk seviyesinin azaltılamayacağını, finansal varlıklar arası ilişkilerin kapsamlı bir analizle daha

matematiksel olarak hesaplandığı optimal bir finansal portföy modelinin gerekliliğini savunmaktadır (Markowitz, 1952).

Modern Portföy Teorisinde, finansal yatırımcıların rasyonel olduğu ve piyasaların etkin olduğunu varsayılmaktadır. Teoriye göre, yatırımcılar, yatırım kararlarını beklenen getiri ve tercih edilen risk düzeyine göre vermektedir. Finansal yatırımcılar, yatırım araçlarının belirli bir risk düzeyi için en yüksek getiriyi, belirli bir getiri düzeyi için ise en düşük risk seviyesini tercih etmektedir. Risk seviyesi ise standart sapma oranı ile ölçülmekte, matematiksel olarak beklenen getirilerin olasılık dağılımını ifade etmektedir. Oluşturulacak finansal portföy de finansal varlıkların getirileri arasındaki kovaryans katsayısı dikkate alınarak oluşturulmaktadır. Kovaryans katsayısı portföye tercih edilen finansal varlıkların tümünün beklenen getirilerinin izlediği seyrin bir ölçüsünü temsil etmektedir. Finansal varlıklar aynı yönde hareket ediyorsa kovaryans katsayısı pozitif, ters yönde hareket ediyorsa negatif, bir ilişki yoksa sıfır olarak tanımlanmaktadır. Yatırımcının tercih ettiği risk düzeyindeki maksimum getiriyi sağlayan optimal portföy, bütün finansal varlıkların beklenen getirileri, beklenen getirilerin standart sapma oranları ve beklenen getiriler arasındaki kovaryans katsayıları hesaplanarak oluşturulmaktadır (Mangram, 2013).

Modern Portföy Teorisinin temeli, portföyün risk seviyesi ve finansal varlıkların beklenen getirileri arasındaki ilişki ile tanımlanmaktadır. Yatırımcının risk seviyesi ve beklenen getiri tercihleri arasındaki ilişki de kayıtsızlık eğrileri ile gösterilmektedir. Yatırımcı kayıtsızlık eğrisi boyunca aynı fayda düzeyine, farklı risk seviyelerine ve beklenen getirilere sahiptir. Kayıtsızlık eğrileri yukarı doğru kaydıka, yatırımcılar için fayda düzeyi de artmaktadır. Yatırımcılar rasyonel davranarak kendilerine daha fazla fayda sağlayan kayıtsızlık eğrisi üzerindeki optimum risk seviyesi ve beklenen getiriye sahip portföyü tercih etmektedir (Markowitz, 1952, ss.77-78; Mangram, 2013).

2.3. Ortalama Varyans Modeli

Markowitz'in Ortalama Varyans Modeli, beklenen getiri ve riski temsil eden varyans üzerine kuruludur. Varyans en çok kullanılan risk ölçüsüdür. Model, yatırımcıların rasyonel olduğunu, getiri maksimizasyonu amaçladığını, riskten kaçındığını ve yatırımlarının beklenen getirisinin olasılık dağılımının, normal dağılımda olduğunu varsaymaktadır. Beklenen getiri normal dağılımda, $N(0,1)$ olduğunda, ortalama beklenen getiri değeri 0 ve varyans değeri ise 1'e eşit olmaktadır. Bu nedenle de normal dağılıma göre ortalamanın altındaki ve üstündeki getiriler tespit edilmekte ve bu sapmaların mutlak değeri alınarak karşılaştırma yapılabilmektedir (Karandikar ve Sinha, 2012, ss.668-669).

Modelde, varyans olarak tanımlanan risk, beklenen getiriye göre seçilmektedir. Yatırımcılar farklı getiri tercihlerine karşılık gelen risk düzeylerine göre yatırım kararlarını vermektedir. Yatırımcı için kabul edilen beklenen getiri düzeyinde, risk seviyesini azaltmak için birbiri ile negatif korelasyonda olan finansal varlıklar seçilmektedir. Bu nedenle varlıklar arasındaki korelasyon katsayısı azaldıkça, portföyün varyansı, riski de azalmaktadır (Markowitz, 1952, ss.77-91; 1959).

2.4. Etkin Piyasalar Hipotezi

Etkin Piyasa Hipotezi (EPH), Eugene Fama tarafından 1970 yılında geliştirilmiştir. Teoriye göre finansal piyasalarda pay senedi fiyatları tam bilgiyi yansıtmakta ve fiyat farklılıklarından kaynaklanan arbitraj imkanı bulunmamaktadır. Fiyat hareketleri rastlantısal şekilde oluşmakta, tesadüf yürüyüş modelini izlemektedir. Dolayısıyla geçmişte görülen fiyat hareketleri ile gelecekte oluşacak fiyat tahmin edilememektedir. Bu durumdaki piyasalara da etkin piyasa denmektedir. Etkin piyasalarda işlem gören pay senedi fiyatları, finansal varlıkların gerçek değerini vermektedir (Fama, 1976, s.145). Teoride piyasadaki bilgisel bir etkinlikten bahsedilmektedir. Ayrıca finansal piyasalarda, çok sayıda yatırımcı olduğundan ve yatırımcılar tek başına tüm piyasayı etkileyebilecek güce sahip olmadığından, dolayısıyla piyasalarda tam rekabet koşulları geçerli olduğundan, finansal varlık fiyatları her zaman arz ve talebin kesiştiği denge noktasında oluşmaktadır.

EPH'nde, yatırımcıların rasyonel ve tam bilgiye sahip olduğu, faydalarını maksimize etmek istediği, finansal varlıklar ile ilgili tüm bilginin finansal varlık fiyatına zaten yansımış olduğu, piyasaların etkin

olduğu varsayılmaktadır. Ayrıca bilgiye ulaşım ve işlem maliyetlerinin çok düşük hatta olmadığı kabul edilmektedir. Dolayısı ile hipoteze göre, finansal varlık fiyatları piyasadaki tüm bilgiyi yansıtmakta, fiyatlar arz ve talep ile belirlendiğinden, varlıkların fiyatı gerçek değerlerine eşit olmaktadır. Piyasaya ulaşan yeni bilginin de piyasa tarafından hızla fiyat düzeltilmesi yapılmakta ve hemen varlık fiyatına yansımaktadır. Böylece piyasada hatalı fiyatlanmış finansal varlık bulunmamakta, finansal varlıklar için anormal getiri fırsatı oluşmamaktadır (Fama, 1970, s.386)

Hipotezde, finansal varlıkların fiyatlarının rastlantısal hareket ettiği, piyasadaki ardışık fiyat değişimlerinin birbirinden bağımsız olduğu ve fiyat değişimlerinin olasılık dağılımının, normal dağılım izlediği varsayılmaktadır. Bu nedenle finansal varlıkların fiyat değişimlerinin geçmiş fiyatlar ile ilişkisi bulunmamakta ve gelecek fiyat tahminleri için de kullanılamamaktadır. Piyasada fiyat hareketleri tahmin edilerek anormal getiri sağlanamamaktadır. Hipotezde piyasa etkinliği zayıf, yarı güçlü ve güçlü formda olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Fama, 1970, s.388).

Zayıf formdaki piyasa etkinliğinde, piyasalar rastlantısal hareket ettiği için yatırımcıların geçmiş fiyat hareketlerini kullanarak normalin üzerinde getiri elde edemeyeceği varsayılmaktadır. Geçmiş veriler, gelecek için bir gösterge niteliğinde olmamaktadır. Piyasada oluşan her finansal varlığın fiyatı birbirinden bağımsızdır. Finansal varlıkların geçmiş fiyat verilerinden oluşan ve varlıkların gelecek fiyat tahmini için kullanılan teknik analiz ve benzeri getiri tahmin modelleri ile getiri elde edilmesi mümkün değildir. Çünkü finansal varlıkların geçmiş fiyat bilgileri yatırımcılar tarafından anlık olarak zaten fiyatlanmakta ve fiyat hareketleri rastlantısal hareket göstermektedir. Yarı güçlü formdaki piyasa etkinliğinde, yatırımcıların geçmiş finansal verilerine ek olarak kamuya açıklanmış bilgileri kullanarak da normalin üstünde getiri sağlanamayacağı varsayılmaktadır. Sadece kamuya açıklanmamış bilgi işletme içerisinden öğrenilerek piyasa getirisinin üzerinde bir kazanç sağlanabilmektedir. Yarı güçlü formda etkin bir piyasanın zayıf formda da etkin olduğu kabul edilmektedir. Güçlü formdaki piyasa etkinliğinde ise, yatırımcılar kamuya açıklanmayan özel bilgilerle de normalin üstünde getiri elde edememektedir. Çünkü kamuya açıklanan ya da açıklanmayan ekonomiye ait tüm bilgiye, yatırımcıların hızla ve maliyetsiz olarak ulaşacağı kabul edilmektedir. Bu formda, teknik analiz ya da temel analiz ile anormal getiriler elde edilememektedir (Fama, 1970, ss.383–384). Dolayısıyla EPH'ne göre yatırımcılar rasyonel olarak finansal yatırım kararlarını vermekte ve tanımlanan üç formda da piyasada anormal getiri elde edilememektedir. Fakat varsayımlar altında piyasaların etkin olduğunu savunan hipotez, piyasalarda yatırımcı davranışıyla gerçekleşen fiyat anomalilerini ve özellikle yaşanan finansal krizleri açıklayamaması nedeniyle sorgulanmakta ve davranışsal finans gibi yeni bir yaklaşımın oluşmasına neden olmaktadır.

3. DAVRANIŞSAL FİNANS VE FİNANSAL YATIRIMCI DAVRANIŞI

Ana akım iktisat ve geleneksel finans teorileri temel varsayımlarında finansal yatırımcının her zaman rasyonel karar verdiğini, yatırımlarında maksimum beklenen getiri ve minimum risk seviyesi tercih ettiğini, finansal varlık portföyünde beklenen fayda maksimizasyonu yaptığını, varlıklar ile ilgili tam bilgiye sahip olduğunu, işlem maliyetlerinin olmadığını, varlık portföyünde çeşitlendirme yaptığını, riskten kaçındığını, gelecekle ilgili önyargısız ve objektif kararlar verdiğini, diğer yatırımcıların tercihlerinden etkilenmediğini ve piyasaların etkin olduğunu varsaymaktadır. Piyasalarda yatırım araçları fiyatları tam ve doğru şekilde tüm bilgiyi yansıtmakta, bu nedenle piyasalarda ortalama getirinin üstünde bir getiri fırsatı, bir fiyat anomalisi oluşmamaktadır. Bu durum Milton Friedman ile finansal piyasalara yerleşen, “Piyasalarda bedava öğle yemeği yoktur” şeklinde ifade edilmektedir (Nofsinger, 2014, ss.2, 53). Ayrıca teoriye göre bazı durumlarda finansal varlık fiyatları gerçek değerinden uzaklaşsa ve fiyat anomalileri oluşsa bile arbitraj yapanların işlemleri piyasada tekrar doğru fiyat oluşumunu sağlamaktadır. Dolayısıyla geleneksel teorideki varlık fiyatlandırma modelleri, dengede olan mükemmel piyasalara ve her zaman rasyonel hareket eden temsili bir yatırımcı varsayımına dayanmaktadır (De Bondt, 2000, s.67).

Fakat günümüzde piyasalarda yaşanan gelişmelerin de etkisiyle oluşan fiyat anomalileri standart varlık fiyatlandırma modelleri ile tam olarak açıklanamayarak alternatif yaklaşımların oluşmasına yol açmaktadır. Çünkü piyasalarda yatırımcılar beklendiği gibi her zaman rasyonel davranmayabilmekte, finansal varlık portföyünde fayda maksimizasyonu yapmayabilmekte, çok varlığı az varlığa tercih etmeyebilmekte, piyasada her zaman tam ve maliyetsiz bilgiye sahip olmayabilmekte ve subjektif yatırım kararları verebilmektedir. Ayrıca yatırımcılar birbirlerinin yatırım kararlarından etkilenabilmekte ve her zaman riskten kaçınmayabilmektedir (Montier, 2002, s.20). Daha birçok nedenle finansal varlıkların piyasa değeri, gerçek değerini yansıtmayabilmekte, işlem hacmi artmakta ve fiyat anomalileri oluşmaktadır.

De Bondt ve Thaler 1985'teki çalışmalarında, yatırımcıların finansal varlıkların geçmiş dönem fiyat bilgileri ile aşırı kar elde edemeyeceğini, EPH'nin zayıf formda piyasa etkinliğini New York Menkul Kıymetler Borsası (NYSE) üzerinde test etmektedir. Çalışma sonucunda yatırımcıların finansal varlıkların geçmiş dönem fiyat bilgileri ile piyasalarda anormal getiri elde edebilecekleri, piyasalarda fiyat anomalilerinin olduğu dolayısıyla piyasanın zayıf formda etkin olmadığı tespit etmektedir. De Bondt ve Thaler bu durumu yatırımcının yatırım kararlarında yeni bilgiye verdiği olumlu ya da olumsuz reaksiyonla açıklamaktadır. Yatırımcılar aldıkları yeni bilgiye daha fazla önem vererek, geçmiş bilgilerini, gerçekleşme ihtimallerini, temel analizleri göz ardı edebilmekte, edindikleri yeni bilgi ile yatırım kararı verebilmektedir. Olumlu haberler piyasalarda değer kazancı, olumsuz haberler ise değer kaybı yaratarak yatırımcılar tarafından reaksiyona neden olmakta ve piyasalarda fiyat anomalileri oluşmaktadır. Fiyat anomalileri daha sonra yine yatırımcının yatırım kararları ile oluşan ters trendle ortalama getiri düzeyine dönmektedir. Çünkü pay senetlerinde yatırımcının aşırı reaksiyonu sonucu yaşanan fiyat hareketlerini, ilk harekete ters yönde oluşan fiyat hareketleri takip etmekte ve ilk reaksiyon ne kadar güçlü ise oluşan ters trend de o kadar güçlü gerçekleşmektedir. Dolayısıyla piyasalarda değer kazanan pay senetleri takip eden dönemde değer kaybederken, kaybeden pay senetleri ise değer kazanmaktadır (De Bondt ve Thaler, 1985, ss.793-797).

Böylece yatırımcı davranışını açıklamakta yetersiz kalan ve Kahneman'ın da 1979'daki çalışmasında belirttiği gibi finansal yatırımcının nasıl davrandığını değil, mevcut modele uygun olarak nasıl davranması gerektiğini söyleyen ana akım teoriler sorgulanmakta, yatırımcı davranışını gözlemleyerek modelleyen ve gerçek yatırımcının hangi faktörlere göre yatırım kararlarını verdiğini tespit eden yeni bir davranışsal yaklaşım oluşmaktadır. Model, belirsizlik ve risk altında yatırımcının arzuları, psikolojisi, içinde bulunduğu duygusal durum, bilişsel önyargıları, kişilik özellikleri, yaşı, gelir düzeyi, eğitim seviyesi, bilgi düzeyi, sosyal çevresi, geçmiş tecrübeleri, risk algısı, yaşam standardı, büyüdüğü coğrafya, yaşadığı ülkenin gelişmişlik düzeyi, kültürel farklılıklar gibi daha birçok faktörün etkisini dikkate alarak yatırımcı davranışını daha iyi açıklamaya çalışmaktadır (Pompian, 2006, s.208; Montier, 2002, s.12).

Davranışsal finans yaklaşımına göre yatırımcı belirsizlik altında her zaman rasyonel olmayan ya da sınırlı rasyonel kararlar verebilen, her zaman fayda maksimizasyonu yapmayan, finansal yatırım portföyünde çeşitlendirme yerine farklı eğilimler ile finansal varlık tercihleri yapabilen, her zaman riskten kaçınmayan, çoğu zaman psikolojik, duygusal ve bilişsel önyargılarıyla subjektif ve anlık kararlar verebilen, sosyal çevresinden etkilenen bir canlı olarak kabul edilmektedir. Statman da finansal yatırımcıyı normal insan olarak tanımlamaktadır (Statman, 2017, ss.2-3). Normal kabul edilen gerçek hayattaki yatırımcı, zaman kısıtı altında ve sınırlı bilgi işleme yeteneği ile elde ettiği bilgileri anlayabilmek için belirsiz ve kestirme yöntemleri temel yöntemlere tercih edebilmektedir. Bu nedenle yatırımcılar, finansal yatırım araçları ile ilgili yeni bilgilerin yatırım araçlarının gelecekteki nakit akışlarını nasıl etkileceğini analiz etmek yerine zihinsel kısa yolları tercih ederek sürecin zahmetinden kurtularak basitleştirilmiş kararlar verebilmektedir (Daniel ve Titman, 1999, s.4). Yatırımcı ve davranış üzerine kurulu olan davranışsal finans yaklaşımı, yatırım kararlarında yatırımcıların bilgiyi işleme sırasında sistematik hatalar yaptıklarını kabul ederek geleneksel teorilere alternatif bir paradigma sunmaktadır (Daniel ve Titman, 1999, s.2).

3.1. Yatırımcı Duyarlılığı ve Fiyat Anomalileri

Duyarlılık yatırımcının sezgileri, duygusal ve bilişsel önyargıları, zaman kısıtı, bilgi fazlalığı ve karışıklığı, belirsizlik, deneyimleri, beklentileri, kişilik özellikleri gibi daha birçok faktör nedeniyle oluşan finansal piyasalardaki beklenenden farklı olumlu veya olumsuz yatırım davranışlarıdır. Baker ve Wurgler yatırımcı duyarlılığını, yatırımcının gelecekteki nakit akışları ve yatırımlarının riski ile ilgili kişisel düşünceleri olarak tanımlamaktadır. Düşünceler çoğu zaman yatırımcının duyarlılığı nedeniyle gerçek durumu yansıtmayabilmektedir (Baker ve Wurgler, 2007, s.129).

Keynes yatırımcı duyarlılığını hayvani, canlı bir güdü olarak tanımlamakta ve belirsizlik altında bireyin yatırım davranışını kar elde etme amacı dışında bir haz elde etme davranışı ile açıklamaktadır. Keynes, bu davranışın piyasada fiyat dengesinde bozulmaya neden olacağını söylemektedir (Keynes, 1936[2013], s.150). Barberis vd. ise çalışmalarında yatırımcı duyarlılığını yatırımcıların piyasadaki yeni haberlere, duyurulara verdiği reaksiyon olarak değerlendirmektedir (Barberis vd., 1998, s.28-29). Dolayısı ile yatırımcılar, yeni habere kendi duyarlılığına göre reaksiyon göstererek yatırım kararlarını vermektedir. Bu nedenle duyarlılık, bir anlamda yatırımcının, yatırım kararlarındaki yeni bilgi nedeniyle oluşan olumlu ya da olumsuz hareketleri sonucundaki hatalarının toplamı olmaktadır (Shefrin, 2008, s.215). Bu hatalar kümülatif olarak düşünüldüğünde ise piyasalarda hatalı finansal varlık fiyatlamasına neden olabilmekte, varlıklar için değerinden yüksek yada düşük fiyat oluşabilmektedir. Yatırımcılar beklendiği gibi rasyonel davranmayıp kendilerine özgü yatırımcı duyarlılığı ile yatırım kararı verdiklerinde varlık fiyatları olması gereken denge değerinden uzaklaşmakta, piyasada fiyat anomalileri oluşmaktadır (Baker ve Wurgler, 2007, ss.131-132). Fiyat anomalileri sistematik hale geldiğinde ise piyasada fiyat mekanizması bozulmaktadır. Piyasalarda oluşan fiyat balonları büyük bir risk doğurarak gelecekte yaşanabilecek finansal bir krizin habercisi olabilmektedir.

Tversky ve Kahneman, anomaliyi, "...Gözardı edilemeyecek kadar çok yaygın, rastgele bir hata olarak kabul edilemeyecek kadar sistematik ve normatif modele esnetilerek uyum sağlanamayacak kadar temel..." olarak açıklamaktadır (Tversky ve Kahneman, 1986, s.252). Taleb de Siyah Kuğu kitabında olayların her zaman beklenen şekilde olasılıklarla veya varsayımlar ile tahmin edilemeyeceğini, bazen gerçekte hiç beklenmeyen sürprizlerin görülebileceğini anlatmaktadır. Bunu da hayatta her zaman görmeye alışık olduğumuz beyaz kuğuları değil, ihtimali çok düşük de olsa, az rastlanan siyah kuğuları da görebilme ihtimalimizin bulunduğu şeklinde ifade etmektedir. Dolayısı ile o güne kadar siyah kuğu görmemiş olmamız, hayatta siyah kuğuların olmadığı anlamına gelmemektedir (Taleb, 2007, s.40).

Siyah kuğu finansal piyasalar için düşünüldüğünde ise psikolojik bir varlık olan yatırımcının piyasalarda belirsizlik ve risk altında hangi öncelikle, neye göre, neden, hangi beklentilerle, ne zaman, hangi güdülerle, nasıl yatırım kararı vereceğini tahmin etmek de zorlaşmaktadır. Piyasalarda yatırım kararı veren tüm yatırımcıların davranış şekli piyasada fiyat oluşumunu sağlayarak piyasaya yön vermekte ve piyasada oluşan bu hareketlerin temeli yatırımcının yatırım kararlarındaki davranış şekli olmaktadır. Dolayısıyla finansal piyasalarda, yatırımcı davranışı nedeniyle beklenen kararların dışında siyah kuğular, fiyat anomalileri her an oluşabilmektedir. De Bondt ise finansal piyasalardaki insan faktörünün yatırım kararları üzerindeki etkilerine dikkat çekmekte ve yatırım davranışı nedeniyle anormal piyasa hareketlerinin ortaya çıkabileceğini, fiyat anomalileri, beklenenden farklı fiyat oluşumu gerçekleştirebileceğini söylemektedir (De Bondt, 2000, s.66).

Barberis vd. de De Bondt'un görüşlerini destekler şekilde piyasalarda fiyat anomalilerinin oluşmasıyla yatırımcıların yatırımların kararlarıyla ekstra bir risk almadan fazladan kazanç elde etmesinin mümkün olduğunu söylemektedir (Barberis vd., 1998, s.308). Bu nedenle piyasalarda oluşan fiyat anomalilerini önlemek için işlem yapan yatırımcının yatırım kararlarındaki davranış şeklinin, duyarlılığının tespit edilmesi ve modellenmesi önem kazanmaktadır. Fakat yatırımcı duyarlılığı doğrudan gözlemlenebilen bir davranış şekli değildir. Bu nedenle modellerde tündengelemlim yöntemi kullanılarak, yatırımcıda duyarlılığa neden olarak yatırım davranışını etkileyen duyarlılık temsilcileri

analiz edilmektedir. Duyarlılığın analiz edilebilmesi için kurulan modellerde duyarlılığı temsil eden piyasaya göre seçilen çeşitli parametreler kullanılmaktadır. Parametrelerden en çok tercih edilenler yatırımcıya yönelik güven endeksleri, beklenti anketleri, eğilimleri, işlem hacmi, temettü primi, ilk halka arz değerleri, yatırım ortaklıklarının ortalama iskontosudur. Böylece piyasalardaki yatırımcı duyarlılığı modellenerek, oluşan fiyat anomalileri açıklanabilmektedir (Baker ve Wurgler, 2007, ss.130-131).

Piyasada oluşan fiyat anomalileri yatırımcının yatırım kararlarında verdiği reaksiyona göre değişkenlik göstermektedir. Yatırımcının yeni bilgi karşısında hemen tepki vermesi aşırı reaksiyon anomalisine neden olurken, yatırımcının yeni bilgiye daha uzun bir zamanda, daha yavaş tepki vermesi düşük reaksiyon anomalisine neden olmaktadır (Barber ve Odean, 2013, s.1559). Dolayısıyla yatırımcılar, kendilerine özgü yatırımcı duyarlılığı ile hatalı yatırım kararları verebilmekte ve piyasalarda çeşitli fiyat anomalilerinin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle finansal yatırımcıların yeni bilgiye verdikleri reaksiyonun tespiti piyasalarda doğru fiyat oluşumunun sağlanması açısından önem kazanmaktadır.

3.1.1. Düşük Reaksiyon Anomalisi

Finansal yatırımcıların piyasadaki yeni habere hemen değil, uzun sürede, gecikmeli olarak reaksiyon vermesine ve görüşlerini değiştirmekte yavaş kalmalarına düşük reaksiyon denmektedir. Yatırımcıların gösterdiği düşük reaksiyon nedeniyle finansal varlık fiyatlarında düşük reaksiyon anomalisi gözlenmektedir. Yeni haber finansal varlık fiyatlarına yavaş yansımaktadır (Barberis vd., 1998, s.308-309). Düşük reaksiyon anomalisi, yatırımcıların yeni aldıkları habere daha uzun zamanda, geç reaksiyon vermesi olarak da tanımlanmaktadır (Chopra vd., 1992).

Düşük reaksiyon anomalisinde yatırımcılar olumlu ya da olumsuz yeni haberi görmezden gelerek yeterince değerlendirmemekte, bu haberin kalıcı etkiye sebep olacağını düşünmemektedir. Bu nedenle yeni haberi yeterince dikkate almamaktadır. Yatırımcı mevcut bilgisiyle ilgili muhafazakarlık göstererek, bu bilgileri değiştirmek istememekte ya da daha uzun vadede değiştirmekte, yeni haberi yeterince dikkate almamaktadır (Barberis vd., 1998, s.315; Ball ve Brown, 1968). Bu EPH ile de çelişmektedir. Çünkü hipoteze göre yeni bilgi varlık fiyatlarına hemen yansımaktadır.

Yatırımcıların yeni habere gösterdikleri düşük reaksiyonda yatırımcının aldığı daha önceki haberin nasıl değerlendirildiği de önem kazanmaktadır. Önceki haber finansal yatırımcı için çok dikkat çekici, önem verdiği bir haber ise yeni gelen haber yeterince değer bulmamaktadır. Çünkü yatırımcılar aşırı güven önyargısıyla sahip oldukları önceki bilgileri abartarak bu doğrultuda olmayan yeni bilgilere daha az önem vermektedir. Bu nedenle olumlu ya da olumsuz yeni haberi düşük reaksiyon ile karşılamaktadır. Yatırımcıların piyasalardaki bu reaksiyonu varlık fiyatlarında düşük reaksiyon anomalisine sebep olmaktadır (Shefrin, 2002, s.35; Barberis vd., 1998, s.315).

Yatırımcıların yeni haber karşısında gösterdiği düşük reaksiyon, yatırımcı yeni haber karşısında yatırım kararlarını değiştirmedikleri için geçmişte kazandıran pay senetlerinin gelecekte de kazanmasına; geçmişte kaybettirenlerin ise gelecekte de kaybettirmeye devam etmesine neden olmaktadır. Piyasada düşük reaksiyon anomalisine göre uygulanan kaybettiren pay senetlerini satma, kazananları alma yönündeki yatırım kararı stratejisi finansal yatırımcıların kar elde etmesini sağlamaktadır.

3.1.2. Aşırı Reaksiyon Anomalisi

Finansal yatırımcıların, piyasalarda devam eden olumlu ya da olumsuz aynı yönlü yeni haberlere hemen tepki vermesine ise aşırı reaksiyon denmektedir. Bu durumda yatırımcı, yeni habere aşırı önem vermekte, önceki bilgileri daha az önemli hale gelmekte ve yatırım kararlarını hızla değiştirmektedir. Yatırımcıların aşırı reaksiyonu piyasalarda aşırı reaksiyon anomalisinin görülmesine neden olmaktadır (Barberis vd., 1998, ss.308-309). Yatırımcılar temsiliyet göstererek, olumlu haber sonrası, aşırı iyimserlik duygusuyla gelecekte de olumlu haberlerin devam edeceğine; olumsuz haberler sonrası ise kötümserlik duygusu ile olumsuzluğun süreceğine inanmaktadır. Yatırımcılar geçmiş bilgileri gelecektekilerin bir temsili kabul etmekte, geçmişte değer kazanan finansal varlıkları pozitif olarak,

daha yüksek değerlendirirken, değer kaybeden varlıkları ise negatif olarak, daha düşük değerlemektedir (De Bondt ve Thaler, 1985, ss.793-795; Barberis vd., 1998, ss.315-317). Böylece yatırımcılar örneklem büyüklüğünü dikkate almadan ellerindeki kısıtlı bilgiyi ana kütleyle atfetmektedir. Bu durum varlık fiyatlarının gerçek değerinden sapmasına neden olmaktadır. Özellikle beklenmeyen, şok haberler, yatırımcının duygusal ve bilişsel önyargılarını uyararak yatırım kararlarında aşırı reaksiyon vermesine neden olmaktadır (Shefrin, 2000, s.35). Aşırı reaksiyon sebebiyle varlık fiyatları gerçek değerinden saparak, olması gerekenden fazla ya da az değerlendirildiğinde bir süre sonra fiyatlarda ters yönlü bir düzeltme hareketi yaşanmaktadır. Daha önce değer kazanan pay senetleri değer kaybederken, daha önce değer kaybeden pay senetleri ise değer kazanmaya başlamaktadır. Aşırı değerlendirilen ya da değer kaybeden varlık fiyatları uzun vadede ortalama getiriye dönme eğiliminde olmaktadır (Bondt ve Thaler, 1987, s.589).

Aşırı reaksiyon anomalisinin görüldüğü piyasalarda, değer kaybeden pay senetlerinin alınması, değer kazanan pay senetlerinin satılması yönündeki stratejik yatırım kararları da piyasalardaki pozisyonun değerlendirilerek finansal yatırımcıların kar elde edebilmesini sağlamaktadır.

4. OLAY ANALİZİ YÖNTEMİ İLE ISPARTA İLİNDEKİ FİNANSAL YATIRIMCI KARARLARININ ANALİZİ

Davranışsal yaklaşım, geleneksel teorilere yatırımcıların birçok faktör nedeniyle bilgiyi işleme biçiminde sistematik hatalar yaptıklarını kabul eden alternatif bir paradigma sunmaktadır (Daniel ve Titman, 1999, s.2). Çünkü piyasalarda işlem yapan yatırımcılar zaman kısıtı altında, sınırlı bilgi işleme kapasiteleriyle elde ettikleri yeni bilgiyi anlayabilmek için daha hızlı, daha kolay olan belirsiz ve geçici yöntemleri tercih edebilmektedir. Yatırımcılar, yatırım araçları ile ilgili yeni haberlerin yatırım araçlarının gelecekteki nakit akışları nasıl etkileneceğini analiz etmek yerine kolayca davranışsal olarak önyargıları, duyguları ya da içinde buldukları koşullar altında onlara en kolay gelen yolu kullanmaktadır (Daniel ve Titman, 1999, s.4). Ayrıca yatırımcılara eş zamanlı olarak aynı bilgi ulaşırsa bile bu bilgiyi her yatırımcı farklı bilgi birikimi ile değerlendirdiği için yatırım kararları da farklılık göstermektedir. Yatırımcılar aynı bilgiyi kendilerine göre farklı şekilde işlemektedir. Örneğin; A şirketi yıllık %20 kar ile yıllık mali tablolarını açıkladığında, şirketi sürekli analiz eden ve şirket hakkında detaylı bilgiye sahip X yatırımcısı için kar rakamı farklı bir anlam ifade ederken, şirketle ilgili sadece son açıklanan habere sahip olan Y yatırımcısı için kar ve mali tablolar aynı anlama gelmemektedir. Bu durumda Y yatırımcısı yıllık %20 kar eden şirketin pay senetlerini almak isteyebilirken, X yatırımcısı daha çok bilgiye sahip olduğu şirketten daha yüksek kar beklediği için %20 karı az bularak pay senetlerini satabilmektedir. Dolayısıyla yeni haberin yatırımcı için ne ifade ettiği ve nasıl değerlendirildiği yatırım kararlarında çok önemli olmaktadır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kısıtları

Çalışmanın uygulama kısmı yeni habere yatırımcı davranışı nedeniyle piyasalarda oluşan fiyat anomalilerinin Borsa İstanbul (BIST) te araştırılmasını amaçlamaktadır. Literatürde, konuyla ilgili farklı piyasalarda yapılan analizler bulunsun da çalışmaların çoğunluğu gelişmiş ülke menkul kıymet borsalarında, uzun vadeli olarak ve portföy yöntemiyle incelenmiştir. Gelişmekte olan menkul kıymet borsalarında ve özellikle kısa vadeli analizler kısıtlıdır. Bu nedenle uygulama bölümünde piyasadaki yeni haber etkisinde yatırımcı davranışı nedeniyle BIST30 Endeksi (XU030) ve BIST30 Endeksine dahil olan pay senetlerinde oluşan fiyat anomalileri kısa vadeli olarak OAY ile araştırılmaktadır. Uygulamada sadece haber etkisinin daha net olarak tespit edilebildiği, örneklem olarak seçilen haber etkileri analiz edilmektedir.

XU030'nin tercih edilmesinin nedeni ise işlem gören pay senetlerinin işlem hacmi ve piyasa değeri Borsa İstanbul'a kote olmuş en yüksek 30 şirketten oluşmasıdır. XU030, 31.12.2021'de, 4.038 Milyar TL'lik işlem hacmine ve 940 Milyar TL'lik piyasa değerine sahiptir. İşlem hacmi BIST Tüm

Endeksinin %54'üne, piyasa değeri ise %49'una karşılık gelmektedir.¹ Ayrıca yapılan çalışmalarda çoğunlukla BISTTUM, BIST100 ve BIST50 Endeksi kullanılmaktadır.

BIST30 Endeksinin ve Endekse dahil olan pay senetlerinin 04 Ocak 2010 ve 30 Haziran 2021 tarihleri arasındaki günlük kapanış verileri düzeltilmiş olarak Borsa İstanbul, Datastore Platform'undan, Isparta iline ait yatırımcı sayısı ve portföy değeri verileri ise Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK), Veri Analiz Platformu'ndan alınmıştır (BIST, 2021; MKK, 2021). Pay senetlerinin bazı günlerde işlem görmemesi durumunda, pay senedinin ulaşılan son gün kapanış fiyatı kullanılmıştır. Haberlerin seans işlem saatinden sonra geldiği durumlarda ise piyasadaki ilk işlem günü, olay günü kabul edilerek analiz yapılmıştır. Verilerin analizinde Microsoft Excel, EViews-12 programları kullanılmıştır.

4.2. Olay Analizi Yöntemi

Çalışmanın uygulama kısmında anormal getiri oluşumunu tespit etmek ve test etmek için OAY kullanılmaktadır. Yöntem fiyat anomalilerinin tespit edilmesini sağladığı gibi finansal piyasaların etkinliğinin araştırılmasında da tercih edilen bir yöntemdir (Kothari ve Warner, 2006, s.5).

OAY, yeni açıklanan bir haberin incelenen dönemde pay senedi fiyatı üzerindeki etkisini araştırmak için kullanılmaktadır. Böylece yeni haberin pay senedi değeri üzerindeki etkisinin yönü, değeri ve etkinin süresi analiz edilebilmektedir. Yöntemde yatırımcıların yatırım kararlarında yeni haberin etkili olacağı, pay senedi fiyatlarını etkileyeceği varsayılmaktadır. Bu nedenle de haber etkisini tespit edebilmek için pay senedi fiyatlarındaki değişiklik belirlenen zaman aralığında, olay penceresi ile olay boyunca analiz edilmektedir. Böylece belirli bir haberin pay senedi değeri üzerindeki etkisi ölçülebilmektedir (MacKinlay, 1997, s.13). Yeni bir olay kabul edilen, yeni haber doğrultusunda yatırımcılar pay senedi performansını, yatırım portföylerini tekrar gözden geçirmekte ve yeni duruma göre yatırım kararlarını vermektedir. Bu durum da açıklanan yeni haberin olumlu ya da olumsuz olmasına göre yatırımcının reaksiyonuyla piyasada pay senedinin değer kazanmasına veya kaybetmesine neden olmaktadır.

Piyasalarda pay senetlerinin değerinin beklenen değerden farklı olması, beklenenin üzerinde ya da altında değer oluşumu da anormal getiri ile açıklanmaktadır. Pay senedi değerinde görülen yeni haber kaynaklı değişim anormal getiriyi vermektedir. Böylece yeni haberlere, piyasalarda yatırımcının verdiği reaksiyonun şekli, miktarı ve süresi nicel olarak ölçülmektedir. OAY ile pay senetleri üzerindeki siyasi olayların, makroekonomik duyuruların, şirket bazlı haberlerin, beklenmeyen haberlerin etkileri sayısal olarak gerçekleşen anormal getiri ile tespit edilmektedir. Böylece OAY ile, piyasalarda açıklanan yeni haber sonrasında pay senetleri getirilerinde normalin üzerinde bir getirinin olup olmadığı araştırılmaktadır (Rao, 1995, s.189). Yöntem, kısa vadeli olay analizlerinde uzun vadeye göre daha güvenilir sonuçlar vermektedir (Chen vd., 2016).

Pay senetlerinde oluşan anormal getiri, gerçekleşen fiili getiri ile beklenen getirinin farkından elde edilmektedir. Çünkü piyasada anormal getiri olmaması durumunda, gerçekleşen fiili getiri ile beklenen getiri eşit olmalıdır. Formülde, t zamanında oluşan anormal getiri AR_t , fiili getiri R_t ve beklenen getiri $E(R_t)$ 'dir. $AR_t = R_t - E(R_t)$

Yeni haber etkisiyle piyasada oluşan anormal getiriyi ölçebilmek için de pay senetlerinin beklenen getirisi De Bondt ve Thaler'ın da kullandığı Markete Göre Düzeltilmiş Getiri Modeli ile hesaplanmaktadır (De Bondt ve Thaler, 1985, s.796). MacKinlay de OAY'nde market modelinin kullanımının daha uygun olduğunu savunmaktadır (MacKinlay, 1997, s.18). Rao da yeni haberin neden olduğu anormal getirilerin tespitinde karşılaştırma kriteri olarak market getirisinin kullanılmasını önermektedir (Rao, 1995, s.189). Dyckman vd. de market modelinin diğer getiri hesaplama modellerine göre daha iyi performans verdiğini söylemektedir (Dyckman vd., 1984, ss.2-3).

Model, $R_{it} = \alpha_i + \beta_i * R_{mt}$ şeklinde tanımlanmaktadır. Formülde R_{it} , t gününde incelenen i. pay senedinin getirisini, R_{mt} t gününde karşılaştırma için seçilen piyasa getirisinin tercih edilen gün

¹ Borsa İstanbul, Datastore, <https://datastore.borsaistanbul.com/category/100858/group/100862>, Erişim: 12.02.2022

sayısına göre geçmişe dönük hesaplanan ortalama getirisini, α_i i. pay senedi şirketinin sabit katsayısını, β_i i. pay senedinin getirisinin piyasa getirisine olan duyarlılığını, sistematik riski vermektedir.

Analizde, XU030’inde işlem gören pay senetlerinin günlük kapanış fiyatları ve karşılaştırma için de XU030’i günlük kapanış fiyatları kullanılmıştır. Modelde risk olarak piyasa hareketleri kabul edildiği için $\beta_i = 1$ olmakta ve pay senetlerinin kendine özgü sabit katsayısının da olmadığı, $\alpha_i = 1$ varsayılmaktadır. Bu durumda model, $R_{it} = R_{mt}$ şekline dönüşmekte; beklenen pay senedi getirisi, piyasa getirisine eşit olduğunda da anormal getiri olmamalıdır. Fakat piyasalarda yeni haber etkisinde yatırımcıların reaksiyonu nedeniyle pay senedi fiyatları piyasa getirisinden yüksek veya düşük değerelebilmektedir. Bu durum pay senedi getirilerinde fiyat anomalisine sebep olabilmektedir.

OAY yatırımcının reaksiyon şekli, değeri ve süresinin tespiti için haber öncesi ve sonrasında seçilen olay penceresi yaklaşımı kullanılmaktadır. Olayın açıklandığı gün, olay günü $t=0$ kabul edilerek, tercih edilen n gün sayısında, olay gününden $t-n$ gün önce ve $t+n$ sonraki günler ile olay penceresi oluşturulmaktadır. Olay penceresi oluşturulurken, reaksiyonu en iyi açıklayan n gün sayısı tercih edilmektedir. Çalışmada, haber etkisine göre süreci en iyi açıklayan $t\pm 10$ gün ya da $t\pm 20$ gün olay penceresi kullanılmıştır. XU030’nin ortalama getiri ve standart sapma değerini hesaplamak için de tercih edilen olay penceresinden önceki 90 günlük tahmin aralığı alınmıştır. Literatürde olay penceresi ve tahmin aralığı seçimiyle ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Brown ve Warner, günlük verilerle yaptığı çalışmalarında piyasa modeli ile Amerikan pay senedi getirilerini ($t-244$, $t-6$) tahmin aralığı ve $t\pm 5$ olay penceresinde incelemektedir (Brown ve Warner, 1985, s.6). Woolridge (1988) ’in çalışmasında ise olay analizinde $t\pm 30$ olay penceresi yaklaşımı tercih edilmiştir. Cox ve Peterson, NYSE, Amerika Borsası (AMEX) ve Ulusal Piyasa Sistemi (NMS) pay senetleri üzerinde günlük veri kullanarak yaptıkları çalışmalarında kısa vadeli aşırı reaksiyonu olay penceresi dahil haber öncesi gerçekleşen 100 günlük veri ile incelemiştir (Cox ve Peterson, 1994, s.257). McWilliams ve Siegel kısa olay penceresi seçiminin olay etkilerinin ayrıştırılmasını kolaylaştıracağını söylemektedir (McWilliams ve Siegel, 1997, s.627). Worrel vd., (1991) da Amerikan piyasalarında haber etkisini araştırdığı çalışmada, özellikle olumsuz haberlerde olay penceresi daha kısa seçildiğinde kümülatif anormal getirilerin istatistiki olarak daha anlamlı olduğunu gözlemlemiştir. Fakat literatürde bazı farklı görüşler de bulunmaktadır. Cascio, yeni haberin piyasa için anlaşılmasının zor olabileceğini ve gerçek sonuçların anlaşılması için daha uzun zaman gerekebileceğini böylece olayın etkisinin fiyatlara tam yansıtacağını söylemektedir (Cascio, 1993, s.97).

4.3. Literatür İncelemesi

OAY ile ilgili ilk çalışmalar Dolley (1933), Myers ve Bakay (1948), Baker (1956, 1957, 1958) ve Ashley’nin (1962) olsa da, yaklaşımı günümüzde kullanılan şekliyle ilk olarak 1968’de Ball ve Brown, daha sonra da Fama vd. (1969) kullanmıştır. Brown ve Warner’ın 1980’de aylık verilerle ve 1985’te günlük verilerle yaptığı çalışmaları da yöntemin gelişmesinde etkili olmuştur. Yapılan çalışmalar ise genellikle şirket bazlı haberlerin; ilk halka arzların etkisi, pay senedi bölünmeleri, şirket birleşme ve devralmaları, pay senetlerinin kar payı duyuruları, şirket mali tablo, kar-zarar açıklamaları, şirket denetim raporları, derecelendirme notları, şirketlerin yeniden yapılandırma duyuruları, şirketlerin yeni yatırım kararı gibi pay senetlerine etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Olay analizi çalışmalarında politik, makroekonomik ve diğer beklenmeyen olayların etkisinin incelendiği analizler de bulunmaktadır fakat daha sınırlı kalmaktadır.

Yakov vd., uluslararası 214 banka birleşme haberinde, satın alma haberinin satın alan bankanın pay senetlerine etkisini $t\pm 12$ gün olay penceresinde incelemiştir. Birleşme haberinin satın alan bankanın pay senetlerinde negatif anormal getiriye neden olduğu görülmektedir (Yakov vd., 2002, ss.5-6). Bekçioğlu vd. şirketlerde kurulan iş birliklerinin açıklanmasının pay senetleri üzerindeki etkilerini, $t\pm 10$ olay penceresinde araştırmıştır. Çalışmada olumlu haberler etkisiyle anormal getiri elde edilmektedir (Bekçioğlu vd., 2004, s.3). Muslumov (2008), BIST’te farklı tahmin aralıkları ($t-50$, $t-3$),

(t-25, t-3), (t-15, t-3), (t-5, t-3) ve ± 2 olay penceresinde, kamusal olmayan bilgileri kullanan kişilerin, içeriden öğrenenlerin ticaretinin pay senedi getirilerindeki etkilerini tespit etmiştir. Bildik ve Gülay'ın (2008) BIST30, BIST100 endekslerinde yapılan değişikliklerin pay senedi getirilerine etkisini incelediği çalışmasında, endekse dahil edilen ve çıkarılan pay senedi duyurularının önemli pozitif anormal getirilere neden olduğunu bulmuştur. Erdoğan ve Yezegel (2008), BIST'te günlük pay senedi verileriyle hisse senedi bölünmeleri, sermaye artışları ve kar payı açıklamalarını inceledikleri analizlerinde farklı olay pencereleri, (t-300, t-46) tahmin aralığı kullanmıştır. Analizde pozitif fiyat hareketlerinde (t, t-5)'te %28,18, (t+1, t+5)'te -%0,77, (t+1, t+10)'da ise -%2,59 aşırı getiri elde edilmektedir. Negatif fiyat hareketlerinde ise (t-5, t)'te -%22,77, (t+1,t+5)'te -%5,46, , (t+1, t+10)'da -%8,03 aşırı getiri oluşmaktadır. Farag ve Cressy (2010) ise gözlemlenemeyen şirkete özgü faktörlerin pay senedi fiyatlarına etkisini Mısır Borsası EGX'te işlem gören 8 farklı sektöre ait 20 pay senedi üzerinde (t-105, t-6) tahmin aralığı ve (t+1, t+120) test periyodu ile araştırmıştır. Analize göre, gözlemlenemeyen şirkete özgü faktörler pay senedi fiyatlarında çok daha fazla getiri anomalisine neden olmaktadır. Neuhierl vd., (2011) açıklanan kurumsal strateji, birleşme ve devralma haberleri, performans haberleri, müşteriler, ortaklar, ürünler, hizmetler, yönetim değişiklikleri, toplantı haberleri, alınan ödüller, yasal konular, pay senedi alım satımı ve finansal haberler ile ilgili haberlerin şirket pay senetleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Olay penceresi olarak (t-1, t+5) gün kullanılmış ve haberlerin pay senetleri getirilerinde anomalie neden olduğu belirlenmiştir. Özkanlı (2011), BIST'te işlem gören finansal yeniden yapılandırma kapsamındaki şirket açıklamalarının şirket pay senedi getirisine olan etkisi incelediği çalışmasında, ± 5 olay penceresini kullanmıştır. Analizde anormal getiri oluşumu görülmektedir. Sakarya (2011), BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alan ilk defa kurumsal derecelendirme notu alan 11 şirketin pay senetlerinde oluşan haber etkisini ± 10 olay penceresinde inceleyerek, haberden önce negatif kümülatif ortalama getiri, sonra ise pozitif kümülatif ortalama getiri oluştuğunu göstermektedir. Eizentas vd., (2012) Litvanya Borsa Endeksi Vilnius'te işlem gören şirketlerle ilgili haberlerin pay senetleri üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışma, ± 10 olay penceresinde yatırımcıların kamuya açıklanan bilgilerden istatistiksel olarak anlamlı aşırı getiriler elde edebildiğini göstermektedir. Eyüboğlu ve Bulut (2016), çalışmasında BIST30'da işlem gören şirketlerin açıkladığı haberlerin pay senedi getirilerine etkisini ± 10 olay penceresinde araştırmış, yatırımcıların olay günü en çok operasyonel, finansal ve yeniden yapılanmaya ilişkin haberlere karşı duyarlı olduğunu ortaya koymuştur. Mandacı (2003), genel seçimlerin BIST100 etkisini incelediği, olay penceresi olarak ± 15 kullandığı çalışmasında, seçim sonuçlarının genellenemeyeceğini sadece bazı seçimlerden sonra anormal getiri oluştuğunu tespit etmiştir. Tuominen (2005), Finlandiya'daki işten çıkarma duyurularına Helsinki Borsası'nın verdiği kısa vadeli tepkiyi ± 21 olay penceresiyle araştırmış yatırımcıların işten çıkarma haberlerini olumsuz algıladığını ve pay senetlerinde negatif yönde anormal getiriye neden olduğunu tespit etmiştir. Gutierrez ve Kelley (2006), haftalık verilerle kamusal bilgilerin piyasaya etkisini, haberden sonraki bir hafta ve elli hafta olay penceresiyle incelemiştir. Analizde ilk on üç haftada negatif kümülatif aşırı getiriler elde edildiği ve on dördüncü haftadan sonra ise getirilerin pozitif olduğu görülmüştür. Mehdian vd., (2008) on dört ekonomik ve siyasi haberin BIST100 ve BISTTUM pay senetleri üzerindeki etkisini t+30 olay penceresinde incelemiş, her iki endeks için de pozitif anormal getiri sağlandığını bulmuştur. Sprenger ve Welp (2011), haberlerin S&P 500'de işlem gören şirket pay senedi fiyatları üzerindeki etkisini ± 3 gün olay penceresi kullanılarak araştırmıştır. Finansal haberlerin %6,4, kurumsal haberlerin %2,7, operasyonel haberlerin %10, yeniden yapılandırma haberlerinin %1, alım ve satım haberlerinin %1, hukuki haberlerin -%6 aşırı getiriye neden olduğu bulunmuştur. Blancard ve Tatu (2012), Avrupa'da yaşanan işten çıkarma haberlerinin pay senetlerine etkisini ± 3 gün olay penceresinde araştırmış, elde edilen kümülatif anormal getirilerin istatistiki olarak anlamsız, ± 60 gün olay penceresinde ise sonuçların anlamlı olduğunu bulmuştur. Maneenop ve Kotcharin, (2020) Covid-19 pandemisi ile ilgili seçilen üç haberin havacılık sektörüne etkisini 9 ülkede faaliyet gösteren 52 şirketin pay senetleri üzerinde günlük veriyle ± 5 olay penceresinde inceledikleri analizinde yatırımcıların haberlere aşırı tepki verdiğini doğrulamıştır.

OAY ile yapılan farklı analizler bulunmakta, çalışmalar yeni haber etkisiyle piyasada oluşan getiri anomalilerini araştırmaktadır. Yöntem doğrudan piyasa etkinliğini test eden bir analiz olmamakla birlikte yeni haberin piyasadaki etki değerini tespit ettiği için, incelenen piyasanın genel yapısı hakkında da bilgi vermektedir. Çünkü yeni haber etkisiyle oluşan anormal getiriler, EPH doğrultusunda haber özelliklerine göre piyasanın farklı düzeylerde etkin olmadığını, piyasada beklenen getiriden farklı getiri oluştuğunu göstermektedir. Bu durumda çalışmada, OAY uygulanırken piyasaların yarı güçlü formda etkinliği de test edilmiş olmaktadır (Fama, 1970, s.396; Brown ve Warner, 1980, s.205).

4.4. Analiz

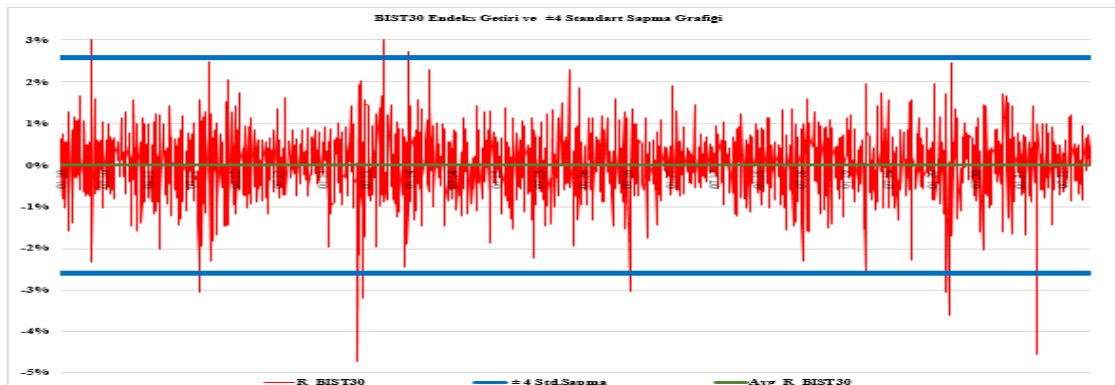
Çalışmada, 04 Ocak 2010 ve 30 Haziran 2021 tarihleri arasında açıklanan ve XU030 günlük getirilerinin standart sapması ile tespit edilen ve örneklem olarak seçilen haberlerin BIST30 Endeksinde işlem gören pay senetleri üzerindeki etkisi günlük veri kullanılarak OAY'le araştırılmakta, pay senedi getirilerinde haber etkisiyle oluşan reaksiyonun varlığı test edilmektedir. Analizle öncelikle XU030 ve Endekse dahil olan pay senetlerinin günlük getirileri hesaplanmaktadır. Günlük fiyat kapanış değerlerinin ortalaması sabit olmadığı için de kapanış değerlerinin logaritmik farkları alınarak günlük getiri oranları hesaplanmakta ve veriler durağan hale getirilmektedir. $R_t = \ln(P_t - P_{t-1}) = \ln\left(\frac{P_t}{P_{t-1}}\right)$

P_t , t günündeki XU030 pay senetlerinin kapanış fiyatını, R_t t günündeki XU030 pay senetlerinin logaritması alınmış getirisini göstermektedir. Analizdeki veri seçimi için Kothari ve Warner günlük veri kullanımının analizin hassasiyetini ve incelenen haber çeşitliliğini artıracakını söylemektedir. (2006, s.8). MacKinlay de aylık ya da yıllık veriler yerine günlük verilerin kullanılmasının net bir faydasını vermese de daha iyi olacağını belirtmektedir (MacKinlay, 1997, s.34). Ortalamadan sapmaların ve fiyat anomalilerinin de nasıl tespit edileceği konusunda literatürde kesin bir yöntem bulunmamaktadır. Fakat çalışmalarda farklı yaklaşımlar uygulanmaktadır. Bremer ve Sweeney (1991) çalışmalarında aşırı reaksiyon kriteri olarak %10'luk bir getiri değişikliğini kullanmaktadır. Cox ve Peterson (1994) da NYSE, AMEX ve NMS pay senetleri üzerinde günlük veri kullanarak yaptıkları çalışmalarında ise eşik değer olarak %10 kriterini kullanmaktadır. Howe (1986) ise haftalık veriyle yaptığı analizinde anormal fiyat değişikliklerini %50'nin üzerinde olanlar olarak kabul etmektedir. Atkins and Dyl (1990), 300 günlük olay penceresinde günlük en yüksek fiyat değişimine sahip pay senetlerini seçmektedir. Lasfer vd. (2003) fiyat değişikliğini, ortalama 50 günlük piyasa getirisini aşan ± 2 standart sapma ile tanımlamaktadır.

Çalışmada ise daha belirleyici olması açısından ± 4 standart sapma değeri tercih edilmektedir.

$Std.Sapma(R_{mt}) = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^T (R_{mt} - \bar{R}_m)^2}{T-1}}$, R_{mt} XU030'nin t günündeki logaritmik getirisini, \bar{R}_m XU030'nin t gününden önceki 90 günlük ortalama logaritmik getirisini, T-1 ise toplam gün sayısını vermektedir.

Grafik 1. İncelenen tarihler arasında BIST30 Endeksinin Getirisi, Ortalama Getiri, ± 4 Standart Sapma Değeri

XU030 getirisinin hesaplanan ± 4 standart sapma değerlerini kırdığı günler tespit edilerek, etkisi daha net analiz edilebilen ve örneklem olarak seçilen haberlerin XU030 pay senetleri üzerindeki etkisinin yönü, değeri ve süresi araştırılmaktadır. Ayrıca haber etkisiyle gerçekleşen Isparta ilindeki yatırımcı sayısı ve portföy değeri değişimi de analiz edilmektedir.

Analizde her haber $t=0$ olay günü kabul edilerek, olayın XU030 pay senetlerine etkisi hesaplanmaktadır. XU030 pay senetlerinin günlük getirilerinden, tercih edilen piyasa modelinin ortalama günlük getirisinin farkı alınarak, pay senetlerinde oluşan günlük anormal getiriler, AR_{it} bulunmaktadır. $AR_{it} = R_{it} - R_{mt}$, R_{it} t gününde XU030’inde işlem gören i. pay senedinin getirisini, R_{mt} t gününde XU030’in t-100 günlük ortalama getirisini, AR_{it} ise t gününde XU030’inde işlem gören i. pay senedinin günlük anormal getirisini göstermektedir. XU030’in ortalama getirisi $t=0$ olay gününden önceki 100 günün ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Her bir pay senedinin anormal getirileri bulunduktan sonra pay senetlerinin her gün için ortalama anormal getirileri, AAR_{it} hesaplanmaktadır.

$$AAR_{it} = \sum_{i=1}^N AR_{it} / N$$

N, incelenen dönemde XU030’inde işlem gören pay senedi sayısını ifade etmektedir. Günlük ortalama anormal getiriler hesaplandıktan sonra ise tercih edilen olay pencerelerinde oluşan kümülatif anormal getiriler, CAR_{it} pay senetleri için bulunmaktadır. $CAR_{it} = \sum_{t=0}^{10} AR_{it}$

Kümülatif anormal getirilerin istatistiki olarak anlamlılığının testi için standardize t testi istatistiği, t stat kullanılmaktadır. t testi istatistiği için XU030 pay senetlerinin günlük anormal getirilerinin standart sapma değerleri hesaplanmaktadır.

$$Std. Sapma(AR_{it}) = \sigma = \sqrt{\frac{\sum_i^N (AR_{it} - AAR_{it})^2}{N-1}} \sim N(0,1) \quad t \text{ stat} = CAR_{it} / Std. Sapma(AR_{it})$$

Yönteme göre incelenen olay penceresinde haber etkisiyle pay senetlerinde oluşan kümülatif anormal getirilerin sıfırdan farklı ve istatistiki olarak anlamlı olması gerekmektedir. Bu durum pay senetlerinde haber etkisiyle anormal getiri oluştuğunu, haberin finansal yatırımcının reaksiyonuna neden olduğunu göstermektedir. Haber etkisiyle oluşan getiri anomalisinin istatistiki olarak anlamlılığı da hipotez testi ile test edilmektedir. Hipotez testinde elde edilen kümülatif anormal getiriler, H_0 ve H_1 Hipotezleri ile sınımlanmaktadır. H_0 hipotezi incelenen haberin XU030 pay senetleri getirisine etkisi yoktur, haber pay senetleri üzerinde kümülatif anormal bir getiriye sebep olmamaktadır, H_1 hipotezi ise haber XU030 pay senetleri getirisi üzerinde etkilidir, dolayısıyla haber etkisiyle anormal getiri oluşumu söz konusudur şeklinde oluşturulmaktadır. $H_0: CAR_{it} = 0$ ve $H_1: |CAR_{it}| > 0$. H_0 hipotezine göre haber etkisiyle, anormal getiri oluşmamaktadır. Dolayısıyla H_0 hipotezi kabul edilmelidir. Alternatif hipotez olan H_1 ise, haberin XU030’i pay senetleri getirisine etkisi vardır koşulunu test etmektedir. H_1 hipotezine göre haber pay senetleri üzerinde kümülatif anormal bir getiriye sebep olmakta ve pay senetlerinde getiri anomalisi oluşmakta, CAR sıfırdan farklı olmaktadır. Analizde, pay senetlerinin CAR’ları sıfırdan farklı olduğu ve alternatif hipotez olan H_1 kabul edildiğinde, getiri anomalisinin kabul edilmesi için CAR’lar istatistiki olarak da anlamlı olmalıdır. Bu nedenle pay senetlerinin kümülatif anormal getirileri t testi ile kontrol edilmektedir (DeBondt, 1985, ss.798).

5. ÖRNEKLEM OLARAK SEÇİLEN OLAY ANALİZLERİ

Çalışmada incelenen tarihler arasında XU030 getirisinin hesaplanan ± 4 standart sapma değerlerine göre tespit edilen ve örneklem olarak seçilen haberler tarih sırasına göre OAY ile analiz edilerek haber etkisiyle endekste oluşan anormal getirilerin yönü, değeri ve etki süresi bulunmaktadır. Analizde haber etkisiyle gerçekleşen Isparta ilindeki XU030 yatırımcının yatırımcı sayısı değişimi ve portföy değeri değişimi de demografik olarak incelenmektedir.

5.1. 22.03.2021 Tarihinde Merkez Bankası Başkanı Görev Değişimi Haberi

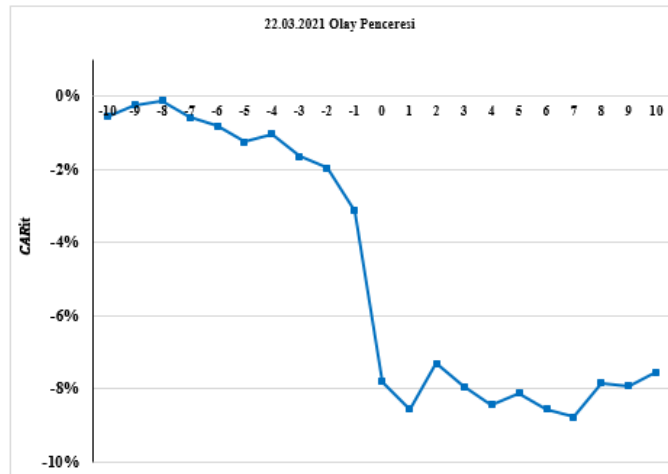
Çalışmada OAY ile analiz edilen ilk olay 20.03.2021 cumartesi günü Merkez Bankası (MB) Başkanı Naci Ağbal'ın görevden alınarak yerine Şahap Kavcıoğlu'nun atanması haberi. Haber cumartesi günü açıklandığı için pay senetleri üzerindeki etkisi haberdan sonraki ilk işlem günü olan 22.03.2021 pazartesi günü araştırılmaktadır. Haber XU030 getirisinde -4 standart sapma değerine karşılık gelen negatif bir etki oluşturmaktadır. Tablo 1 pay senetlerinin $t \pm 10$ olay penceresindeki ortalama anormal getirilerini, kümülatif anormal getirilerini, t stat sonuçlarını ve olay penceresini vermektedir.

Analizde 22.03.2022 tarihi $t=0$ olay günü kabul edilmekte, her bir pay senedi için $t \pm 10$ olay penceresinde AAR, CAR hesaplanmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre CAR için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Çünkü $t=0$ olay günü pay senetlerinde $-%4,67$ AAR ve $-%7,81$ CAR oluşmaktadır. CAR, $t+8$ gününe kadar devam ederek, $t+7$ de en yüksek değeri olan $-%8,78$ 'e ulaşmaktadır. $t+8$ 'den itibaren ise getiriler genel olarak pozitif dönerek, CAR artarak negatif değerler almaktadır. CAR oluşumundan haber etkisinin yatırımcılar için 7 gün devam ettiği görülmektedir. $t+8$ 'de başlayan düzeltme hareketi ile CAR artmaya başlamaktadır. Haber etkisinden sonraki pozitif trendle XU030 3 günde $2,94$ değer kazanmaktadır.

Tablo 1. 22.03.2021 Tarihinde MB Başkanı Görev Değişimi Haber Etkisiyle Oluşan Veriler ve Olay Penceresi

	Olay Penceresi	AARit	CARit	t stat	sig
8.03.2021	-10	-0,55%	-0,55%	-0,48	
9.03.2021	-9	0,32%	-0,24%	-0,20	
10.03.2021	-8	0,12%	-0,12%	-0,10	
11.03.2021	-7	-0,45%	-0,57%	-0,50	
12.03.2021	-6	-0,25%	-0,82%	-0,72	
15.03.2021	-5	-0,42%	-1,25%	-1,08	
16.03.2021	-4	0,20%	-1,04%	-0,91	
17.03.2021	-3	-0,61%	-1,65%	-1,44	
18.03.2021	-2	-0,30%	-1,95%	-1,70	
19.03.2021	-1	-1,18%	-3,13%	-2,72	**
22.03.2021	0	-4,67%	-7,81%	-6,79	*
23.03.2021	1	-0,75%	-8,55%	-7,44	*
24.03.2021	2	1,25%	-7,31%	-6,36	*
25.03.2021	3	-0,63%	-7,94%	-6,90	*
26.03.2021	4	-0,49%	-8,43%	-7,33	*
29.03.2021	5	0,31%	-8,12%	-7,06	*
30.03.2021	6	-0,42%	-8,54%	-7,43	*
31.03.2021	7	-0,23%	-8,78%	-7,63	*
1.04.2021	8	0,94%	-7,84%	-6,82	*
2.04.2021	9	-0,09%	-7,93%	-6,89	*
5.04.2021	10	0,38%	-7,55%	-6,56	*

* %1 seviyesinde, ** %2 seviyesinde anlamlıdır

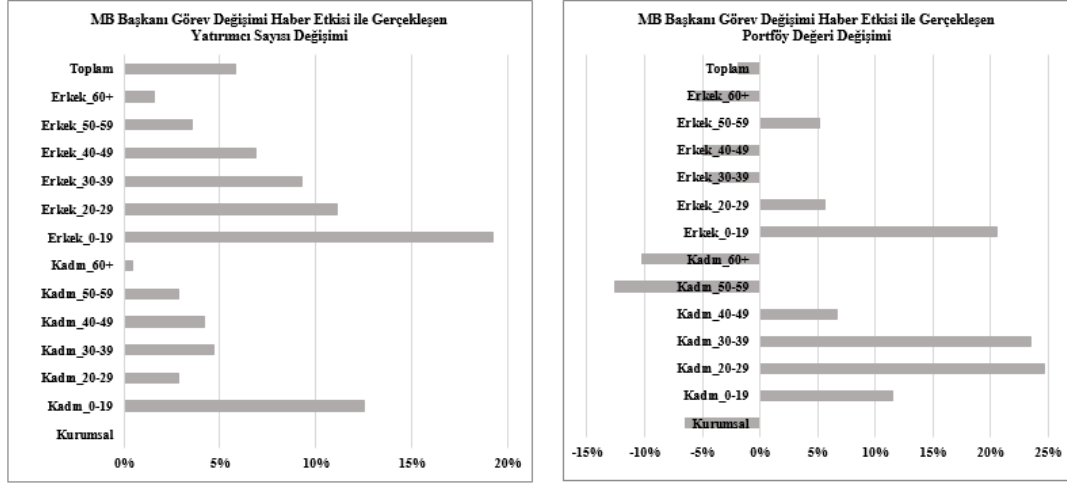

Dolayısıyla test edilen olay penceresinde CAR'ların hepsi sıfırdan farklıdır ve ($t=0$, $t+10$) olay penceresinde t testi sonuçlarının tümü %1 düzeyinde istatistik olarak anlamlıdır. Olay analizinde pay senetlerinin $t \pm 10$ olay penceresinde hesaplanan AAR ve CAR sonuçlarına göre test edilen, H_0 hipotezi reddedilmekte, alternatif hipotez olan H_1 hipotezi kabul edilmektedir.

İncelenen haber etkisinde XU030 pay senetlerinde negatif yönde bir aşırı reaksiyon görülmekte ve getiri anomalisi oluşmaktadır. Olay penceresi haber etkisinin $t \pm 10$ olay penceresinde, pay senetleri üzerindeki kümülatif anormal getirilerini vermektedir.

BIST30 Endeks getirisinde -4 standart sapma değerinde bir etki oluşturan MB Başkanı görevden alınması haberi için 19 Mart ve 26 Mart haftaları arasındaki Isparta ilindeki yatırımcı sayısı ve toplam portföy değeri değişimi incelendiğinde, yatırımcıların endekste yaşanan değer kaybını bir alım fırsatı olarak değerlendirdiği ve yatırımcı sayısının arttığı görülmektedir. Değer kaybının yaşandığı haftada yatırımcı sayısı $5,8$ artarken, toplam portföy değeri ise $1,09$ azalmaktadır.

Grafik 2. Haber Etkisiyle Gerçekleşen Isparta İlindeki Toplam Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri Değişimi

Artışta en büyük payı %19,2 ile erkek, %12,5 ile kadın 10-19 yaş grubu yatırımcılar almaktadır. Bu yaş grubunu 20-29, 30-39 ve 40-49 yaş erkek yatırımcılar takip etmektedir. Toplam portföy büyüklüğü en fazla azalan ise -%12,06 ile 50-59 yaş, -%10,3 ile 60 yaş üstü kadın yatırımcılar, -%6,4 ile kurumsal yatırımcılar ve -%5,5 ile 60 yaş üstü erkek yatırımcılardır. Genel olarak incelendiğinde 50 yaş altındaki yatırımcılar değer kaybını alım fırsatı olarak değerlendirirken, 50 yaş üstü yatırımcıların haber etkisiyle olumsuz yönde aşırı reaksiyon göstererek satış dalgasına eşlik ederek portföy değerini azalttığı görülmektedir.

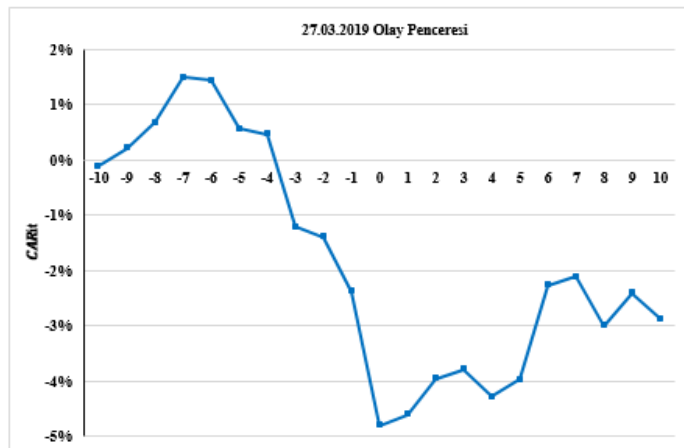
5.2. 27.03.2019 Tarihinde Londra Swap Piyasasında TL Faizlerinin Yükselmesi Haberi

27 Mart 2019'da Londra Swap Piyasasında TL faizlerinin gecelik vadede %1000'lere kadar yükselmesi haberi XU030 getirisinde -4 standart sapma değerinde olumsuz bir etkiye neden olmaktadır. Haber analiz edildiğinde, t=0 olay günü AAR'de -%2,43 değerinde bir düşüş görülmekte ve CAR -%4,81 değerini almaktadır. Tablo 2 pay senetlerinin t±10 olay penceresindeki AAR, CAR, t stat sonuçlarını ve olay penceresini vermektedir.

Tablo 2. Londra Swap Piyasasında TL Faizlerinin Yükselmesiyle Gerçekleşen Veriler ve Olay Penceresi

Tarih	Olay Penceresi	AARit	CARit	tstat	sig
13.03.2019	-10	-0,10%	-0,10%	-0,11	
14.03.2019	-9	0,32%	0,21%	0,22	
15.03.2019	-8	0,47%	0,69%	0,69	
18.03.2019	-7	0,81%	1,49%	1,51	
19.03.2019	-6	-0,06%	1,43%	1,45	
20.03.2019	-5	-0,86%	0,57%	0,58	
21.03.2019	-4	-0,11%	0,46%	0,47	
22.03.2019	-3	-1,68%	-1,22%	-1,23	
25.03.2019	-2	-0,18%	-1,40%	-1,41	
26.03.2019	-1	-0,98%	-2,38%	-2,41	***
27.03.2019	0	-2,43%	-4,81%	-4,86	*
28.03.2019	1	0,20%	-4,61%	-4,66	*
29.03.2019	2	0,65%	-3,96%	-4,01	*
1.04.2019	3	0,17%	-3,79%	-3,83	*
2.04.2019	4	-0,49%	-4,28%	-4,33	*
3.04.2019	5	0,30%	-3,98%	-4,03	*
4.04.2019	6	1,71%	-2,27%	-2,29	***
5.04.2019	7	0,16%	-2,11%	-2,13	***
8.04.2019	8	-0,89%	-2,99%	-3,03	*
9.04.2019	9	0,58%	-2,41%	-2,44	***
10.04.2019	10	-0,46%	-2,87%	-2,91	*

* %1 seviyesinde, ** %2 seviyesinde, *** %5 seviyesinde anlamlıdır.

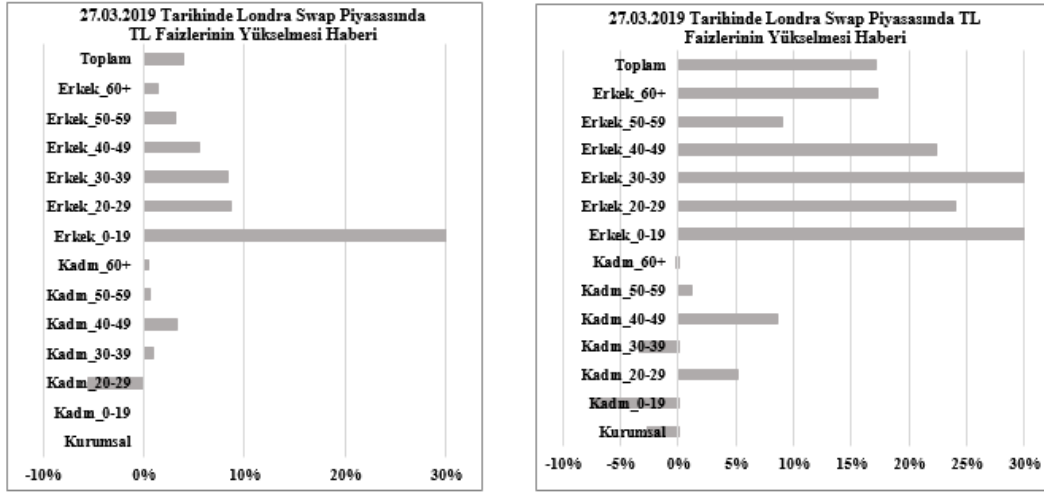

Olay penceresinde CAR'ların hepsi sıfırdan farklıdır. Dolayısıyla H_1 hipotezi kabul edilmektedir. t testi istatistiği sonuçlarının anlamlılıkları ise farklı düzeylerde oluşmaktadır. Fakat olay etkisinin görüldüğü t=0'da t testi %1 düzeyinde anlamlıdır. Pay senetlerinde haber etkisiyle anormal getiri oluşmaktadır. t=0'dan sonraki günlerde ise negatif trend yerini pozitif düzeltme hareketine bırakarak

t+7’de CAR artarak $-2,11$ değerini almaktadır. Yatırımcı pozitif hareketle t+7’de $7,80$ getiri sağlamaktadır. Olay Penceresi, haber etkisinin ± 10 olay penceresinde pay senetleri üzerindeki CAR’lerini vermektedir.

Haber XU030 getirisinde -4 standart sapma değerinde negatif bir etki göstermektedir. Haber etkisiyle $-4,81$ ’lik CAR’ın yaşandığı haber öncesi ve sonrası hafta gerçekleşen yatırımcı verileri karşılaştırıldığında ise Isparta ilindeki yatırımcı sayısının $2,5$, toplam portföy değerinin $5,8$ arttığı görülmektedir.

Grafik 3. Haber Etkisiyle Gerçekleşen Isparta İlindeki Toplam Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri Değişimi

Yatırımcı sayısındaki en büyük artış 25 ile $0-19$ yaş, $5,1$ ile $20-29$ yaş, $4,7$ ile $30-39$ yaş erkek yatırımcılarda görülmektedir. Fakat $20-39$ yaş grubunun ortalama portföy değeri artarken, $0-19$ yaş grubunun azalmaktadır. Kadın yatırımcılarda ise sadece $20-29$ yaş grubunun portföy değeri artarken, diğer tüm yaş grupları portföylerini azaltmaktadır. Olay penceresinde $t=0$ başlayan pozitif düzeltme hareketi $t+8$ ’e kadar devam etmekte, $t+7$ ’de kümülatif anormal getiri artarak $-2,11$ değerini almaktadır. Olumsuz haber etkisiyle kaybettiren pay senetleri sonraki 7 günde $7,80$ getiri sağlamaktadır. Pozitif trendi daha detaylı analiz etmek için 5 Nisan haftasının yatırımcı verileri incelendiğinde ise gerçekleşen getirilere paralel şekilde yatırımcı sayısının 4 arttığı, portföy değerinin de artarak $17,2$ olduğu tespit edilmektedir. Yatırımcı sayısında ve ortalama portföy değerinde en yüksek artış yine erkek yatırımcılarda gerçekleşmektedir. Kurumsal yatırımcı sayısı değişmezken toplam portföy değerleri kar realizasyonu ile $-2,7$ azalmaktadır.

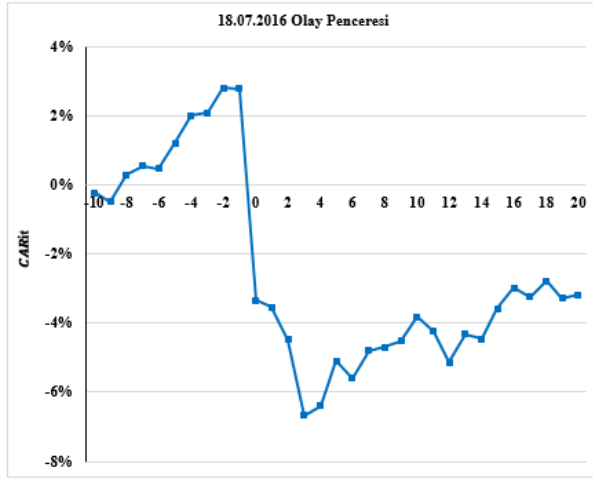
5.3. 15.07.2016 Tarihinde Fethullahçı Terör Örgütünün Darbe Girişimi Haberi

15.07.2016’da Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ)’nün darbe girişiminde bulunması haberi piyasaların ilk işlem günü olan 18 Temmuz Pazartesi olay günü kabul edilerek analiz edilmektedir. Haber XU030 getirisinde -4 standart sapma değerinde negatif etkiye neden olmaktadır. $t=0$ olay günü AAR $-3,33$ değer kaybetmektedir. Değer kayıpları $t+4$ ’e kadar devam etmekte ve $t+3$ ’te CAR $-6,66$ ’ya ulaşmaktadır. CAR $t+4$ ’ten sonra pozitif yönde bir düzeltme hareketiyle değer kazanarak $t+10$ olay penceresinde $-3,82$ değerine ulaşmaktadır. Analizde aynı modelleme ile olay penceresi ($t-10$, $t+20$)’ye genişletildiğinde ise, pozitif trendin dalgalanmalarla devam ettiği ve $t+18$ ’de CAR’ın artarak $-2,78$ değerini aldığı görülmektedir. Dolayısıyla haber etkisiyle $t+3$ ’te en düşük değerini alan XU030 pozitif düzeltme hareketiyle yatırımcısına $t+18$ ’de $9,98$ getiri kazandırmaktadır.

Tablo 3. FETÖ'nün Darbe Girişimi Haber Etkisiyle Oluşan Veriler ve Olay Penceresi

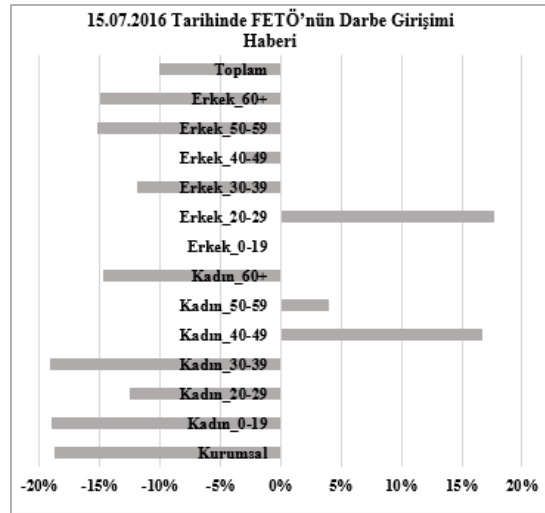
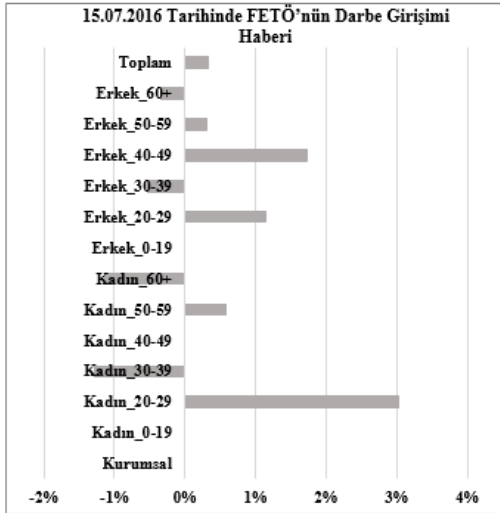
Tarih	Olay Penceresi	AARit	CARit	tstat	sig
29.06.2016	-10	-0,22%	-0,22%	-0,26	
30.06.2016	-9	-0,27%	-0,49%	-0,56	
1.07.2016	-8	0,77%	0,29%	0,33	
4.07.2016	-7	0,26%	0,55%	0,63	
8.07.2016	-6	-0,08%	0,46%	0,53	
11.07.2016	-5	0,75%	1,21%	1,40	
12.07.2016	-4	0,79%	2,01%	2,31	
13.07.2016	-3	0,08%	2,09%	2,41	
14.07.2016	-2	0,72%	2,81%	3,24	
15.07.2016	-1	-0,03%	2,78%	3,20	
18.07.2016	0	-3,33%	-3,33%	-3,84	*
19.07.2016	1	-0,21%	-3,55%	-4,09	*
20.07.2016	2	-0,94%	-4,48%	-5,17	*
21.07.2016	3	-2,18%	-6,66%	-7,68	*
22.07.2016	4	0,26%	-6,40%	-7,37	*
25.07.2016	5	1,30%	-5,09%	-5,87	*
26.07.2016	6	-0,50%	-5,59%	-6,44	*
27.07.2016	7	0,80%	-4,79%	-5,52	*
28.07.2016	8	0,10%	-4,69%	-5,40	*
29.07.2016	9	0,17%	-4,52%	-5,21	*
1.08.2016	10	0,70%	-3,82%	-4,41	*

* %1 seviyesinde anlamlıdır.

Olay penceresinde analiz edilen pay senetlerinin CAR'ların hepsi sıfırdan farklıdır ve %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı; H_0 hipotezi reddedilmekte ve H_1 hipotezi kabul edilmektedir. Bu durum haber etkisiyle yatırımcının olumsuz reaksiyonu nedeniyle pay senetlerinde anormal getiri oluştuğunu göstermektedir. Grafik, haberin (t-10, t+20) olay penceresinde, pay senetleri üzerindeki CAR'lerini vermektedir. Haber piyasaların ilk işlem günü XU030 getirisinde -4 standart sapmalı negatif etkiye neden olmaktadır. Olay gününden önceki ve sonraki hafta gerçekleşen değişim incelendiğinde, yatırımcı sayısı sınırlı olarak %0,3 artmakta, portföy değeri ise -%10 azalmaktadır.

Grafik 4. Haber Etkisiyle Gerçekleşen Isparta İlindeki Toplam Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri Değişimi

Yatırımcı sayısının artışında %3 ile kadın, %1,1 ile erkek 20-29 yaş yatırımcıların olduğu, portföy değeri değişiminde ise -%7,4 ile kadın yatırımcılardaki kaybın erkek yatırımcılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Kurumsal yatırımcıların portföyü de haber etkisiyle -%18,7 azalmaktadır.

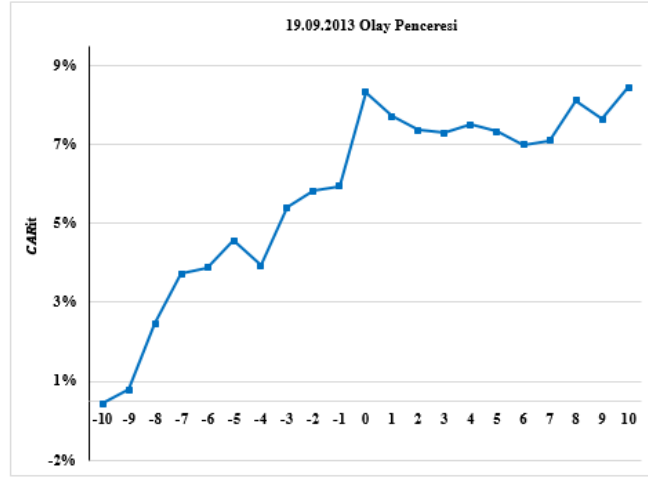
5.4. 18.09.2013 Amerikan Merkez Bankasının Varlık Alımlarına Devam Edeceği Açıklaması

Amerikan Merkez Bankası (FED)'in piyasadaki para hacmini artırma programı kapsamında, Eylül 2012'den beri sürdürdüğü aylık 85 milyar\$ değerindeki varlık alımlarına devam edeceği açıklaması ilk işlem günü XU030'de +4 standart sapma değerinde olumlu bir etkiye neden olmaktadır. Olay günü AAR %2,38'lik, CAR'da %7,82 artış yaşanmaktadır. Fakat haber etkisi olay günüyle sınırlı kalarak t+1'den sonra getiriler negatife dönmektedir. Olumlu haber etkisinden sonra yaşanan negatif trendle XU030 -%7,10 değer kaybetmektedir.

Tablo 4. FED'in Varlık Alımlarına Devam Edeceği Haber Etkisiyle Oluşan Veriler ve Olay Penceresi

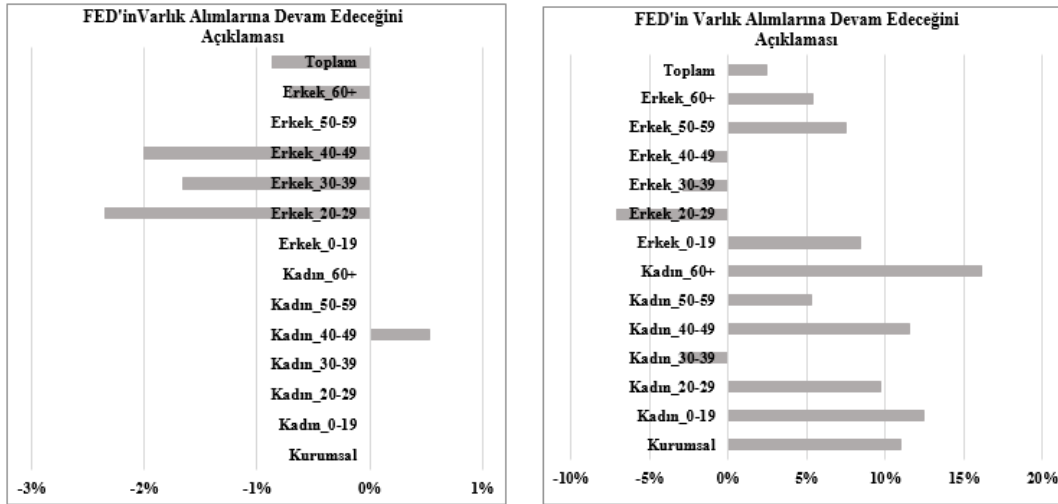
Tarih	Olay Penceresi	AARit	CARit	t stat	sig
5.09.2013	-10	-0,07%	-0,07%	-0,06	
6.09.2013	-9	0,36%	0,29%	0,23	
9.09.2013	-8	1,68%	1,97%	1,57	
10.09.2013	-7	1,26%	3,23%	2,57	
11.09.2013	-6	0,16%	3,38%	2,70	
12.09.2013	-5	0,67%	4,06%	3,24	
13.09.2013	-4	-0,63%	3,43%	2,73	
16.09.2013	-3	1,47%	4,90%	3,91	
17.09.2013	-2	0,43%	5,33%	4,25	
18.09.2013	-1	0,11%	5,44%	4,34	
19.09.2013	0	2,38%	7,82%	6,23	*
20.09.2013	1	-0,61%	7,20%	5,75	*
23.09.2013	2	-0,34%	6,86%	5,47	*
24.09.2013	3	-0,07%	6,79%	5,42	*
25.09.2013	4	0,21%	7,01%	5,59	*
26.09.2013	5	-0,18%	6,83%	5,44	*
27.09.2013	6	-0,33%	6,50%	5,18	*
30.09.2013	7	0,11%	6,60%	5,26	*
1.10.2013	8	1,01%	7,61%	6,07	*
2.10.2013	9	-0,46%	7,15%	5,70	*
3.10.2013	10	0,79%	7,94%	6,33	*

* %1 seviyesinde anlamlıdır.

Haberin analizinde t+10 olay penceresindeki CAR'ların hepsi sıfırdan farklıdır ve %1 seviyesinde t testi sonuçları anlamlıdır. Bu durum pay senetlerinde getiri anomalisi oluştuğunu göstermektedir. Grafik haberin t±10 olay penceresinde pay senetleri üzerindeki CAR'larını vermektedir. FED'in, varlık alımlarına devam edeceği haberi, ilk işlem gününde XU030 getirisinde +4 standart sapma değerinde olumlu bir etki ile karşılanmaktadır.

Grafik 5. Haber Etkisiyle Gerçekleşen Isparta İlindeki Toplam Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri Değişimi

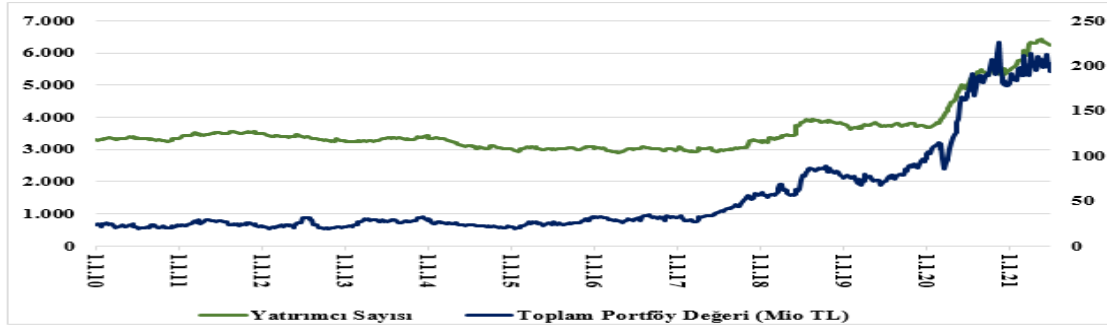

Yatırımcı verisi analiz edildiğinde yatırımcı sayısı -%0,9 azalırken, toplam portföy değeri %2,4 artmaktadır. Yatırımcı sayısındaki en yüksek azalış 20 yaş üstü erkek yatırımlarda görülmektedir. Portföy değerindeki en fazla artış %16,1 ile 60 yaş üstü kadınlarda ve %11 ile kurumsal yatırımcılardadır.

5.5. Değerlendirme

Çalışma Isparta ilindeki toplam yatırımcı sayısındaki ve portföy değerindeki değişim açısından analiz edildiğinde, incelenen 04.01.2010 ve 30.06.2021 tarihleri arasında XU030 toplam yatırımcı sayısı %89, toplam portföy değeri %716 artmaktadır. 30.06.2021 tarihi itibarıyla toplam yatırımcı sayısı 6.255, toplam portföy değeri 193.337.203TL'ye ulaşmaktadır.

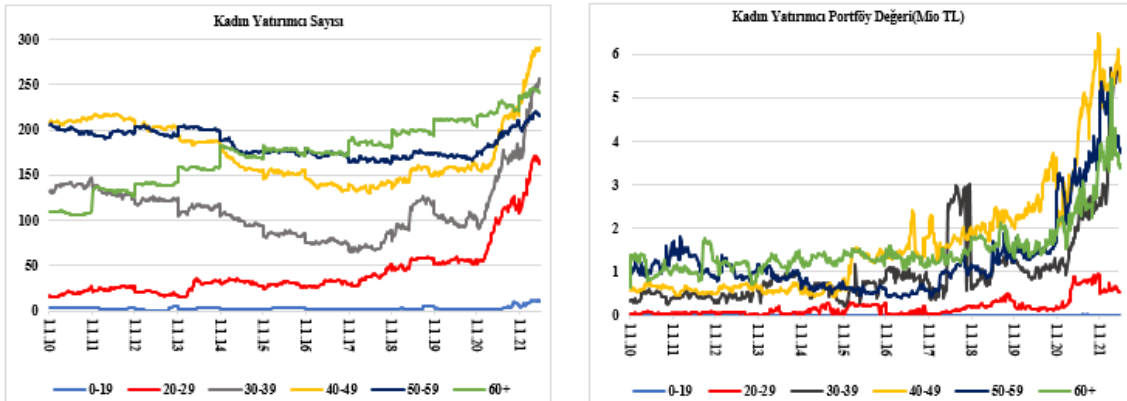
Grafik 6. Isparta İlindeki Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri (Mio TL)

Yatırımcı sayısı ve toplam portföy değeri kadın, erkek ve kurumsal yatırımcılar için analiz edildiğinde yatırımcı sayısı en fazla artan grubun 0-19 yaş arası erkek yatırımcılar olduğu, bunu 20-29 yaş arası kadın yatırımcıların takip ettiği, portföy değeri en fazla artan grubun ise kurumsal yatırımcılar olduğu tespit edilmektedir.

Haber etkileriyle gerçekleşen toplam yatırımcı sayısı ve portföy değeri büyüklüğü yatırımcılarda genel olarak analiz edildiğinde, toplam yatırımcı sayısı %89, portföy değeri %716 artmaktadır. Yatırımcı sayısındaki en yüksek artış ise %699 ile 20-29 yaş arası yatırımcılardadır. Bu grubun toplam portföy değeri de %619 büyümektedir. 0-19 yaş grubunun ise yatırımcı sayısı %500 artarken, bu yatırımcıların toplam portföyü de %619 artmaktadır. 0-29 yaş arası genç yatırımcılar sayısı en çok artan grubu oluşturmaktadır. Diğer yaş gruplarında ise yatırımcı sayısı başına düşen ortalama portföy değerleri çok daha fazla artmaktadır. 50-59 yaş grubunda yatırımcı sayısı artışının yaklaşık 24 katı bir portföy değeri artışı görülmektedir. 50-59 yaş grubu yatırımcılar haber etkisiyle oluşan piyasa koşullarında ortalama portföy değerlerini diğer yatırımcılara göre çok daha fazla artırmaktadır. Haber etkileriyle toplam kadın yatırımcı sayısı %74, portföy değeri ise %677 artmaktadır. Yatırımcı sayısındaki artışta en büyük pay 20-29 yaş arası kadın yatırımcılardadır. Bu grubun portföy değeri de artmaktadır.

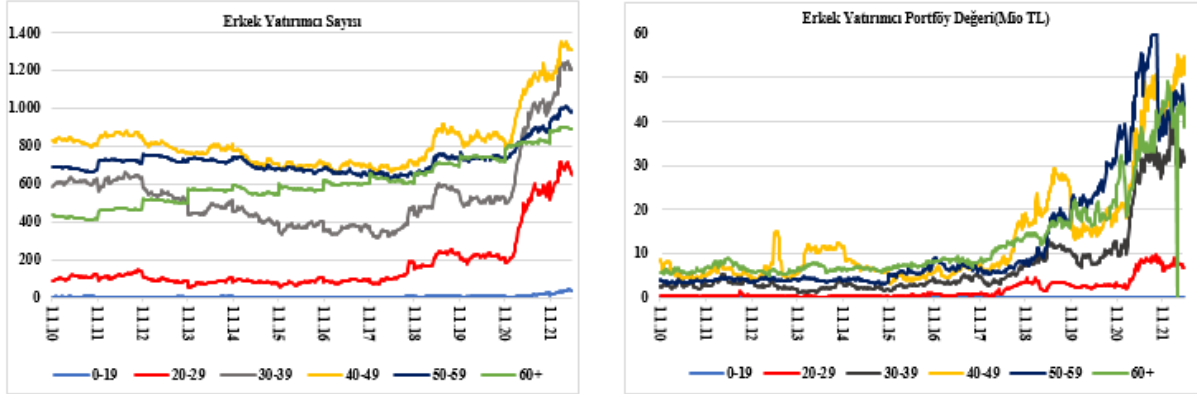
Grafik 7. Yaş Gruplarına göre Isparta İlindeki Kadın Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri(Mio TL)

Kadın yatırımcılarda yatırımcı sayısına göre, portföy değeri en fazla artan grup ise 50-59 yaş arası yatırımcılardadır. Yatırımcılar olumsuz haber etkisini alım fırsatı olarak değerlendirerek ortalama portföy değerlerini artırmaktadır.

Erkek yatırımcılar analiz edildiğinde, 0-19 yaş arası erkek yatırımcılar yatırımcı sayısı en çok artan gruptur. Bunu 20-29 yaş arası yatırımcılar izlemektedir. Haber etkisiyle 0-29 yaş arası yeni erkek yatırımcılar piyasaya katılmaktadır fakat 50-59 yaş arası yatırımcıların sayısı diğer yatırımcı gruplarına göre sınırlı artış gösterse de ortalama portföy değerleri tüm yatırımcılardan çok daha fazla artmaktadır.

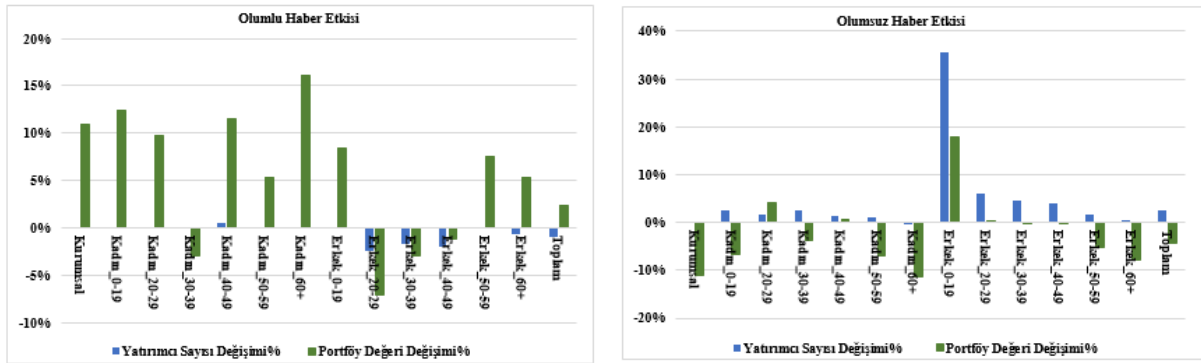
Grafik 8. Yaş Gruplarına göre Isparta İlindeki Erkek Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri(Mio TL)

50-59 yaş arası erkek yatırımcıların portföy değeri artışı aynı yaş grubu kadın yatırımcıların portföy değerine göre düşük kalmaktadır. Kadın yatırımcıların yatırımcı sayısı başına düşen ortalama portföy değeri erkek yatırımcılara göre daha yüksektir. Haber etkileri olumlu ve olumsuz olarak

değerlendirildiğinde ise, olumlu haber etkisi ile yatırımcı sayısındaki tek artış ortalama %0,5 ile 40-49 yaş arası kadın yatırımcılardır. Genel olarak yatırımcı sayısı değişimi değerlendirildiğinde yatırımcılar olumlu haber etkisini kar realizasyonu ile piyasadan çıkararak değerlendirmektedir. Özellikle 20-29 yaş arası erkek yatırımcıların ortalama sayısı -%2,4 azalırken, ortalama portföy değeri ise -%7,1 azalmaktadır. 60 yaş üstü ortalama kadın yatırımcı sayısı değişmezken, bu grup olumlu haber etkisini bir alım fırsatı olarak değerlendirerek portföy değerlerini %16,1 artırmaktadır. Kurumsal yatırımcılar da olumlu haber etkisiyle portföy değerini artırmaktadır.

Grafik 9. Olumlu ve Olumsuz Haber Etkisiyle Yatırımcı Sayısı ve Portföy Değeri Değişimi

Olumsuz haber etkisiyle ise sadece kurumsal yatırımcıların sayısı değişmezken, diğer tüm gruplar değer kaybeden piyasada yatırımcı sayısını artırmaktadır. Yatırımcı sayısı ve portföy değeri en çok artan grup 0-19 yaş arası erkek yatırımcılardır. Fakat haber etkisiyle kurumsal yatırımcılar portföy değerlerini ortalama -%11,60 yaş üstü yatırımcılar ortalama -%9,6 azaltmaktadır.

SONUÇ

Belirsizlik ve risk altında yatırım kararı verirken yatırımcıları etkileyen faktörlerden biri de piyasadaki yeni bilgilerdir. Çünkü yatırımcının mevcut bilgisinin üzerine gelen yeni bir haber yatırımcının, yeni bilgiyi analiz etmesini, yatırım kararlarını gözden geçirmesini ve karar vermesini gerektirmektedir. Dolayısıyla piyasadaki yeni haber yatırımcılar tarafından değerlendirilerek varlık fiyatlarına yatırım kararları doğrultusunda yansımaktadır.

Analiz sonuçlarına göre incelenen dönemde haber etkisiyle oluşan kümülatif anormal getiriler, BIST30 Endeksinin yarı güçlü formda etkin olmadığını da göstermektedir. Çünkü finansal yatırımcılar geçmiş finansal verilerine ek olarak kamuya açıklanmış haberleri de kullanarak piyasadan normalin üstünde getiri sağlayabilmektedir. Bulgular, Kahraman ve Erkan (2005), Durukan (1999), Balaban vd.'nin (1996) çalışma sonuçları ile de uyumlu gerçekleşmektedir. Yatırımcıların haberlere verdiği reaksiyonun yönü, seviyesi ve süresi ise haberlere göre değişiklik göstermektedir.

Haberler genel olarak değerlendirildiğinde tüm haberler içinde olumsuz haberlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu durum yatırımcının olumsuz haber etkisiyle piyasanın değer kaybettiği pozisyonundan daha çok etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca yatırımcılar siyasi habere daha çok reaksiyon vermekte, siyasi haberdeki olumsuz haberlerin etkisi de baskın olarak görülmektedir. Haberler etki süresine göre değerlendirildiğinde olumsuz yerel haberler yatırımcı üzerinde daha uzun süre etki yaratmaktadır. Haberlerde olumlu haber etkisi haberin etki süresi sonrasında negatif trendle devam ederken, olumsuz haber etkisini pozitif trend takip etmektedir. Olumsuz haber etkisiyle oluşan ilk reaksiyondaki değer kaybı, sonrasında ters trendle oluşan değer kazancından mutlak değer olarak daha fazla olmaktadır. Olumlu haber etkisinde de ilk reaksiyondaki fiyat anomalisi, ters yönlü trendle oluşan reaksiyondan mutlak değer olarak daha yüksek kalmaktadır. Analiz yatırımcıların tüm haberlere ilk reaksiyonlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Reaksiyon sonrası oluşan düzeltme hareketi ise oluşan ilk getirilere göre mutlak değerce daha düşük kalmaktadır.

Analiz yatırımcı sayısı değişimi ve toplam portföy değeri değişimi açısından değerlendirildiğinde ise incelenen tarihler arasında Isparta ilindeki BIST30 Endeksi toplam yatırımcı sayısı %89, toplam portföy değeri ise %716 artmaktadır. Kurumsal yatırımcılar toplam portföy değerinin en fazla artıran grup olmaktadır. Kadın yatırımcıların erkek yatırımcılara göre olumlu ya da olumsuz haber etkisinde mevcut durumlarını daha fazla koruma eğiliminde olduğunu, yatırımcı sayısı ve portföy değerinin erkek yatırımcılara göre daha sınırlı değişim gösterdiğini vermektedir. Erkek yatırımcılar ise kadın yatırımcılara göre olumlu ya da olumsuz haber etkisinde mevcut durumun devam edeceğini düşünerek daha çok işlem yapmakta, portföy değeri değişimi, yatırımcı sayısı değişimine göre daha sınırlı kalsa da daha fazla erkek yatırımcı piyasaya katılmaktadır. Yatırımcılar yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde ise 40 yaş altı yatırımcılar, 40 yaş üstü yatırımcılara göre daha küçük toplam portföy değeriyle, daha aktif yatırım yapmaktadır. Fakat 40 yaş üstü yatırımcıların portföy büyüklüğü daha fazladır. Bulgular Gündoğdu ve Çelik'in (2018) çalışmadaki bulgularla benzer yöndedir.

Çalışma sonucu sağlanan verilerin yatırımcının yatırım kararlarının daha iyi açıklanmasına ve modellenmesine katkıda bulunması beklenmektedir. Yatırımcı davranışlarını dikkate alan modellerle oluşturulan yapıcı politikalar, ülke ekonomilerinin önemli göstergelerinden biri olan menkul kıymetler borsalarındaki doğru fiyat oluşumuna yardımcı olmaktadır. Böylece piyasalardaki istikrarla pay senetleri piyasasına olan güven sağlanacak, piyasadaki nitelikli yatırımcı sayısı ve toplam fon değeri artacaktır. Artan fonlar yeni yatırımlara dönüşerek ülke ekonomisinin büyümesine katkı oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Ashley, J. (1962). "Stock Prices and Changes in Earnings and Dividends: Some Empirical Results", *Journal of Political Economy*, 82-85
- Atkins, A.B. ve Dyl, E.A. (1990). "Price Reversals, Bid-Ask Spreads, and Market Efficiency", *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, Vol.25, 535-547
- Baker, C. (1956). "Effective Stock Splits", *Harvard Business Review*, 34(1), 101-106
- Baker, C. (1957). "Stock Splits in a Bull Market", *Harvard Business Review*, 35(3), 72-79
- Baker, C., (1958). "Evaluation of Stock Dividends", *Harvard Business Review*, 36(4), 99-114
- Baker, M. ve Wurgler, J. (2007). "Investor Sentiment in The Stock Market", *The Journal of Economic Perspectives*, 21(2), 129-151
- Balaban, E., Candemir, H.B. ve Kunter, K. (1996). "Stock Market Efficiency in A Developing Economy: Evidence From Turkey", *The Central Bank of The Republic of Turkey, Research Department*, No.9612

- Ball, R. ve Brown, P. (1968). "An Empirical Evaluation of Accounting Income Numbers", *Journal of Accounting Research*, 159-178
- Barber, B.M. ve Odean, T. (2013). "The Behaviour of Individual Investors", In: *Handbook of the Economics of Finance*, Chapter.26, Oxford: Elsevier, 1533-1570
- Barberis, N., Shleifer, A. ve Vishny, R. (1998). "A Model of Investor Sentiment", *Journal of Financial Economics*, 49 (3), 307-343
- Baskin, J.B. ve Miranti, P.J. (1997). "A History of Corporate Finance", Cambridge University Press
- Bekçioğlu, S., Öztürk, M. ve Y. Kaderli, (2004). "Kurulan İşbirliklerinin İMKB'ye Kayıtlı İzocam, Çelebi ve Netaş Firmalarının Hisse Senetleri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Bir Olay Etüdü Denemesi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı.21, İstanbul, MUFAD Yayınları
- Bildik, R. ve Gülay, G., (2008). "The eEffects of Changes in Index Composition on Stock Prices and Volume: Evidence From the Istanbul Stock Exchange", *International Review of Financial Analysis*, 17(1), 178-197
- Blancard, G.C. ve Tatu, D. (2012). "Stock Market Reaction to Layoff Announcements:European Evidence(2002-2010)", <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.404.2352&rep=rep1&type=pdf>, Erişim: 10.05.2022
- Borsa İstanbul, Datastore, <https://datastore.borsaistanbul.com/category/100858/group/100862>, Erişim: 10.02.2022
- Bremer, M. ve Sweeney, R.J. (1991). "The Reversal of Large Stock Price Decreases", *Journal of Finance*, Vol.46, 747-754
- Brown, K.C., Harlow, W.V. ve Tinic, S.M. (1988). "Risk Aversion, Uncertain Information and Market Efficiency", *Journal of Financial Economics*, Vol.22, 355-385
- Brown, S. ve Warner, J. (1985). "Using Daily Stock Returns: The Case of Event Studies", *Journal of Financial Economics*, Vol.14, 3-31
- Brown, S. ve Warner, J. (1980). "Measuring Security Price Performance", *Journal of Financial Economics*, Vol.8, 205-258
- Büyüksalvarcı, A. (2010). "Ekonomik Krizler ve Portföy Çeşitlendirmesi: İMKB Endeksleri Üzerine Faktör Analizi Uygulaması", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 47, 229-243
- Cascio, W. F. (1993). "Downsizing, What Do We Know? What Have We Learnt?", *Academy of Management Executive*, 7(1), 95-104
- Chen, J., Liu, Y.J., Lu, L. ve Tang, Y. (2016). "Investor Attention and Macroeconomic News Announcements: Evidence from Stock Index Futures", *The Journal of Futures Markets*, 36(3), 240-266
- Choi, H. S. ve Jayaraman, N. (2008). "Is Reversal of Large Stock-Price Declines Caused by Overreaction or Information Asymmetry: Evidence from Stock and Option Markets", *Journal of Futures Markets*, <https://ssrn.com/abstract=1129470>, Erişim: 15.5.2022
- Chopra, N., Lakonishok, J. ve Ritter, J.R. (1992). "Measuring Abnormal Performance: Do Stocks Overreact?", *Journal of Financial Economics*, 31(2), 235-268
- Cox, D. R., Peterson, D.R. (1994). "Stock Returns Following Large One-Day Declines: Evidence on Short-Term Reversals and Longer-Term Performance", *Journal of Finance*, Vol.49, 255-267
- Daniel, K. ve Titman, S. (1999). "Market Efficiency in an Irrational World", *Financial Analysts Journal*, 55(6), 28-40
- De Bondt, W.F.M. (2000). "The Psychology of Underreaction and Overreaction in World Equity Markets, Security Market Imperfections in World Wide Equity Markets", Cambridge: Cambridge University Press, 65-89
- De Bondt, W.F.M. ve Thaler R.H. (1987). "Further Evidence on Investor Overreaction and Stock Market Seasonality", *Journal of Finance*, 42(3), 557-581
- De Bondt, W.F.M. ve Thaler, R.H. (1985). "Does Stock Market Overreact?", *The Journal of Finance*, 40(3), 793-805
- Dolley, J. (1933). "Characteristics and Procedure of Common Stock Split-Ups", *Harvard Business Review*, 11, 316-326
- Durukan, M.B. (1999). "İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Makroekonomik Değişkenlerin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi", *İMKB Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, 19-47
- Dyckman, T., Philbrick, D. ve Stephan, J. (1984). "A Comparison of Event Study Methodologies Using Daily Stock Returns: A Simulation Approach", *Journal Of Accounting Research*, Vol.22, 1-30
- Eizentas V., Krusinskas, R. ve Stankeviciene, J. (2012). "Impact of Public Information Signals On Share Prices: Evidence From Lithuania", *Economics and Management*, 17(3), 879-888
- Erdoğan, O. ve Yezegel, A. (2008). "The News of No News in Stock Market", *SSRN Working Paper*, <http://ssrn.com/abstract=1860181>, Erişim: 12.4.2022

- Eyüboğlu, K. ve Bulut, H.İ. (2016). “Şirketlere Özgü Haberlerin Hisse Performansına Etkisi: BİST-30 Şirketleri Örneği”, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi (ÜİİİD), Sayı.16, 113-137
- Fama, E. (1976). “Efficient Capital Markets: Reply”, Journal of Finance, 31(1) 143-145
- Fama, E. (1970). “Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work”, Journal of Finance, Vol. 25, 383-417
- Fama, E., Fisher, L., Jensen, M. ve Roll, R. (1969). “The Adjustment of Stock Prices to New Information”, International Economic Review, 10, 1-21
- Fama, E. (1965). “Random Walks in Stock Market Prices”, Financial Analysts Journal, 21(5), 55-59
- Farag, H. ve Cressy, R.C. (2010). “Do Unobservable Factors Explain the Disposition Effect in Emerging Stock Markets”, Applied Financial Economics, 20(15), 1173-1183.
- Gündoğdu, A. ve Çelik, A. (2018). “Türk Sermaye Piyasasında Kuşaklar Arasında Yatırımcı ve Portföy Farklılıkları”, Istanbul Business Research, 47(1), 46-63
- Gutierrez, R.C. ve Kelley, E.K. (2005). “Evidence to the Contrary: Extreme Weekly Returns are not Overreactions”, http://home.business.utah.edu/finea/Weekly_02242006.pdf, Erişim: 14.5.2022
- Hirshleifer, D., Lim, S. S. ve Teoh, S. H. (2009). “Driven to Distraction: Extraneous Events and Underreaction to Earnings News”, Journal of Finance, 64(5), 2289-2325
- Howe, J. S. (1986). “Evidence on Stock Market Overreaction”, Financial Analysts Journal, 42, 74-77
- Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). “Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk”, Econometrica: Journal of Econometric Society, 47(2), 263-292
- Kahraman, D. ve Erkan, M. (2005). “İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Tesadüfi Yürüyüş Testi”, Yönetim ve Ekonomi, 12(1), 1-14
- Karandikar, R. ve Sinha, T. (2012). “Modelling in The Spirit of Markowitz Portfolio Theory in A Non-Gaussian World, Current Science, 103(6), 666-672
- Keynes, J.M. 1936[2013]. “The General Theory of Employment, Interest and Money”, London: Macmillan
- Korkmaz, T. ve Ceylan, A. (2006). “Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi”, Bursa: Ekin Kitabevi
- Kothari, S. P. ve Warner, J. B. (2006). “Econometrics of Event Studies”, Working Paper, Forthcoming in B. Espen Eckbo (ed.), Handbook of Corporate Finance: Empirical Corporate Finance, Volume A, Chapter 1, Handbooks in Finance Series, North Holland, Elsevier
- Lasfer, M., Melnik, A. ve Thomas, D.C. (2003). “Short-term Reaction of Stock Markets in Stressful Circumstances”, Journal of Banking & Finance, 27(10), 1959-1977
- Lekovic, M.M. (2021). “Historical Development of Portfolio Theory”, Tehnika, 76, 220-227
- MacKinlay, A.C. (1997). “Event Studies in Economics and Finance”, Journal of Economic Literature, 35(1), 13-39
- Mandacı, P. E. (2003). “İMKB’de Genel Seçimler Öncesi ve Sonrasında Anormal Fiyat Hareketleri”, İMKB Dergisi, 7(27), 1-16
- Maneenop, S ve Kotcharin, S. (2020). “The Impacts of COVID-19 on The Global Airline Industry: An Event Study Approach”, Journal of Air Transport Management, 89, 1-6, <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2020.101920>, Erişim: 16.4.2022
- Mangram, M.E. (2013). “A Simplified Perspective of the Markowitz Portfolio Theory”, Global Journal of Business Research, 7(1)
- Markowitz, H. M. (1952). “Portfolio Selection”, Journal of Finance, 7(1), 77-91
- McWilliams, A. ve Siegel, D. (1997). “Event Studies in Management Research: Theoretical and Empirical Issues”, Academy of Management Journal, 40(3), 626-657
- Mehdian, S., Nas, T. ve Perry, M.J. (2008). “An Examination of Investor Reaction to Unexpected Political and Economic Events in Turkey”, Global Finance Journal, 18, 337-350
- Merkezi Kayıt Kuruluşu, Veri Analiz Platformu, VAP, <https://www.vap.org.tr/>, Erişim: 12.02.2022
- Montier, J. (2002). “Behavioral Finance: Insights Into Irrational Minds and Markets, West Sussex: John Wiley and Sons Ltd.
- Muslimov, A. (2008). “The Effects of Insider Trading on the Stock Price Volatility in an Emerging Market Setting: Evidence from Istanbul Stock Exchange”, Corporate Governance and Corporate Social Responsibility, eds. Crowther, D., Aras, G., 59-68
- Myers, J. ve Bakay, A. (1948). “Influence of Stock Split-Ups on Market Price”, Harvard Business Review, 25, 1-265
- Neuhierl, A., Scherbina, A., Davis, U. ve Schlusche, B. (2010). “Market Reaction to Corporate News and The Influence of the Financial Crisis”, https://www.researchgate.net/publication/228767431_Market_Reaction_to_Corporate_News_and_the_Influence_of_the_Financial_Crisis, Erişim: 20.4.2022

- Nofsinger, J.R. (2014). Yatırım Psikolojisi, Ankara:Nobel Yayınları
- Pompian, M.M. (2006). “Behavioral Finance and Wealth Management: How to Build Optimal Portfolios That Account for Investor Biases”, New Jersey: John Wiley and Sons
- Rao, R.K.S. (1995). Financial Management: Concept and Application, 3rd Edition, Ohio: South Western Publishing
- Sakarya, Ş. (2011). “İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Olay Çalışması Yöntemi ile Analizi”, Bülent Ecevit Üniversitesi Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 7(13)
- Shefrin, H. (2008). “A Behavioral Approach to Asset Pricing”, Academic Press Advanced Finance Series, 2nd. Edition, London, Elsevier
- Shefrin, H. (2002). Beyond Greed and Fear: Understanding Behavioral Finance and The Psychology of Investing, NY: Oxford University Press
- Shefrin, H. ve Statman, M. (2000). “Behavioral Portfolio Theory”, Journal of Financial and Quantitative Analysis, 35(2), 127-151
- Sprenger, O.T. ve Welpe, I.M. (2011). “News or Noise? The Stock Market Reaction to Different Types of Company-Specific News Events”, January, SSRN Electronic Journal
- Statman, M. (2017). Finance For Normal People: How Investors and Markets Behave, NY: Oxford University Press
- Taleb, N.N. (2007). The Black Swan, USA: The Random House Publishing
- Tuominen, T. (2005). “Corporate Layoff Announcements and Shareholder Value: Empirical Evidence From Finland”, Department of Business Administration, Master’s Thesis, Lappeenranta University of Technology, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20051947>, Erişim: 15.3.2022
- Tversky, A. ve Kahneman, D. (1986). “Rational Choice and the Framing of Decisions”, The Journal of Business, 59(4), 51-278
- Woolridge, R. J. (1988). “Competitive Decline and Corporate Restructurings: Is A Myopic Stock Market to Blame?”, Journal of Applied Corporate Finance, 1(1), 26-36
- Worrel, D.L., Davidson, W.N. ve Sharma, V.M. (1991). “Layoff Announcements and Stockholder Wealth”, The Academy of Management Journal, September, 34(3), 662-678
- Yakov A., DeLong, G.L. ve Saunders, A. (2002). “The Effects of Cross-Border Bank Mergers on Bank Risk and Value”, Journal of International Money and Finance, 21, 857-877

Atf için / for cited: Seçuk, B., Sormaz, Ü., Seçim, Y. (2022). Evaluation of Gastronomy and Culinary Arts Department Curriculums in the Context of the Relationship Between Gastronomy and Tourism. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 4, Sayı: 9, Ağustos 2022, s.26-37.

EVALUATION OF GASTRONOMY AND CULINARY ARTS DEPARTMENT CURRICULUMS IN THE CONTEXT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN GASTRONOMY AND TOURISM

Berkay SEÇUK*

Ümit SORMAZ**

Yılmaz SEÇİM***

ABSTRACT

Gastronomy and tourism are two concepts that are closely related to each other. In this context, gastronomy and culinary arts (GCA) education include courses related to tourism. This study aims to examine, compare and evaluate the curricula of GCA departments in Turkey in the context of the tourism concept and to make suggestions. Within the scope of the study, the document analysis method was used, and the departments' curriculum on the universities' websites was accessed and examined. The obtained data were analyzed by frequency analysis. Study findings show that GCA departments were built by using the infrastructure of tourism faculties and food and beverage management departments in state universities, while it was opened within the faculties of fine arts in foundation universities. In the curricula of the departments under evaluation, there are 189 courses related to tourism areas. 87.30% of these courses are offered at state universities and 12.70% at foundation universities. Among these courses, which are generally carried out as two (44.44%) and three (52.38%) hours each, the ones primarily included in the GCA department curricula are General Tourism with 11.1% and Gastronomy Tourism with 10.58%.

Keywords: Gastronomy, Education, Curriculum, Tourism, Gastronomy Tourism.

JEL Classification Codes: L58, Z32

GASTRONOMİ VE MUTFAK SANATLARI BÖLÜM MÜFREDATLARININ GASTRONOMİ VE TURİZM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Gastronomi ve turizm birbiriyle yoğun ilişkide olan iki kavramdır. Bu çerçevede gastronomi ve mutfak sanatları (GMS) eğitimi içeriğinde turizmle ilişkili dersleri içermektedir. Bu çalışmada; Türkiye'de bulunan GMS bölümleri müfredatlarının turizm kavramı bağlamında incelenmesi, karşılaştırılması ve değerlendirilerek öneriler

* Isparta University of Applied Sciences, Yalvaç Vocational School, Department of Hotel, Restaurant and Catering Services, Program of Cookery, Lec., berkaysecur@isparta.edu.tr

** Necmettin Erbakan University, Faculty of Tourism, Department of Gastronomy and Culinary Arts, Assoc. Prof. Dr., usormaz@erbakan.edu.tr

*** Necmettin Erbakan University, Faculty of Tourism, Department of Gastronomy and Culinary Arts, Assoc. Prof. Dr., yilmazsecim@gmail.com

getirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında doküman analizi yöntemi kullanılmış, üniversitelerin web sitelerinde yer alan bölüm ders müfredatlarına ulaşılarak incelenmiştir. Elde edilen veriler frekans analiziyle çözümlenmiştir. Çalışmanın bulguları incelendiğinde devlet üniversiteleri bünyesinde GMS bölümlerinin turizm fakülteleri ve yiyecek-içecek işletmesi bölümlerinin alt yapıları kullanılarak inşa edildiği, vakıf üniversitelerinde ise güzel sanatlar fakülteleri bünyesinde açıldığı gözlemlenmiştir. Değerlendirme altına alınan bölümlerin müfredatlarında toplam 189 adet turizm alanı ile ilişki ders bulunmaktadır. Bu derslerin 87.30%'u devlet üniversiteleri, 12.70%'i vakıf üniversitelerinde yer almaktadır. Genellikle ikişer (44.44%) ve üçer (52.38%) saat olarak yürütülen bu dersler içerisinde en çok GMS bölüm müfredatlarında yer alanlar ise %11.11 oranla Genel Turizm ve %10.58 oranla Gastronomi Turizmi dersi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Eğitim, Müfredat, Turizm, Gastronomi Turizmi.

JEL Sınıflandırma Kodları: L58, Z32.

INTRODUCTION

Today, the term gastronomy emerges as a concept used by large masses. In the social structure that has developed with the effect of technological developments, the ease of obtaining food has increased people's interest in this concept (Pedersen, 2012; Çarbuğa et al., 2018). The roots of the concept of gastronomy, which has been heard frequently in recent times, are based on ancient Greek culture. Etymologically the image; consists of the combination of the words "gastro" and "nomos" and corresponds to stomach rules and regulations (Santich, 2004). In dictionaries, gastronomy is defined as "the art and practice of cooking and eating good food" (Oxford, 2019).

In addition to the dictionaries generally defining gastronomy as the science of eating and preparing good food, recently, gastronomy has been shown as a culturally changing and affected knowledge of nutrition, practices based on nutritional rules, consumer behaviour and design related to many points (Navarro et al., 2012; Tütüncü, 2019). From a broader perspective, gastronomy is shown as an interdisciplinary concept related to fields such as food and culinary science, nutrition, health, economics, anthropology, history, geography, tourism and art (Hegarty, 2011; Samancı, 2020; Süren, 2022).

Culture is one of the primary sources for the concept of tourism. The cultural structures of societies enable to attract different people to their destinations. Culinary culture and gastronomic structures of organizations, which are considered intangible cultural heritage, are important factors affecting the travel motivation of the tourist who will visit a destination. At the same time, it should not be forgotten that human beings need to consume food and beverage to provide the energy necessary to maintain their life and meet their physiological needs (Kivela and Crotts, 2005; Arman and Ak, 2021). For this reason, tourists also consume products from the cuisines of their countries. In summary, gastronomy is a part of tourism in terms of cultural and physiological aspects, and due to this value, it is included in studies as a concept intertwined with the field of tourism (Bahar, 2021).

1. THEORETICAL BACKGROUND

1.1. Relationship between Gastronomy and Tourism

McIver (2014) defines the term gastronomy, which is considered interdisciplinary, as a cultural and touristic science. In this context flavors, cooking techniques, presentation and eating-drinking rituals emerge based on the culture and gastronomy. Gastronomy, which has an important place in the survival of local cultural values, can contribute to the region's development as a touristic product in economic terms (Telfer and Wall, 2000).

With interest it has gained in the last 30 years, gastronomy has become an attraction in terms of tourism. Thus, various benefits have been achieved in two dimensions: providing multiple touristic

products and appreciating gastronomy (Navarro and Medina, 2018). When evaluated in terms of studies and education in the literature, the term gastronomy is associated with the field of tourism in many ways (Kivela and Crotts, 2006; Yılmaz, 2017; Samancı, 2020).

The concept of gastronomy, which has gained increasing recognition with its processing in tourism and social areas in the 2000s, has started to take place as one of the particular interest tourism types today (Akmeşe, 2021). Gastronomy, which expresses how to cook well, understand and taste the original flavours well, and create delicious experiences for people in various destinations, reveals the concept of gastronomic tourism (Cracknell and Nobis, 1985). In this way, gastronomic tourism, among the sub-types of tourism, plays a vital role in the preservation of the cultural structures of the societies and the development of the relevant region economically. On the other hand, the relationship between gastronomy and tourism also contributes to the differentiation, marketing and promotion of destinations by producing differences (Okumuş et al., 2007; Yılmaz, 2017).

Since it is a concept that directly effects touristic activities, gastronomy has a place in academic education systems and the literature as a relationship with the field of tourism. However, although it is a holistic term, studies conducted in Turkey have generally focused on one direction, the concept of gastronomy tourism (Altaş and Acar, 2018; Samancı, 2020). In this respect, when the literature is examined, it is seen that there are minimal studies on the evaluation of the concepts of gastronomy and tourism in terms of education.

1.2. Gastronomy and Culinary Arts (GCA) Education

Diversity in the food and beverage industry has increased in recent years. This situation has led to an increase in people interested in the gastronomy field. At the same time, the decrease in the time spent at home due to technological developments has revealed developments in the science of gastronomy (Cheng et al., 2011). As a result of the transformations in consumer preferences (Süren, 2022) and the increasing interest in this field, gastronomy has become more valuable commercially. In this context, there has been an increase in the competition and qualified workforce needs of companies in the gastronomy industry (Özilgen, 2010). Consumers' food and beverage preferences, innovations and gastronomy trends are constantly updated, and changing directs gastronomy businesses to follow these situations, implement them and supply them to consumers. When the changes are evaluated the GCA departments of universities have critical importance in creating a qualified and equipped workforce in terms of interdisciplinary knowledge and contributing to the development of the field of gastronomy (Çarbuğa et al., 2018; Süren, 2022).

It is seen that gastronomy education dates to the Roman Empire period. During this period, it was reported that an institution named "Collegium Coquourum" provided education on cookery (Montagnè, 1977). When examined in the recent period, the first example of gastronomy education, it is known was brought to life by Cornell University (Allen, 2003). The USA and some European countries have taken steps in formal gastronomy education in the last 70 years. In the USA, the first departments were opened under "Culinary Arts" concerning this department. The studies of higher education institutions on gastronomy education worldwide have started to increase at the level of undergraduate and associate degree diplomas in the last 20 years. In Turkey, gastronomy education is carried out under the name of "Gastronomy and Culinary Arts" at the undergraduate level (Samancı, 2020; Süren, 2022).

Cooking education, which was previously taken in a hierarchy progressing from apprentice to master, has changed today. In Turkey, within the formal education system, culinary science, cooking, culinary arts and gastronomy education as an interdisciplinary concept can be given as high school, associate degree, undergraduate and graduate. Gastronomy education, carried out with the increasing number of departments and students, contributes to the food and beverage services and tourism sectors (Süren, 2022).

Turkey's first undergraduate gastronomy education started in 2003 with the GCA department opening at Yeditepe University. After this, Gazi University was the first state university to provide gastronomy education in 2010 (Görkem and Sevim, 2016). The first GCA departments in Turkey started their activities within the Faculties of Fine Arts. However, these departments were opened and operated within the body of Tourism Schools and Faculties in state universities (Öney, 2016). With the changing of the names of the departments called Culinary Arts, Gastronomy and Food and Beverage Management, which have similar educational content to GCA, the number of GCA departments that continue their activities actively in state and foundation universities throughout Turkey is increasing every year (YÖK, 2022).

2. METHODOLOGY

2.1. Research Purpose

Gastronomy education is developing daily and has an increasing interest, and activities in the context of gastronomy and tourism are highly valued. For this reason, increasing academic gastronomic studies and developing educational programs are necessary. Thus, the qualifications for gastronomy education will be increased. In this context, study is aimed to examine, compare, evaluate and offer suggestions for the curricula of the Gastronomy and Culinary Arts departments, which continue their educational activities in Turkey.

2.2. Data Collection Method

In the research, the document analysis method, one of the qualitative research designs, was used. Qualitative research is a research form in which qualitative data collection techniques such as observation, interview, document and content analysis are used, and a qualitative process is followed to reveal perceptions and events realistically and holistically in the natural environment (Yazıcıoğlu and Erdoğan, 2014: 25). The document analysis method is used in the process of reaching the sources for the research and in the process of determining the data obtained. In this method, documents are scanned on the subject to be studied, and the data obtained is subjected to various analyzes (Kıral, 2020: 183).

2.3. Population and Sample

The research population consists of universities that provide gastronomy and culinary arts education. Universities that actively continued their education and training activities in Turkey in 2022 and provide 4-year Turkish undergraduate GCA education at the faculty level were determined as the sample of the research, in which the size of the population was evaluated. In this context, the study sample consists of 64 GCA departments in 62 universities, 39 states and 23 foundations (Table 1). However, the GCA department curricula of Van Yüzüncü Yıl University, Antalya Akev University and Istanbul Arel University could not be accessed, so these departments could not be included in the scope of the study.

Table 1. Universities Included in the Sample

Row:	University:	Type:	Row:	University:	Type:
1	Afyon Kocatepe University	State	32	İstanbul Kent University	Foundation
2	Akdeniz University	State	33	İstanbul Medeniyet Uni.	State
3	Alanya Alaaddin Keykubat Uni.	State	34	İstanbul Medipol Uni.	Foundation
4	Alanya Ham. Emin Paşa Uni.	Foundation	35	İstanbul Okan University	Foundation
5	Altınbaş University	Foundation	36	İstanbul Rumeli Uni.	Foundation
6	Anadolu University	State	37	İstinye University	Foundation
7	Ankara Hacı Bayram Veli Uni.	State	38	İzmir Katip Çelebi Uni.	State
8	Antalya Akev University	Foundation	39	Kafkas University	State
9	Atatürk University	State	40	Kahramanmaraş İstiklal Uni.	State
10	Balıkesir University	State	41	Karabük University	State

11	Başkent University	Foundation	42	Kastamonu University	State
12	Beykent University	Foundation	43	Kırklareli University	State
13	Beykoz University	Foundation	44	Kocaeli University	State
14	Bolu Abant İzzet Baysal Uni.	State	45	Kütahya Dumlupınar Uni.	State
15	Çanakkale Onsekiz Mart Uni.	State	46	Maltepe University	Foundation
16	Doğuş University	Foundation	47	Mardin Artuklu University	State
17	Dokuz Eylül University	State	48	Mersin University	State
18	Eskişehir Osmangazi University	State	49	Muğla Sıtkı Koçman Uni.	State
19	Gaziantep University	State	50	Munzur University	State
20	Giresun University	State	51	Necmettin Erbakan Uni.	State
21	Gümüşhane University	State	52	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Uni.	State
22	Haliç University	Foundation	53	Niğantaşı University	Foundation
23	Hasan Kalyoncu University	Foundation	54	Ordu University	State
24	Iğdır University	State	55	Osmaniye Korkut Ata Uni.	State
25	İskenderun Teknik University	State	56	Pamukkale University	State
26	İstanbul Arel University	Foundation	57	Recep Tayyip Erdoğan Uni.	State
27	İstanbul Aydın University	Foundation	58	Sakarya Uyg. Bilimler Uni.	State
28	İstanbul Ayvansaray University	Foundation	59	Selçuk University	State
29	İstanbul Galata University	Foundation	60	Sivas Cumhuriyet University	State
30	İstanbul Gedik University	Foundation	61	Toros University	Foundation
31	İstanbul Gelişim University	Foundation	62	Van Yüzüncü Yıl University	State

2.4. Data Screening

The research is limited to the date range of 10-17 March 2022. The analyzes within the scope of the study were carried out through the Higher Education Institution Atlas Program Undergraduate Preference Wizard (YÖK, 2022) and the curricula on the official websites of the universities. After this date, changes, innovations, additions, etc., are made on the websites. The GCA department curricula of the universities that were excluded from the study and included in the study were evaluated. In total, the curricula of 61 GCA departments were accessed and analyzed for study purposes.

The number of courses in the curricula examined in the context of the relationship between gastronomy and tourism, their names, the periods in which they are given, whether they are presented as a compulsory vocational elective or elective, weekly course hours and ECTS credits is included in the scope of the evaluation. The data were compiled with a statistical package program and processed using frequency analysis.

3. FINDINGS AND DISCUSSION

According to the access status to the curricula of the GCA departments, which were evaluated within the scope of the study, 61 documents were reached. However, as seen in Tables 2 and 3, the findings related to universities, departments and faculties were conveyed by considering the entire sample.

Table 2. GCA Turkish Undergraduate Education Types of Universities and Distribution of Departments

<i>Types of Universities Included in the Research</i>	n	%
State	39	62.90
Foundation	23	37.10
Total	62	100.0
<i>GCA Department Distributions by University Type</i>	n	%
State	40	62.50
Foundation	24	37.50
Total	64	100.00

When the data in Table 2 are examined, it is seen that 62.90% of the GCA departments in Turkey, which provide education in Turkish, operate in state universities and 37.10% in foundation universities. There are two GCA departments in different faculties at Akdeniz University, a state university, and Istanbul Gelişim University, a foundation university. In this context, the sample consists of 62 universities and 64 departments.

Table 3. Distribution of GCA Departments by Faculty Types

Faculty Types	State		Foundation		Total	
	n	%	n	%	n	%
Faculty of Fine Arts	-	-	6	25.00	6	9.38
Faculty of Fine Arts, Design and Architecture	1	2.50	7	29.17	8	12.50
Faculty of Engineering, Architecture and Design	1	2.50	-	-	1	1.56
Faculty of Arts and Social Sciences	-	-	1	4.17	1	1.56
Faculty of Art and Design	-	-	7	29.17	7	10.94
Tourism Faculty	36	90.00	-	-	36	56.25
Faculty of Applied Sciences	2	5.00	3	12.50	5	7.81
Total	40	100.00	24	100.00	64	100.00

According to Table 3, as a result of the evaluation of GCA departments based on faculties, it was found that GCA departments were opened in many different faculties. Regarding state universities, tourism faculties constitute the largest share, with 90% among faculties with GCA departments. Compared to the GCA departments in tourism faculties in 36 state universities, none of the GCA departments operating in foundation universities is in tourism faculties. When examined, it is seen that GCA departments of foundation universities are generally included in Art and Design (29.17%), Faculty of Fine Arts, Design and Architecture (29.17%), and Faculty of Fine Arts (25%). The Faculties of Applied Sciences follow these faculties with 12.50%.

When the results in Table 3 are evaluated, it is seen that state universities have opened GCA departments in tourism faculties that come from the past and have infrastructure preparation. As Tütüncü (2019) reported in his study, there is a situation in which GCA departments in state universities are generally built on the Food and Beverage Services department. In addition to this situation, within the framework of Samancı's (2020) thought that GCA departments in Turkey provide tourism-oriented and interdisciplinary education, it is understood that state universities have activated GCA departments within tourism faculties. In foundation universities, the opposite is the case. Assuming that financial concerns are also involved, it can be thought that foundation universities do not invest in tourism faculties, which may have lower rates when the GCA department is excluded in terms of occupancy rate. From this point of view, it should be considered quite normal for foundation universities to carry out gastronomy education (Bulut, 2019; Çağlayan, 2019), which has a lot of connection with art within the faculty of fine arts.

Table 4. The Distribution of the Number of Courses Related to the Tourism Field in the GCA Department Curriculum within the Scope of the Sample

Number of Courses Related to the Field of Tourism	State		Foundation		Total	
	n	%	n	%	n	%
None	1	2.56	7	31.82	8	13.11
1 Course	5	12.82	10	45.45	15	24.59
2 Course	8	20.51	3	13.64	11	18.03
3 Course	4	10.26	1	4.55	5	8.20
4 Course	8	20.51	-	-	8	13.11
5 Course	2	5.13	1	4.55	3	4.92
6 Course	4	10.26	-	-	4	6.56
7 Course	2	5.13	-	-	2	3.28
8 Course and over	5	12.82	-	-	5	8.20
Total	39	100.00	22	100.00	61	100.00

When the analyzed GCA department curricula were evaluated in terms of the number of courses related to the field of tourism, it was determined that 86.89% of the departments forming the sample had at least one tourism-related course. As seen in Table 4, the rate of state universities that do not have courses in the curriculum in relation to tourism is 2.56%, while the rate of foundation universities is 31.82%. When viewed proportionally, 24.59% of the departments have a tourism-related course, 18.03% have two courses, and 13.11% have four courses. Compared to other ratios, the number of departments with five or more courses in their curriculum is relatively low. The university with the most courses related to tourism in its curriculum is 14, including compulsory and elective courses.

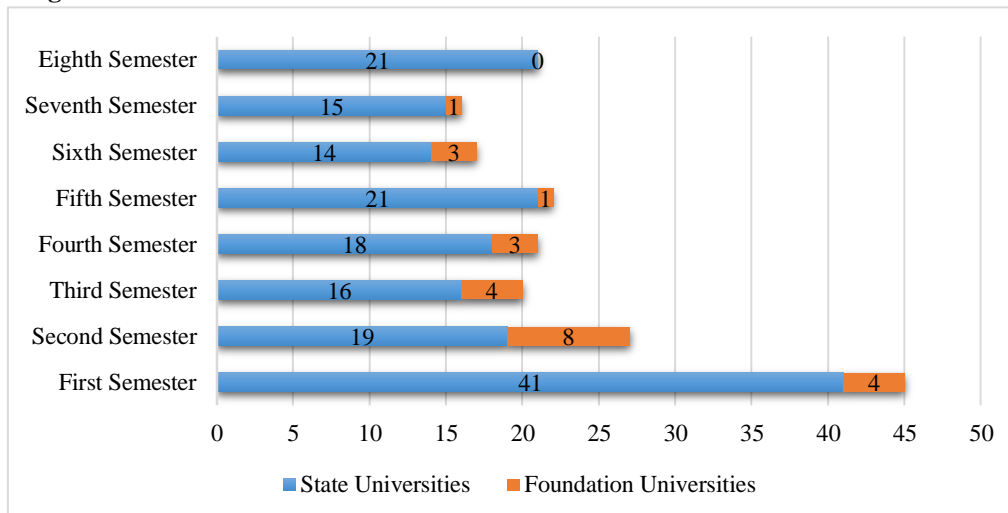
Akmeşe (2021) states that GCA graduate students will mainly work in businesses affiliated with the tourism sector and emphasizes that the students studying in these departments need theoretical and practical training on tourism. When the study findings are evaluated in this context, it is concluded that the tourism-related courses in foundation universities can be diversified and increased. However, due to the art and nature of these departments within the Faculty of Fine Arts having courses related to practice, adding tourism-related classes will result in excluding different courses from the plan. At this point, as seen in Table 5, since the number of tourism-related elective courses in foundation universities is deficient compared to the number of compulsory courses, it may be a suitable solution to add tourism-related courses to the elective course pool.

Table 5. Compulsory/Elective Courses Related to the Tourism Field and Their Distribution by University Type

University Type	Compulsory Course		Elective Course		Total	
	n	%	n	%	n	%
State	81	84.38	84	90.32	165	87.30
Foundation	15	15.63	9	9.68	24	12.70
Total	96	100.00	93	100.00	189	100.00

When Table 5 is evaluated, it is seen that there are a total of 189 courses related to the field of tourism in the GCA department curricula of state and foundation universities. The distribution of courses in these state universities in terms of compulsory (84.38%) and elective (90.32%) courses is very close to each other. In foundation universities, this rate is 15.63% in compulsory courses and 9.68% in elective courses compared to state universities. When the GCA department curricula of state and foundation universities are evaluated, the rate of courses related to the tourism field is only 12.70% in foundation universities. Considering the rates in Table 5, it is seen that the GCA department curricula of foundation universities does not include the courses in the tourism management group. The main template of the lesson plans in foundation universities is art, design, theoretical and applied gastronomy-related courses.

Figure 1. Distribution of Courses Related to the Field of Tourism on the Basis of Semesters

In Figure 1, the distribution of the courses related to the tourism field in the curricula of GCA departments on a semester basis is given. When this distribution is examined, it has been determined that the students of the GCA department usually take courses in relation to the field of tourism in the first year of their undergraduate education. While 41 tourism-related courses are taught in state universities in the first semester, this number is four in foundation universities. While the eight courses taught in the second semester in foundation universities are the highest in semester distribution, no courses related to tourism are taught in the GCA department of any foundation university in the eighth semester. After the first semester, which was intense in terms of tourism courses in state universities, the number of courses related to the field of tourism in the other semesters continues, varying from 14 to 21. Çarbuğa et al. (2018) emphasized the importance of applied courses in gastronomy education from a professional perspective. They noted that the number of applied studies in GCA departments should be increased in preparation for the sector. When evaluated from this point of view, compared to the applied courses in the GCA department curriculum, the intensity of the theoretical courses is undeniably high. It is thought that it would be more appropriate to intensify the applied courses in the last two semesters to improve the GCA department curriculum and to create the cognitive infrastructure in the first years of the career plan aimed by the students by giving the theoretical courses related to the tourism field mainly until the fourth semester.

Table 6. Distribution of Weekly Course Hours and ECTS Credits of Courses Related to Tourism

<i>Weekly Course Hours</i>	<i>State</i>		<i>Foundation</i>		<i>Total</i>	
	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
2 Hours	72	43.64	12	50.00	84	44.44
3 Hours	88	53.33	11	45.83	99	52.38
4 Hours	5	3.03	1	4.17	6	3.17
Total	165	100.00	24	100.00	189	100.00

<i>ECTS Credits of the Course</i>	<i>State</i>		<i>Foundation</i>		<i>Total</i>	
	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
2 Credits	10	6.06	3	12.50	13	6.88
3 Credits	57	34.55	8	33.33	65	34.39
4 Credits	50	30.30	7	29.17	57	30.16
5 Credits	37	22.42	3	12.50	40	21.16
6 Credits	11	6.67	3	12.50	14	7.41
Total	165	100.00	24	100.00	189	100.00

In Table 6, the credit and hour distributions of the courses related to the tourism field in the GCA department curricula. When these results are examined, it is seen that 52.38% of the courses related to the tourism field in the GCA departments are taught for three hours, 44.44% for two hours and 3.17% for four hours.

In terms of ECTS credits, it has been found that the courses related to tourism are much more diverse than the hour applications. At this point, the credits of the courses in the curriculum vary between two and six credits. It has been determined that the courses related to tourism are generally concentrated in three and four credits in both university types. While the courses with 3 credits are 34.39%, the courses with four credits have a rate of 30.16%. Regarding ECTS credit values, the value with the lowest rate is two credits with 6.88%, followed by six credits with a rate of 7.41%. When these results are evaluated, the GCA department curricula are not nationally standardized. In this system, where GCA departments can determine different ECTS credit loads for the same course, at least in cases where there is no application credit, determining the same level of credit per hour will prevent differences.

In Table 7, the names of the courses related to the tourism field in the curriculum of the GCA departments are given. When the diversity of these courses was examined, it was determined that there

were 67 different courses. The most intensive course in the curriculum was the General Tourism course (11.11%), which can also be considered an introductory tourism course.

Secondly, there is a Gastronomy Tourism course (10.58%), which has recently attracted a lot of attention. Gastronomy Tourism course includes concepts, principles and practices related to gastronomy tourism, which is increasingly preferred in today's tourism activities. Bahar (2021), in her study evaluating tourist guiding associate and undergraduate programs in terms of gastronomy guiding, states that the Gastronomy Tourism course will benefit guidance students. Considering the current trends and other studies in the literature (López-Guzmán and Sánchez-Cañizares, 2012; Stone et al., 2022), it is a course that will improve the knowledge and skills of students studying in GCA departments that will be culinary professionals and serve gastro-tourists. It will be essential to increase the rate of the Gastronomy Tourism course in the curriculum.

Table 7. Names of Courses Related to the Field of Tourism

<i>Names of Courses</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>Names of Courses</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Alternative Tourism Applications	1	0.53	Tourism Law	3	1.59
European Union and Tourism	1	0.53	Tourism Law and Legislation	1	0.53
World Tourism Geography	1	0.53	Tourism Management	7	3.70
World Tourism Movements	2	1.06	Tourism Business Management	1	0.53
Gastronomy Guidance	2	1.06	Ethics in Tourism Businesses	1	0.53
Gastronomy Routes	1	0.53	Finance in Tourism Businesses	1	0.53
Gastronomy Tourism	20	10.58	Human Resources Management in Tourism Businesses	1	0.53
Gastronomy Tourism Destinations	1	0.53	Performance Management in Tourism Businesses	1	0.53
Gastronomy and Tourism	2	1.06	Tourism Legislation	2	1.06
Gastronomy, Culture and Tourism	2	1.06	Tourism Marketing	10	5.29
Gastrotourism	1	0.53	Tourism Policy	1	0.53
General Tourism	21	11.11	Tourism Policy and Planning	3	1.59
General Tourism Information	4	2.12	Tourism Guidance	1	0.53
General Tourism Economy	1	0.53	Tourism Sociology	5	2.65
Kahramanmaraş, Tourism and Gastronomy	1	0.53	Tourism and Environment	4	2.12
Winter and Sports Tourism	1	0.53	Tourism and Ethics	1	0.53
Culture Tourism	1	0.53	Tourism and Gastronomy Routes	1	0.53
Culture and Tourism	4	2.12	Tourism and Gastronomy Cities	1	0.53
Muğla, Tourism and Gastronomy	1	0.53	Tourism and Art	1	0.53
Hotel Management	3	1.59	E-Commerce in Tourism	1	0.53
Special Interest Tourism	3	1.59	Ethics in Tourism	1	0.53
Health Tourism	1	0.53	Developments in Tourism	2	1.06
Travel Agency and Tour Operator	1	0.53	Current Problems and Approaches in Tourism	1	0.53
Social Media and Tourism	1	0.53	Public Relations in Tourism	2	1.06
Sustainable Tourism	6	3.17	Communication in Tourism	1	0.53
Nature Tourism	1	0.53	Innovation and Regional Development in Tourism	1	0.53
Touristic Product Types and Analysis	1	0.53	Business Information in Tourism	1	0.53
Tourism Analysis and Demand Forecasting	1	0.53	Recreation and Animation in Tourism	2	1.06
Tourism Geography	6	3.17	Consumer Behaviors in Tourism	2	1.06
Tourism Geography I	1	0.53	Introduction to Tourism	14	7.41
Tourism Geography II	1	0.53	Turkey Tourism Geography	3	1.59
Tourism Economy	13	6.88	International Tourism	1	0.53
Tourism Industry	1	0.53	International Tourism Management	1	0.53
Introduction to the Tourism Industry	2	1.06	Total	189	100.0

Another course heavily included in the GCA department curriculum is Introduction to Tourism (7.41%), which is also an introductory course to the field. This course is followed by Tourism Economics (6.88%), Tourism Marketing (5.29%) and Tourism Management (3.70%), which can also be considered an extension of the Tourism Management and Food and Beverage Management

departments (Tütüncü, 2019). Many other courses in the GCA departments are explicitly selected for the departments and are taught individually (0.53%) only in specific GCA departments. In addition, as in the example of Cultural Tourism and Culture and Tourism, World Tourism Geography and Tourism Geography courses, there are courses with similar contents but different names that have taken their place in the curricula. It is critical to ensure integrity to make the tourism-related courses taught in GCA departments efficient. It is thought that choosing courses with the same name instead of such course separations in the opening of similar departments will prevent students' problems such as not being able to count their courses in vertical and horizontal transfers.

CONCLUSION

Gastronomy is a concept intertwined with many different disciplines with its interdisciplinary structure. Tourism is one of the concepts related to gastronomy. Gastronomic product is one of the parts of tourism. At the same time, many people who have studied culinary practices and gastronomy are employed in the tourism industry. In this context, the inclusion of subjects and courses related to the field of tourism within gastronomy education is one of the fundamental priorities in the theoretical and practical structure.

As can be understood from the research findings, today GCA education is carried out in public universities in Turkey mainly within the Faculty of Tourism and using the tourism infrastructure. By reason of the combination of functional structures with theoretical knowledge in GCA education, qualified graduates can be trained. As a result of the study, it was observed that foundation universities could not focus on tourism-related courses in their theoretical education.

Another point that draws attention from the research is the inconsistency in the ECTS credits used by the GCA departments while adding the courses related to the tourism field to their curriculum. It would be appropriate to concentrate on the determined credit values while calculating the credit load of the courses in which the course hours are generally over two and three hours. While the GCA department curricula were examined within the scope of the research, the discrepancy in the content and outputs of the courses in the curricula was not go unnoticed. The outputs of these courses with similar names vary depending on the universities. The situation involving these differences is thought to be as similar important as inconsistency in ECTS credits.

As a result of the findings, it is understood that the introductory tourism courses and Gastronomy Tourism courses among the courses related to the field of tourism in the GCA departments have a critical value in terms of educational content. Because the theoretical courses in the GCA departments, and especially the courses mentioned above, are given in the first four semesters, it is considered appropriate in terms of increasing the application courses in the last semesters and preparing for the sector. Students who graduate from GCA departments should be different from professionals who have been trained in accommodation and food and beverage businesses while they are brought into the sector. In creating this difference, the theoretical tourism infrastructure and knowledge gained from different disciplines will be valuable.

In gastronomy education, artistic, theoretical, business and application dimensions should be evaluated in the right proportions, and current developments in the creation and arrangement of curricula should be followed and kept up with the world. In the developments to be made in this respect, it should not be forgotten that tourism and gastronomy are valuable together, the other will be incomplete without one, and when considered in terms of education, they are complementary elements to each other. Within the framework of the findings obtained as a result of the study, some suggestions can be made for future studies and improvements in GCA education. These;

- Giving more place to tourism field courses (Introduction to Tourism and Gastronomy Tourism, etc.) that can be associated with gastronomy in the course curricula,

- Including more practical lessons and hours on both tourism and cooking in the course curricula,
- Reaching GCA department staff with trained expert lecturers who can conduct practical courses on tourism and culinary,
- Working with the joint commissions to be established to ensure that the compulsory courses in the GCA department curricula are primarily standard,
- Leaving the planning of the departmental elective courses to the department boards, on the condition that the faculty to which the department is affiliated, the province it is located, the quality and availability of the practice kitchens, the quality and quantity of the department instructors,
- Increasing the applications that will enable the student to gain experience in the sector, such as internship and on-the-job training applications,
- It is the examination of the gains gained through developments within the framework of scientific research methods.

REFERENCES

- Akmeşe, K. A. (2021). Türkiye'deki devlet üniversitelerinde gastronomi ve mutfak sanatları bölümlerinin müfredatları üzerine bir araştırma. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (6), 75-93.
- Allen, G. (2003). Education about food. *Encyclopaedia of Food and Culture*, 1(1), 556-558.
- Altaş, A. and Acar, Y. (2018). Bibliometric profile of the postgraduate dissertations written in the field of gastronomy. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 1-10.
- Arman, A. and Ak, S. (2021). Yemek, kültür ve turizm arasındaki ilişkiler. In S. Şengül and A. Kurnaz (Ed.) *Gastronomi Turizmi: Kavramlar, İlkeler ve Uygulamalar* (pp. 1-24.). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bahar, M. (2021). Turist rehberliğinde uzmanlaşma: gastronomi rehberliği açısından turist rehberliği ön lisans ve lisans programlarının değerlendirilmesi. *Journal of Travel and Tourism Research*, (16), 102-119.
- Bulut, S. H. (2019). Gastronomik yayınlarda görsellik ve gastro-sanat üzerine. *Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 1(2), 204-215.
- Cheng, M., Ogebeide, G. O. and Hamouz, F.L. (2011). The development of culinary arts and food science into a new academic discipline-culionology. *Journal of Culinary Science & Technology*, 9(1), 17-26.
- Cracknell, H. L. and Nobis, G. (1985). *Practical Professional Gastronomy*. London: Mac Millan Education.
- Çağlayan, E. (2019). Temel sanat eğitimi dersinin gastronomi ve mutfak sanatları eğitimindeki yeri ve önemi. *İtobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 8(4), 3084-3095.
- Çarbuğa, Ü., Aydın, M., Sormaz, Ü. and Yılmaz, M. (2018). Gastronomi eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının uygulamalı meslek derslerinin değerlendirilmesi. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 14-23.
- Görkem, O. and Sevim, B. (2016). Gastronomi eğitiminde geç mi kalındı acele mi ediliyor?. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 977-988.
- Hegarty, J. (2011). Achieving excellence by means of critical reflection and cultural imagination in culinary arts and gastronomy education. *Journal of Culinary Sciences and Technology*, 9(2), 55-65.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kivela, J. and Crotts, J. C. (2005). Gastronomy tourism: A meaningful travel market segment. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2-3), 39-55.
- Kivela, J. and Crotts, J. C. (2006). Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30(3), 354-377.
- López-Guzmán, T. and Sánchez-Cañizares, S. (2012). Gastronomy, tourism and destination differentiation: a case study in Spain. *Review of Economics & Finance*, 1, 63-72.
- McIver, K. A. (2014). *Cooking and Eating in Renaissance Italy*. London: Rowman & Littlefield.
- Montagnè, P. (1977). *New Larousse Gastronomique: The World's Greatest Cookery Reference Book*. Middlesex: Hamlyn Publishing Group.

- Navarro, G. and Medina, F. X. (2018). Stamps, tourism and gastronomy: the role of gastronomy in promoting tourism in Spain through the postage stamp. In F. X. Medina and J. Tresserras (Ed.) *Food, Gastronomy and Tourism Social and Cultural Perspectives* (pp. 15-31). México: Universitat Oberta de Catalunya.
- Navarro, V., Serrano, G., Lasa, D., Aduriz, A.L. and Ayo, J. (2012). Cooking and nutritional science: Gastronomy goes further. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 1(1), 37-45.
- Okumuş, B., Okumuş, F. and McKercher, B. (2007). Incorporating local and international cuisines in the marketing of tourism destinations: The cases of Hong Kong and Turkey. *Tourism Management*, 28, 253-261.
- Oxford Learner's Dictionaries (2019). Gastronomy. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/gastronomy> (accessed 06.05.2022).
- Öney, H. (2016). Gastronomi eğitimi üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 193-203.
- Özilgen, S. (2010). Application of failure mode and effect analysis model to foodservice systems operated by chefs in practice and by from a culinary school in Turkey. *Journal of Consumer Protection and Food Safety*, 5(3), 333-343.
- Pedersen, L. B. (2012). Creativity in gastronomy (Unpublished Master Thesis). Copenhagen Business School, Department of Management, Copenhagen.
- Samancı, Ö. (2020). Gastronomi: Disiplinler arası bir buluşma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 31(1), 92-95.
- Santich, B. (2004). The study of gastronomy and its relevance to hospitality education and training. *International Journal of Hospitality Management*, 23(1), 15-24.
- Stone, M. J., Migacz, S. and Wolf, E. (2022). Learning through culinary tourism and developing a culinary tourism education strategy. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 20(1-2), 177-195.
- Süren, T. (2022). Gastronomi lisans eğitimi müfredatlarının beslenme içerikli dersler yönünden değerlendirilmesi. In *Proceedings of 3rd International Conference on Social Sciences & Humanities* (pp. 130-144). Şanlıurfa.
- Telfer, D. J. and Wall, G. (2000). Strengthening backward economic linkages: local food purchasing by three Indonesian hotels. *Tourism Geographies*, 2(4), 421-447.
- Tütüncü, Ö. (2019). Lisans eğitiminde mutfak zanaatları ve gastronomi. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(1), 93-97.
- Yazıcıoğlu, Y. and Erdoğan, S. (2014). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yılmaz, G. (2017). Gastronomi ve turizm ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(2), 171-191.
- YÖK (2022). YÖK Atlas Programı Lisans Tercih Sihirbazı. <https://yokatlas.yok.gov.tr/> (accessed 12.04.2022).

Atf için / for cited: Ateş Özdemir, S., Yıldırım, S. (2022). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Pandemi Sürecinde Yüz Yüze Eğitimde Yaşadığı Problemler. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 4, Sayı: 9, Ağustos 2022, s.38-50.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN PANDEMİ SÜRECİNDE YÜZ YÜZE EĞİTİMDE YAŞADIĞI PROBLEMLER

Sevinç ATEŞ ÖZDEMİR*

Sait YILDIRIM**

ÖZET

Covid-19 salgını toplumsal yaşamın tüm alanlarında olduğu gibi eğitim-öğretim faaliyetlerinin de biçimlenmesi ve dönüşmesine yol açmıştır. Konu ile ilgili birçok çalışma, ulusal ve uluslararası nitelikte ortaya konulmuştur. Uzaktan eğitimin bu kadar yaygın kullanılması, çeşitli risk faktörlerini doğurmuştur. Bu dönemde yüz yüze ve uzaktan hizmet vermesi gereken okul öncesi eğitim, özel bir alana dahil olmaktadır. Bu çalışmada Covid-19 sürecinde eğitim-öğretim faaliyetlerinde uzaktan eğitim sistemine geçilmesine rağmen okul öncesi eğitimin önemli ölçüde yüz yüze biçimde gerçekleştirilmesi üzerine odaklanılmaktadır. Öğretmenlerin eğitim verdiği çocuklara yönelik hissedilen endişe, onları birçok problemle karşı karşıya getirmiştir. Çocukların küçük yaşta olması, maske kullanımı ve mesafe kurallarına uyulmasını engelleyerek oldukça riskli bir ortam oluşturmuştur. Oluşan riskli ortama müdahale edemeyen öğretmenler, mesleğin misyonu olan eğiticilik rolünü tam anlamıyla karşılayamamıştır. Bu durum, onların ruh hali üzerinde olumsuz etki bırakarak onları, karamsarlığa sürüklemiştir. Araştırmada öğretmenleri anlayarak yaşadıkları problemleri çözmeye yönelik çeşitli öneriler geliştirmek istenmiştir. Bu kapsamda 24 okul öncesi öğretmeni ile bu süreç ve etkileri üzerine bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın çeşitliliği ve verimliliğinin sağlanması için öğretmenler; yaş, cinsiyet, medeni durum, yaşadığı şehir ve mesleki kıdemine göre farklılıklara odaklanılarak seçilmiştir. Öğretmenler pandemi döneminde yüz yüze eğitimde yaşadıkları problemlere rağmen okul öncesi çocuklarında uzaktan eğitimden yüz yüze yapılmasının doğru olduğu belirtmişlerdir. Ayrıca bu dönemde yapılan eğitimin az da olsa olumlu yanları olduğunu dile getirmişlerdir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak veriler yazılı, not iletilme veya ses kaydı ile temim edilmiş olup görüşme soruları için etik kurul belgesi alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Uzaktan Eğitim, Yüz Yüze Eğitim, Okul Öncesi Eğitim.

JEL Sınıflandırma Kodları: O47, O53, E13, R11.

THE PROBLEMS FACED BY PRE-SCHOOL TEACHERS IN FACE-TO-FACE EDUCATION DURING THE PANDEMIC PROCESS

ABSTRACT

It is aimed at the form of education and training that should be all from the Covid-19 type. The study, which is related to the subject, has been spoken nationally and indignantly. This widespread use of education has given rise to various risk factors. On this date, pre-school education, which should receive face and distance service, is included in a special area. In this training, it is carried out for the implementation of pre-school education for passing through education in education during the Covid-19 process. Concerns about what teachers teach are about the problems you will face with them. The fact that children are at a young age has created an environment

* İğdir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, sevinc.ates.ozdemir@gmail.com

** İğdir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Doç.Dr., saityildirim.erez@gmail.com

by preventing the use of masks and children from exceeding their limits. I could not fully afford the training, the choice of which was to train teachers who could not interfere. This was led to pessimism by the negative effect on mood. Teachers in research can be developed inappropriately by appropriate methods. This education is a study with 24 pre-school education in this process and after. Trainings for the study to be comprehensive; age, life, marital status, life and occupation are generally targeted according to seniority. Teachers are like that it is right to do face-to-face problems in face-to-face education during the pandemic period, rather than education in pre-school education. In addition, the positive aspects of what was done in this period were expressed as education. Ethics committee certificate has been provided and it has not been provided by transmission or audio recording.

Keywords: Covid-19, Distance Education, Face to Face Education, Preschool Education.

JEL Classification Codes: O47, O53, E13, R11.

GİRİŞ

2019 yılı aralık ayında Çin'den tüm dünyaya yayılan ölümcül Kovid-19 virüsü ülkemizde 2020 Mart ayında görülmeye başlayınca ilk ve orta öğretimde olduğu gibi okul öncesi eğitimde de virüsün yayılmasının önlenmesi ve yavaşlatılması amacıyla çeşitli tedbirler Milli Eğitim Bakanlığınca (MEB) alınmıştır (Budak vd., 2020). MEB tarafından alınan tedbirler kapsamında tüm eğitim düzeyinde okullar 23 Mart 2020 tarihinden 19 Haziran 2020'ye kadar eğitimlerini uzaktan gerçekleştirilmiştir. İlk defa uzaktan eğitim ile karşılaşan okul öncesi öğretmenler, öğrenciler ve veliler bu süreçte MEB tarafından kurulmuş olan Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ile uzaktan etkileşimli olarak derslerine devam etmekle birlikte televizyondan yayın yapan TRT EBA İlkokul TV'yi izleyerek 2019-2020 eğitim ve öğretim yılını tamamladılar. 31 Ağustos 2020 tarihinde 2020-2021 eğitim ve öğretim yılının başlamasıyla birlikte MEB'e bağlı okullar aşamalı olarak açılmaya başlanmıştır. 23 Mart-19 Haziran 2020 tarihleri arasında yapılan uzaktan eğitim sonucu okul öncesi öğrencilerinin uzaktan eğitimle yaptıkları derslerde bir yetişkinin yardımına ihtiyaç duyması, uzun süre ekran karşısında dikkati dağılmadan kalamaması gibi problemler ortaya çıkmıştır (MEB, 2020).

Benzer şekilde öğretmenler de müfredatlarında bulunan ve öğrencilere kazandırmaları beklenen kavramlar (renk, boyut, duygu vb.), gelişimler (bilişsel, dil, motor ve sosyal ve duyuşsal) ve becerilerin birçoğunu uzaktan eğitimle kazandıramamış ve öğrenci gelişimlerini takip etmekte güçlük çekmişlerdir. Okul öncesi eğitimde uzaktan eğitimde yaşanan problemlerden dolayı 2020-2021 eğitim ve öğretim yılında birçok eğitim kademesi uzaktan eğitime devam ederken MEB okul öncesi eğitiminin kısmen yüz yüze kısmen hibrit olarak yapılmasına karar vermiştir (Özdoğan vd., 2020).

Okul öncesi eğitim süresinde öğretmenler, öğrenciler ve veliler birçok problemle karşılaşmış, bu sorunlar da eğitimin kalite ve verimliliğini etkilemiştir. Uzaktan eğitimde teknik koşulların yetersizliği, sıkıcı bir ortam oluşturarak eğitimi verimsizleştirmiştir. Öğretmenlerin ses tonu, beden dili, jest ve mimiklerini istedikleri gibi yansıtamaması etkili iletişimin de önüne geçmektedir (Duman, 2020: 103-104). Yüz yüze eğitimde sağlıklı bir şekilde kurulan öğrenci ve öğretmen iletişimi uzaktan eğitimde zedelenmiştir. Çalışmada öğretmenlere eğitim konulu sorular sorularak çeşitli analizler yapılmıştır.

1. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Kovid-19 pandemisinin başlangıcından günümüze kadar uzaktan eğitim; eğitimin öğrenci, öğretmen ve veli üzerine etkileri hakkında birçok bilimsel çalışma yürütülmüştür. Yapılan bu çalışmalarla eğitimin nasıl yapılması gerektiğinden öğretmenlerin yaşadığı problemlerin belirlenip nasıl çözülmesi gerektiğine kadar birçok öneri sunulmuştur. Aral ve Kadan (2021) yaptıkları çalışmada nitel araştırma yöntemlerini kullanarak pandemi sürecinde okul öncesi öğretmenlerinin yüzleştikleri problemleri belirlemeye çalışmışlardır. Yapılan çalışmada elde edilen cevaplar, görüşme gerçekleştirilen

öğretmenlerin özelliklerine göre değerlendirilerek sonuçlar, kategorilere ayrılmıştır. Araştırma sonucunda uzaktan okul öncesi eğitimde sorunları sıralamışlar ve en önemli sorun olarak alt yapı eksikliğini belirlemişlerdir. Uzaktan eğitim alt yapı problemlerini veliler ile ilgili problemler takip etmektedir. Araştırma sonuçlarına ilaveten yazarlar uzaktan eğitim ile okul öncesi öğrencilerinin gereğinden fazla teknolojik ürünlerle vakit geçirdikleri ve bunun çocukların gelişimlerine olumsuz etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Öğrenci katılımının az veya düzensiz olması, velilerin etkinliklere katılımda ve öğrencilere yardım etmede isteksiz davranmaları ve öğretmenlerin çocukların gelişimlerini takip ve değerlendirmede yaşadıkları sorunlarda yapılan çalışmada ayrıca irdelenmiştir. Araştırma sonucunda uzaktan eğitim sonucunda oluşan olumlu durumlardan da bahseden yazarlar bu süreçte Öğretmen-Veli-Öğrenci etkileşiminin arttığı, velilerin öğretmenlere ve öğretmenlik mesleğine bakış açılarında olumlu gelişmelerin meydana geldiğini de belirtmişlerdir.

Acar vd., (2021) “Okul öncesi öğretmenlerinin Kovid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi” adlı araştırma makalelerinde pandemi sürecinde uzaktan eğitimin nasıl yapıldığı ile ilgili bilgi verdikten sonra Türkiye’de farklı bölgeler ve okullarda çalışan okul öncesi öğretmenlerin uzaktan eğitim ile ilgili bu süreçte elde ettikleri tecrübe ve deneyimler üzerine bir çalışma yapmışlardır. Öğretmenlerin elde ettikleri deneyimleri belirlemek amacıyla yaptıkları nitel çalışmaya gönüllü olarak katılan 253 okul öncesi öğretmenine açık uçlu sorular sorularak öğretmenlerin uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri, yapılması/yapılmaması ve veli katılımıyla ilgili sorulara cevap aranmıştır. Araştırma sonuçları öğretmen, veli ve öğrenci ekseninde değerlendirilmiştir. Öğretmenler genel olarak uzaktan eğitimin çocuk gelişiminde olumsuz etkilerinin olduğu, çocukların odaklanma sorunu yaşadıkları, öğrenci gelişimlerinin takibinin güç olduğunu, fazla iş gücü gerektiği gibi olumsuz deneyimlerini sunmuşlardır. Diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmanın sonucunda da uzaktan eğitimin bir getirisi olarak öğrencilerde ekran bağımlılığı olduğu rapor edilmiştir.

Yılmaz vd. (2021) Pandemi öncesi ve sonrasında yüz yüze eğitimde karma eğitim modeli arasında süreçte yaşanan farkları ortaya çıkarmak, pandemi döneminde yüz yüze eğitimde yaşanan güçlükleri belirlemek ve eğitim sürecini daha verimli hale getirmek amacıyla araştırma yapılmıştır. Bu çalışma Isparta’da 6 farklı okulda nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda genel olarak yeni modeli karmaşa, stres, kaygı, süre, dil problemleri ve devamsızlık kavramlarıyla ifade ettikleri görülmüştür. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en önemli yanı, ilkokul birinci sınıf öğretmenlerin 21 Eylül 2020-13 Kasım 2020 tarihleri arasında uzaktan eğitim süreci ile birlikte yüz yüze eğitime odaklanılmış olmasıdır.

Yıldız ve Şahin (2022) pandemi sürecinde okul öncesi öğretmenlerinin yüz yüze ve uzaktan eğitimi birlikte sürdürme faaliyetlerinde yaşadığı sorunlara ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla fenomenoloji deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar yaptıkları çalışmayla pandemi dönemindeki belirsizliğin öğretmenleri yıprattığı ve çok yorucu bir dönem geçirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Çalışma sonunda yüz yüze eğitimde sosyal mesafeye, uzaktan eğitimde ise günlük eğitim akışına uygun etkinlik hazırlamadaki güçlüklerle değinilmiştir. Sosyal mesafe, hijyen, maske uyarılarından kaynaklı uyarılar ve çocukların birlikte oyun oynayamamalarından kaynaklı zor bir süreç olduğunu da çalışmalarının sonuçları içerisinde göstermişlerdir. Yıldız ve Şahin’ nin (2022) yaptıkları çalışmayı pandemi sürecinde eğitim ve öğretim ile alakalı yapılan diğer çalışmalardan ayıran en önemli yanı okul öncesi öğretmenlerinin yüz yüze ve uzaktan eğitimde yaşadığı problemleri bir arada incelenmiş olmasıdır.

İnan (2020) yaptığı çalışmayla Türkiye’deki okul öncesi eğitimi yeniden yapılandırmaya yönelik öneriler sunmak, karar vericilere ve ebeveynlere ışık tutmayı amaçlamıştır. Bu çalışmada meta-etnografi metodu seçilmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye’de okul öncesine yönelik; girişte ve kurumda alınması gerekli önlemler, dezenfeksiyonla ilgili önlemler, çalışanlara ve çocuklara yönelik önlemler hakkında önerilerde bulunulmuştur. Çalışmada sunulan tavsiyelerin genellikle temizlik ile ilgili olması dikkat çekmektedir.

Altın ve Gündoğdu (2021) pandemi sürecinde öğretmen yaklaşımı ile okul öncesi eğitim üzerine çalışılmıştır. Bu çalışma nitel desenlerden biri olan durum çalışmasıdır ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışmada belirlenen önemli bir sorun uzaktan eğitim-öğretimde teknolojik araç ve alt yapı kaynaklı problemler olduğu ortaya çıkmıştır.

Akman vd. (2010) tükenmişlik olgusunu okul öncesi eğitim kurumları üzerinden öğretmenler ile yapmıştır. Öğretmenlerin demografik özellikler ve çalışma koşullarına göre tükenmişlik durumları incelenmiştir. Gerçekleştirilen çalışma, nitel desenlerden biri olan durum çalışmasıdır ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

2. TEMEL KAVRAMLAR

2.1. Covid-19 ve Eğitim

Aralık 2019'da Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıktığı belirlenen ve Korona virüs (Covid-19) olarak isimlendirilen ateş, öksürük, nefes darlığı ve solunum yolu belirtileri ile başlayan ve ölüme yol açabilen virüs ile tüm dünya etkilenmiştir. İnsanlığın sosyal yaşantısı, iş hayatı ve eğitim alanının kalitesini düşürmüştür (Karataş, 2020).

Türkiye'de Covid-19 kaynaklı ilk vakaya Mart 2020'de rastlanılmıştır. Bu tarihten itibaren virüsün yayılmasını önlemek için her alanda önemli kararlar alınmış ve uygulamaya geçilmiştir. Covid salgınının zararlarından korunmak için meslek gruplarında tedbirler alınmıştır. Eğitim alanında bakıldığında uzaktan eğitim ve dijitalleşme üzerinden mesafe korunarak eğitim öğretim olanakları sürdürülmeye çalışılmıştır. Yüz yüze olunması gerektiği yerlerde mesafe ve hijyen kuralları tedbir olarak gündeme gelmiştir (Bozkurt, 2020).

Türkiye'de eğitim ve öğretim sistemimizde uzaktan eğitime geçiş yapılması, çok önemli ve gerekli bir tedbir olarak görülmektedir (Kırmızıgül, 2020). Zamanla vaka sayılarında artış olmasından dolayı tüm eğitim kademesindeki süreçler üç hafta ertelenmiştir. Sonrasında ise süreçlerin 2019-2020 bahar dönemi sonuna kadar uzaktan eğitim yöntemiyle devam ettirilmesi kararına varılmıştır. Daha önce uzaktan eğitim deneyimi olmamasına rağmen milyonlarca öğrenciye Türkiye'de uzaktan eğitim ile dersler verilmiştir (Kaysi, 2020).

2.2. Uzaktan Eğitim

Uzaktan eğitim, bazen teknolojik gelişmelerin etkisiyle eğitimin kalitesini arttırmak, bazen de içinde bulunulan olumsuz durumdan kaynaklı eğitim öğretimin aksamaması için kullanılan bir uygulama olmaktadır (Karaca vd., 2021). Uzaktan eğitim, sosyal ve eğitim hayatımızda salgının etkisiyle önemli bir yer almıştır. Uzaktan eğitim, farklı mekânlarda bulunan öğretmen ve öğrencilerin teknolojik imkânlarla etkileşim sağlama yöntemidir (İşman, 2008). Bu kolay erişim biçimi, eğitim hizmetinin belirli bir mekan ve sabit bir zaman aralığında sağlanmasını engelleyerek disiplinli çalışmanın önüne geçebilmektedir. Uzaktan eğitim; öğrenci merkezli, geniş bir öğrenci kitlesine hizmet sunan, ekonomik ve öğrencinin kendi kendine öğrenmesini sağlayacak bir eğitim yöntemidir (Özyürek vd., 2016). Uzaktan eğitim; bireyin kendi kendine öğrenmesini amaçlayan, belirli bir merkezden yürütülen, eğitim içeriklerinin özel donatılarla oluşturulmuş araç ve ortamlarla öğrenmeyi maksimum seviyede tutmayı amaçlamaktadır (Banar ve Fırat, 2015). Kısa sürede kaliteli hizmet vermeyi amaçlayan uzaktan eğitimde birey, öğrenmeyi kendi yararı için gerçekleştirmektedir (Özyürek vd., 2016).

2.3. Yüz Yüze Eğitim

Örgün eğitim kurumlarında eğitimcilerin, öğrencilerle aynı ortamda ve belirli bir zaman diliminde iletişim kurdukları öğretim çalışmalarına denmektedir (Sirer, 2020). Yüz yüze eğitimde öğrenciler ve öğretmenler aynı ortamda bulunmaktadır. Yalnız başına öğrenme gücüyle yaşayan öğrencilerin öğrenmesi kolaylaşmaktadır. Yüz yüze eğitimde öğrenci ve öğretmen birbirini iyi tanımakta ve birbirlerinin nasıl tepki vereceğini bilmektedir. İletişim ve etkileşim çok etkili olmaktadır. Öğrenme

ortamında anında dönüt alınmaktadır. Öğretmen ve öğrenciler açısından dersler daha verimli ve aktif geçmektedir (Avcı, 2020).

2.4. Uzaktan ve Yüz Yüze Eğitim

Bilim ve teknolojik gelişmelere ev sahipliği yapan 21. yüzyılda, Covid-19 adlı hastalığın ortaya çıkışı, uzaktan eğitim gibi bir alternatifin yaygın kullanımını doğurmuştur. Uzaktan eğitim, geleneksel yüz yüze eğitimden farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar şöyle sıralanabilir:

Uzaktan eğitimde öğretmen ve öğrenci farklı ortamlarda yer almaktadır. Yüz yüze eğitimde öğretmen ve öğrenci aynı ortamı kullanmaktadır. Uzaktan eğitimde plan, program ve zaman esnekliğinin yer aldığı hayat boyu öğrenme ön plana çıkmaktadır. Yüz yüze eğitimde plan, program ve zaman sınırlaması bulunmaktadır. Uzaktan eğitim eğitici ve öğrenci açısından yüz yüze eğitimin aksine yan yana ve yüz yüze olmayı gerektirmeden teknolojik araçlarla sağlanmaktadır. Uzaktan eğitim yetişkin eğitiminde çok önemli bir yere sahip olmaktadır. Belirli bir yaşa gelmiş bireyler örgün eğitimden yararlanmakta zorluklar yaşarken uzaktan eğitim ile hedefledikleri eğitimi alabilmektedir. Uzaktan eğitimde yüz yüze eğitimde olduğu gibi belirli bir zaman ve kapalı alanda bulunma zorunluluğu olmadığından; öğrencilere bireysel ve bağımsız öğrenmeler ile sorumluluk kazandırılarak serbestlik sağlanmaktadır. Yüz yüze eğitimde sadece sınıf içerisinde bulunan öğrenciler eğiticiden yararlanabilirken, uzaktan eğitimde daha çok kişi eğitim görebilmektedir. Uzaktan eğitimde yüz yüze eğitime göre iletişim ve etkileşim kolay sağlanamamaktadır. Uzaktan eğitim teorik derslerde etkili olurken, uygulamalı derslerde yüz yüze eğitimde olduğu gibi etkili olmamaktadır (Akyürek, 2020).

2.5. Hibrit (Karma) eğitim

Covid-19 salgını ile yayılımın artmasını önlemek ve sosyal mesafeyi korumak adına Türkiye’de ilk vakanın açıklanmasının ardından okullarda yüz yüze eğitime ara verilmiştir. Aradan sonra uzaktan eğitime geçilmiştir. EBA ve TRT işbirliği ile televizyondan uzaktan eğitim ile dersler öğrenciler tarafından takip edilmiştir. Yaz tatili sonrasında eksiklerin telafisi amaçlı uzaktan eğitim uygulaması yapılmıştır. Ardından okullar Hibrit eğitim modeline yakın bir uygulama ile kademeli olarak eğitim öğretimi açılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi anaokulu ve anasınıflarında okul öncesi öğrencileri Hibrit eğitim modeli ile haftanın dört günü okula gitmekte, bir gün ise uzaktan eğitim ile öğretmenlerinden ders almışlardır (MEB, 2020).

Hibrit eğitim modeli: Yüz yüze eğitim uygulamaları ile uzaktan eğitim uygulamalarının harmanlanmasıdır. Bu model; salgının etkisiyle yüz yüze eğitimden uzaktan eğitime birden geçilmesiyle öğrenci, öğretmen ve velilerin bu duruma uyum sağlamalarının zaman alması ve sonuçların istenilen düzeyde olmamasından dolayı ortaya çıkmıştır (Akran, 2021).

2.6. Okul Öncesi Eğitim

Ülkemizde okul öncesi eğitimin tanımı Milli Eğitim Temel Kanunu (1973) ile tanımlanmıştır. Bu tanıma göre; okul öncesi eğitim: “Mecburi öğrenim çağına gelmemiş çocukların eğitimini ihtiva eden bu yaş grubundaki çocukların beden, zihin ve duyu gelişmesini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak, onları ilköğretime hazırlamak, şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak, sistemli ve elverişli bir yetişme ortamı sağlamak, kabiliyetlerinin gelişmesine yardım etmek amaçlarına yönelik, ilköğretim bütünlüğü içinde yer alan bir eğitim devresidir.” şeklinde ifade edilmiştir.

Okul öncesi süreç, beyin gelişimi için oldukça önemli olup olay ve olgular arasında bağ kurma ve öğrenmenin en hızlı olduğu dönemdir. Bu dönem aynı zamanda beyin ve motor becerilerini, dil, duyu vb. niteliklerin geliştiği bir sürece karşılık gelmektedir. O sebeple bu sürecin sağlıklı ve verimli geçirilmesi çocuğun gelişimi ve geleceği için oldukça önemlidir. Öğrenme hızı yüksek olduğu için bu dönemde çocuğa yönelik kimlik, kişilik ve eğitime dair yatırımlar oldukça önemlidir (Şahin ve Akman, 2018). Bu odakta MEB’in 2006 yılında yedi yıl boyunca uygulanan okul öncesi eğitim programı gelişimsel alanları destekleme odağında biçimlenmiştir (MEB, 2013).

Okul öncesi dönemde verilen eğitim çocuğun tüm eğitim ve yaşamını belirlemektedir. Bu kapsamda bu eğitimi verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi oldukça önemlidir. Eğitimin kalitesi öğretmenin donanımlı olmasına ve verimliliğine bağlıdır. Öğrencilerin nitelikleri öğretmen nitelikleriyle özdeşir (Taşdemir ve Gür, 2021; Aydın vd., 2008). Öğretmenin çocukla geliştirdiği tutarlı ve güvenli ilişki, çocuğun rahat hissetmesini ve özgürce kendini ifade etmesini sağlar. Öğretmeni tarafından sevilen, değer görülen ve önemsenen çocuk arkadaşları ve çevresi ile olumlu ilişkiler geliştirerek mutlu olur (Külünköglü, 2017).

3. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmayla okul öncesi öğretmenlerinin pandemi döneminde yüz yüze ve hibrit eğitimde karşılaştıkları problemler ve bu problemlerin eğitimi nasıl etkilediği araştırılmıştır. Araştırma yapılırken pandemi döneminde yapılan eğitimin öğretmenlerin aileleriyle, öğrencileriyle ve öğrenci velileriyle olan ilişkilerine etkisini anlamak amacıyla açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Çalışma grubu belirlenirken pandemi döneminde aktif olarak eğitim faaliyetlerine katılan farklı illerde çalışan çeşitli yaş, cinsiyet ve mesleki kıdeme sahip 24 okul öncesi öğretmen seçilmiştir. Sorulan soruların ilk kısmı öğretmenlerin sosyodemografik özelliklerini belirlemeye yönelik hazırlanmıştır. İkinci kısımda ise sırasıyla; pandemi döneminde uygulanan yüz yüze eğitimin öğretmenlerin aileleriyle olan ilişkilerini, sınıf içi etkinliklerini, öğrencilerle olan iletişimlerini nasıl etkilediği, sınıfta hijyen kurallarının nasıl uygulandığını, velilerin pandemi döneminde yüz yüze eğitime bakış açılarını, öğrencilerin sosyal gelişimini ve bu dönemin öğretmeni nasıl etkilediği ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Okul öncesi eğitimin en önemli kazanımları, çocuğun sosyal gelişimi ve becerileridir, bu nedenle çalışmada okul öncesi kazanımlar üzerinde durulmuştur. Elde edilen sonuçlar incelenirken öğretmenlerin sosyodemografik özelliklerinin ortaya çıkan problemlerle ilişkili olup olmadığı da gözlemlenmiştir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya dahil edilen okul öncesi öğretmenlerin sosyodemografik özelliklerinin dağılımı Tablo 1’de görülmektedir. Tabloya göre öğretmenlerin %8,33’ü 20-25, %16,67’si 26-30, %45,83’ü 31-35, %16,67’si 36-40, %8,33’ü 41-45, %4,16’sı 46-50 yaş grubunda; %12,5’i erkek, %87,5’i kadındır. Öğretmenlerin %25’inin 1-5 yıl, %33,33’ünün 6-10 yıl, %33,33’nün 11-15 yıl, %8,33’nün 16-20 yıllık mesleki kıdemi olup; %75 evli, %25 ise bekar. Öğretmenlerin %37,5’inin ailesinde kronik hastalığa sahip birey bulunurken, %62,5’inin ailesinde kronik hastalığa sahip birey bulunmamaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerden %33,33’ünün sıfır, %25’inin bir, %29,16’sının iki, %8,33’ünün 2 ve %4,16’sının 4 çocuğu bulunmaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Dahil Edilen Öğretmenlerin Sosyodemografik Özelliklerinin Dağılımı (n=24)

Özellikler	n	%	
Yaş	20-25	2	8,33
	26-30	4	16,67
	31-35	11	45,83
	36-40	4	16,67
	41-45	2	8,33
	46-50	1	4,16
Cinsiyet	Erkek	3	12,5
	Kadın	21	87,5
Mesleki Kıdem	1-5	6	25
	6-10	8	33,33
	11-15	8	33,33

	16-20	2	8,33
Medeni Durum	Evli	18	75
	Bekar	6	25
Çocuk Sayısı	0	8	33,33
	1	6	25
	2	7	29,16
	3	2	8,33
	4	1	4,16
Kronik Hastalık	Var	9	37,5
	Yok	15	62,5

Öğretmenlerin vermiş oldukları cevaplara yönelik oluşturulan içerik analiz formu Tablo-2’de verilmiştir. Okul öncesi öğretmenlerinin COVID-19 pandemi döneminde yüz yüze eğitim uygulamalarında yaşadıkları psikososyal problemlerin belirlenmesine yönelik yapılan araştırmada öğretmenlere yöneltilen soruların ve cevapların dağılımı ve ilişkileri tek tek ele alınmıştır.

Öğretmenlere yöneltilen Ailenizde kronik hastalığı olan var mı, varsa bu Covit-19 pandemi sürecinde ne hissettiniz? Sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde 9 öğretmenin ailesinde kronik hastalıklı birey olmamasına rağmen bu öğretmenlerden Ö3 ve Ö9 bu süreçte endişe duyduklarını belirtmişlerdir. Diğer öğretmenlerde sırasıyla edişe (5), tedirginlik (3), kaygı (3), huzursuzluk (1) ve kaybetme korkusu (1) gibi duyguları hissedilmiştir.

Tablo 2. İçerik Analiz Sonucunda Kategori ve Alt Kategoriler

Kategori	Alt Kategori
Ailesinde Kronik hastalık bulunan öğretmenlerin pandemi sürecinde hissettikleri	Huzursuzluk Endişe Tedirginlik Kaygı Kaybetme korkusu
Sınıf içi etkinliklerin pandemi sürecindeki olumsuz yönleri	Sosyal mesafe Bulaş riskinin artması Verim düşüklüğü Maske nedeniyle iletişim eksikliği ve huzursuzluk Fiziksel temasın kısıtlanması Kalabalık sınıflarda etkinliklerin bulaş riskini artırması Temassız etkinliklerin sayısının kısıtlı olması Yardımlaşma, iş birliği, paylaşma, öz güven geliştirme ve sosyalleşme gibi kazanımlara ulaşmada zorluk
Sınıf içi etkinliklerin pandemi sürecindeki olumlu yönleri	Yok Sınıf içi malzemelerin kullanımı kısıtlanması (Yüksek maliyetli harcamaların önlenmesi) Etkinlik sürelerinin kısa olması ilgi artışına neden olması Sürekli hijyen vurgusu çocuklarda temizlik farkındalığını artırması

Pandemi sürecinde yüz yüze eğitimde öğrencilerle iletişim kurabilme	Maske ve mesafe kuralları nedeniyle istenilen düzeyde iletişim kurulamaması
Pandemi sürecinde yüz yüze eğitimde hijyen kurallarının uygulanması	Maske ve mesafe kurallarına uyulması Sınıfın sık sık havalandırılması Dezenfektan kullanılması Oyuncak ve eşya paylaşımının kısıtlanması Sınıf malzemelerinin kişiselleştirilmesi
Pandemi sürecinde yüz yüze eğitime katılıma ailelerin bakışı	Aileler çocuklarını okula göndermede istekli olması Aileler çocuklarını okula göndermede istekli olmaması Olumsuz gelişim yaşanması
Pandemi sürecinde yüz yüze eğitimde sosyal gelişim	Tablet ve televizyon bağımlılığının artması
Tüm eğitim kademeleri uzaktan eğitim yaparken okul öncesi eğitimin yüz yüze olmasının öğretmenler üzerinde etkileri	Diğer branş öğretmenlerinden daha değersiz hissetme Köy okulu öğretmenlerinin okula tek gitmesi ve okulda tek kalması Eğitimi kolaylaştırması

Öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde yaşadığı problemler sentezlenerek çeşitli çıkarımlar elde edilmiştir. Öğretmenlerden Ö10 “*Şeker ve tansiyon hastalıkları var. Tedirgin hissettim. Onların hastalanmaları ihtimali beni endişelendirdi.*” (29 yaş, E, Bekar) şeklinde düşüncelerini belirtirken Ö24 “*Evet var. Kaygı düzeyimi artırdı. Ailem için daha çok endişelenmeme sebep oldu.*” (32 yaş, K, Evli) şeklinde cevap vermiştir. Ö14 yaşadığı endişeyi “*Küçük çocukta öksürük var, her gün etkilenir mi birden kapar mı diye endişeliydim*” (34 yaş, K, Evli) şeklinde belirtmiştir. Öğretmenlerin cevapları incelendiğinde evinde kronik hastalığı veya küçük çocuğu olan öğretmenlerin bu süreçte okuldan eve her dönüşlerinde hastalık bulaştırma riskinden dolayı endişe ve tedirginlik yaşadıkları saptanmıştır.

Öğretmenlere yöneltilen Okulda uyguladığınız etkinliklerde süreç nasıldı, Covid-19 açısından düşünüldüğünde olumlu ve olumsuz yönleri nelerdir? sorusuna öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu maske ve mesafe kurallarının etkinlik çeşitliliğini kısıtladığını belirtmekle beraber katılımcılardan 7’si benzer şekilde maske takmanın iletişimi kısıtladığına vurgu yapmıştır. Örneğin katılımcı öğretmenlerden Ö6 soruya “*Maske iletişimi kısıtladığı için etkinlikler sırasında zorlandık. Ayrıca oyun etkinliklerinde çocuklar fiziksel olarak yakınlaşamadığı için zorlandık. Paylaşma, işbirliği, yardımlaşma gibi kazanımlara ulaşmada zorlandık. Ayrıca tenefüs olmadığı için aralıksız olarak bütün gün boyunca maske takmak çok zorladı. Olumlu yönü olduğunu düşünüyorum.*” (35 yaş, K, B) şeklinde cevap verirken benzer şekilde Ö19 “*Sürekli maske takmak çocukların anlaşılır olmasını olumsuz etkiledi söyledikleri cümleler anlaşılmadı ve üzüldüler. Ayrıca sosyalleşmeleri gerekli dönemde birbirlerinden uzak tutmak kullandıkları oyuncakları paylaşmadan oynamalarını sağlamak onlar için kazanım dışı davranışlardı ve süreç bu açıdan zordu*” (32 yaş, K, E) olarak cevap vermiştir. Sorulara verilen cevapların geneli incelendiğinde pandemi döneminde sınıf içi etkinlikler de sosyal mesafe, bulaş riskinin artması, maske kullanımı, temassız etkinlik sayısının kısıtlı olması gibi nedenlerin etkinliklerin uygulanmasında engel oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca etkinliklerin normal zamanlardakinden farklı uygulanması eğitimde verim düşüklüğü, yardımlaşma, iş birliği, paylaşma, öz güven geliştirme ve sosyalleşme gibi kazanımlara ulaşmayı güçleştirmiş olması cevaplardan elde edilecek başka bir çıkarımdır. Öğretmenlerden Ö24 kendini “*Sınıfı iki gruba bölerek eğitim yapabildik. Bu durum gruplar arası iletişimi ve çocukların birbirleriyle olan paylaşımlarını en aza indirdi. Okul öncesinin temel kazanımlarından olan kendini ifade edebilme, özgüven geliştirme, sosyalleşme gibi becerilerin kazandırılmamasına neden oldu.*” (32 yaş, K, Evli) şeklinde ifade

etmiştir. Bu soruya yanıt veren öğretmenlerin 21'i pandeminin sınıf içi etkinliklere olumlu bir etkisinin olmadığını söylerken Ö22 "*Sınıf içi malzeme kullanımı konusunda hijyen açısından olumlu ilerlemeler oldu.*" (30 yaş, K, Evli), Ö16 "*Öte yandan sınıf mevcudunun az olması birebir eğitim konusunda kolaylık sağladı.*" (39 yaş, K, Evli), Ö10 "*Ama hijyen vurgusu çocuklarda bir farkındalık oluşmasını sağladı.*" (29 yaş, E, Bekar) ve Ö23 "*...Olumlu yönden etkinlik sürelerinin kısa olması çocukların ilgisinin dağılmaması açısından iyi oldu.*" (32 yaş, E, Evli) verdikleri cevaplarla olumlu yönlerinden bahsetmişlerdir. Kavuk ve Demirtaş (2021), nitel araştırma yöntemini kullanarak 43 öğretmenle görüşmüş ve birtakım sonuçlar elde etmiştir. Öğretmenlerden alınan cevaplar, pandemiye yönelik alınan tedbirlerin kısıtlı olduğunu ve bu durumun sosyal yaşamı olumsuz şekilde etkilediğini göstermektedir.

Araştırma anket sorularından Çocuklarda Covid-19 sürecinde istediğiniz iletişimi kurabildiniz mi? sorusuna öğretmenlerin verdikleri cevaplardan maske ve mesafe kuralları nedeniyle öğrencilerle istenilen düzeyde iletişim kuramadıklarını anlaşılmaktadır. Ö6 "*Maalesef tam olarak kuramadım. Maske karşılıklı olarak iletişimi çok kısıtladı. Hatta o kadar ki yüz ifadesini görmeyi bile engellediği için çocuklarla birbirimizin duygu durumunu bile tahmin etmekte zorlandık.*" (35 yaş, K, Bekar) şeklinde cevap verirken Ö24 "*Hem ailem hem de çocukların kendi sağlığı açısından çocuklarla mesafeli olmak zorunda kaldık. Zaman zaman karantina kuralları gereği uzaktan eğitim yaptık bu durumlar çocuklarla sağlıklı ve güçlü bir iletişim kurmamı engelledi.*" (32 yaş, K, Evli) cevabını vermiştir. Karaca ve Kelam (2020), uygulamalı olarak yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde öğrencilere gerekli olan güven duygusunu veremediklerini, ifade etmiştir.

Pandemi sürecinde okul öncesinde yapılan yüz yüze eğitimde hijyenin maske, mesafe kuralının sürekli hatırlatılması, sınıfın sık sık havalandırılması, dezenfektan kullanımı, oyuncak ve eşyaların kısıtlanması ve sınıf malzemelerinin kişiselleştirilmesiyle sağlandığı Covid-19 sürecinde sınıflarımızdaki hijyeni nasıl sağladınız? sorusuna verilen cevaplardan anlaşılmıştır. Ancak okul öncesi çocuklarla çalışmanın vermiş olduğu dezavantajlar nedeniyle hijyen kurallarına tam anlamıyla uyulmadığı da verilen cevaplardan anlaşılmıştır. Örneğin Ö16 bu soruya "*Sınıf temizliğim okul çalışmaları tarafından yapıldı. Dezenfektan ve maske idarem tarafından eksik bırakılmadı. Çocukların yemek ve lavabo sonrası temizliğinde çok zorlandım yardımcı anne gibi, sadece anasınıfından sorumlu bir kişinin olmamasından kaynaklı.*" (39 yaş, K, Evli) şeklinde cevap vermiştir.

Bu araştırma çalışmasında okul öncesi öğretmenlere; öğretmen, öğrenci, eğitim ve okul ile ilgili soruların yanı sıra öğrenci velilerinin yüz yüze eğitime bakış açılarıyla ilgili bir soru da yönlendirilmiştir. Anket çalışmasında bulunan "Pandemi döneminde ailelerin yüz yüze eğitime bakışı nasıldı?" sorusuyla ailelerin görüşleri öğretmenlerin gözlemleriyle anlaşılmasına çalışılmıştır. 4 öğretmen öğrencilerinin çok azının okula devam ettiğini, velilerin öğrencileri okula göndermekte isteksiz olduklarını söylemektedirler. Bu öğretmenlerden Ö15 bu durumu "*Ailelerin yarısından çoğu yüz yüze eğitim için çocuğunu okula göndermedi. Gönderen aileler ise çok fazla rahat değildi. En ufak bir kırgınlık ya da yorgunluk durumunda çocuğu okula göndermediler.*" (35 yaş, K, Evli) şeklinde ifade etmiştir. 3 öğretmen ise başlangıçta derslere katılımın az olduğu ancak zamanla alınan tedbirler derse devamı artırdığı şeklinde bu soruya cevap vermişlerdir. Ö6 bu soruya cevap olarak "*Aileler ilk zamanlar genel olarak çocuklarını okula göndermek istemediler. Zamanla biraz daha ilımlı yaklaşarak ve alınan tedbirleri de kontrol ederek yüz yüze eğitime devam etmelerini olanak tanıdılar.*" (35 yaş, K, B) vermiştir. Benzer şekilde bazı öğretmenler velilerin bazılarının öğrencileri okula göndermekte tereddüt etmezken bazılarının göndermek istemediğini belirtmiştir. 6 öğretmen ise velilerin endişeli olmalarına rağmen çoğunluğunun öğrencilerini okula göndererek yüz yüze eğitim almalarını desteklediklerini söylemektedir. Bu durumu Ö19 "*Korku içindelerdi onlar aynı zamanda da yüz yüze olduğu için mutlu da oluyorlardı. Çocuklara endişelerini yansıtmayanlar için süreç olumlu idi. Sürekli uyarıda bulunan arkadaşlarına yaklaşma dokunma elini yıka gibi cümleler kuran velilerin çocukları daha ürkek yaklaşım içindelerdi.*" (32 yaş, K, Evli) cevabını vererek özetlemiştir. Soruya verilen cevapların geneli incelendiğinde velilerin bir kısmı çocuklarını okula göndermekte istekliken geri kalanı ise çocuklarını okula göndermek istemedikleri anlaşılmıştır. Haşiloğlu vd., (2020),

rehberlik öğretmenleriyle anket çalışması yaparak velilerin uzaktan eğitim sürecindeki tutumlarını analiz etmiştir. 6 öğretmen velilerin ilgili, 3 öğretmen velilerin genelinin ilgisiz olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte 2 öğretmen, velilerin bu süreci tatil olarak gördüğünü ve 1 öğretmen de velilerin endişeli olduğunu ifade etmiştir.

Pandemi döneminde alınan tedbirler okul öncesi eğitimin en önemli kazanımlarından biri olan çocukların sosyal gelişimini doğrudan etkilediği gözlemlenmiştir. Bu etkileri ve sonuçlarını anlamak için öğretmenlere Pandemi dönemi çocukların sosyal gelişimini sizce nasıl etkiledi? şeklinde bir soru sorulmuştur. Cevaplara bakıldığında bir öğretmenin dışında tüm öğretmenler çocukların sosyal gelişiminin olumsuz etkilendiğini belirtmişlerdir. Bu öğretmenlerden 5 tanesi ise çocuklarda teknolojik alet ve ekran bağımlılığının arttığını belirtmiştir. Ö7 “*Maalesef kötü etkiledi iletişim kurma, sosyalleşme sınırlı kaldı ki anasının en önemli gelişim alanlarından biridir sosyal gelişim.*” (50 yaş, K, Evli) şeklinde verdiği yanıt diğer öğretmenlerin cevaplarını temsil eder niteliktedir. Diğer cevaplara bakıldığında öğretmenler çocuklarda iletişim kurmada isteksizlikle beraber çocuğun kendini ifade etmesinde güçlükler yaşadığı, diğer çocuklarla etkileşime girmede ve beraber oyun kurmada zorlandıkları gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, teknolojik erişimde yaşanan eşitsizlikler, uzaktan eğitim sürecinde ailelerin imkan ve öğrenme farklılıklarını da su yüzüne çıkarmıştır (Can, 2020).

Öğretmenlere sorulan son soru Tüm eğitim kademeleri uzaktan eğitimdeyken, okul öncesi eğitimin yüz yüze olması sizleri nasıl etkiledi? olmuştur. Cevap veren öğretmenlerden 8’i bu durumun kendilerini değersiz ve çocuk bakıcısı olarak görüldüğünü düşünmekteyken çoğunluğu yüz yüze eğitimin uzaktan eğitimden daha faydalı olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Ö6’nın vermiş olduğu cevap diğer cevapların özeti niteliğinde olmuştur; “*Yani diğer öğrenci ve öğretmenlerin can sağlığı önemli okul öncesi öğrenci ve öğretmenlerinin can sağlığının önemi yok diye düşündüm. Okul öncesi öğretmenlerinin Öğretmen olarak değil bakıcı konumuna düşürülmesi çok üzücü ve küçük düşürücü. Ayrıca aralarında 1 Yaş veya daha az olan öğrenciler olan birinci sınıf ve okul öncesi öğrencilerinin birinin evde yalnız kalabilirken diğerinin kalamaması çok tutarsız bir bakış açısı.*” (35 yaş, K, Bekar). Ayrıca ankete katılan bir öğretmen köy okullarında görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin okula tek başlarına gitmek zorunda kaldıkları bu nedenle ulaşımında problem yaşadıklarını şu cümle ile belirtmiştir; Ö22 “*Köy okullarında görev yapan okul öncesi öğretmenleri tek başına ulaşım sağladıklarından bu konuda sıkıntı yaşadı.*” (30 yaş, K, Evli).

Öğretmenlerin sorulara verdikleri cevaplar sosyodemografik durumları ve çalıştıkları okullardaki sınıf mevcutları göz önünde bulundurularak yapılan analizde öğretmenlerin en çok karşılaştıkları problemler ve etkileri incelenmiştir.

Aile bireylerine hastalık bulaştırma korkusu; Okul öncesi çocuklarının hastalık belirtisi göstermeksizin virüs taşıyıcı olma ihtimali medeni durumlarına bakılmaksızın yüz yüze eğitime ve anket çalışmasına katılan tüm okul öncesi öğretmenlerde kaygıya sebep olmuştur. Özellikle ailesinde kronik hastalığı bulunan öğretmenlerde bu durum kaygının yerini korkuya bırakmasına neden olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle öğretmenler sınıf içinde öğrencilerle ve evde aile bireyleriyle iletişimleri olumsuz yönde etkilenmiştir.

Sınıf içi etkinliklerin kısıtlanması; Okul öncesi eğitimin vaz geçilmez öğretim yöntemlerinden olan sınıf içi etkinlik yapmak pandemi döneminde yüz yüze eğitim yapan öğretmenlerin en çok karşılaştıkları problemlerin başında geldiği anket cevaplarından anlaşılmıştır. Özellikle maske ve mesafe kuralları sınıf içi etkinlikleri kısıtlamış ve öğretmenlerin bu kuralları bozmadan yapabilecekleri etkinlikler seçmeye çalışmaları öğretmenlerin verimliliğini düşürmüştür. Bu kurallar öğrencilerde etkinlik sırasında etkili iletişim kurmalarını engellemiş, fiziksel temaslarını kısıtlamıştır. Öğrenciler açısından sayılan bu olumsuz etkilerin yanında öğretmenlerse ders içi verimlerinin düştüğünü, etkinlik bulmakta sıkıntı yaşadıklarını ve en önemlisi öğrencilere kazandırmaları gereken yardımlaşma, iş birliği, paylaşma, öz güven geliştirme ve sosyalleşme gibi kazanımlara ulaşmada güçlük çektiklerini belirtmişlerdir.(Can ve Gündüz, 2021).

İletişimin kısıtlanması; Pandemi sürecinde yüz yüze eğitimde okul öncesi öğretmenler yaşadıkları bir başka problemin ise maske kullanımından kaynaklanan iletişim kısıtlanması olarak belirtmişlerdir. Öğretmenler okul öncesi öğrencilerinin iletişim kurarken sadece sözlü yöntemleri değil yüz mimiklerini de kullandıklarını belirtmiş ancak maske kullanımının bu iletişim yöntemini sınırladığını hatta ortadan kaldırdığını belirterek çalışmaya katılan tüm öğretmenler bu nedenle öğrencilerle iletişim kurarken çok zorlandıklarını belirtmişlerdir. (Arslan ve Şumuer, 2020).

Değersiz hissetme; Pandemi döneminde MEB, tüm eğitim kademelerinde uzaktan eğitime geçerken okul öncesi eğitimin yüz yüze zaman zaman ise hibrit eğitimle devam etmesini kararlaştırmıştı. Bu durumun öğretmenler üzerindeki etkisini anlamak amacıyla sorulan soruya öğretmenler kendilerini toplumun değersiz bireyleriymiş gibi hissettirdiği belirtmişlerdir. Ancak öğretmenler bu eğitim seviyesinde uzaktan eğitimin başarısız olacağı yüz yüze eğitimin gerekli olduğu konusunda ise ortak görüş bildirmişlerdir. (Yaralı ve Kunduracı, 2022).

SONUÇ

Pandemi döneminde okul öncesi öğretmenlerinin yaşadıkları problemlerin araştırılmasını amacıyla yapılan bu çalışmayla elde edilen sonuçlar problemlerin önem sıralamasının öğretmenlerin sosyodemografik özelliklerine bağlı olarak değişmesine rağmen öğretmenlerin okulda yaşadıkları problemlerin genel anlamda benzer olduğu ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin anket sorularına verdikleri cevaplara bakıldığında tüm öğretmenlerin yaş, medeni durum ve kıdem yılına bakılmaksızın şikâyetlerinin benzer olmasına karşın öğrencilerin dersle katılımının bazı sınıflarda çok bazı sınıflarda ise az olmasından dolayı öğretmenlerin yaşadıkları sıkıntılarda çeşitlilik oluşmuştur. Örneğin bazı öğretmenler kalabalık sınıflarda hijyen ve mesafe kuralları nedeniyle etkinlikleri kısıtlamak zorunda kalırken, öğrenci devamının sürekli olmadığı sınıflarda ise öğrencilere kazandırılması gereken kazanım hedeflerine ulaşamadığı belirtilmiştir. Öğretmenler pandemi döneminde yüz yüze eğitimde yaşadıkları problemlere rağmen okul öncesi çocuklarında uzaktan eğitimden yüz yüze yapılmasının doğru olduğu belirtmişlerdir. Ayrıca bu dönemde yapılan eğitimin az da olsa olumlu yanları olduğunu dile getirmişlerdir. Uzaktan eğitim sürecinde sağlıklı iletişimin tam anlamıyla sağlanması zor olduğundan, çeşitli önlemler alınarak aralıklı olarak yüz yüze eğitim ile destek sağlanmalıdır. Yüz yüze eğitimde okul öncesi öğrencilerinin kurallara uyması zor olacaktır. Bu noktada öğretmen sayısı artırılarak sağlıklı bir denetim sağlanabilir. Aynı zamanda bir öğretmenin eğitim vereceği öğrenci sayısının az olması eğitimi daha nitelikli bir hale getirebilir.

KAYNAKÇA

- Akman, B., Taskın, N., Özden, N., Çörtü F., Okul öncesi öğretmenlerinde tükenmişlik üzerine bir çalışma. *İlköğretim Online*, 9(2), 807-815, 2010. [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>
- Akran, S., (2021). Öğretmen adaylarının “hibrit eğitim” kavramına ilişkin algılarının belirlenmesi: bir metafor analizi çalışması. *International Journal of Humanities and Education*, 7(16), 432-463. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1947127>
- Aktan Acar, E., Erbaş, Y.H., ve Eryaman, M.Y., (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 7(4), 31-54. <https://doi.org/10.51948/auad.979726>
- Akyürek, M. İ., (2020). Uzaktan eğitim: bir alanyazın taraması. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-9. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/mead/issue/56310/711904>
- Altın, F., ve Gündoğdu, K., (2021). Okul öncesi eğitimde sorun eğitim uygulamalarının öğretmen görüşleri doğrultusunda incelenmesi: sorunlar ve öneriler. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 577-592. <https://dergipark.org.tr/en/pub/intjces/issue/67938/1019877>
- Aral, N., ve Kadan, G., (2021). Pandemi sürecinde okul öncesi öğretmenlerinin yaşadıkları problemlerin incelenmesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 99-114. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ahievransaglik/issue/64371/906874>

- Arslan, Y. ve Şumuer, E. (2020). COVID-19 döneminde sanal sınıflarda öğretmenlerin karşılaştıkları sınıf yönetimi sorunları. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 201-230 . DOI: 10.37669/milliegitim.791453
- Avcı, E., (2020). *Uzaktan eğitim ve geleneksel eğitimin karşılaştırılması*. P. D. Asst. Prof. Dr. Mehmet Necati CIZRELIOGULLARI. <http://eclss.org/publicationsfordoi/prcdng8a8boo8k2020cyprus.pdf>
- Aydın, R., Şahin, H., ve Topal, T. (2008). Türkiye’de ilköğretime sınıf öğretmeni yetiştirmede nitelik arayışları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 119-142. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/82253/>
- Banar, K. ve Fırat, M. (2015). Bütüncül bir bakıştan açık ve uzaktan eğitim: *Türkiye özeli, Yeğitek Uzaktan Eğitim Özel Sayısı*, 18-23. Ankara:MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü.
- Bozkurt, A., (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142. <https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/56247/773769>
- Budak, F., ve Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 62-79. DOI: 10.35375/sayod.738657
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2) , 11-53. <https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/55662/761354>
- Can, E. ve Gündüz, Y., (2021). Öğretmenlerin sanal sınıf yönetimi yeterlikleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (3), 49-68. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1559568>
- Duman, S., N. (2020). Salgın döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 95-112. DOI: 10.37669/milliegitim.768887
- Haşiloğlu, M. A., Durak, S. ve Arslan, A. (2020). Covid-19 uzaktan eğitim sürecinde fen bilimleri şube rehber öğretmenlerinin gözünden öğretmen, öğrenci ve velilerin değerlendirilmesi . *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(3), 214-239. DOI: 10.47714/uebt.811306
- İnan, H. Z., (2020). COVID-19 pandemi sürecinde okul öncesi eğitimin yeniden yapılandırılması. *Milli Eğitim Özel Sayı*, 49-1. (831-849). <https://doi.org/10.37669/milliegitim.754307>
- İşman, A., (2008). *Uzaktan eğitim*. Pegem Akademi.
- Karaca, İ., Karaca, N., Karamustafaoğlu, N., ve Özcan, M. (2021). Öğretmenlerin uzaktan eğitimin yararına ilişkin algılarının incelenmesi . *Hümanist Perspektif*, 3 (1), 209-224. DOI: 10.47793/hp.844113
- Karaca, Ş. ve Kelam, D. (2020). COVID-19 gölgesinde uzaktan eğitim hizmet kalitesinin incelenmesi. *Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, (5), 7-18. <http://sita.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/57733/791442>
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 pandemisinin toplumsal etkileri, değişim ve güçlenme . *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 3-17. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tushad/issue/54680/722406>
- Kavuk, E. ve Demirtaş, H.(2021). COVID-19 pandemisi sürecinde öğretmenlerin uzaktan eğitimde yaşadığı zorluklar. *E-International Journal of Pedandragogy (e-ijpa)*, 1(1), 55-73. Doi: <https://trdoi.org/10.27579808/e-ijpa.20>
- Kaysi, F., (2020). COVID-19 salgın sürecinde Türkiye’ de gerçekleştirilen uzaktan eğitimin değerlendirilmesi. *5th International Scientific Research Congress (IBAD - 2020) Bildiriler*.
- Kırmızıgül, H. G., (2020). Covid-19 salgını ve beraberinde getirdiği eğitim süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 2, 283-289. <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/54658/725274>
- Külünkoğlu, T. (2017). Ortaokul öğretmenlerinin öğretmene saygı değerine ilişkin görüşleri. *Asya Studies Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 1, 11-22. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/352557>
- Özdoğan, A. ve Berkant, H., (2020). COVID-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13-43. <https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/58895/788118>
- Özyürek, A., Begde, Z., Yavuz, N. F., ve Özkan, İ., (2016). Uzaktan eğitim uygulamasının öğrenci bakış açısına göre değerlendirilmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 592-605. <https://dergipark.org.tr/en/pub/joiss/issue/30780/323661>
- Sirer, E., (2020). Eğitimin ekran üzerinden teknolojik dönüşümünde pandemi döneminin etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1989-2018. DOI: 10.26466/opus.777215
- Şahin, M. ve Akman, B., (2018). Erken çocukluk döneminde düşünme becerilerinin gelişimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 218, 5-20. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/552209>
- Taşdemir, C. ve Gür, B. (2021). Sınıf öğretmenlerinin iş sağlığı ve güvenliği öz yeterliği (İğdır ili örneği). *International Journal of Advances in Engineering and Pure Sciences*, 33(3), 467-477. DOI: 10.7240/jeps.888007

- Tozduman Yaralı, K. ve Özkan Kunduracı, H. K. (2022). Türkiye’ de covid-19 pandemi döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim süreci: okul öncesi eğitimin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (61), 425-452. <https://dergipark.org.tr/en/pub/maeuefd/issue/68192/980208>
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı (2020). *Bakan Selçuk, 23 Mart'ta Başlayacak Uzaktan Eğitime İlişkin Detayları Anlattı.* <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-23-martta-baslayacak-uzaktan-egitime-iliskin-detaylari-anlatti/haber/20554/tr> adresinden edinilmiştir.
- Yılmaz, İ., Yılmaz E., ve Savaş B., (2021). İlkokul 1. sınıf öğretmenlerinin pandemi döneminde yüz yüze eğitime ilişkin görüşleri. *Disiplinler arası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 38-50. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jier/issue/64321/976462>
- Yıldız, E. ve Şahin, K., (2022). COVID-19 pandemi sürecinde okul öncesi eğitimin öğretmen görüşleri açısından incelenmesi. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 3(1), 33-54. DOI: 10.37669/miliegitim.754307

Atıf için / for cited: Köse Yürük, S., Akçakanat T., Bayrakçı, E. (2022). Akış Deneyimi: İşyeri Bağlamında Bir İnceleme. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 4, Sayı: 9, Ağustos 2022, s.50-59.

AKIŞ DENEYİMİ: İŞYERİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME*

Serpil KÖSE YÜRÜK**

Tahsin AKÇAKANAT***

Eylem BAYRAKÇI****

ÖZET

Akış deneyimi, bireylerin algıladıkları zorluk derecesi ile sahip oldukları becerilerin dengede olduğu bir faaliyeti, yoğun bir konsantrasyon altında ve derin bir zevkle gerçekleştirdikleri ve kişi için zaman akışının bozulduğu bir deneyimdir. Bu çalışmanın amacı, pozitif psikoloji alanında sıklıkla çalışılan bireysel akış deneyimi kavramını işyeri ortamında ele alarak, işyerinde daha mutlu, daha neşeli ve daha verimli çalışma ortamının oluşturulması için bir bakış açısı sunmaktır. Bu bağlamda 'işyeri akışı'nın tanımını yapılarak, akışı tanımlamaya çalışan temel akış modelleri ele alınmıştır. Bireysel akışı kapsayan ancak bireysel akıştan farklı olarak paylaşılan bazı özelliklere sahip olan işyeri akışının temel özellikleri ve günümüze dek yoğun biçimde bireysel olarak ele alınmış akış kavramının, grup akışına uyarlanması sürecinde gerçekleştirilmiş çalışmalar üzerinde durulmuştur. Çalışma, her geçen gün daha da karmaşıklaşan çalışma ortamlarında çalışanların iş akışlarının sağlanması ve çalışandan maksimum verimin sağlanması adına önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akış, İşyerinde Akış, Akış Modelleri, Takım Akışı.

JEL Sınıflandırma Kodları: D23, M12, M19.

FLOW EXPERIENCE: A REVIEW IN THE CONTEXT OF THE WORKPLACE

ABSTRACT

Flow experience is an experience where individuals perform an activity in which their perceived difficulty level and skills are in balance, under intense concentration and with deep pleasure, and the flow of time is disrupted for the person. The aim of this study is to present a perspective on creating a happier, more joyful and more productive work environment in the workplace, taking into account the concept of individual flow experience, which is often studied in the field of positive psychology. In this context, the definition of 'flow at work' has been made and the basic flow models that try to define the flow have been discussed. The main features of workflow, which includes individual flow but has some common features different from individual flow, and the studies carried out in the process of adapting the concept of flow, which has been dealt with individually until today, to group flow are emphasized. The work makes a significant contribution to ensuring the workflow of the

* Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Tahsin AKÇAKANAT ve Dr. Öğr. Üyesi Eylem BAYRAKÇI danışmanlığında Serpil KÖSE YÜRÜK tarafından yazılmış olan doktora tezinden türetilmiştir.

** Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Büyükkutlu Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, Araş.Gör., serpilkose@isparta.edu.tr

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Doç.Dr., tahsinakcanat@sdu.edu.tr

**** Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Büyükkutlu Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, Doç.Dr., eylembayrakci@isparta.edu.tr

Makale Geliş Tarihi / Received : 20.06.2022

Makale Kabul Tarihi / Accepted : 14.07.2022

DOI: 10.46236/jvosst.1133385

employees and getting maximum efficiency from the employees in the working environments that are getting more complex day by day.

Keywords: Flow, Flow at Work, Flow Models, Team Flow

JEL Classification Codes: D23, M12, M19.

GİRİŞ

Akış kavramı ilk kez 1963 yılında Csikszentmihalyi tarafından ortaya konulmuştur. Csikszentmihalyi, bu yılda ressamlarla yapmış olduğu çalışmada, ressamların hiçbir dış ödül veya ceza almaksızın derin bir konsantrasyon yaşadıklarını, resim yaptıkları sırada dış dünyadan tamamen soyutlandıklarını fark etmiştir (Csikszentmihalyi ve Asakawa, 2016: 5). Bunun üzerine bu deneyimin kaynağını araştırmaya başlamış ve yıllarca akış deneyimi üzerine birçok araştırma yapmıştır. Yaptığı araştırmalar sonucunda akış deneyiminin dışsal değil içsel kaynaklardan geldiği anlaşılmış ve akış deneyimi birçok şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır.

Akış kavramının pozitif psikoloji alanında ele alınmaya başlanmasından itibaren çok yönlü ve süreç yüklü bir deneyim olarak ortaya konulmuş, sosyal ve çalışma ortamlarında sıklıkla incelenmeye başlanmıştır. Akış, kişinin yüksek bir zorluk durumunda, yeterli becerilere sahip olmakla birlikte, tamamen odaklanmış ve enerji dolu olduğu öznel bir zihinsel durumu tanımlamaktadır. Akış deneyimi üzerine yapılmış çalışmalarda birçok tanım ortaya konulmuş, her tanımda akış kavramı daha da detaylandırılmıştır. Akış deneyimi tanımlarından bazıları aşağıdaki şekildedir:

‘İnsanların tam bir katılım duygusu ile gösterdikleri faaliyetlerinde hissettikleri bütünsel duygular’ (Csikszentmihalyi, 1975)

‘ortalama haftalık seviyelerin üstünde becerilerin zorluklara dengeli bir oranı’ (LeFevre, 1988)

‘akışın iki temel özelliği: bir faaliyetteki toplam konsantrasyon ve bir faaliyetten kaynaklanan zevk... akış için ön koşul, belirli bir durumda algılanan zorluklar ile bir insanın ona kazandırdığı beceriler arasındaki dengedir’ (Ghani vd., 1991)

‘Kişinin kendisini faaliyet üzerinde etkili hissettiği, aşırı yoğunlaşma ve içsel motivasyonla birlikte eğlenceyi üst seviyede yaşadığı deneyimdir’ (Asakawa, 2004)

‘Eğlenceli faaliyetlerde bireyin eylemle bütünleştiği durumlardır’ (Tsaour vd., 2013)

Akışın özellikle yüksek düzeyde konsantrasyon ve etkinlik gerektiren iş durumlarında, hedefe yönelik diğer birçok değişkenle nasıl ve ne yönde ilişkili olduğuna dair pek çok araştırma mevcuttur. İşyerinde akış kavramı kişinin mevcut aktiviteye tamamen emilimini ve yaptığı işten duyduğu tatmini tasvir etmektedir. Birey içsel bir motivasyon tarafından yönlendirilmekte ve yaptığı işten keyif almaktadır (Bakker, 2005). Csikszentmihalyi tarafından bireyin bir faaliyette bilişsel olarak verimli, derinden ilgili ve yüksek düzeyde motivasyona sahip olduğu ve aynı zamanda da yüksek düzeyde keyif aldığı optimal bir zihin durumuna gönderi yapmak için kullanılan bir terimdir.

Csikszentmihalyi uzun yıllar yaptığı araştırmalarda akışın yaratıcılığın en önemli bileşeni olduğunu belgeleyen veriler toplamıştır. Yaratıcı insanlar, tüm mesleklerde ve hayatın her kesiminde, en önemli iç görülerini bir akış halindeyken alırlar. Birçok kişi evde çalışmaktan daha çok keyif aldıklarını söylese de Csikszentmihalyi'nin çalışmaları insanların evde dinlendikleri zamandan veya boş zaman aktiviteleri ile meşgul oldukları zamandan daha çok iş yerinde akış içinde olduklarını göstermiştir (Csikszentmihalyi, 1998:2).

Akış deneyimleri bireylerin mesleki etkinliklerini artırmak, yaptıkları işte başarı duygusuna sahip olmaları ve işlerini en verimli şekilde yapabilmeleri için yüksek öneme sahiptir.

Bu araştırmada karma yöntem kullanılmakta olup, görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda akış deneyiminin yaşanmasına sebep olan ve iş yerinde akış deneyimi yaşanması sonucunda ortaya

çıkan faktörleri çeşitlendirmek amaçlanmıştır. Diğer yandan görüşmeler akış deneyimi yaşanması dışında akış deneyimi yaşanmayan durumları da ele almaktadır. Yapılan literatür araştırmalarında akış deneyimi yaşanmayan durumların ortaya konulmasını amaçlayan başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Hem akış deneyimi yaşanması durumu için farklı etkenlerin ortaya çıkarılması hem de akış deneyimi yaşanmasına engel olan faktörlerin ortaya çıkarılması bakımından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

1. İŞYERİNDE AKIŞ KAVRAMI

Akış kavramı, insanların başka hiçbir şeyin önemi yokmuş gibi yapmakta oldukları bir etkinliğe aşırı biçimde dâhil oldukları durumdur. Deneyimin kendisi o kadar zevklidir ki, insanlar sırf bu deneyimi gerçekleştirmek için bile büyük maliyetlere katlanmayı göze almaktadırlar.

Akış, bilincin düzenlilik halini ifade etmektedir. Akış durumundaki kişi yapmakta olduğu faaliyete yoğunlaşır. Belirlediği hedefe odaklanır ve zihinsel ve fiziksel tüm dikkati bu faaliyette olur (Csikszentmihalyi vd., 2005: 600). Bu aşırı yoğunlaşma durumunda kişi tüm dikkatini yapmakta olduğu işe verdiği için o an için faaliyet dışındaki her şeyi unuttur, kişi yaptığı işten zevk alır ve zamanın nasıl geçtiğini fark etmez (Yeşiltaş ve Türk, 2017: 935). Bir başka ifade ile akış, kişinin yaptığı işe tam katılım sağlaması durumudur.

Akış deneyimi araştırmaları ilk çalışmalarda kaya tırmanışı, ressamlar, satranç oyuncuları gibi daha çok sporcular ve sanatçılar arasında gerçekleştirilmiştir. Yapılan bir dizi araştırma sonucunda akış deneyiminin bazı ortak özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu ortak özelliklerden ilki, yapılan işin algılanan zorluğu ile kişinin sahip olduğu beceriler arasında bir denge olması gerekliliğidir. Bu dengenin yüksek zorluk ve yüksek beceride dengede olması gerekmekte, basit derecede zorluk ve beceri dengesinde akış oluşmamaktadır. Diğer yandan akışı deneyimleyebilmek için faaliyetin net hedefleri olmalı ve geri bildirimde bulunulmalıdır. Kişi yapmakta olduğu faaliyeti derin bir konsantrasyon ile yapmaktadır ve işin kontrolü o anda kişidedir. Kişi o anda ne yapması gerektiğini düşünmez ve hareketleri otomatikleşir. Akış deneyiminde bu deneyim eylem ve farkındalığın birleşmesi olarak adlandırılır ve tüm bu faaliyet sırasında birey zamanın farkında değildir. Zaman kişi için olduğundan daha hızlı akmakta, kişinin zaman algısı bozulmaktadır (Levine, 2006: 9-12).

Akış deneyiminin sporcular ve sanatçılar üzerinde araştırılmasının ardından birçok çalışma gerçekleştirilmiş, boş zaman faaliyetlerindeki ve iş sırasındaki akış değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmalarda bireyler boş zaman faaliyetlerinden ziyade iş yerinde akış bildirmişlerdir. Akış deneyiminin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, işyerinde akışın deneyimlenmesi çok olası bir durumdur. İşyerinde birey gerçekleştirmesi gereken ve belirli bir zorluk derecesinde olan bir göreve sahiptir. İşin net hedefleri vardır ve kişi işinin ne kadarını gerçekleştirdiğini, başarı ile gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin bilgisine sahiptir ve yine iş üzerinde kontrolü vardır.

Birçok çalışmada katılımcıların işyerinde günlük hayatlarından daha fazla akış bildirmesine karşın işyerindeki kolektif akışı ele alan çok az çalışma bulunmaktadır. Akışın özellikleri her ne kadar hem bireyler hem de ekiplerde aynı olsa da bazı çalışmalar bireysel akış ve ekip akışı arasında bir takım farklılıklar olduğunu ve ekipteki akış deneyiminin daha keyifli olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bulgu, bireyin benlik farkındalığının grup farkındalığı altında toplandığını göstermektedir (Walker, 2010: 3-5). Bu bağlamda ekip içerisinde deneyimlenen akışı bireysel akıştan farklı olarak değerlendirmek ve ekip içerisindeki akış deneyimini farklı özellikler bağlamında ele almak gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

2. AKIŞ MODELLERİ

Akış deneyimi ilk olarak 'Üç Kanallı Akış Deneyimi Modeli' ile tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu modele göre akışın temelini kişinin algıladığı zorluk derecesi ve kişinin sahip olduğu beceriler

oluşturmaktadır. Csikszentmihalyi'nin 1975 yılında ortaya koyduğu bu modelden kişinin algıladığı zorluk derecesi ile sahip olduğu becerileri eşit olduğunda kişinin akışı deneyimlediği anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile, kişi düşük zorluk-beceri dengesinde de yüksek zorluk-beceri dengesinde de akışı deneyimlemektedir. Bu modelde algılanan zorluğun sahip olunan beceriden yüksek olduğu alan 'kaygı', tam tersi algılanan zorluğun sahip olunan beceriden düşük olduğu bölge ise 'sıkılma' olarak gösterilmiştir (Novak vd., 1997: 2).

Şekil 1. Üç Kanallı Akış Deneyimi Modeli

Kaynak: Novak ve Hoffman, 1997: 9

Üç kanallı akış modeli 1988 yılında yine Csikszentmihalyi tarafından geliştirilerek 'Dört Kanallı Akış Modeli'ne dönüştürülmüştür (Hoffman ve Novak, 1996: 65). Bu modelin bir öncekinden farkı, düşük zorluk-beceri dengesinde bireyin akış değil, 'can sıkıntısı' yaşadığının ortaya konulması olmuştur. Yeni modele göre kişi ancak yüksek zorluk-beceri dengesi bölgesinde akışı deneyimleyebilmektedir (Novak vd., 1997: 2).

Şekil 2. Dört Kanallı Akış Deneyimi Modeli

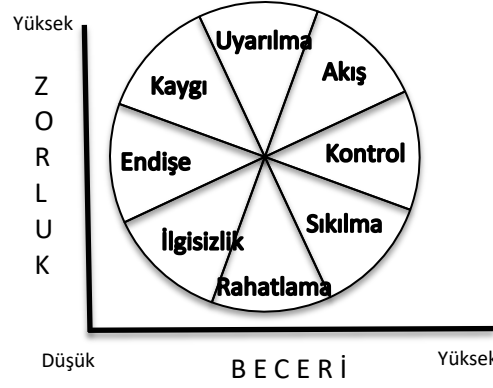

Kaynak: Novak vd., 1997: 2

Bu iki modelin ardından aynı yıl Carli ve arkadaşları modeli daha da geliştirerek ve detaylandırarak 'Sekiz Kanallı Akış Modeli'ni ortaya koymuşlardır. Bu modelde de yine dört kanallı akış modeli gibi sadece yüksek zorluk-beceri dengesinde bireyler akışı yaşayabilmektedir ancak diğer durumlardaki deneyimleri daha da çeşitlendirilmiştir. Kişi algıladığı zorluk beceri dengesine göre 'uyarıma, akış,

kontrol, sıkılma, rahatlama, ilgisizlik, endişe ve kaygı' duygularını deneyimleyebilmekte ancak sadece yüksek zorluk-beceri dengesi akış ile sonuçlanmaktadır (Novak ve Hoffman, 1997: 11).

Şekil 3. Sekiz Kanallı Akış Deneyimi Modeli

Kaynak: Csikszentmihalyi, 2014: 185

Akışın günümüzde sıklıkla kullanılan modeli 'Nedensel Akış Deneyimleri Modelleri'dir. Buna göre akışı deneyimleyebilmek için yalnız zorluk-beceri dengesi yeterli değildir ve akışın ortaya çıkmasındaki koşul yalnızca zorluk-beceri dengesine bağlı görülmemektedir. Akışın ortaya çıkabilmesi için ortaya net bir hedef konulmalıdır. Net hedefler kişinin odaklanmasını kolaylaştırmaktadır. Diğer yandan akışın deneyimlenebilmesi için hızlı geribildirim olmalıdır. Geri bildirim, kişiye yapmakta olduğu işin ilerleyişi hakkında bilgi verir. Bu modele göre, diğer modellerde akışın öncülleri ve boyutları arasındaki nedensellik göz ardı edilmiştir. Akışın bazı alt boyutları vardır ve meydana gelebilmesi için farklı öncüllerin gerçekleşmesi gerekmektedir. Değişkenler arasında bir neden-etki ilişkisi mevcuttur ve bu ilişki çalışmanın kurgusuna göre farklılık gösterebilir. Bir başka ifade ile çalışmalardaki farklı öncüller farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Guo ve Poole, 2009: 370; Özkara ve Özmen, 2016: 76).

3. İŞYERİNDE AKIŞ UNSURLARI

İşyerinde akış deneyimini ortaya çıkaran özellikler, bireysel akış deneyiminden farklı olarak bir ekip içerisinde deneyimlendiğinde ortaya çıkan özelliklerdir.

Takım Akışının Ön Koşulları:

Takımda akışın deneyimlenebilmesi için öncelikle takım en doğru biçimde oluşturulmalıdır. Takım için ortak bir hedef oluşturulmalı, işin zorluk derecesi takım üyelerine göre belirlenmeli ve bunlara ek olarak takımda birbiriyle uyum içerisinde çalışacak kişiler bir araya getirilmelidir (Csikszentmihalyi, 1990: 25-145).

Kolektif Hırs:

Bir takımda kolektif hırsın ortaya çıkması ancak üyelerin iş birliği yapma nedenlerinin, hedeflerine ulaşacak yollarının açıkça tanımlanması ve üyelerin değer ve inançlarının birbirleri ile tamamlayıcı olması durumunda mümkündür. Takımda bir hedefe birlikte ulaşma isteği ortaya çıkarılmalıdır (Guzzo vd., 1993: 100).

Ortak Hedef:

Takımda kişiler hedefe ulaşmaları için gerek duyacakları kaynak ve yeteneklere sahip olmalıdırlar. Akışın ekip düzeyinde ortaya çıkabilmesi için bireyler tarafından içselleştirilen net ve ortak bir hedef

oluşturulmalıdır. Hedef açık olmalı ve tüm üyeler tarafından desteklenmelidir (Snow, 2010: 7; Sawyer, 2015: 41; Levine, 2006: 24).

Düzenlenmiş Kişisel Hedefler:

Ekip akışının ortaya çıkması bireysel akışı da kapsadığından, ekip üyeleri içinde birbiriyle çelişen hedefler bulunmamalıdır. Ekip üyelerinin kişisel hedefleri ile takım hedefi arasında bir bağ olmalıdır (O'Leary-Kelly vd., 1994: 1285-1301; Seijts ve Latham, 2000: 104).

Yüksek Beceri Entegrasyonu:

Akış deneyimi ilk olarak zorluk-beceri dengesi ile tanımlanmaya çalışılmıştır. Bireylerin becerileri işi gerçekleştirmek için yeterli olmalıdır. Takımlara verilen işlerin niteliği göz önünde bulundurulduğunda, işin zorluk derecesinin tek bir kişinin beceri derecesinden yüksek olduğu görülür. Bir görevin ekibe verilmesinin en büyük sebebi, işin tek bir kişi için fazlasıyla zor ve karmaşık olmasıdır (Salas vd., 2008: 543). Bu sebeple takım oluşturularak ve ekibin her üyesinin farklı görevleri yerine getirmesi sağlanarak daha yüksek zorluktaki işlerin gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır.

Açık İletişim:

Ekip üyelerinin koordinasyonunun ve işbirliğinin sağlanması ancak açık bir iletişimle mümkündür. Açık iletişim aynı zamanda bireylerin zamanında geri bildirim almasını sağlamakta ve bu yolla görevlerin ilerleyişi hakkında da üyeler bilgi sahibi olmaktadır (Lewis ve Herndon, 2011: 1260).

Güven:

Üyeler başarısızlıktan korkmamalı, ekiplere yapıcı geri bildirimde bulunulmalıdır. Ekip üyeleri başarısızlıkla suçlanacaklarını düşündüklerinde akışı deneyimleyemezler (Isaksen ve Lauer, 2002: 79-80).

Karşılıklı Taahhüt:

Takımlarda üyelerin her biri farklı görevler üstlenseler de, ekip üyeleri birbirine bağlı ve uyum içinde olmalıdır. Bu uyum, kişiler için dikkat dağıtıcı unsurları ortadan kaldırır ve faaliyetlerin takımla bütünleşmesini sağlar (Hamilton ve Hurford, 2007: 2).

4. İŞYERİNDE AKIŞ UYGULAMALARI

Csikszentmihalyi 1975 yılında cerrahlar üzerinde yaptığı araştırmada boş zaman aktivitelerinde gözlemlenen akışın, işyerinde de deneyimlenebileceğini ortaya koymuştur (Csikszentmihalyi, 1975: 137). Bu çalışmanın ardından işyerinde deneyimlenen akış çalışmaları yoğunluk kazanmış ve bireysel akışın yanında ekip akışı da incelenmeye başlanmıştır.

LeFevre (1988) çalışma ve boş zaman deneyimlerinin kalitesine ilişkin yapmış olduğu bir çalışmada, ototelik kişiliğe atıfta bulunmuştur. Zorluk-beceri dengesi temelinde yapmış olduğu araştırmada deneklerin %40'ı yüksek zorluk-yüksek beceri dengesinde motivasyon bildirirken, %40'ı ise düşük zorluk-düşük beceri seviyesinde motive olduklarını bildirmişlerdir. Araştırmada akış durumunda motive olan bireylerin ototelik kişilik tanımına uyduğu sonucuna varılmıştır. Bir kişinin ototelik olup olmadığı, algılanan deneyim kalitesine katkıda bulunuyor gibi görünmektedir (Adlai Gail, 1994: 14).

Csikszentmihalyi ve LeFevre (1989) tarafından işyerindeki akışla ilgili olarak ufuk açısı bir çalışma yapılmıştır. Yönetim ve mühendislik, büro ve mavi yakalı işlerde çalışan 78 işçi üzerinde Deneyim Örneklem Yöntemi'ni (ESM- Experience Sampling Method) kullanarak, işçilerin boş zamanlarından ziyade işlerinde akış (yüksek zorluk, yüksek beceri koşulu olarak işlevselleştirilmiş) yaşadıklarını buldular. Csikszentmihalyi ve LeFevre ayrıca yöneticiler (%64), büro çalışanları (%51) ve mavi yakalı işçiler (%47) arasındaki iş akışı örnekleri arasında önemli fark bulmuşlardır. Yöneticiler için akışa en çok katkı sağlayan faaliyetlerden biri de başkalarıyla sorunları konuşmak olarak ortaya çıkmıştır

(Csikszentmihalyi ve LeFevre, 1989). Bu nedenle, işyerindeki akışla ilgili en eski çalışmalardan birinde dahi kişiler arası iletişimler kilit bir akış etkinliği olarak ortaya konulmuştur.

Csikszentmihalyi, 1990 yılında yaptığı bir çalışmada insanların işte mi yoksa boş zamanlarında mı daha fazla akış yaşadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Çeşitli mesleklerde tam zamanlı çalışan yüzden fazla kişiye elektronik çağrı cihazı takarak, bir hafta boyunca her gün rastgele sinyaller göndermiş ve o anda ne yaptıklarını ve nasıl hissettiklerini bir kitapçıya yazmalarını istemiştir. Bu yöntemle yaklaşık 4800 yanıt toplanmıştır. Daha sık akış halinde olan kişiler kendilerini ‘güçlü, aktif, yaratıcı, konsantre ve motive’ olarak tanımlamışlardır. İnsanlara işyerinde verilen sinyallerde bireylerin akışı %54 gibi yüksek bir oran ölçülmüştür. Buna karşılık okumak, TV izlemek, arkadaşlarla görüşmek gibi boş zaman etkinliklerinde yanıtların sadece %18’i akışla sonuçlanmıştır ve bu durumlarda insanlar kendilerini ‘pasif, zayıf, donuk ve tatminsiz’ olarak tanımlamışlardır. Bu sonuçlara ek olarak yöneticiler, büro çalışanlarına (%51) ve mavi yakalı işçilere (%47) göre iş akışında daha sık (%64) bulunmuşlardır (Csikszentmihalyi, 1990: 158-159).

Wong’un (1993) özerklik ve deneyim kalitesi konusundaki çalışması, algılanan anlamlılığın deneyim kalitesinin güçlü bir göstergesi olduğunu göstermiştir. Algılanan seçimin (yapmayı istemek) istek ve algılanan anlamlılık ile anlamlı bir pozitif ilişkiye sahip olduğunu bulmuştur (Adlai Gail, 1994: 73).

Çalışma ekipleri bağlamında yapılmış olan bir araştırmada psikolojik durum, takım hedef bağlılığı ve takım performansı arasındaki ilişkiler yoluyla akış kavramı incelenmiştir. Sonuçlar, akış deneyiminin ekip performansı ile pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu ilişkiye ekip hedefi bağlılığı aracılık eder ve ekip üyeleri arasındaki bilgi alışverişi düzeyi tarafından yönetilir. Bu çalışma ile yöneticilerin akışı teşvik eden müdahaleler uygularken aynı zamanda üyeler arasındaki bilgi alışverişini de teşvik etmesi gerektiği görülmüştür (Aubé vd., 2013: 120).

Üç aşamalı olarak gerçekleştirilen bir çalışmada bireylerin yaratıcılık tercihinin gerçek yaratıcılığa dönüşümü üzerinde durulmuştur. İlk aşamada yaratıcılık tercihinin, gerçek yaratıcılığı öngördüğü bulunmuştur. İkinci aşamada çalışanların net sonuç hedeflerine ilişkin algılarının yaratıcılık tercihlerini etkilediği ortaya konulmuştur. Çalışmada ayrıca iş zevkinin yaratıcılık üzerindeki etkisine bakılmış ve net hedeflerin daha yüksek iş zevkine yol açtığı ve bireylerin yaratıcılık çıktılarının daha yüksek sonuçlandığı görülmüştür (Aleksić vd., 2015: 363). Bu çalışmadan yola çıkarak akışın temel özellikleri olan net hedeflerin ve iş zevkinin aracılığı ile akışın yaratıcılığa pozitif yönde etki ettiği yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.

A. B. Bakker (2005), müzik öğretmenleri için özerklik / iş kontrolü, başarı geri bildirim, sosyal destek ve süpervizör koçluğu gibi iş kaynaklarının akış deneyimine katkıda bulunduğunu bulmuştur. Nielsen ve Cleal (2010) hat yöneticileri için kontrolün bir akış öngörüsü olduğunu bulmuşlardır. Demerouti (2006), çeşitli meslekler arasında özerklik, beceri çeşitliliği, geri bildirim, görev kimliği ve görev önemi gibi temel iş özelliklerinin akışla ilişkili olduğunu bulmuştur. Bakker (2008), çeşitli mesleklerden çalışan büyük bir örnekleme (N = 1346), özerkliğin ve iş yerinde öğrenme fırsatlarının, emilim, iş keyfi ve içsel motivasyonun akış boyutları ile olumlu ilişkili olduğunu bulmuştur.

SONUÇ

Akış deneyimi çoğunlukla bireysel deneyimlerde araştırılmış olmasına rağmen, yapılan çalışmalarda işyerinde akış deneyimi, diğer zamanlara nispeten daha yüksek oranda gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar da araştırmacıları işyerindeki kolektif akışı incelemeye yönlendirmiştir. İşyerindeki akışın temel özelliği, bireysel akışın yanında takım akışının da deneyimlenmesidir. Takım akışı, ekip düzeyinde yaşanan bireysel bir deneyim olarak ortaya çıkmaktadır. Takım akışı, bireysel akıştan farklı olarak sınırlı bir kontrol alanında ve sadece kişinin bireysel özelliklerinden değil aynı zamanda çalışılan durum ve koşullardan da etkilenmektedir.

İşyerinde akış kavramı, pozitif iş ilişkileri deneyimlerine yeni bir bakış açısı sağlamaktadır. Akış araştırmalarının çoğu, bireysel düzeyde yürütülmüştür. Örgütsel ortamda iş akış deneyimi ise iş özellikleri modeli, iş talepleri- kaynakları modeli, kaynakların korunması teorisi gibi çalışmalarla ilişkili olarak ele alınmıştır. Akış kavramı, tanımı itibarıyla ilk başlarda yoğun biçimde boş zaman etkinliklerinde ve iş dışı faaliyetlerde çalışılmış olsa da, işyerinde akış çalışmaları da zaman içerisinde yaygınlaşmaya başlamıştır (Snow, 2010: 5).

Günümüz hızla değişen çalışma ortamında, kuruluşlar karmaşık görevler ve hızla gelişen teknoloji karşısında çözüm üretmek ve başarılı olmak için çalışanlarına bağlıdır. Bu nedenle bireyler için en iyi çalışma ortamı oluşturulmalı, kişilerin yaratıcılıkları teşvik edilmeli ve eğilimleri desteklenmelidir. Bu da ancak akışa uygun bir ortam oluşturulması ile mümkün olmaktadır. İşyerinde akışı deneyimleyen birey, işini yoğun bir konsantrasyonla ve tüm becerilerini ortaya koyarak gerçekleştirecek, üstelik bunun sonucunda da içsel bir haz duyacaktır. Böylelikle işlerin optimal şekilde yerine getirilmesi sağlanmış olacaktır.

Çalışmalar, işyerinde daha fazla akış yaşayan işçilerin işte daha fazla zaman harcadığını ve daha üretken hale geldiğini göstermektedir (Drake Brassfield, 2012: 19). Ekip akışını temel alan araştırmalarda, ekip akışının üretkenliği artırdığı ve ekip üyelerinin daha yüksek kişisel refah elde ettiği görülmektedir (Isaksen ve Lauer, 2002: 76-77). Özetle, kurumlarda faaliyetlerin en iyi şekilde yürütülmesi ve çalışan üretkenliğinin artırılması için öncelikle kurumun temelini oluşturan çalışanlara odaklanılmalıdır. Çalışanların içten motive olduğu ve kurumun hedeflerini içselleştirdiği durumlarda ancak kurum için en yüksek çıktı elde edilebilmektedir. Bu da akış deneyiminin sadece bireysel olarak değil, ekip olarak deneyimlenmesinin de ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışma ortamlarının ve koşullarının farklılığı dikkate alınarak, iş yerinde akış çalışmaları farklı mesleklerde ve farklı iş sektörlerinde ele alınabilir. Akış deneyiminin öznel oluşu, öznel akış deneyiminin grup çalışmalarında kolektif bir akış oluşturması nedeni ile yoğunlukla grup çalışmalarına bağlı sektörler ile bireysel çalışma ortamına sahip iş sektörlerinin akış deneyimi çalışmalarında birbirinden farklı sonuçlar gözlemlenmesi muhtemeldir. Diğer yandan akış deneyimi üzerine yapılan çalışmaların tamamı akış deneyiminin yaşanmasına yöneliktir. Akış deneyimi yaşanmayan koşullar çalışmalarda ele alınmamıştır. İleride yapılacak çalışmalarda bu alandaki boşluğu doldurmak amacı ile akış deneyimine engel olan faktörler ele alınarak literatüre katkı sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Adlai-Gail, W. S. (1994). Exploring the autotelic personality. The University of Chicago.
- Aleksić, D., Černe, M., Dysvik, A., & Škerlavaj, M. (2016). I want to be creative, but... preference for creativity, perceived clear outcome goals, work enjoyment, and creative performance. *European journal of work and organizational psychology*, 25(3), 363-383.
- Aubé, C., Brunelle, E., & Rousseau, V. (2014). Flow experience and team performance: The role of team goal commitment and information exchange. *Motivation and Emotion*, 38(1), 120-130.
- Bakker, A. B. (2005). Flow among music teachers and their students: The crossover of peak experiences. *Journal of vocational behavior*, 66(1), 26-44.
- Bakker, A. B. (2008). The work-related flow inventory: Construction and initial validation of the WOLF. *Journal of Vocational Behavior*, 72, 400-414.
- Csikszentmihalyi, M. (1975). *Beyond boredom and anxiety*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. New York: Harper & Row.
- Csikszentmihalyi, M. (2014). Flow and the Foundations of Positive Psychology, *The collected works of Mihaly Csikszentmihalyi*. Springer.
- Csikszentmihalyi, M., & Asakawa, K. (2016). Universal and cultural dimensions of optimal experiences. *Japanese Psychological Research*, 58(1), 4-13.
- Csikszentmihalyi, M., & LeFevre, J. (1989). Optimal experience in work and leisure. *Journal of personality and social psychology*, 56(5), 815-822.

- Csikszentmihalyi, M., Abuhamdeh, S. ve Nakamura, J. (2005) Flow, *Handbook of Competence and Motivation* In Elliot, A. J. ve Dweck, C. S. (Ed.), Chapter 32, Guilford Publications Inc. New York.
- Demerouti, E. (2006). Job characteristics, flow, and performance: the moderating role of conscientiousness. *Journal of occupational health psychology*, 11(3), 266-280.
- Drake-Brassfield, C. (2012). *The relationship of flow experience and social influence on employees' job satisfaction and positive mood*, Doctoral dissertation, Walden University.
- Guo, Y. M., & Poole, M. S. (2009). Antecedents of flow in online shopping: a test of alternative models. *Information Systems Journal*, 19(4), 369-390.
- Guzzo, R. A., Yost, P. R., Campbell, R. J., & Shea, G. P. (1993). Potency in groups: Articulating a construct. *British journal of social psychology*, 32(1), 87-106.
- Hamilton, E., & Hurford, A. (2007, October). Combining collaborative workspaces with tablet computing: Research in learner engagement and conditions of flow. In 2007 37th Annual Frontiers In Education Conference-Global Engineering: Knowledge Without Borders, Opportunities Without Passports , IEEE, T3C-3.
- Hoffman, D. L., & Novak, T. P. (1996). Marketing in hypermedia computer-mediated environments: Conceptual foundations. *Journal of marketing*, 60(3), 50-68.
- Isaksen, S. G., & Lauer, K. J. (2002). The climate for creativity and change in teams. *Creativity and innovation management*, 11(1), 74-86.
- Levine, C. L. (2006). *Flow and motivation in male ballet dancers*, Doctoral dissertation, The Wright Institute.
- Lewis, K., & Herndon, B. (2011). Transactive memory systems: Current issues and future research directions. *Organization science*, 22(5), 1254-1265.
- Nielsen, K., & Cleal, B. (2010). Predicting flow at work: Investigating the activities and job characteristics that predict flow states at work. *Journal of occupational health psychology*, 15(2), 180-190.
- Novak, T. P., & Hoffman, D. L. (1997). Measuring the flow experience among web users. *Interval Research Corporation*, 31(1), 1-35.
- Novak, T. P., Hoffman, D. L., & Yung, Y. F. (1997). Modeling the structure of the flow experience Among Web Users, Abstract for the *INFORMS Marketing Science and the Internet Mini-Conference* MIT, March 1998.
- O'Leary-Kelly, A. M., Martocchio, J. J., & Frink, D. D. (1994). A review of the influence of group goals on group performance. *Academy of management journal*, 37(5), 1285-1301.
- Özkara, B. Y., & Özmen, M. (2016). Akış deneyimine ilişkin kavramsal bir model önerisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(3), 71-100.
- Salas, E., Cooke, N. J., & Rosen, M. A. (2008). On teams, teamwork, and team performance: Discoveries and developments. *Human factors*, 50(3), 540-547.
- Sawyer, K. (2015). Group Flow and Group Genius. *NAMTA Journal*, 40(3), 29-52.
- Seijts, G. H., & Latham, G. P. (2000). The effects of goal setting and group size on performance in a social dilemma. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, 32(2), 104-116.
- Snow, K. Y. (2010). *Work relationships that flow: Examining the interpersonal flow experience, knowledge sharing, and organizational commitment*. The claremont graduate university, California.
- Walker, C. J. (2010). Experiencing flow: Is doing it together better than doing it alone?. *The Journal of Positive Psychology*, 5(1), 3-11.
- Yeşiltaş, M. D., & Türk, M. (2017). İş Stresinin Çalışanların İş Akış Deneyimleri Üzerindeki Etkisi. *Journal of International Social Research*, 10(54), 935-941.

Atf için / for cited: Karaçadır, V., Sezgin, A. (2022). Kamu İnternet ve Mobil Sağlık Uygulamaları Kullanım Niyeti Değişkenlerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey*, Yıl: 4, Sayı: 9, Ağustos 2022, s.60-71.

KAMU İNTERNET VE MOBİL SAĞLIK UYGULAMALARI KULLANIM NİYETİ DEĞİŞKENLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ *

Vahap KARAÇADIR **

Aykut SEZGİN ***

ÖZET

Bu çalışmanın amacı sağlık bilgi teknolojilerinin temel bileşenlerinden biri olan internet ve mobil sağlık uygulamalarını etkileyen değişkenleri belirlemektir. Bu doğrultuda, kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmaya yönelik uyumu kolaylaştıran veya kullanım direncine yol açan; performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki, teknoloji kaygısı, gizlilik endişesi ve sağlık bilinci faktörleri incelenmiştir. Isparta ili merkezinde 627 örneklem sayısı ile 18 yaş üzeri bireylerin kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanımını etkileyen faktörlerin ölçülmesi planlanmıştır. Verilerin kodlanarak değerlendirilmesi bilgisayar ortamında Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 28.0) paket programı ve AMOS 26.0 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanımına yönelik tutum boyutlarını ve bu boyutlar altında yer alan faktörleri belirlemek için geçerlilik ve güvenilirlik analizleri, açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve değişkenlerin ortalama ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarının kullanım niyetine yönelik 6 alt boyutun 25 ifadesinin güvenilirliğinin Cronbach's Alpha katsayısının 0,765 olduğu bulunmuş verilerin normal dağılıma uygun olduğu parametrik testler yapılarak belirlenmiştir. Temel bileşenler analizi uygulamasıyla açımlayıcı faktör analizinde altı faktörün (performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki, teknoloji kaygısı, gizlilik endişesi ve sağlık bilinci) ortaya çıktığı görülmüştür. Faktörlerin tümü toplam varyansın %75,08'ini açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Bilgi Teknolojisi, Sağlık Bilişimi, m-Sağlık.

JEL Sınıflandırma Kodları: I12, I18, I19.

EVALUATION OF VARIABLES OF THE INTENTION OF USE PUBLIC INTERNET AND MOBILE HEALTH APPLICATIONS

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the variables that affect internet and mobile health applications, which are the basic components of health information technologies. In this direction, facilitating compliance with the use of public internet and mobile health applications or causing resistance to use; performance expectancy, effort expectancy, social impact, technology anxiety, privacy concern and health awareness factors were examined. It

* Bu çalışma, Doç. Dr. Aykut SEZGİN'in danışmanlığında Vahap KARAÇADIR'ın yürütmekte olduğu doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, Doktora Öğrencisi, vahapkaracadir@hotmail.com

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Doç.Dr., aykutsezgin@sdu.edu.tr

is planned to measure the factors affecting the use of public internet and mobile health applications by individuals over the age of 18 a sample number of 627 samples in the city center of Isparta. Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 28.0) and AMOS 26.0 software were used to evaluate the data by coding. In order to determine the dimensions of attitude towards the use of public internet and mobile health applications and the factors under these dimensions, validity and reliability analyzes, exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis were performed and the mean and standard deviations of the variables were calculated. The Cronbach's Alpha coefficient of the reliability of 25 statements of 6 sub-dimensions for the intention to use public internet and mobile health applications was found to be 0.765, and it was determined by performing parametric tests that the data were normally distributed. It was observed that six factors (performance expectation, effort expectancy, social impact, technology anxiety, privacy concern and health awareness) emerged in the exploratory factor analysis with the application of principal components analysis. All of the factors explain 75.08% of the total variance.

Keywords: Health Information Technology, Health Informatics, m-Health.

JEL Classification Codes: I12, I18, I19.

GİRİŞ

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ile birlikte toplumsal bir değişim ve dönüşüm meydana gelmiştir. Bilgi toplumunun oluşabilmesinin yolu bilgiyi merkez nokta haline getirebilmekte yatmaktadır. Gelişmiş toplumlar bilgi toplumu kavramıyla yeni bir düzene uyum sağlamaya başlamıştır (Ezer ve Kırıl, 2018:207). Bilgi toplumu denilince akla gelen ilk özelliği bilginin sanayi sonrası en önde gelen üretici gücü olarak görülmesidir. Bilgi yalnızca ekonomik olarak itici güç değildir, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve politik olarak da bir itici güç olduğu bilinmektedir (Cetina, 2007).

Günümüzde teknoloji ekonomistler, yöneticiler ve çeşitli meslek grupları tarafından, bilgisayar ve özel elektronik cihazlardan yararlanarak ekipman ve makinelerin tanımlanmasında kullanılmakla birlikte, işletmenin girdilerini çıktılara dönüştüren bir kaynak olarak görülmektedir (Robbins, 2000:207). Teknoloji, sadece işletme bazında ekonomik amaçlı ürün geliştirilmesi, üretilmesi ve ihracatı değil, teknolojiye bağlı refah artışı ve hatta sağlık alanında yeni tedavi yöntemlerinin kullanılması; enerji, su, gıda, çevre gibi küresel ısınma ve nüfus yoğunluğu ile artan sorunlar için daha faydalı çözüm yolları bulunması, yeni iletişim yolları veya güvenlik araçlarının iyileştirilmesi gibi daha geniş kitleleri ilgilendiren açılımlara sahiptir. (Akbulak ve Akbulak, 2010:7).

Geleneksel sanayinin yerini bilgi teknolojisinin almasıyla birlikte bilgiyi elde etmek ve değerlendirmek işletmeler açısından rekabet avantajı sağlamaktadır. Küreselleşen ve artan rekabet koşulları işletmelerin yalnızca üretim faaliyetlerini yerine getirmesinin önemli olmadığını aynı zamanda beşerî sermaye faktörlerini de önemsenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Göksel ve Baytekin, 2008:94). Aynı zamanda, bilgi ekonomisinde dijitalleşmenin artmasıyla gelişen teknoloji ve bilginin uzak mesafelerde erişiminin kolaylaşmasını sağlamıştır. Bu durum, bilginin depolanmasını ve işlenmesini sağlayarak büyük işletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadır (Stevenson, 2003:11).

Bilgi teknolojileri telekomünikasyon ve görüntüleme teknolojilerinin bir uzantısı olarak düşünülebilir. Günümüz iş dünyasında ve günlük yaşamın çoğunda kullandığımız elektronik cihazlar, verileri işleyen, bilgileri toplayan, toplanan materyalleri ve bilgileri depolayan ve iletişimi hızlandıran sistemlerdir (Chan, 2000:224). Bu bağlamda bilgi teknolojisi kavramı, her türlü donanım ve yazılım bileşenleri dahil olmak üzere bilgi ve ürün üreten, yeni değer katan, girdileri dönüştüren veya birleştiren her türlü cihaz ekipman ve hatta alana ilişkin danışmanlık ve eğitim içeren kaynaklardır (King, vd., 1989:88).

Bu çalışmada, sağlık hizmetlerinde kullanılan bilgi teknolojileri aracılığıyla kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını etkileyen değişkenler; performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki, teknoloji kaygısı, gizlilik endişesi ve sağlık bilinci olarak kullanılmıştır. Bu değişkenlerin kamu

internet ve mobil sağlık uygulamalarını etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Kamu internet ve mobil sağlık uygulamaları etkileyen değişkenler altı boyutta toplanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi ile belirlenen bu boyutlar; performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki, teknoloji kaygısı, gizlilik endişesi ve sağlık bilincidir.

Çalışmanın sonraki bölümünde sağlık bilgi teknolojileri ve e-Sağlık uygulamalarına yönelik ilgili alan taraması, araştırmanın amacı, yöntemi, evren, veri analizi, bulgular ve sonuçlara yer verilmiştir.

1. SAĞLIK BİLGİ TEKNOLOJİSİ

Sağlık hizmetlerinde dijital teknolojiler ağırlıklı olarak bilgisayarın sağlık sistemine entegre edilmesi, geniş miktarda veri ve görüntü saklanması, hekimlerin ve sağlık profesyonellerinin uzaktan erişim sağlaması ve paylaşılmasına sebep olmuştur. (Tan, vd., 2005:235). Ayrıca, sağlık kuruluşları arasında elektronik veri değişimi ve ağlar sayesinde bağ kurularak kurumlar arası bilgi sistemleri desteklenmiştir (Glandon, vd., 2008:1). Sağlık hizmetlerinde kullanılan bilgi teknolojilerindeki yaşanan gelişmeler ile özellikle taşınabilir cihazlar, dijital video yayınları, veri tabanı teknolojileri ve elektronik hasta kayıtları ve sağlık bilgi sistemi ile etkileşime girmesi sağlanmıştır. Bu gelişmeler sağlık hizmeti sunumunu etkilemiştir (Bali ve Dwivedi, 2007:3-4).

Sağlık bilgi teknolojisi, sağlık hizmeti sağlayan her türlü kuruluşun bilgisayar kullanımı ve teknolojinin uygulanması olarak ifade edilebilir. Ayrıca, farklı kuruluşlarla güçlü bir ağ kurması ve iletişim bileşenlerine sahip olduğu durumlarda da kullanılmaktadır (Hersh, 2009:2). Sağlık bilgi teknolojisi, gereksiz kâğıt kullanımını engelleyerek her türlü hasta bilgisinin elektronik ortama aktarılması, kullanılması ve paylaşılmasını sağlayan geniş bir teknoloji dizisi olarak tanımlanmaktadır (Jamal, vd., 2009:27). Sağlık bilgi teknolojisinin amacı bilgiyi erişilebilir, zamanında eyleme geçirilebilir, özelleştirilebilir ve taşınabilir hale getirmektir. Bilgiye hızlı erişim, hastanın sağlık geçmişini öğrenmek ve önceki bakım rutini hakkında bilgi sahibi olmak hasta bakımında verimlilik sağlar (Cipriano, vd., 2013:475).

Sağlık hizmetleri sunumu için kullanılan sağlık bilgi teknolojisi etkili bir şekilde kullanıldığında, elektronik sağlık kayıtları ile teşhis ve testlerin tekrarlanmasını azaltabilir. Doktorların uygun koruyucu sağlık bakımı sağlamasına yardımcı olur. Doktorların hastaların sağlık geçmişine hâkim olması ile yanlış ilaç kullanımının önüne geçer ya da alerjik reaksiyonları belirlemede yardımcı olur. Doktorların karmaşık kronik hasta geçmişine sahip kişilerin bakımını yönetmesine ve fiziksel aktivitelerini takip etmelerine yardımcı olur (Elmendorf, 2009:12). Bu teknolojiler aynı zamanda, reçete hatalarının düzeltilmesine ve klinik bakımı iyileştirebilecek karar destek sistemi ile bakım kalitesini iyileştirir (McCullough, 2013:3). Hasta verilerinin güvenli ağlar üzerinden erişilebilir olması sağlık kuruluşları ile tedarikçiler arasında güvenilir bir bağlantı kurulmasına ve tedarik zincirini iyileştirilmesini sağlar (Kuhn ve Giuse, 2001:276). Sağlık hizmetlerinde kullanılan dijital medya araçları ile hastalar, tıbbi tedavi ve terapiler hakkında bilgi edinebilmek ve deneyimlerini başkaları ile paylaşabilir. Sağlık profesyonellerinin hizmetleri hakkında bilgi almak ve hastalarla etkileşim kurmak için sosyal medya sitelerinden yararlanılmaktadır (Lupton, 2013:257). Sağlık hizmeti sağlayan her kuruluşun sağlık bilgi teknoloji yatırımı yanı sıra bilgisayar ve elektronik cihaz kullanımında ustalaşmış sağlık personeline ihtiyacı vardır. Aynı zamanda, sistemin sürekli kendini yenilemesi sonucu doğru kararlar almasına yardımcı olacak profesyonel liderlik gerekmektedir (Kaye, vd., 2010:174).

Sağlık hizmeti sunumunda bilgisayar ve internet teknolojisinin kullanımı ile hastaların çevrimiçi süreçlere ve sağlık durumları ile daha çok bilgi sahibi olması, sağlık kuruluşları ve profesyonellerinin elektronik posta ile hastaya bilgi vermesi, sağlık portallarının kullanılması gibi e-Sağlık uygulamalarındaki gelişmeler sağlık hizmeti sunumunda değişikliklere neden olmuştur (Ball ve Lillis, 2001:1). Hasta izleme cihazları ve mobil anketler hastaların sağlık durumunun takibini ve gözetimini sağlarken, elektronik hasta kayıtları ve klinik karar destek sistemi ise sağlık profesyonellerinin bilgiye

erişimine yardımcı olmaktadır. Çağrı merkezleri ve acil durum ücretsiz telefon hizmetleri gibi mobil sağlık uygulamaları, hastalar ve sağlık sistemi arasında iletişim kurulmasını sağlamaktadır. Tele-tıp uygulamalarında kullanılan mobil cihazlar ise sağlık profesyonelleri arasında istişareyi, acil durumlarda ise sektörler arası iletişimi sağlamaktadır. Ayrıca, hasta teşhis ve tedavi sürecinden verilerin mobil cihazların yardımı ile ilaç miktarlarının belirlenmesi ve takibinin sağlanması gibi faydaları bulunmaktadır (WHO, 2016; Barton, 2012). Ülkemizde kamu sektörü tarafından sağlanan sağlık hizmetleri sunumunda e-Sağlık uygulamalarına; e-Nabız, Medula Hastane, Sağlık-Net Portalı, Sağlık Bakanlığı Bilgi İletişim Merkezi, Aile Hekimliği Bilgi Sistemi ve Merkezi Hekim Randevu Sistemi, Ulusal Sağlık Veri Sözlüğü, Sağlık Kodlama Referans Sunucusu örnek olarak verilebilir. Sağlık bilgi teknolojileri temel bileşenlerinden biri olan Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarına yönelik çalışmaların azlığı ve sağlık bilgi teknolojilerini etkileyen değişkenlerin hasta bazı olmamasından dolayı bu değişkenlerin belirlenmesi gerekmektedir.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını etkileyen değişkenleri belirlemektir. Bu amaçtan hareketle Isparta ili merkezinde belirli örneklem sayısı ile 18 yaş üzeri bireylerin kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanımını etkileyen faktörlerin ölçülmesi planlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Evreni

Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarının kullanımını etkileyen faktörlerin ölçülmesi amacıyla Isparta il merkezinde yaşayan 18 yaş üzeri bireyler evren olarak kabul edilmiştir. Araştırmanın evreni Türkiye İstatistik Kurumundan alınan verilerden hareketle belirlenmiştir (TUIK, 2022). Türkiye İstatistik Kurumunda belirtilen nüfus değerlerinden yola çıkarak evren, Isparta il merkezi genel nüfusu 266982 olarak kabul edilmiştir. Evren büyüklüğünden hareketle hata toleransı %4 ve güvenilirlik düzeyi %95 alındığında 599 kişilik bir örneklem yeterli olarak kabul edilmektedir. 18 yaş üzeri bireylerin verdiği cevaplardan hareketle toplamda 644 anket üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca, anket formunda bulunan “*Daha önce elektronik sağlık uygulaması kullandınız mı?*” ifadesine 17 kişinin “*Hayır*” cevabı verdiği tespit edilmiştir. Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını etkileyen faktörleri belirlemek için yapılan çalışmada daha önce herhangi bir elektronik sağlık uygulaması kullanmayan kişiler uygulama hakkında bilgi sahibi olmaması nedeniyle analize dahil edilmemiştir. Bu doğrultuda 17 anket çıkarılmış ve analize dahil edilen 627 anket üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu iki kısımdan meydana gelmektedir. İlk kısımda, anket katılımcılarının demografik bilgilerine (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, vb.) yönelik ifadeler yer almaktadır. Katılımcıların kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmalarını etkileyen ifadeler (medeni durum, ebeveyni durum, ayık gelir durumu ve kronik hastalık durumu) sorulmaktadır. Anket formunun ikinci kısmında, katılımcıların kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmalarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla belirlenen ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler araştırmanın modelini test etmek için kullanılacak olan ölçekleri belirlemek için sorulmaktadır. İkinci kısımdaki yer alan sorulara ilişkin veriler 5’li Likert ölçeğinde (1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılmıyorum) ölçülmektedir.

Bu araştırma, bireylerin kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmalarını etkileyen faktörleri inceleyen nicel, deneysel olmayan, ankete dayalı bir çalışmadır. Bu çalışma, Birleşik Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisinin uzantısının teknoloji kaygısı, gizlilik endişesi ve sağlık bilinci

ile belirli bir bağlamda, sağlık hizmetlerinde kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarının kullanılması değerlendirilmesine katkıda bulunmuştur.

Tablo 1.'de analizde kullanılacak olan değişkenlerin bir listesi ve bu yapıların türediği teorilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenler ve Kaynak Teoriler

Değişkenler	Teoriler
Performans Beklentisi (PB)	Birleşik Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi, Venkatesh, vd., (2012)
Çaba Beklentisi (CB)	Birleşik Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi, Venkatesh, vd., (2012)
Sosyal Etki (SE)	Birleşik Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi, Venkatesh, vd., (2012)
Teknoloji Kaygısı (TK)	Venkatesh, (2000); Phang, vd., (2006)
Gizlilik Endişesi (GE)	Featherman ve Pavlou, (2003); Guo vd., (2012)
Sağlık Bilinci (SB)	Sağlık Bilgi Teknoloji Kabul Modeli, Kim ve Park, (2012); Cho, vd., (2014); Dutta-Bergman, (2004); Gould, (1989)

3.4. Verilerin Analizi

Verilerin kodlanarak değerlendirilmesi bilgisayar ortamında Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 28.0) paket programı ve AMOS 26.0 programı kullanılarak yapılmıştır. İlk olarak modelin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin yapılmasında Cronbach Alpha katsayısı değerinden yararlanılmıştır. Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarının kullanımına yönelik tutum boyutlarını ve bu boyutlar altında yer alan faktörleri belirlemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında değişkenlerin değerlerini belirlemek amacıyla ortalama ve standart sapmaları hesaplanmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Normallik Testi

Simetrikliğin ve basıklığın sayısal değerini ifade eden çarpıklık ve basıklık katsayılarının ideal değeri "0" olmalıdır. Bu nedenle, bir veri grubunda normallik testi için çarpıklık ve basıklık değerlerinin ideale en yakın olması beklenmektedir. İdeal değere yakın olması için sınır -1,96 ile +1,96 aralığıdır. Bu değerler arası katsayılar normal kabul edilmektedir (Can, 2014:85). Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarının kullanım niyetine yönelik değişken verilerinin normal dağılıma uyum sağlayıp sağlamadığını test etmek için yapılan analizde çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,96 ile +1,96 arasında olduğu ve verilerin normal dağılıma uygun olduğu parametrik testler yapılarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Yönelik Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Skewness	Kurtosis
Performans Beklentisi	-1,29	+1,46
Çaba Beklentisi	-1,20	+1,48
Sosyal Etki	-1,78	+0,09
Teknoloji Kaygısı	+1,05	+0,62
Gizlilik Endişesi	+0,41	-0,55
Sağlık Bilinci	-0,62	+0,46
Kullanım Niyeti	-0,13	+0,13

4.2. Güvenilirlik Analizi

Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarının kullanım niyetine yönelik 6 alt boyutun 25 ifadesinin güvenilirliğinin Cronbach's Alpha katsayısının 0,765 olduğu bulunmuştur. Değişkenlerin tek tek Cronbach's Alpha değerleri incelendiğinde; performans beklentisi 0,802, çaba beklentisi 0,863, sosyal

etki 0,799, teknoloji kaygısı 0,898, gizlilik endişesi 0,820, sağlık bilinci 0,829 ve kullanım niyeti 0,765 bulunmuştur. Analiz sonrasında tüm ifadelerin ölçeğin güvenilirliğine olumlu katkı sağlaması için 0,652'nin üzerindeki değer yeterli ve güvenilirlik düzeyi olarak kabul edilmektedir (Aydemir, vd., 2013:328).

Tablo 3. Değişkenlere Yönelik Cronbach's Alpha Değerleri

	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Performans Beklentisi	0,802	3
Çaba Beklentisi	0,863	4
Sosyal Etki	0,799	3
Teknoloji Kaygısı	0,898	4
Gizlilik Endişesi	0,820	3
Sağlık Bilinci	0,829	8
Kullanım Niyeti	0,765	25

4.3. Kamu İnternet ve Mobil Sağlık Uygulamalarına Yönelik Bulgular

Matris türü belirlendikten sonra elde edilen matrisin faktör uygunluğunun belirlenmesi için ilk olarak KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) test değeri yani örneklem uygunluk ölçüsüne bakılır. Bu ölçüt değişkenler arasındaki korelasyon deseninin sıkı olup olmadığına bakılmaktadır. KMO değeri 0,5 oranını hemen hemen kabul edilebilir bir kesim noktası olarak belirlemektedir. KMO değeri 0,5 altı kabul edilemez, 0,5-0,7 arası orta, 0,7-0,8 arası iyi, 0,8-0,9 arası çok iyi ve 0,9 üzeri değeri süper olarak sınıflandırılmıştır (Çolakoğlu ve Büyükekşi, 2014:60). Daha sonra Bartlett Küresellik Testi (Bartlett Test of Sphericity) değeri belirlenir. Bu değer korelasyon matrisi birim matrisine eşittir varsayımını test etmek için uygulanır. Bu varsayımın reddedilmesi analizde kullanılan değişkenler arasındaki korelasyonun olduğunu ve faktör analizinin değişkenlere uygulanabileceğini ifade eder (Semerci, 2003:230).

Tablo 4.'te gösterildiği üzere, kamu internet ve mobil sağlık uygulamaları için KMO ve Bartlett Küresellik Testi sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarının kullanımını etkileyen değişkenlerin boyutu ile ilgili faktörlere yönelik KMO örneklem uygunluğu ölçüsü 0,77 olarak hesaplanmıştır. Bartlett Küresellik Testi ile $p < 0,05$ normallik varsayımı sağlandığını tespit edilmiş, analizde kullanılan verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 4. Kamu İnternet ve Mobil Sağlık Uygulamaları için KMO ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uygunluk Ölçüsü		0,772
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare Değeri	3092,581
	Serbestlik	300
	Derecesi	
	p	0,00

Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarının kullanımına yönelik yapılan çalışmanın 6 alt boyutu ve kullanım niyetini belirlenmesini ölçmeye yönelik toplam 25 ifadeye yer verilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda bu boyutun 6 ayrı faktör ile açıklanabileceği sonucuna varılmıştır. Tablo 4.'te görüldüğü gibi bu altı faktör toplam varyansın %75,08'ini açıklamaktadır. Çaba Beklentisi (CB) faktörüne yönelik olarak 4 ifadenin (CB1-CB2-CB3-CB4) birinci faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu faktör toplam varyansın %24,58'ini açıklamaktadır. Teknoloji Kaygısı (TK) faktörüne yönelik 4 ifadenin (TK1-TK2-TK3-TK4) ikinci faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu faktör toplam varyansın 40,62'sini açıklamaktadır. Sağlık Bilinci (SB) faktörüne yönelik 8 ifadenin (SB1-SB2-SB3-SB4-SB5-SB6-SB7-SB8) üçüncü faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu faktör toplam varyansın %54,97'sini açıklamaktadır. Sosyal Etki (SE) faktörüne yönelik 3 ifadenin (SE1-

SE2-SE3) dördüncü faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu faktör toplam varyansın %63,40'nı açıklamaktadır. Gizlilik Endişesi (GE) faktörüne yönelik 3 ifadenin (GE1-GE2-GE3) beşinci faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu faktör toplam varyansın %70,08'ini açıklamaktadır. Performans Beklentisi (PB) faktörüne yönelik 3 ifadenin (PB1-PB2-PB3) altıncı faktörde toplandığı görülmektedir. Bu faktör toplam varyansın %75,08'ini açıklamaktadır. Analiz sonucunda Tablo 6.'da görüldüğü üzere, altı adet faktör elde edilmiş ve açıklanan varyansların %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Değişkenler ile İlgili Öz Değerler ve Açıklanan Toplam Varyans Oranları

Faktör	Toplam	Açıklanan Varyans (%)	Toplam Açıklanan Varyans (%)
Çaba Beklentisi	6,14	24,58	24,58
Teknoloji Kaygısı	4,08	16,03	40,61
Sağlık Bilinci	3,58	14,35	54,97
Sosyal Etki	2,10	8,43	63,40
Gizlilik Endişesi	1,66	6,67	70,08
Performans Beklentisi	1,25	5,00	75,08

Tablo 6.'da Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarının etkileyen değişkenlerin faktör analizi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 6. Değişkenlerin Boyutlarına Yönelik Faktör Analiz Sonuçları

Faktörler	1	2	3	4	5	6
CB3	,918					
CB4	,868					
CB2	,867					
CB1	,858					
TK2		,944				
TK3		,936				
TK1		,924				
TK4		,804				
SB3			,778			
SB2			,776			
SB5			,738			
SB7			,706			
SB1			,705			
SB4			,646			
SB6			,627			
SB8			,582			
SE1				-,891		
SE2				-,880		
SE3				-,805		
GE2					-,906	
GE3					-,863	
GE1					-,854	
PB1						,805
PB2						,771
PB3						,742

Açımlayıcı faktör analiz sonuçlarına göre değişkenlerin ait oldukları faktörler belirlendikten sonra, her bir faktörün geçerliliklerini test edilmesi için doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizinin temel amacı ölçeklerin istatistiksel uygunluğunu gösteren uyum iyiliği

indekslerinin test edilmesidir. Kullanılan temel kriterler Tahminin Ortalama Karekök Hatası-Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA), Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi-Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi-Comparative Fit Index (CFI), Biçimlendirilmemiş Uyum İndeksi-Non-Normed Fit Index (NNFI) ve Uyum İyiliği İndeksi-Goodness of Fit Index (GFI) uyum değerleridir. Literatürde genel kabul edilen sınırlar, $x^2/df < 5$, $GFI > 0,90$, $0,085 < AGFI < 0,90$, $CFI > 0,90$, $0,05 < RMSEA < 0,08$, $0 < RMSR < 1$, $0 < SRMR < 0,05$, $0,95 < NFI < 1$ 'dir (Baumgartner ve Homburg, 1996; Meydan ve Şeşen, 2011). Doğrulayıcı faktör analizi uyum değerleri Tablo 7.'de verilmiştir.

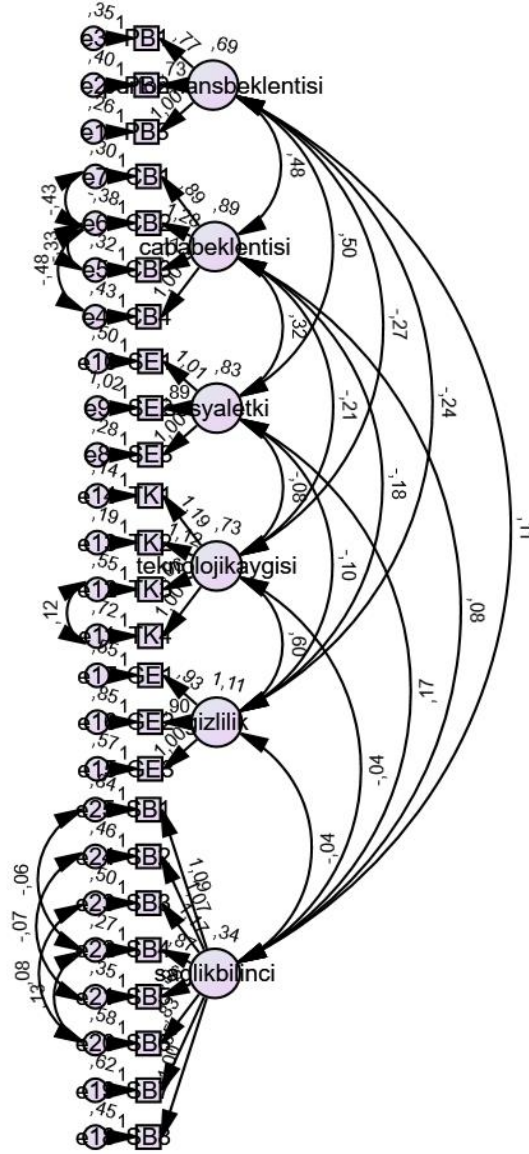
Tablo 7. Kamu İnternet ve Mobil Sağlık Uygulamaları İçin Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyumluluk Değerleri

Doğrulayıcı Faktör Analiz Uyumluluk Değerleri	Sonuçlar
Ki-kare/ Serbestlik Derecesi (Chi-Square/DF)	3,206
Serbestlik Derecesi (DF)	252
Ki-kare Değeri (Chi-Square)	807,914
RMSEA (Tahminin Ortalama Karekök Hatası)	0,059
SRMR (Standart Temel Ortalama Düzeltmesi Sonucu)	0,740
CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi)	0,929
NNFI (Biçimlendirilmemiş Uyum İndeksi)	0,900
GFI (Uyum İyiliği İndeksi)	0,902
AGFI (Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi)	0,873

Kamu internet ve mobil sağlık uygulamaları için madde faktör yükleri Şekil 1.'de gösterilmektedir.

Tablo 7'de kullanılan kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarına yönelik değişkenlerin uyum iyiliği indekslerine bakıldığında, $CMIN/df$ değerinin 3,20 olduğu görülmektedir. x^2 değerinin serbestlik derecesine bölünmesiyle elde edilen bu değer örneklem büyüklüğüne bağlı olarak maksimum değerinin beşin altında olmasına dair tartışmalar mevcuttur (Baumgartner ve Homburg, 1996; Meydan ve Şeşen, 2011). RMSEA değerinin 0,059 olarak bulunması uyum iyiliği değer aralığında olduğunu göstermektedir. Herhangi bir modelde GFI değeri ve CFI değeri 0,90 üzerinde olması kabul edilebilir uyum iyiliği değerine sahip olduğunun göstergesidir. GFI değeri ve CFI değerleri incelendiğinde, iki indeks değerinin sırasıyla 0,902 ve 0,929 olduğu ve bu değerlerin istenilen uyuma sahip olduğu görülmektedir. SRMR değerinin sıfıra yaklaştıkça test edilen modelin uyum iyiliği değerinin daha iyi olduğu bilinmektedir. Bu nedenle SRMR değerine bakıldığında (0,740) olması gereken değer aralığında olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Kamu İnternet ve Mobil Sağlık Uygulamaları İçin Madde Faktör Yükleri

$p=,000$; $DF=252$; $RMSEA=,059$; $GFI=,902$; $CFI=,929$;

Araştırmada bulunan katılımcıların kamu internet ve mobil sağlık uygulamaları kullanım niyeti ölçeğindeki sorulara vermiş oldukları yanıtların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 8'de gösterilmiştir. Anketteki sorular beşli Likerti (1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle katılmıyorum) ölçülmektedir.

Tablo 8. Katılımcıların Kamu İnternet ve Mobil Sağlık Uygulamaları Etkileyen Değişkenlere İlişkin Bulguları

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma
Performans Beklentisi	4,259	0,030
Çaba Beklentisi	4,126	0,034
Sosyal Etki	3,791	0,039
Teknoloji Kaygısı	1,988	0,389
Gizlilik Endişesi	2,514	0,043
Sağlık Bilinci	4,119	0,024
Kullanım Niyeti	3,563	0,016

Ortalama değerlere bakıldığında ankete katılan kişilerin teknoloji kaygısı değişkenindeki “Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmak beni çok tedirgin eder”, “Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmak beni endişelendirir”, “Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmak beni rahatsız eder”, “Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmak huzursuz ve kafamı karışık hissettirir” soruları ve gizlilik endişesi değişkenindeki “Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmam, bilgilerimin gizliliği üzerindeki kontrolümü kaybetmeme neden olur”, “Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanırsam, kişisel bilgilerim iradem dışında kullanılabilir”, “Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanırsam, başkaları kişisel bilgilerimin kontrolünü ele geçirebilir” sorularının kullanım niyeti üzerindeki etkisinin düşük olduğu gözlemlenmiştir. Yine ortalamalara bakıldığında katılımcıların performans beklentisi değişkenindeki “Sağlık durumumu takip etmek için Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmak faydalıdır”, “Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmak sağlıkla ilgili bilgi bulmamı kolaylaştırır”, “Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmak sağlık durumumu takip etmemi sağlar” sorularının kullanım niyeti üzerindeki etkisinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, sağlık bilgi teknolojileri temel bileşenlerinden biri olan internet ve mobil uygulamalara yönelik Isparta şehir merkezinde yaşayan 18 yaş üzeri bireylerin kullanım niyetlerini incelemeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanmaya yönelik uyumlarını kolaylaştıran veya dirence yol açan; performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki, teknoloji kaygısı, gizlilik endişesi ve sağlık bilinci faktörleri incelenmiştir.

Kamu internet ve mobil uygulamalarını etkileyen değişkenlerin tüm maddelerine ilişkin elde edilen Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısının (0,765) olduğu ve güvenilir olduğunu tespit edilmiştir. Faktör bazında bakıldığında ise performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki, teknoloji kaygısı, gizlilik endişesi ve sağlık bilinci faktörlerinin alfa katsayılarının kabul edilebilir değer olan 0,70’in üzerinde bulunduğu görülmektedir. Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını etkileyen değişkenlere yönelik verilerin normal dağılıma uyum sağlayıp sağlamadığını test etmek için yapılan analiz sonucunda, performans beklentisi (-1,29,+1,46), çaba beklentisi (-1,20,+1,48), sosyal etki (-1,78,+0,09), teknoloji kaygısı (+1,05,+0,62), gizlilik endişesi (+0,41,-0,55), sağlık bilinci (-0,62,+0,46) ve kullanım niyeti (-0,13,+0,13) değerleri bulunmuştur. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,96 ile +1,96 arasında olduğu ve verilerin normal dağılıma uygun olduğu parametrik testler yapılarak belirlenmiştir.

Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını etkileyen değişkenlerin yapı geçerliliğini belirleyebilmek için faktör analizi kullanılmıştır. Temel bileşenler analizi uygulamasıyla açımlayıcı faktör analizinde altı faktörün (performans beklentisi, çaba beklentisi, sosyal etki, teknoloji kaygısı, gizlilik endişesi ve sağlık bilinci) ortaya çıktığı görülmüştür. Faktörlerin tümü birden varyansın %75,08’ini açıklamaktadır ki sosyal bilimlerde açıklanan toplam varyansın %50’nin üzerinde değer

alması yapının güçlülüğünü göstermektedir. Değişkenlere ait faktör yükleri incelendiğinde literatürde yüksek olarak kabul edilen 0,60 değerinin yalnızca bir tek maddede bu değer altında olduğu görülmektedir. Çalışmada kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğinin tespitinde kullanılan Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ve KMO değeri ile yüksek bir geçerlilik ve güvenilirlik değerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Yapı geçerliliğinin test edilmesinde açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi kullanılmış ve ölçeğin geçerli ve güvenilir bir yapıda olduğu ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda geliştirilen ölçeğin, kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını kullanma niyetini belirlemek için etkili bir veri toplama aracı olacağı düşünülmektedir.

Literatür incelendiğinde sağlık bilgi teknolojileri temel bileşenlerinden biri olan internet ve mobil uygulamalara yönelik çalışmaların azlığı ve sağlık bilgi teknolojilerini etkileyen değişkenlerin hasta bazlı çalışılmadığı görülmüştür. Kamu internet ve mobil sağlık uygulamaları düşünüldüğünde kamu uygulamalarının ücretsiz olması, sağlık uygulamalarının eğlenceye yönelik olmaması gibi nedenlerden dolayı bazı faktörler bu çalışmada kullanılmamıştır. Kamu internet ve mobil sağlık uygulamalarını etkileyen değişkenlerin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmaların bireylerin kullanım niyetlerini etkileyen başka faktörleri tespit etmek isteyen kolaylaştırıcı koşullar, maliyet, hedonik motivasyon, alışkanlık ve güven gibi pek çok faktör arasındaki ilişkiyi incelemek isteyen araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın bu konuda önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Bu çalışma ilerleyen dönemlerde sağlık bilgi teknolojileri temel bileşenlerinden olan internet ve mobil uygulamalarına yönelik çalışmaların artmasını teşvik edecektir. Ayrıca, sağlık hizmet sunumunda kullanılan çeşitli teknolojilere ve yeniliklere ilişkin davranışsal tutumlara yönelik derinlemesine değerlendirmeler yapılması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbulak, Y. ve Akbulak, S. (2010). "Türkiye'nin Rekabet Gücü Bağlamında Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Faaliyetlerinin Özendirilmesi", *Finans Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 47(544), 7-14.
- Aydemir, Ö., Kırpınar, İ., Satı, T., Uykur, B. ve Cengiz, C. (2013). "Sağlık Anksiyetesi Ölçeği'nin Türkçe için Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması", *Nöropsikiyatri Arflivi*, Cilt: 50, 325-331.
- Bali, R.K. ve Dwivedi, A.N. (2007). *Healthcare Knowledge Management*, New York: Health Informatics Series.
- Ball, M.J. ve Lillis, J. (2001). "E-Health: Transforming The Physician/Patient Relationship", *International Journal of Medical Informatics*, 61(1), 1-10.
- Barton, A. J. (2012). "The Regulation of Mobile Health Applications", *BMC Medicine*, 10(1), 1-4.
- Baumgartner, H. ve Homburg, C. (1996). "Applications of Structural Equation Modelling in Marketing and Consumer Research: A Review", *International Journal of Research in Marketing*, (13), 139-161.
- Can, A. (2014). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Cetina, K.K. (2007). "Culture in Global Knowledge Societies: Knowledge Cultures and Epistemic Cultures", *Interdisciplinary Science Reviews*, 32(4), 361-375.
- Chan, S.L. (2000). "Information Technology in Business Processes", *Business Process Management Journal*, 6(3), 224-237.
- Cho, J., Park, D. ve Lee, H.E. (2014). "Cognitive Factors of Using Health Apps: Systematic Analysis of Relationships Among Health Consciousness, Health Information Orientation, E-Health Literacy, and Health App Use Efficacy", *Journal of Medical Internet Research*, 16(5), 1-10.
- Cipriano P.F., Dailey M., Dykes P. ve Lamb G. (2013). "The Importance of Health Information Technology in Care Coordination and Transitional Care", *Nursing Outlook*, 62(6), 475-489.
- Çolakoğlu, Ö.M., ve Büyükekşi, C. (2014). "Evaluation of Factors Effecting Exploratory Factor Analysis Process", *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 2(1), 58-64.
- Dutta-Bergman, M.J. (2004). "Primary Sources of Health Information: Comparisons in The Domain of Health Attitudes, Health Cognitions, and Health Behaviors", *Health Communication*, 16(3), 273-288.
- Elmendorf, D.W. (2009). *Options for Controlling The Cost and Increasing The Efficiency of Health Care*, US: Congressional Budget Office.
- Ezer, M. ve Kırıl, E. (2018). "Türkiye'de Bilgi Toplumunun Gelişimi: İletişim Amaçlı Kişisel İnternet Kullanımı Üzerine Bir Uygulama", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(1), 207-222.

- Featherman, M.S. ve Pavlou, P.A. (2003). "Predicting E-Services Adoption: A Perceived Risk Facets Perspective", *International Journal of Human-Computer Studies*, 59(4), 451-474.
- Glandon, G.L., Smaltz, D.H. ve Slovensky, D.J. (2008). *Information Systems for Healthcare Management*, Chicago: Health Administration Press.
- Gould, S.J. (1989). "Health Consciousness and Health Behavior: The Application of A New Health Consciousness Scale", *American Journal of Preventive Medicine*, 6(4), 228-237.
- Göksel, A.B. ve Baytekin, E.P. (2008). "Bilgi Toplumunda İşletmeler Açısından Önemli Bir Zenginlik: Entelektüel Sermaye Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 31, 81-90.
- Guo, X., Sun, Y., Yan, Z. ve Wang, N. (2012). "Privacy-Personalization Paradox in Adoption of Mobile Health Service: The Mediating Role of Trust", *Pacific Asia Conference on Information Systems*, 1-16.
- Hersh, W. (2009). "A Stimulus to Define Informatics and Health Information Technology", *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 9(1), 1-6.
- Jamal, A., McKenzie, K. ve Clark, M. (2009). "The Impact of Health Information Technology on The Quality of Medical and Health Care: A Systematic Review", *Health Information Management Journal*, 38(3), 26-37.
- Kaye, R., Kokia, E., Shalev, V., Idar, D. ve Chinitz, D. (2010). "Barriers and Success Factors in Health Information Technology: A Practitioner's Perspective", *Journal of Management & Marketing in Healthcare*, 3(2), 163-175.
- Kim, J. ve Park, H.A. (2012). "Development of A Health Information Technology Acceptance Model Using Consumers' Health Behavior Intention", *Journal of Medical Internet Research*, 14(5), 1-14.
- King, W.R., Grover, V. ve Hufnagel, E.H. (1989). "Using Information and Information Technology For Sustainable Competitive Advantage: Some Empirical Evidence", *Information & Management*, 17(2), 87-93.
- Kuhn, K.A. ve Giuse, D.A. (2001). "From Hospital Information Systems to Health Information Systems", *Methods of Information in Medicine*, 40(04), 275-287.
- Lupton, D. (2013). "The Digitally Engaged Patient: Self-Monitoring and Self-Care in The Digital Health Era", *Social Theory & Health*, 11(3), 256-270.
- McCullough, J.S., Parente, S. ve Town, R. (2013). *Health Information Technology and Patient Outcomes: The Role of Organizational and Informational Complementarities*, National Bureau of Economic Research, 18684, 1-45.
- Meydan, C.H. ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Phang, C.W., Sutanto, J., Kankanhalli, A., Li, Y., Tan, B.C. ve Teo, H.H. (2006). "Senior Citizens' Acceptance of Information Systems: A Study in The Context Of E-Government Services", *IEEE Transactions on Engineering Management*, 53(4), 555-569.
- Robbins, S.P. (2000). *Managing Today!*, Prentice-Hall, Inc.
- Semerci, Ç. (2003). "Kopya Çekmeye İlişkin Tutum Ölçeği", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 227-234.
- Stevenson, N. (2003). *Cultural Citizenship: Cosmopolitan Questions*, Berkshire, England: Open University Press.
- Tan, J., Kifle, M., Mbarika, V. ve Okoli, C. (2005). *Diffusion Of E-Medicine: J. Tan (Ed.). E-Health Care Information Systems. (s.231-269). USA: Jossey Boss Publishing.*
- TUİK. (2022). <https://www.tuik.gov.tr/>.
- Venkatesh, V. (2000). "Determinants of Perceived Ease of Use: Integrating Perceived Behavioral Control, Computer Anxiety and Enjoyment Into The Technology Acceptance Model", *Information Systems Research*, 11, 342-365.
- Venkatesh, V., Thong, J.Y.L. ve Xu, X. (2012). "Consumer Acceptance and Use of Information Technology: Extending The Unified Theory of Acceptance and Use of Technology", *MIS Quarterly: Management Information Systems*, 36(1), 157-178.
- WHO. (2016). *M-Health New Horizons for Health Through Mobile Technologies. Global Observatory for eHealth series: Volume 3 mHealth.*

Atıf için / for cited: Özgül, B. (2022). Siyasi Parti Yandaşlarının Yakın Oldukları Partiyle İlişki Düzeyi ile Liderlik Beklentileri Arasındaki İlişki. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 4, Sayı: 9, Ağustos 2022, s.72-91.

SİYASİ PARTİ YANDAŞLARININ YAKIN OLDUKLARI PARTİYLE İLİŞKİ DÜZEYİ İLE LİDERLİK BEKLENTİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ*

Bülent ÖZGÜL**

ÖZET

Bireylerin siyasal tutumları ve tercihleri konusunda soyut görünen ideoloji, program gibi unsurların karşısında, somut görünen lider, aday, imaj gibi unsurların daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Bu da, yandaşlarda ideoloji gibi faktörlerin gücünün azalmasıyla örgütsel adanmışlık düzeyinin düşüş göstermesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, örgütsel adanmışlık düzeyini yükseltmek, yani yandaşların bağlılığını sağlamak için liderlik ve liderin özellikleri daha önemli hale gelmiştir. Siyasi partiler için yandaşların bağlılıklarını arttırmak ile liderlik beklentilerini doğru tespit etmek arasında doğrusal bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle, yandaşların liderlik beklentilerini ve bu beklentileri etkileyen faktörleri tespit etmek siyasi partilerin başarıları için oldukça önemli hale gelmektedir. Siyasi parti yandaşlarının, liderlik beklentilerini etkileyen faktörlerden biri de, yakın oldukları partiyle ilişki düzeyi olarak görülmektedir. Çalışmada, Maurice Duverger'in yaptığı dördüncü ayrımında yandaşlık; seçmenlik, taraftarlık, parti üyeliği ve militanlık düzeyiyle ele alınmış, bu yakınlık düzeylerinin liderlik beklentilerine olan etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, yandaşların yakın oldukları partiyle ilişki düzeyi ile liderlik beklentileri arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Liderlik, Yandaş, Beklenti.

JEL Sınıflandırma Kodları: D70, D72, D79.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEVEL OF RELATIONSHIP BETWEEN POLITICAL PARTY FOLLOWERS WITH THE PARTY AND LEADERSHIP EXPECTATIONS

ABSTRACT

It is seen that elements such as leaders, candidates, and images that seem concrete come to the fore more than the elements such as ideology and program that seem abstract regarding the political attitudes and preferences of individuals. This, in turn, causes a decrease in the level of organizational commitment in supporters as the power of factors such as ideology decreases. Therefore, leadership and the characteristics of the leader have become more important in order to increase the level of organizational commitment, that is, to ensure the loyalty of the followers. It is possible to say that there is a linear relationship between increasing the loyalty of the supporters and determining the leadership expectations correctly for political parties. Therefore, identifying the leadership expectations of supporters and the factors affecting these expectations becomes very important for the success of political parties. One of the factors affecting the leadership expectations of political party supporters is seen as the level of relationship with the party they are close to. In the study, advocacy in the quartet distinction made by

* Yazarın "Siyasi Partilerde Yandaşların Liderlik Beklentilerini Etkileyen Sosyoekonomik Faktörler" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Yalvaç Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Dr.Öğr.Üyesi, bulentozgul@isparta.edu.tr

Maurice Duverger; the level of electoral support, party membership and militancy, and the effect of these closeness levels on leadership expectations has been tried to be determined. As a result of the research, it has been determined that there is a relationship between the level of relationship of the supporters with the party they are close to and their leadership expectations.

Keywords: Politics, Leadership, Follower, Expectation.

JEL Classification Codes: D70, D72, D79.

GİRİŞ

Siyasi partiler, demokratik siyasal düzenlerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Çağdaş anlamda siyasi partiler, oy hakkının yaygınlaştırılmasıyla, 19. yüzyılda ortaya çıkmışlardır. Siyasi partiler, demokratik parlamenter rejimlerin olduğu gibi, otoriter ve totaliter rejimlerin de en önemli unsurlarından biridir. Siyasi partiler, bir ülkede siyaseti uygulayan ve siyasi güç olarak nitelenen kurumların başında gelir. Siyasi partiler diğer tüm organizasyonlar gibi, ülkenin alt sistemlerinin oluşmasında önemli rol oynar.

Siyasi parti örgütlerinde, genel başkanlık ya da üst yönetim kademelerindeki yöneticilik oluşumları, diğer örgütlerden farklılık gösterir. Bu, siyasetin uğraşı konusu, örgütsel özellikler ve farklı çevre faktörlerinden kaynaklanan bir durumdur. Dolayısıyla, genel liderlik özellikleriyle siyasi liderliğin bazı temel farklılıkları söz konusudur. Öte yandan, liderliğin, takipçileri/izleyenleri/yandaşları ve çevre faktörlerinden bağımsız düşünülmesine imkan yoktur. Liderlik örgütsel bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın karşılanması için, ne tarza sahip bir liderlik istendiği, bu çalışmanın da ana konusunu oluşturmaktadır.

İnsanların kimlerin, nasıl ve ne tarzda lider olacaklarına ilişkin görüşleri vardır. Bu görüşleri, lider rolünü taşıyan kişilerin özelliklerinin algılanmasıyla örtüştüğü ölçüde örgütsel bağlılık (yandaşlık) düzeyi yükselmektedir. Buna etki eden faktörler de birden fazla ve kompleks özelliğe sahiptir. Farklı yaş, eğitim, meslek, cinsiyet, yerleşim yeri ve gelir düzeyi özelliklerine sahip insanların, yakınlık duydukları siyasi partinin başında lider olarak görmek istedikleri insanların özelliklerine ilişkin beklentileri farklı farklı olabilmektedir.

Siyasi liderlik konusunda yapılan az sayıda çalışmanın büyük kısmı liderlik, çevre ve izleyenler faktörlerinden en çok lidere ve liderliğe ağırlık veren çalışmalar olmuştur. Dolayısıyla, liderlik sürecinin daha doğru anlaşılabilmesi bakımından izleyicilerin, yandaşların lidere, liderliğe yönelik algısı ve bu algıyı etkileyen faktörleri ele almak, önemli bir eksikliği kapatacaktır. Siyasi tutum ve davranışlarda, giderek artan bir oranda ideoloji, program, fikir gibi faktörlerin etkisinin azalmasıyla siyasi liderliğin artan önemi arasında karşıt bir ilişki görülmektedir. İnsanlar giderek artan bir oranda, siyasi partinin ideolojisi, programı, fikirleri, vaatlerinden çok siyasi liderine ve onun özelliklerine daha fazla ilgi göstermekte, bu da liderin algılanma biçimine ve yandaşların beklentilerine daha bağlı bir siyasi ilişki biçimini ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada, parti bağlılığının giderek zayıflaması ve liderliğe verilen önemin giderek yükseldiği söylenebilir. Ancak, burada liderliğin artan önemi, seçmenler tarafından koşulsuz olarak kabul edilen bir husus da değildir. Yandaşların liderlik beklentilerinin doğru tespit edilmesi çok önemlidir. Ayrıca, bu beklentilerin de karşılanabilmesinin sürdürülebilmesi şarttır.

Yandaşların liderlik beklentilerini etkileyen çeşitli sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi etmenler bulunmaktadır. Bunların arasında, yandaşların yakın buldukları partiyle kurdukları ilişkinin düzeyi de, diğer faktörlerle birlikte liderlik beklentilerini belirleyen faktörlerden birisidir.

Her partinin örgüt kültürü özelliklerinden kaynaklanan, partiyle kurulan ilişkinin düzeyine göre bir örgütsel bağlılık özelliği ve liderlik beklentisi ortaya çıkmaktadır. İdeoloji partilerinde bağlılığı etkilemede ideoloji, parti politikası gibi faktörler ön plana çıkarken, bu tür partilerde daha çok militan ve üye düzeyinde bir parti-yandaş ilişkisi baskın olarak görülmektedir. Kitle partilerinde ise ideoloji, parti programı gibi faktörlerin etkisi azalırken, aday, vaatler gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Bu tür partilerde liderin ya da adayın özellikleri hem partiye yönelik örgütsel bağlılığı hem de oy verme

davranışını daha çok etkilemektedir. Yine bu partilerde, yandaşların partiyle ilişkisi daha çok taraftar ve seçmen boyutunda kalmaktadır.

Toplumsal sistem içerisinde siyasetin taşıdığı ağırlığa bağlı olarak vatandaşların siyasi partilerle kurdukları ilişki düzeyi de sürecin bir başka belirleyeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Politik özelliği baskın toplumlarda insanların partiye üye olmaları, aktif şekilde görev almaları gözlenebilirken; apolitik toplumlarda ise insanların partilerle organik bir bağ kurmaktan kaçınarak seçmen ya da taraftar konumunda kalmayı tercih ettikleri görülmektedir. Yandaşların partiye yönelik aidiyet bağı zayıfladıkça lidere verilen önemin arttığı gözlenmektedir.

Çalışmada, bu ilişkiye yönelik teorik çerçeve incelenerek, yapılmış olan alan araştırmasının konuyla ilgili bulguları paylaşılmıştır.

1. SİYASİ PARTİLERDE YANDAŞLIK KAVRAMI ve TİPLERİ

Siyasi parti denilen yapılar, genel toplumsal sistem içerisinde yer alan örgüt biçimleridir. Bir toplumdaki örgütlenme biçimleri ve örgütlenmenin şekillenmesini sağlayan toplumsal ve kültürel etkenler, nihayetinde siyasi parti denilen organizasyonları da benzer biçimde etkilemektedir. Toplumsal sistemdeki örgütlerin özel bir biçimi olan siyasi partiler, hedefleri, örgütlenmeleri ve işleyiş biçimleri ile toplumdaki diğer örgütleri de etkileyebilme güçleri nedeniyle daha çok ilgi çekmektedirler.

Siyasi partiler, bir ülkede siyaseti uygulayan ve siyasi güç olarak nitelenen kurumların başında gelir. Siyasi partiler diğer tüm organizasyonlar gibi, ülkenin alt sistemlerinin oluşmasında önemli rol oynar (Berberoğlu, 1997:3). Günümüz toplumsal yaşamında önemli bir rol oynayan siyasi partilerin tanımı üzerinde bir görüş birliği yoktur. Eski dildeki “fırka” sözcüğünün karşılığı olarak Batı dillerinden günümüz Türkçesine yerleşmiş olan “parti” sözcüğü; bölüm, parça, grup anlamlarına gelmektedir (Teziç, 1976:5). Tunaya’ya göre, siyasi parti, belli bir siyasal program üzerinde birleşmiş kişilerin, bu programı normal seçim yoluyla gerçekleştirme amacını güderek kurmuş oldukları bir topluluktur (Tunaya, 1952:3). Kenneth Janda siyasi partileri, “temsilcilerini devlet organlarına yerleştirme amacını güden örgütler” olarak tanımlamaktadır (Janda, 1970:83). Samuel J.Eldersveld de siyasi partiyi, temel amacı iktidara gelmek olması nedeniyle diğer örgütlerden ayrılan özel bir örgüt olarak ele almaktadır (Eldersveld, 1971:73). Bir diğer tanıma göre de siyasi partiler, bir program çerçevesinde siyasi kararları etkilemek ve bu amaçla siyasi iktidarı ele geçirmek üzere örgütlenmiş kuruluşlardır (Kışlalı, 1987:227). Daver’e göre, siyasi parti, programını uygulamak ve üyelerini iktidara getirmek amacıyla hükümetin kontrolünü sağlamaya çalışan organize bir insan topluluğudur (Daver, 1993:223).

Toplumdaki diğer örgütlere katılım amaçları ve biçimleriyle karşılaştırıldığında, siyasi partilere katılım amaçları ve biçimlerinin hepsinden farklı nitelikleri olduğu görülmektedir. Özelinde, siyasi parti denilen örgütlere giren insanlar ile girmediği halde örgütün amacını destekleyen ve yandaş olarak nitelenebilecek insanlar, temelinde gönüllülük ve adanmışlık duygusu ile örgüt amaçlarına hizmet etmektedirler.

Yandaşlık kavramı, siyasi partilerde kullanılan üye, taraftar, seçmen, militan gibi kavramları kapsayan genel bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bunun nedeni, siyasi partilerde örgüt yapısını anlamak bakımından sadece kayıtlı üyelerle yetinilmesinin ya da o partiye oy veren seçmenlerin baz alınmasının, doğru sonuçları bulmak açısından önemli sakıncalar doğuracağı gerçeğidir. Siyasi parti yapıları, diğer örgüt biçimlerinden farklı olarak, örgütle bağlılık kurmanın belli kurallarla yapılmasının çok da mümkün olmadığı organizasyonlardır. Bu nedenle, partiye oy verenlerden militan düzeyinde bağlı olanlara kadar partiyle yanlılık, adanmışlık bağı olan herkes bu çerçeve içerisine alınarak çalışmada değerlendirilecektir.

Turan da bu farklılığı vurgulayarak üçlü bir ayırım yapmaktadır. Turan’a göre, bir kişiden partili diye söz edildiği zaman, çok değişik şeyler kastedilebilir. Bu kimse, belki bir partiye yakınlık duymakta,

oyunu sürekli olarak o partiye vermekte, fakat partiyle herhangi bir hukuki ilişkiye sahip bulunmamaktadır; belki partinin kayıtlı üyesidir, belki de parti faaliyetlerinde görev alan bir kişidir. Demek ki, partililik mutlaka hukuken üyelik kazanmış olmaya bağlı değildir ve değişik düzeylerde kendini gösterebilmektedir (Turan, 1996:110).

Siyasi parti denilen örgütsel yapının farklı özelliği, bu örgütteki girdi ve çıktı süreçlerinin başka örgütlerden ayrılmasıyla ortaya çıkıyor. Bu noktada, siyasi partilerde örgütsel yapının oluşumunda, diğer örgütlerde olduğu gibi, sadece üyelik, işgörenlik bağlantısının olmaması, hatta ondan daha çok farklı bağlılık biçimleriyle örgüte yakın olan insanların daha çok etkin olması söz konusudur.

Parti üyeliği, yukarıda da belirtildiği gibi, birçok partide neredeyse sadece yasal zorunlulukları tamamlamanın bir parçası olarak görülmekte, esas olanın, yönetici gruplarının oluşturduğu militan kadrolar ile etkili propagandayla oluşturulan taraftar grupları ve etkilenen seçmenler olduğu görülebilmektedir.

Özellikle iletişim imkanlarının artmasıyla, partilerle partiye yakınlık duyan insanların arasındaki bağ sanal bir nitelik almaya başlamış, tıpkı ürün pazarlar gibi, siyasi program ve vaatlerine yandaş arayan bir siyasi yapılanma ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu nedenle, sadece siyasi parti üyelerini baz almanın doğru olmayacağı ortadadır. Bunun yanında, sadece seçmenlere yönelik olarak yapılacak bir çalışma da eksik kalacaktır. Bu çerçevede, üyelik, taraftarlık, seçmenlik ve militanlık kavramlarını da kapsayan yandaş kavramı çalışmada baz alınacaktır.

Yandaş kavramını açıklamak bakımından, örgütsel adanmışlık kavramı yardımcı olabilecektir. Siyasi partilerde örgütle bağ kurmanın tek yolunun resmi üyelik olmaması, bağlılık (adanmışlık) kavramı üzerinden bir tanımlama yapma imkanını vermektedir.

1.1. Yandaşlık ve Örgütsel Adanmışlık

Yandaşlık kavramının, daha çok işletme literatüründe karşılaşılan, örgüte yönelik bağlılığı ifade eden örgütsel adanmışlık kavramı çerçevesinde ele alınması mümkün gözükmemektedir. Örgütsel adanmışlık düzeyinin yükseltilebilmesinde, örgütteki liderlik beklentilerinin iyi karşılanmasının önemli bir etken olduğu gözlenebilmektedir.

Adanmışlık kavramı, kelime anlamı olarak bağlılık, sadakat olarak açıklanabilir. Ancak, bu kavram hiçbir şekilde körü körüne bir sadakati ve adanmışlığı ifade etmemektedir. Adanmışlık, toplumsal içgüdünün duygusal bir anlatım biçimi olarak, toplum duygusunun olduğu her yerde varlığını göstermektedir. Örgütsel adanmışlık, bireyin örgütün hedeflerini benimsemesi ve o örgüt içindeki varlığını sürdürmeyi istemesidir. Bir örgütteki üyelerin örgüte olan bağlılıklarından söz edebilmek için; üyelerin o örgütün bir mensubu olabilme amacına yönelik olarak güçlü bir istek duyması, kurumun yararını gözeterek yüksek düzeyde çaba sarf etmek istemesi, örgüte temel oluşturan değerlerini ve hedeflerini benimseyip kabullenmesi gerekir. Örgütsel adanmışlık kavramı, bireyin örgütü bir bütün olarak ele alıp genel olarak değerlendirdiği bir duygusal tepkidir. Bu tutumun üyenin kendisi ve örgütü arasındaki ilişkiler düşünülerek örgütte zaman içinde yavaş yavaş ve tutarlı bir şekilde geliştiği kabul edilmektedir (Tiryaki, 2005:86). Örnek olarak, bir partiye resmen üye olmayan bir kişinin, kendisini o partili olarak görmesi ve bazen de onun hararetli savunucusu haline gelebilmesi verilebilir.

Örgütsel adanmışlık, örgüt faaliyetlerine katılma, sadakat ve örgüt değerlerine olan inanç olmak üzere bireyin örgüte olan psikolojik bağlılığını ifade eder. Adanmışlığın üç aşaması itaat, dahil olma ve kimlik kazanma olarak nitelenebilir. İtaat aşamasında, birey karşısındaki insanların etkisini kendini tanıtmaya amacıyla kabul eder ve örgüte dahil olmaktan gurur duyar. Son aşamada ise birey, örgütün değerlerinin övgüye değer ve kendi değerleriyle benzerliğini fark ederek örgütü özümseyerek içselleştirir. Örgütsel adanmışlık, örgüt ile üye arasındaki ilişkinin kilit noktası konumundadır. Kısaca, üyelerin örgütlerine duydukları bağın bir ifadesidir (Cengiz, 2002:805). Siyasi partilerde de yandaşlar arasında benzer bir hiyerarşiye sahip örgütsel adanmışlık sıralaması, derecesi olduğu görülebilir.

Örgütsel adanmışlık, hem örgütler hem de üyeleri açısından avantajlı bir durumu ifade eder. Bireyler örgütte bir takım amaçlar, değerler ve inançlar için bir araya gelerek bütünü oluştururlar. Bu bireyler arasındaki paylaşılan ortak değerler ne kadar çok ise güçlü bir örgüt kültüründen söz edilebilir. Böyle bir kültürün oluşması, örgüt içi birliği sağlayarak etkinliği, verimliliği ve sürekliliği beraberinde getirir. Örgüt ve birey sürekli bir şekilde birbirlerine katkı sağladıkları sürece birbirlerine bağlılıkları da devam eder. Örgütsel adanmışlığı yüksek olan üyeler, düşük olanlara göre daha yüksek örgütte kalma niyeti taşımakta ve daha fazla çaba sarf ederek, yüksek bir çaba sergileyebilmektedirler (Kama, 2005:84).

Örgütsel adanmışlık bağıyla siyasi partiler ile üyeleri, taraftarları, seçmenleri ya da militanları; yani genel olarak yandaşları arasında karşılıklı bir etkileşim oluşur. Bireylerin örgütsel adanmışlıkları ve siyasi parti genel başkanının liderlik özelliklerine yönelik beklentiler arasındaki ilişkinin önemi giderek artmaktadır. Tabii ki, bir siyasi partide ideoloji, program, fikirler, sosyo-ekonomik özellikler, vb. unsurlar da etki sahibidir, ancak iletişim teknolojisindeki gelişmeler ve örgüt yapılarındaki gelişmeler, insan ilişkilerindeki gelişmeler; liderlik özelliklerinin ve liderlik beklentilerinin önemini giderek arttırmaktadır.

Bu noktada, yandaşlık kavramının altında, siyasi partilerle vatandaşların kurduğu ilişki, Duverger'nin yaptığı ayrıma göre incelenecektir. Buna göre, yandaşlık; parti üyeliği, seçmenlik, taraftarlık ve militanlık düzeyinde ele alınacaktır.

1.2. Parti Üyeliği

Parti üyesi kavramı partilere göre değişmektedir, her parti kendine özgü bir üyelik anlayışına sahiptir. Bazı partiler için üye sadece seçim kampanyaları için gerekli bir unsur iken, bazı partiler için üye partinin toplumu eğitime işlevinde önemli bir unsurdur.

Parti üyesi kavramı parti mensubu kavramının karşılığıdır. Partiye üye olmak, her şeyden önce, giriş beyannamesi doldurup imzalamak demektir. Bu usul her şeyden önce üyelik işlemine maddi bir biçim kazandırır. İkinci olarak üye hakkında bir bilgi fişi olma niteliğini taşır. Aşlında iki türlü üyelik işlemi arasında ayırım yapılabilir: Açık ve sınırlı. Birincisinde, üyelik formunu imzalamak (ve bir aidat ödemek) dışında hiçbir şart ve formalite yoktur. Dolayısıyla, partiye giriş sınırlandırılmamıştır. Buna karşılık, sınırlı üyelik, çok farklı mahiyettedir. Bu iki ayrı işlemle olur: İlgilinin kabul edilmek üzere müracaatı ve partinin yetkili organının aldığı kabul kararı. Genellikle kabul yetkisi, yöresel ocağa aittir; ancak ret halinde üst mercilere başvurmak mümkündür. Bazen de müracaat, özel bir komisyon tarafından incelenir. Genel olarak bu sistem, bir mecburi kefillikle tamamlanır. Üye, partiye kabul edilmenin sonucunda bunun somut delili olarak bir üye kartı alır. Kartın çeşidine göre de bir kart bedeli ve yıllık ya da aylık olarak partiye aidat öder. Bazı partilerde aidat diğerlerine göre büyük önem taşımaz. Çünkü partinin açıklarının kapatılması için gönüllü mali destekçiler vardır. Ancak bazıları için daha baştan, partinin ve seçim kampanyalarının finansmanının üye aidatlarıyla gerçekleştirileceği ilan edilmiş bir amaçtır. Bunun gerçekleştirilmesi, aynı zamanda partinin bağımsızlığının da garantisidir. Bu tür partilerde üyeler, aidatın bu hayati karakterini anlar ve kendilerine yüklediği fedakarlığı kabul ederler (Duverger, 1993:116).

Aidat, üyeliğin ve katılmanın psikolojik unsurudur. O hem bir sadakat belirtisi hem de sadakat kaynağıdır. Düzenli ya da bir fedakarlığı gerektirecek kadar yüksek bir aidat ödemek, üyeyi partiyle birleştiren bağların kuvvetini gösterir. Dolaysız partilerde uygulanan bireysel aidat sisteminin, üyenin katılması yönünde, dolaylı partilerce uygulanan, sendikalar yoluyla kollektif finansmanın, mali verim açısından, üstünlüğü tartışılmaz. Kollektif ve dolaylı aidat sistemi mali verim yönünden çok avantajlı olmakla birlikte, katılmayı geliştirmez. Dolaylı partinin temel grubunun sınıf çıkarları, şüphesiz dayanışmayı güçlendirir, ancak bu gerçek bir siyasi dayanışma değildir. Bu tür üyelerle parti arasında bağlar zayıftır (Mutlu, 2014:21).

Kadro partileri ile kitle partileri için üye aynı anlamı ifade etmez. Kitle partileri için üye kazanmak, gerek mali, gerekse siyasi bakımdan önem taşır. Kendi yönetici sınıfını yetiştirme amacındaki kadro

partisi için üyesiz parti, öğrencisiz öğretmen gibidir. Mali yönden de parti, esas itibariyle, üyelerinin ödediği aidatlara dayandığından bu aidatların düzenli şekilde toplanması hayati önemdedir. Kadro partileri ise seçimlere hazırlanmak, kampanyayı yürütmek, adaylarla teması muhafaza edebilmek ve finansmanı sağlamak için seçkinleri bir araya getirir. Kitle partisinin sayı ile sağladığını, kadro partisi nitelikle, yani seçme yoluyla sağlar. Üye, partiye karşı bir taahhütname imzalayan ve sonra da aidatını düzenli şekilde ödeyen bir kimse olarak tanımlanırsa kadro partilerinin hiç üyesi yoktur (Mutlu, 2014:21).

Turan da, bu ayrıma dikkat çekerek, partilerin üyelik konusuna ilişkin yaklaşımlarının farklı olduğunu vurguluyor. Örneğin, Amerikan partileri için kayıtlı üye olmak önemli değildir, parti faaliyetlerine ilgi duyan herkes partide faal görev alabilir. İngiliz partilerine kaydolmak, üyelik belgesi imzalayıp, düşük bir ödenek vermekle mümkündür. İdeolojiye ağırlık tanıyan partilerde üyeliğin çoğu zaman herkese açık olmadığı, ideolojik sağlamlığına güvenilen kimselere izin verildiği görülmektedir. Komünist partilerin üyeliğe ilişkin tutumları, kendini devrime adanmış dar bir kadroyu oluşturmak anlayışına bağlı olduğundan, üye sayısını yüksek tutmamak yönündedir (Turan, 1996:110).

Partilerin üye sayılarını arttırılmasında, yöresel örgütler farklı sebeplerle hareket edebilir. Otokratik partilerde üye sayısının arttırılması, merkezin gözüne girmenin bir yolu iken, demokratik partilerde kongre delegelerinin, dolayısıyla da yöresel örgütün gücünü arttırmanın bir yoludur. Partilerin üye sayılarındaki bir diğer konu ise, istikrarlı ve istikrarsız üye noktasında düşümlenmektedir. Parti üyelerinin bir kısmı parti faaliyetlerine katılırken, bir kısmı üye olduğunu dahi unutmakta, bazısı istifasını verirken, bazıları partiyle temasını kesmekle yetinmektedir. Kayıt sistemi sıkı olmayan partilerde bu tür üyeler defterlerde üye olarak yer almaya devam ettiğinden partinin üye sayısını suni şekilde şişirmektedir.

Çalışmanın ölçmeye çalıştığı liderlik beklentisi konusu açısından parti üyeliğine bakıldığında, partiye resmi olarak üye olan yandaşların liderden beklentilerinin ön sıralarında, partiye hizmet verme ya da örgütün içinden gelmenin önem verilen bir unsur olduğu görülmektedir. Bu nedenle, liderlik beklentisini şekillendiren olgu, parti ya da ideoloji bakımından bağlılık ve yatkınlık olabilmektedir. Dolayısıyla parti üyelerinin liderlik beklentilerinin daha çok demokratik liderlik şeklinde oluşması beklenmektedir. Zira, partiye üye olmanın, partinin aldığı karar ve gerçekleştireceği eylemlere etkide bulunmak motivasyonu olduğu açıktır. Dolayısıyla, bu noktada, parti üyelerinin parti liderinden kendilerine önem vererek, yönetim sürecine katılım imkanı vermesi beklentiler arasında öne çıkmaktadır.

1.3. Seçmenler

Seçmen türünün, diğer yandaşlık biçimleri karşısında, siyasal bilim açısından önemli bir üstünlüğü vardır; o da kolayca ölçülebilir olmasıdır. Her zaman adayların parti ilintilerini açıkça göstermeseler bile, elde bolca seçim istatistikleri mevcuttur.

Partilerin önemli bir kısmının hedefi, öncelikle seçmen bağıyla insanları kendilerine çekmektir. Öyle ki, Duverger'e göre, kadro partilerinde, parti topluluğunun mümkün olan tek ölçüsü seçmenleri saymaktır. Partinin gücü veya zayıflığı, seçmenlerinin sayısı ile ölçülebilir. Partinin evrimi, oy miktarındaki dalgalanmalardan izlenebilir. Hatta partinin yönetim kurullarının ne kadar demokratik nitelik taşıdığını da, bu kurulların bileşimini parti seçmenlerinin dağılımıyla karşılaştırmak suretiyle ölçmek mümkündür (Duverger, 1993:139).

Buna karşılık, kitle partilerinde temsile esas alınan üyelerdir. Seçmenler ve üyeler, iki ayrı topluluk meydana getirir. Bunlardan ikincisi birincisine önderlik etme eğilimindedir. Seçmenlerin seçtiği parlamento üyeleri, gitgide üye kitlesi içinden çıkan yönetim kurullarının otoritesine tabi olmaktadır. Dolayısıyla, bu iki topluluğun tepkilerinin birbirine uyduğunu veya birbirinden ayrıldığını kesinlikle tespit etmek önemlidir (Duverger, 1993:139-140).

Çalışmanın ölçmeye çalıştığı liderlik beklentisi konusu açısından seçmenler grubuna bakıldığında, bu grubun liderlik beklentisinin daha çok karizmatiklik üzerinde yoğunlaştığını görmek mümkündür.

Partiyle sadece oy verme bağlantısı olan yandaşlar için, parti, ideoloji, bağlılık gibi unsurlardan ziyade etkileycilik daha çok ön plana çıkmaktadır. Liderin iletişim gücü, görüntüsü, hitabeti gibi özellikler seçmenler bakımından çok daha önem verilen hususlar olmaktadır. Seçmenlik bağı, liderlik beklentisinin yönünü karizmatikliğe çevirirken, parti bağının güçlenmesi de büyük ölçüde lidere yönelik bağlılıktan etkilenmektedir.

1.4. Taraftarlar

Seçmen kavramının basit ve açık oluşuna karşılık, taraftar kavramı, belirsiz ve karışıktır. Taraftar, seçmenin ötesinde, üyenin gerisinde bir bağlılık içerisindedir. O da, seçmen gibi partiye oyunu verir; fakat sadece bununla yetinmez. Partiyle aynı görüşte olduğunu açığa vurur, siyasi tercihini ifade eder. Seçmen ise, seçimde oyunu kullanır ve yaptığı tercihi bazen rahatça açıklayamaz ya da hiç açıklamaz. Oyun gizliliğini sağlamak amacıyla alınan tedbirlerin çokluğu bu olgunun önemini ispatlar. Oyunu açıklayan bir seçmen, artık sadece bir seçmenden ibaret olmayıp, bir taraftar haline gelme yolundadır.

Taraftar, seçmenden daha ileri olmakla beraber, üyeden daha geridedir. Partiyle olan ilişkileri, yazılı bir taahhüt ve devamlı bir aidat gibi resmi ve şekli bağlarla kutsallaştırılmış değildir. Duverger'ye göre, taraftarla üye arasındaki ilişkinin, nikahsız yaşamakla evlilik arasındaki ilişkiye benzediği söylenebilir (Duverger, 1993:152).

Siyasal rekabetin esas olduğu toplumlarda, partilerin üye sayısını arttırmaya verdikleri önem giderek azalmıştır. Seçimleri kazanmak için gereken üye değil, taraftar sayısının çokluğudur. Haberleşme olanaklarının gelişmiş olması, seçmene erişmekte üyeliğin ağırlığını zayıflatmıştır. Partiler, maddi olanaklar sağlama bakımından da, giderek üyelere bağımsızlaşmakta, ihtiyaçlarını bazen devletten, çoğu zaman sendika, dernek gibi kuruluşlardan elde etmektedirler. Siyasetin çıkar grupları arasında bir çatışma ve işbirliği olduğu anlayışının yaygınlaşması, bireyleri belirli siyasi tercihlere daha kolaylıkla itmekte, üyeliğin eğitim ve bilinçlendirme aracı olarak kullanılmasına gerek bırakmamaktadır. Özetle, partilerin faaliyetlerini yürütebilmek için faal üyelere olan gereksinimi devam etmekte, geniş kitlelerin üyeliğine başvurulmasını doğuran koşullar geçerliliğini yitirmektedir (Turan, 1996:111).

Çalışmanın ölçmeye çalıştığı liderlik beklentisi konusu açısından taraftar grubuna bakıldığında, bu grubun üye ile seçmen arasında bir beklenti oluşumu sergilediğini görmek mümkündür. Taraftarların bir kısmı ortam koşullarına da bağlı olarak, örgütsel bağlılık güçlendikçe beklentisi değişmekte, bağlılık zayıfladıkça seçmen beklentilerine doğru yaklaşmaktadır. Taraftarın liderlik beklentisinin, üyeye daha yakın olduğu, daha çok görülen bir durumdur.

1.5. Militanlar

Yandaş kategorisi içinde, örgütle bağlılığı ya da örgüte adanmışlığı açısından en önemli grubu militanlar oluşturur.

Duverger'ye göre, militan kavramını iyi anlamak için kadro ve kitle partilerindeki işlevini iyi ayırmak gerekir. Buna göre, kitle partilerinde militan deyimi, özel bir üye kategorisini anlatır. Militan aktif bir üyedir; militanlar, partinin asli faaliyetinin dayandığı bütün temel parti gruplarının çekirdeğini teşkil ederler. Kitleden açıkça ayrılan, toplantılara devamlı olarak gelen, parti sloganlarının yayılmasına katılan, parti propagandasının örgütlenmesine yardım eden ve partinin seçim kampanyalarını hazırlayan ufak bir üye grubu görülür. Bu militanlar olmaksızın işlerin yürütülebilmesine imkan yoktur. Diğer üyeler, deftere bir ismi, kasaya da biraz para sağlamaktan başka bir şey yapmazlar; parti için etkin bir çalışma gösterenler militanlardır. Buna karşın, kadro partilerinde, üyelikle militanlık birbirine karışır. Bu parti tipinin ayırıcı özelliği olan komiteler, tamamen militanlardan kuruludur; bunların etrafında da gerçek anlamda parti topluluğuna dahil olmayan taraftarlar toplanır (Duverger, 1993:160-161).

Konuyu geniş bir biçimde ele alan Duverger, üyelerle kıyaslandığında, militanların sayısının oldukça az olduğunu vurguluyor. Ona göre, hiçbir partide militanlar, üye sayısının yarısını aşmamaktadır; bunlar üçte bire veya dörtte bire ulaştığı takdirde parti, aktif bir parti olarak kabul edilebilir. Üye

kitlesi, toplantı ve kongrelere devam eden, liderlerin seçimine katılan ve yönetici kadroları sağlayan ufak bir militan çekirdeği tarafından yönetilmeye ses çıkarmamaktadır. Bu durumda, militanlar üyeleri, üyeler taraftarları, taraftarlar da seçmenleri yönetirler. Parti üyeleri, eşitçi ve bir örnek bir toplum değil, karmaşık ve hiyerarşik bir topluluk meydana getirir; hatta katılmanın mahiyeti herkes için aynı olmadığından, bu topluluk, farklılaşmış bir topluluk görünümü de taşır (Duverger, 1993:167).

Çalışmanın ölçmeye çalıştığı liderlik beklentisi konusu açısından militan grubuna bakıldığında, bu grubun daha otoriter bir liderlik beklentisi üzerinde yoğunlaştığını görmek mümkündür. Lidere bağlılığın daha yüksek olduğu bu gruplar, liderin otoriter bir özelliklerle tüm örgütü yönetmesi beklentisi içerisinde, diğer yandan üye ya da genel olarak yandaşlardan da tam bir itaat ve sadakat beklemektedirler.

2. YANDAŞLARIN SİYASİ TUTUMLARININ GÜCÜ İLE LİDERLİK BEKLENTİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

Bir toplumdaki farklı ve çatışan menfaatleri bulunan kişi, grup ve sınıfları bir arada tutabilmek, bir siyasal sistemin birinci fonksiyonudur. Siyasal sistemin söz konusu fonksiyonu yerine getirmesindeki temel araç siyasi partilerdir. Siyasi partiler olmadan bir toplumdaki farklı ve çatışan menfaatler temsil edilemez (Kongar, 1993:102). Siyasi parti örgütlerinde, genel başkanlık ya da üst yönetim kademelerindeki yöneticilik oluşumları, diğer örgütlerden farklılık gösterir. Bu, siyasetin uğraşı konusu, örgütsel özellikler ve farklı çevre faktörlerinden kaynaklanan bir durumdur. Dolayısıyla, genel liderlik özellikleriyle siyasi liderliğin bazı temel farklılıkları söz konusudur. Öte yandan, liderliğin, takipçileri/ izleyenleri/ yandaşları ve çevre faktörlerinden bağımsız düşünülmesine imkan yoktur. Liderlik örgütsel bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın karşılanması için, ne tarza sahip bir liderlik istendiği, bu çalışmanın da ana konusunu oluşturmaktadır. Komsuoğlu'nun da belirttiği şekilde, liderliği farklı biçimde değerlendiren liderlik kuramlarında, ilk dönemlerin etkisinin aksine, liderin kişiliği, modern çalışmalarda çok daha az önem verilen bir konu haline gelmiş ve koşullar ön planda değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu açıdan günümüzde siyasi liderlik açısından önemli olan, liderin kişiliğinin ne olduğu, nasıl olduğu değildir. Belirlenmeye çalışılan, liderin kişiliğinin farklı koşullarda, ortamlarda, durumlarda nasıl rol oynadığıdır (Komsuoğlu, 2008:60).

İnsanların kimlerin, nasıl ve ne tarzda lider olacaklarına ilişkin görüşleri vardır. Bu görüşleri, lider rolünü taşıyan kişilerin özelliklerinin algılanmasıyla örtüştüğü ölçüde örgütsel bağlılık (yandaşlık) düzeyi yükselmektedir. Siyasi liderlerin siyasi süreçteki belirleyiciliği sadece Türkiye için değil, birçok ülke için de söz konusudur. Yıldız'a göre, artık siyasetin temel aktörü siyasi partiler değil, siyasi liderlerdir ve bu gerçek siyasi sistemden bağımsızdır (Yıldız, 2002:81). Bu noktada, parti bağlılığının giderek zayıflaması ve liderliğe verilen önemin giderek yükseldiği söylenebilir. Ancak, burada liderliğin artan önemi, seçmenler tarafından koşulsuz olarak kabul edilen bir husus da değildir. Yandaşların liderlik beklentilerinin doğru tespit edilmesi çok önemlidir. Ayrıca, bu beklentilerin de karşılanabilmesinin sürdürülebilmesi şarttır. Kalyoncu'nun da belirttiği gibi, belli bir kısım özelliklere sahip siyasi liderin, örgütüyle uyumlu olabilmesi için, o örgütün bu özellikleri taşıyan bir lidere ihtiyaç duyması gereklidir. Bir kişinin bir örgüte lider olmasında o örgütün doğası, örgüt üyelerinin duyguları, eğilimleri, psikososyal ihtiyaçları, ekonomik vaziyeti önemli derecede etkili olmaktadır (Kalyoncu, 2001:37).

Siyasi parti yandaşlığı kavramını açıklarken, Duverger'in de sınıflandırmasından yararlanarak, partiyle ilişkileri ve bağları bakımından yandaşları temel olarak dörde ayırmıştık: Militan, üye, taraftar ve seçmen. Bu ayırımın temel olan husus, partiye bağlılık (aidiyet) düzeyi ve adanmışlık duygusundaki farklılıklardır. İdeolojik faktörler, siyasi kültür, örgüt yapısı gibi unsurların yanında, bireyin kendi özelliklerinin etkin olduğu aidiyet ilişkisi, parti liderine yönelik algı, bakış ve beklentiye de etkide bulunmaktadır. Bu noktada, elde çok veri bulunmasa da, aidiyet bağının en zayıf olduğu seçmenden en kuvvetli olduğu militan düzeyine kadar bu beklentinin nasıl değişebileceği konusu üzerinde durulacaktır.

En geniş kitleyi temsil eden seçmenler, partinin politika ya da adaylarına verdikleri oylarla partiyi etkileyen en geniş kitledir. Kadro partileri için partinin gücünün veya zayıflığının ölçütü seçmenlerin sayısıdır. Buna karşılık, kitle partilerinde ölçüt üyedir. Bu partilerde seçmenler ve üyeler iki ayrı topluluktur ve üyeler, seçmenlere önderlik etme eğiliminde olur (Mutlu, 2014:30).

Seçmenin partiyle aidiyet bağı ilişkisi, sadece seçimde oy verme ve yeniden oy verebilme isteğiyle sınırlıdır. Dolayısıyla bu tür yandaşların oy verme ve siyasi davranışla ilgili eylemlerini etkileyen unsurların, genel olarak siyasi davranışa etki eden bütün faktörler olduğunu söylenebilir. Bunların özelinde, seçmenlerin liderlik beklentisini etkileyen faktörün, partiyle olan seçmenlik ilişkileri olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu ilişkinin, özel bir etkisi olması beklenemez. Çünkü partiyle aradaki bağ çok güçlü değildir, durumsal faktörler, partiyle olan bağıni değiştirebilecek güçtedir. Bu nedenle, seçmen olarak nitelenen yandaş grubunda, liderlik beklentisini etkileyen faktörler, aidiyet bağından çok diğer siyasi faktörlerdir. Dolayısıyla bu kısımda seçmen faktörünü göz ardı etmek çok daha uygun olacaktır.

Bir diğer yandaş türü, taraftarlıktır. Bu türle parti üyeliği arasındaki fark, kaydi bir bağlılık olup olmamasıdır. Taraftarlar, üyeler, militanlar ve propagandacılar arasında ayrımlar yapılır. Bu ayrımların gerçi yasal bir temeli yoktur, ama bir gerçeği dile getirmektedirler. Parti üyesini partiye bağlayan dayanışma bağının ve katılmanın da dereceleri uygulamada ortaya çıkmaktadır. Parti-birey ilişkisinde iki temel tutum vardır: Taraftar ve üyeler. Taraftarlar, partinin doktrininden yana olan ve zaman zaman onu destekleyen, fakat parti örgütü dışında kalan kimsedir. Taraftar aslında bir seçmendir. Sade bir seçmenden farkı, partiye karşı sempatisini gizlememesi, siyasi tercihini itiraf etmesi, partiyi savunması, hatta mali yönden desteklemesi ve partinin yan kuruluşlarına girmesinden de ayırt edilebilir. Seçmen ise, seçim hüccresinin gizliliği içinde oyunu kullanır ve tercihini açıklamaz. Oyunu açıklayan bir seçmen artık taraftar olma noktasına gelmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki; oyunun rengini açıklayan seçmen bunun özel koşullardan ileri geldiğini ve bunu tekrarlamaya niyetli olmadığını söylüyorsa bu bir sempati gösterisinden çok bir hınc gösterisi olur (Mutlu, 2014:30).

Taraftarla üyelerin arasında siyasi davranış bakımından belirgin bir farklılık oluşması beklenmemektedir. Özellikle Türkiye gibi siyasi katılımın zayıf olduğu, üyelik yoluyla siyasi hayata katılmanın çok özenilmediği siyasi sistemlerde taraftarlıkla üyelik iç içe geçmiş gibidir. Bunun bir istisnası, ideolojik ağırlığı yüksek partilerdir. Bu partilerde genel olarak yasal üyelik sistemi parti organizasyonunun temelini oluşturur. Çalışma açısından bakıldığında, liderlik beklentilerinin etkilenmesi açısından taraftarlık ve üyelik grubunu bir arada değerlendirmek çok daha yerinde olacaktır.

Parti üyeliği kavramına bakıldığında, partiye olan aidiyet bağının resmiyet kazanması, aidat ödeme, parti çalışmalarına katılma, görev alma, aday olma gibi ilişkilere uzanan bir ilişki boyutunun oluştuğu görülmektedir. Parti üyeliği, partiye ilgi duymaktan daha ileri bir ilişkidir. Üye ile parti arasında resmi bir bağ vardır. Partiyle olan ilişki yazılı bir taahhüt ve sürekli bir aidat gibi, resmi, şekli bağlarla resmileştirilmiştir. Parti üyeliği, partiye katılma ve etkinlik açısından homojen bir nitelik taşımaz, bunlar da kendi içinde pasif üyeler, militanlar, liderler, profesyonel politikacılar olarak ayırma tabi tutulabilir. Partinin seçimlerde göstereceği adayların belirlenmesine ilişkin faaliyetler, parti üyesinin tipik faaliyetlerindedir (Mutlu, 2014:30).

Duverger'e göre, iki türlü üyelik işlemi arasında ayırım yapılabilir: Açık ve sınırlı. Birincisinde, üyelik formunu imzalamak (ve bir aidat ödemek) dışında hiçbir şart ve formalite yoktur. Dolayısıyla, partiye giriş sınırlandırılmamıştır. Buna karşılık, sınırlı üyelik, çok farklı mahiyettedir. Bu iki ayrı işlemle olur: İlgilinın kabul edilmek üzere müracaatı ve partinin yetkili organının aldığı kabul kararı. Aidat, üyeliğin ve katılmanın psikolojik unsurudur. O hem bir sadakat belirtisi hem de sadakat kaynağıdır. Düzenli ya da bir fedakarlığı gerektirecek kadar yüksek bir aidat ödemek, üyeyi partiyle birleştiren bağların kuvvetini gösterir. Dolaysız partilerde uygulanan bireysel aidat sisteminin, üyenin katılması yönünde, dolaylı partilerce uygulanan, sendikalar yoluyla kolektif finansmanın, mali verim açısından, üstünlüğü tartışılmaz. Kolektif ve dolaylı aidat sistemi mali verim yönünden çok avantajlı olmakla

birlikte, katılmayı geliştirmez. Dolaylı partinin temel grubunun sınıf çıkarları, şüphesiz dayanışmayı güçlendirir, ancak bu gerçek bir siyasi dayanışma değildir. Bu tür üyelerle parti arasında bağlar zayıftır (Duverger, 1993:116).

Kadro partileri ile kitle partileri için üye aynı anlamı ifade etmez. Kitle partileri için üye kazanmak, gerek mali, gerekse siyasi bakımdan önem taşır. Kadro partileri ise seçimlere hazırlanmak, kampanyayı yürütmek, adaylarla teması muhafaza edebilmek ve finansmanı sağlamak için seçkinleri bir araya getirir. Kitle partisinin sayı ile sağladığını, kadro partisi niteliyle, yani seçme yoluyla sağlar (Mutlu, 2014:30).

Üyelikle ilgili buraya kadar yapılan açıklamalar ve taraftar kavramı da bu kavramla beraber değerlendirildiğinde, liderlik beklentisinin şekillenmesi bakımından üyelik ve taraftar ilişkisinin niteliğinin belli ölçülerde etkili olduğu görülmektedir. Parti taraftarı ya da üyesinin, sıradan insanlardan ya da seçmenlerden, daha yüksek bir ilgiyle liderlik konusuyla ilgilendiği görülmektedir. Yine, özellikle Türkiye gibi siyasi katılımın düşük olduğu ülkelerde parti üyeliği ve taraftarlığını deklare ederek çalışma yapan yandaşların, liderlik konusuyla ilgili görüş ve düşüncelerinin, beklentilerinin farklılık arz etmesi beklenen bir durumdur. Tabi bu etkinin doğrudan etkili olduğu durumların da sınırlı olabileceğini belirtmekte yarar var. Partinin ideolojisi ya da programı, örgütsel yapısı, tarihsel ve durumsal koşullar gibi faktörlerle beraber partiye olan aidiyet bağının beraber etki ettiğini söylemek mümkündür. Bir partiye üyelik ya da taraftarlık bağıyla bağlı olan yandaşlarda, demokratik liderlik eğiliminin daha yüksek olması beklenen bir durumdur. Zira, bir parti içerisinde üyelik bağıyla hizmet eden, çalışmalara katılan, görev alan ya da almak isteyen yandaşların, partiyle ilgili kararlarda söz sahibi olmayı istemeleri doğal bir durumdur. Partiyle ilgili kararlar, adayların belirlenmesi, yönetimlerin belirlenmesi gibi konularda, üyelerin oy ya da söz hakkına sahip olmayı beklemesi, dolayısıyla demokratik bir yönetim ve liderlik anlayışını benimsemeleri ve liderlik beklentilerinin demokratik yönde tezahür etmesi doğal olarak beklenen bir durumdur. Bu doğal durumun değişmesine etki eden faktörler ise, önceki bölümlerde de ifade edilmeye çalışılan diğer siyasi faktörlerdir. Siyasi kültür, partinin örgütsel yapısı, partileri düzenleyen hukuki yapı, ideoloji gibi faktörler, farklı partilerdeki üyelerin beklentileri üzerinde farklı tercihler oluşmasına neden olabilir. Ama, partiyle olan üyelik-taraftarlık aidiyet bağının doğal bir sonucu olarak, üyelerin liderlik beklentilerinin demokratik liderlik olduğu söylenebilir.

Militanlık, yandaşlık tanımlamasının en uç örneğini oluşturmaktadır. Buradaki aidiyet bağı, parti için her türlü fedakarlığı yapabilecek bir diziyi anlatmaktadır. Bazı siyasi hareketlerde, kendisini davasına feda edebilecek düzeye varan bir aidiyet bağı söz konusudur.

Militan kavramı partinin aktif üyelerini ifade eder. Bir partide militanlar olmaksızın parti işlerinin etkin bir biçimde yürütülmesine imkan yoktur. Üyelerin sadece parti defterine kayıtlı, parti kasasına para sağlayan kişiler olmalarına karşılık, militanlar parti için etkin çalışma sergilerler. Üyelerle kıyaslandığında bir partide militanların sayısı daha azdır. Belirtmek gerekirse, militanlar üyeleri, üyeler taraftarları, taraftarlarda seçmenleri yönetirler (Mutlu, 2014:30-31).

İlk bölümde de ele alındığı gibi, Duverger`ye göre, militan kavramını iyi anlamak için kadro ve kitle partilerindeki işlevini iyi ayırmak gerekir. Buna göre, kitle partilerinde militan deyimi, özel bir üye kategorisini anlatır. Militan aktif bir üyedir; militanlar, partinin asli faaliyetinin dayandığı bütün temel parti gruplarının çekirdeğini teşkil ederler. Kitleden açıkça ayrılan, toplantılara devamlı olarak gelen, parti sloganlarının yayılmasına katılan, parti propagandasının örgütlenmesine yardım eden ve partinin seçim kampanyalarını hazırlayan ufak bir üye grubu görülür. Bu militanlar olmaksızın işlerin yürütülebilmesine imkan yoktur (Duverger, 1993:160-161).

Duverger, üyelerle kıyaslandığında, militanların sayısının oldukça az olduğunu vurguluyor. Ona göre, hiçbir partide militanlar, üye sayısının yarısını aşmamaktadır; bunlar üçte bire veya dörtte bire ulaştığı takdirde parti, aktif bir parti olarak kabul edilebilir. Üye kitlesi, toplantı ve kongrelere devam eden, liderlerin seçimine katılan ve yönetici kadroları sağlayan ufak bir militan çekirdeği tarafından yönetilmeye ses çıkarmamaktadır. Bu durumda, militanlar üyeleri, üyeler taraftarları, taraftarlar da

seçmenleri yönetirler. Parti üyeleri, eşitçi ve bir örnek bir toplum değil, karmaşık ve hiyerarşik bir topluluk meydana getirir; hatta katılmanın mahiyeti herkes için aynı olmadığından, bu topluluk, farklılaşmış bir topluluk görünümü de taşır (Duverger, 1993:167).

Bu çerçeveden bakıldığında, militan düzeyinde aidiyet bağına sahip olan yandaşların, daha çok otoriter bir liderlik anlayışına eğilim gösterebileceklerini tahmin etmek zor olmaz. Zira onlar için en önemli olan hususu, davaları ve davalarını temsil eden partileridir. Bunun için ideolojiye, davaya, parti kararlarına ve lidere bağlılık yüksek düzeyde beklenen bir davranış biçimidir. Farklı örneklerle karşılaşılabilecek durumlar olsa da, militan düzeyindeki yandaşların liderlik beklentilerinin otoriter olmasının beklenebileceği ifade edilebilir.

Peki, bu ayrım bakımından Türkiye'deki parti yandaşlarının durumu nedir diye sorulacak olursa, genel bir değerlendirmeyle bu sorunun cevabı aranabilir.

Çalışma kapsamında ele alınan dört parti, Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve Halkın Demokrasi Partisi açısından bakıldığında, yandaş profillerinin belirli ölçüde ayrıştığı görülebilmektedir. Adalet ve Kalkınma Partisi, tam anlamıyla bir kitle partisi görüntüsündedir. Geçmiş tabansal özelliğinin milli görüş olmasına karşın, oy aldığı tabana bakıldığında, geniş ve yaygın bir kitleye hitap ettiğini görebilmekteyiz. Bunun yanında üye sayısı açık ara en fazla parti olması özelliğiyle de diğer partilerden ayrılmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi yandaşlarının büyük çoğunluğunun, partinin ideolojik özelliklerinden ziyade ekonomik görüşleri, icraatleri, lideri gibi özelliklere daha çok değer verdiği söylenebilir. Dolayısıyla bu partinin yandaş yapısı içinde, seçmen ve taraftar-üye ağırlığının fazla olduğunu, ideolojik ağırlığın yüksek olmadığını, lider bağlılığının daha yüksek olduğunu, bu nedenle partiye aidiyet bağının liderlik beklentisi bakımından önemli bir unsur olmadığı söylenebilir. Diğer faktörler bu konuda çok daha etkilidir.

CHP ve MHP, ideolojik ağırlık bakımından birbirine benzeyen bir özellik göstermektedir. Yani, ideolojik ağırlık nedeniyle partiye bağlılık, lidere bağlılıktan çok daha önemli ve güçlü bir unsurdur.

CHP ve MHP'nin liderlik beklentisi bakımından ayrılmasına neden olan unsur da, ideolojik ve siyasi görüş farklılığıdır. CHP yandaşları daha çok demokratik bir anlayışa sahip iken, MHP yandaşları otoriter bir anlayışa daha eğilimlidir. Bu bakımdan CHP'li yandaşların bu partiye yakınlık duymalarından dolayı liderlik beklentilerinin etkilendiğini, bunun da demokratik liderlik beklentisi yönünde oluştuğu söylenebilir. MHP'li yandaşlar için de bu partiye yakınlık bağlarından liderlik beklentilerinin etkilendiğini, bunun da otoriter liderlik beklentisi yönünde oluştuğu söylenebilir.

HDP, Türk siyasi hayatında diğer partilerden farklı bir özelliğe sahiptir. Yandaş yapısına bakıldığında militanların çok daha etkin olduğu, ideolojik ağırlığın çok daha baskın olduğu bir yapıyı görmek mümkündür. Her ne kadar demokratik söylem ve sürece sahip oldukları gibi bir görüntü sergilenmeye çalışılsa da, terör örgütüyle bağlarının da etkisiyle, otoriter bir örgütsel yapıya sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla HDP yandaşlarının da liderlik açısından otoriter bir anlayışa sahip oldukları, partiye bağlarının da bu konuda etkili olduğu söylenebilir.

3. YAKIN OLUNAN SİYASİ PARTİYLE İLİŞKİ DÜZEYİ İLE LİDERLİK BEKLENTİSİ İLİŞKİSİNE İLİŞKİN ARAŞTIRMA SONUÇLARI

3.1. Araştırmaya Dair Bilgiler

Makale konusunun da dahil olduğu araştırmanın amacı, liderlik sürecinin tüm unsurlarının ve bu unsurlara etki eden sosyoekonomik ve siyasi faktörlerin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından anlamlı verilere ulaşmak ve siyasi partilerdeki liderlik sürecinin işleyişiyle ilgili çalışmalara katkıda bulunmaktır. Araştırmanın bu makaleyi ilgilendiren kısmında, siyasi partilerle çeşitli düzeylerde ilişki kuran yandaşların, ilişki düzeyleri ile liderlik beklentileri arasındaki ilişkiyi tespit etmektir.

Makale konusunun da dahil olduğu araştırma, ülke genelinde 35 farklı ilde uygulanmış, toplam 3250 anket formu SPSS ortamında analize tabi tutulmuştur. Anket yapılacak iller belirlenirken, Türkiye'nin coğrafi bölgeleri ve NUTTS sınıflandırmasına (kalkınma ajansı bölgelerine) uygun dağılım olmasına dikkat edilmiştir. Bu çerçevede, ülkemizin 7 coğrafi bölgesinden ve 26 kalkınma ajansından en az bir ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Her coğrafi bölgeden en az birkaç ile, kalkınma ajansı bölgelerinden ise bir tanesi dışında en az bir ile ulaşılmıştır. Böylece tüm Türkiye evrenini temsil edecek bir örnekleme ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada uygulanan anket sorularına verilen cevaplardan elde edilen veriler, SPSS programında işlenmiş ve değerlendirmeler bu kapsamda yapılmıştır. Anket formunda kullanılan sorulara güvenilirlik analizi yapılmıştır. Tüm sorulara uygulanan analizde yüzde 81 güvenilirlik tespit edilirken, liderlik beklentisi ile ilgili ikinci gruptaki soruların genel analizinde güvenilirlik oranı yüzde 87 olarak tespit edilmiştir. Liderlik beklenti soruları grup grup analiz edildiğinde otoriter liderlik sorularının yüzde 72, demokratik liderlik sorularının yüzde 64, karizmatik liderlik sorularının yüzde 65, dönüşümcü liderlik sorularının yüzde 69 güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu oranlar ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için Crosstab, Means, t-testi (Independent-Samples T Test) ve Anova testi (One-Way Anova) uygulanmıştır.

Siyasi parti yandaşlarının liderlik beklentilerini etkileyen faktörlerle ilgili araştırmanın temel varsayımları ve makalemizi ilgilendiren alt varsayımı şunlardır:

Hipotez 1: Siyasi parti yandaşlarında karizmatik liderlik beklentisi daha yüksektir.

Hipotez 2: Siyasi partilerde yandaşların liderlik beklentileri sosyal ve kültürel faktörlerden etkilenmektedir.

Hipotez 3: Siyasi partilerde yandaşların liderlik beklentileri ekonomik faktörlerden etkilenmemektedir.

Hipotez 4: Siyasi partilerde yandaşların liderlik beklentileri siyasi faktörlerden etkilenmektedir.

Hipotez 4.3: Siyasi partilerde yandaşların yakın oldukları PARTİYLE İLİŞKİ DÜZEYİ özellikleri, liderlik beklentilerini etkilemektedir.

Araştırmada, siyasi parti yandaşlarının sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi özellikleri bağımsız değişkenler olurken; bu yandaşların otoriter, karizmatik, demokratik, dönüşümcü ve genel liderlik özellikleriyle ilgili beklentileri bağımlı değişkenler olarak belirlenmiş ve bu değişkenler arasında ilişki olup olmadığı, varsa ne ölçüde olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada sorulan sorular iki grupta toplanmıştır. Birinci grupta, katılımcıların sosyal, ekonomik ve siyasi özellikleriyle ilgili sorular sorulmuştur. İkinci grupta ise, çalışmada ele alınan Otoriter, Demokratik, Karizmatik ve Dönüşümcü liderlik özellikleriyle ilgili sorular ve genel liderlik beklentileriyle ilgili sorular sorulmuştur. Sorular sistematik olarak karıştırılarak sorulmuştur.

Yandaşların yakın oldukları partileriyle ilişki düzeyi Seçmen, Taraftar, Üye ve Militan düzeyinde ele alınmış, bu özellikler bağımsız değişkenler olurken; otoriter, karizmatik, demokratik, dönüşümcü ve genel liderlik özellikleriyle ilgili beklentiler bağımlı değişkenler olarak belirlenmiş ve bu değişkenler arasında ilişki olup olmadığı, varsa ne ölçüde olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Bulguları

Görüşülen toplam 3250 kişinin yüzde 32,5'ini 18-25 yaş grubu, yüzde 17,3'ünü 26-30 yaş grubu, yüzde 13,3'ünü 31-35 yaş grubu, yüzde 15,9'unu 36-45 yaş grubu, yüzde 12,4'ünü 46-55 yaş grubu, yüzde 8,7'sini 56 ve üstü yaş grubu oluştururken; yüzde 53,8'ini erkekler, yüzde 46,2'sini kadınlar oluşturmuştur.

Görüşülenlerin öğrenim durumuna göre dağılımlarına bakıldığında, en büyük grubu yüzde 30,8 ile lise ve dengi okul mezunlarının oluşturduğunu görülmektedir. Üniversite eğitimi alanların oranı da sırasıyla yüzde 17,8'i önlisans mezunu, yüzde 15,9'u lisans mezunu ve yüzde 2,1'i lisansüstü mezunu

şeklinde oluşmuştur. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 3,1, ilkökul mezunlarının oranı yüzde 15,7, ortaokul mezunlarının oranı da yüzde 14,6 olarak gerçekleşmiştir.

Görüşülenlerin yaşadıkları yere göre dağılımına bakıldığında en büyük grubu yüzde 54,9 ile ilçe ve daha alt düzeydeki birimlerde yaşayan insanların oluşturduğu görülmektedir. İl merkezinde yaşayanların oranı yüzde 21,3 olurken, büyükşehir merkezinde yaşayanların oranı yüzde 23,8 olarak gerçekleşmiştir.

Görüşülenlere sorulan “Kendinizi siyasi düşünceniz bakımından nasıl tanımlarsınız?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, siyasi yelpazenin sağ tarafında kabul edilen muhafazakar, muhafazakar demokrat, sağcı, milliyetçi, liberal görüşe sahibim diyenlerin toplam oranı yüzde 52,6 olurken; sol tarafta kabul edilen solcu, sosyal demokrat, Atatürkçü, ulusalcı, sosyalist görüşe sahibim diyenlerin toplam oranı yüzde 39,2 olarak gerçekleşmiş, bu sayılanların dışındakileri ifade eden Diğer seçeneğini belirtenlerin oranı yüzde 8,2 olmuştur.

“Kendinizi hangi siyasi partiye yakın görüyorsunuz?” sorusunun cevaplarına, çalışmanın kapsamının sınırları içinde kabul edilen ve o dönemde mecliste temsil edilen AK Parti, CHP, MHP ve HDP alınmıştır. Bu soruya görüşülenlerin yüzde 37,6’sı AK Parti, yüzde 22,5’i CHP, yüzde 22,7’si MHP, yüzde 17,2’si de HDP cevabını vermiştir.

Görüşülenlerin siyasi özellikleriyle ilgili bir diğer soru da “Yakın olduğunuz partiyle ilişkiniz ne düzeydedir?” sorusu olmuştur. Bu soruya Duverger’in kullandığı sınıflandırma doğrultusunda militan (ateşli savunucu), parti üyesi, taraftar (sempatizan) ve seçmen seçenekleri konulmuştur. Görüşülenlerin yüzde 72,8’i bu soruya seçmen cevabını verirken, yüzde 14,6’sı da taraftar cevabını vermiştir. Bu oranlar, Türk seçmeninde görülen düşük siyasi katılımı uyumlu sonuçlardır.

Tablo 1. Görüşülenlerin Partileriyle İlişki Düzeylerine Göre Dağılımı

Partiyle İlişki	Sayısı	Geçerli Yüzde
Militan	138	4,2
Parti üyesi	271	8,3
Taraftar	474	14,6
Seçmen	2367	72,8
TOPLAM	3250	100

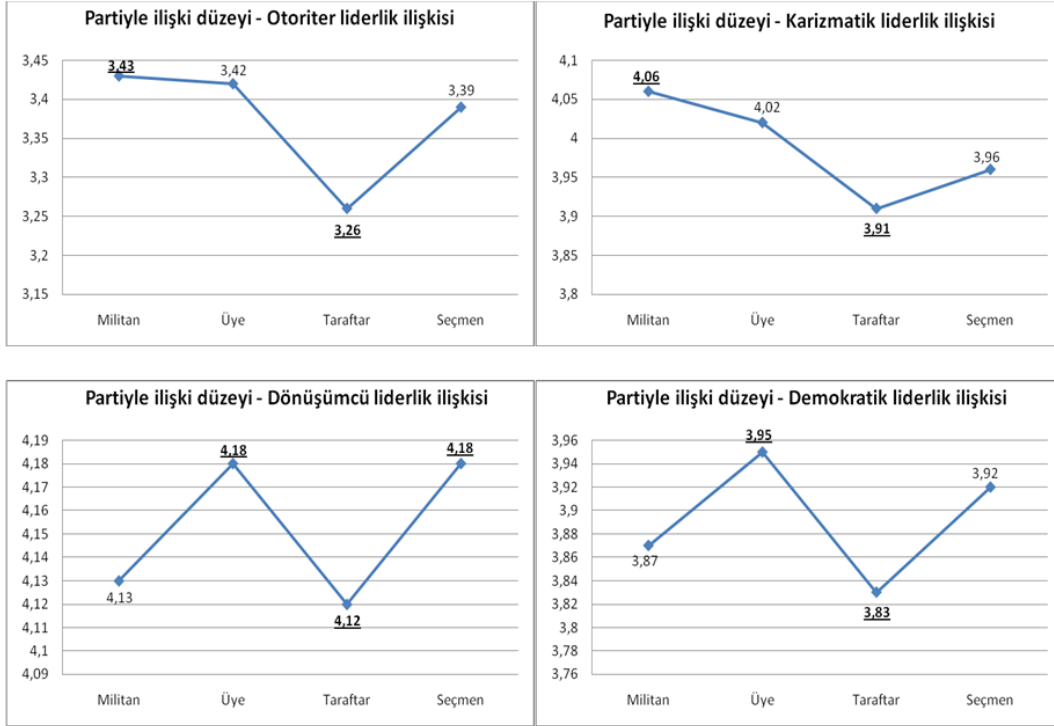
Görüşülenlerin siyasi özellikleriyle ilgili olarak sorulan “Daha önce ya da şimdi herhangi bir siyasi partide aktif olarak görev aldınız mı/alıyor musunuz?” sorusuna yüzde 87,0’ı “Hayır” cevabını verirken yüzde 13,0’ı da “Evet” cevabını vermiştir. Bir önceki soruda militanım ve parti üyesiyim diyenlerin toplam oranı olan yüzde 12,5 oranıyla, bu soruya evet diyenlerin oranı birbirine oldukça yakındır.

Yakın olunan siyasi partiyle ilişki düzeyinin liderlik beklentilerine etkisi konusu incelendiğinde, çalışma kapsamında görüşülenler bakımından ortaya çıkan sonuçlar aşağıdaki şekilde analiz edilmiştir.

Tablo 2. Görüşülenlerin Yakın Oldukları Siyasi Partiyle İlişki Düzeyi ile Liderlik Beklentisi Ortalamaları

İlişki düzeyi	OTORİTER	KARİZMATİK	DÖNÜŞÜMCÜ	DEMOKRATİK
Militan	3,43	4,06	4,13	3,87
Üye	3,42	4,02	4,18	3,95
Taraftar	3,26	3,91	4,12	3,83
Seçmen	3,39	3,96	4,18	3,92
<i>p</i>	,001	,009	,038	,002

Şekil 1. Görüşülenlerin Yakın Oldukları Siyasi Partiyle İlişki Düzeyi ile Liderlik Beklentileri Arasındaki İlişki

Yakın olunan siyasi partiyle ilişki ile liderlik özelliklerine ilişkin beklenti ortalaması ilişkisine bakıldığında, görüşülenlerin yakın oldukları siyasi partilerle ilişki düzeylerinin liderlik beklentilerine etki ettiği görülmektedir.

Partisiyle ilişkisinin “Militan (ateşli savunucu)” düzeyinde olduğunu belirten görüşülenlerin otoriter ve karizmatik liderlik beklenti düzeyi, diğer grupların üzerinde yer almaktadır. Militan düzeyindeki görüşülenlerin otoriter liderlik beklenti ortalaması 3,43 iken, karizmatik liderlik beklenti ortalaması 4,06’dır. Militan düzeyindeki görüşülenler, 4,13’lük ortalamayla dönüşümcü liderlik beklentisi en düşük ikinci grup olurken, 3,87’lik ortalamayla demokratik liderlik beklentisi açısından da en düşük ikinci grup olmuştur. Bu durum, teorik olarak öngörülen tespitlere uygun bir sonuçtur. Partinin ateşli taraftarlarının liderlik beklentilerinin otoriter ve karizmatik yönünde tespit edilmesi, bu gruba dahil olmanın, bireylerin beklentileri üzerinde diğer faktörlerle birlikte etki ettiğini ortaya koymaktadır.

Partisiyle ilişkisi “Üye” düzeyinde olan görüşülenler ise dönüşümcü ve demokratik liderlik beklentisi açısından en yüksek beklentiye sahip grup olmuşlardır. Parti üyesi görüşülenler, 4,18’lik ortalamayla dönüşümcü liderlik, 3,95 ortalamayla demokratik liderlik beklentisi en yüksek grup olmuştur. Parti organizasyonu içerisinde yer almış olmalarının bu sonuçta önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Yine teorik bölümde de öngörüldüğü gibi, parti üyelerinin, parti içinde önemsenmek ve fikirlerine değer verilmesini beklemekten kaynaklanan demokratiklik beklentilerinin öne çıkması araştırma sonuçlarında da teyit edilmiştir.

Bu ilişkide, en çarpıcı durum partisiyle ilişkisi “Taraftar” düzeyindeki görüşülenlerde görülmektedir. “Taraftar”lar, bütün liderlik beklentileri bakımından en düşük ortalamaya sahiptirler. “Taraftar”ların otoriter liderlik beklenti ortalaması 3,26, karizmatik liderlik beklenti ortalaması 3,91, dönüşümcü liderlik beklenti ortalaması 4,12 ve demokratik liderlik beklenti ortalaması 3,83’tür. Bu sonuç da, ülkemizdeki siyasi katılım özellikleriyle örtüşen bir sonuçtur. Bir partiye aidiyet bağı taşımakla birlikte üye olmaktan kaçınan bu grup yandaşların, siyasi liderlikle ilgili olarak da diğer gruplara göre daha pasif bir beklenti içerisinde oldukları görülmektedir. Anketin yapıldığı dönemin şartlarına uygun

olarak taraftarların da, araştırma sonuçlarında diğerlerinden hep önde çıkan dönüşümcü liderlik beklentisine sahip olmaları tutarlı bir sonuçtur.

Yakın olduğu partiyle ilişkisinin “Seçmen” düzeyinde olduğunu belirten görüşülenler ise, araştırmanın genel sonuçlarıyla uyumlu bir şekilde dönüşümcü liderlik beklentisi yüksek bir grup olmuştur. Bu gruba en yakın yandaş tipi olan taraftarların liderlik beklentileri ile tüm liderlik tiplerinde belirgin bir farklılık bulunan seçmen grubunun beklenti özellikleri, özellikle siyasi partiler açısından dikkatle incelenmesi gereken sonuçları barındırmaktadır. Partiyle aidiyet bağı en zayıf grup olan seçmenlerin, partilerin lider, program, vaat gibi ürünlerini en objektif değerlendiren toplumsal kesim olması; partilerin seçim politikalarının belirlenmesinde onları çok daha önemli kılmaktadır. Bu nedenle, özellikle bu grubun liderlik beklentilerinin seçimlerdeki tercihlerine etkisinin yüksekliği, seçim öncesi ve seçim döneminde sergilenecek liderlik tarzının belirlenmesine önemli ölçüde ışık tutacak bir faktör olabilecektir.

Yakın olunan siyasi partiyle ilişki düzeyi farklılığı ile liderlik özellikleriyle ilgili beklentiler arasındaki ilişkiye yönelik Anova analizine göre, tüm liderlik türü özellikleriyle siyasi partiyle ilişki düzeyi faktörü arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (p : .001 - .009 - .038 - .002).

Bu incelemelerin ışığında, yakın olunan siyasi partiyle ilişki düzeyi faktörünün önemli bir liderlik beklentisi etkileyicisi olduğu söylenebilir. Yakın olunan siyasi partiyle ilişki düzeyi ile her bir liderlik türünün özellikleriyle ilgili beklentiler arasındaki ilişkiyle ilgili ayrıntılı tablolar aşağıda incelenebilir.

Tablo 3. Yakın Olunan Partiyle İlişki Düzeyi - Otoriter Liderlik Beklentileri İlişkisi Analiz Tablosu

13-Yakın olduğunuz partiyle ilişkiniz ne düzeydedir?		21-Tek karar alıcı olması	26-Otoriter olması	31-Baskı ve saldırgan bir tavır olması	36-Güçlü olması ve gücü paylaşmaması	41-Kararları bizzat kendisinin alması	46-Söylediği her sözün emir olarak algılanması	51-Mutlak itaat sağlanması	56-Temsil ettiği ideoloji ya da siyasi fikre sıkı sıkıya bağlı olması	61-Gerektiğinde otoritesini sonuna kadar kullanması	66-Herşeyi kendisi ve yönetiminin kontrolü altında tutması
Militan	Mean	3,21	3,78	2,37	2,92	2,96	2,98	3,96	4,38	4,01	3,74
	N	138	138	138	138	138	138	138	138	138	138
	Std. Deviation	1,681	1,474	1,475	1,585	1,489	1,497	1,304	1,034	1,178	1,347
Parti üyesi	Mean	3,07	4,07	2,31	2,90	3,00	2,93	3,80	4,24	4,15	3,75
	N	271	271	271	271	271	271	271	271	271	271
	Std. Deviation	1,513	1,197	1,366	1,421	1,418	1,416	1,266	,945	1,090	1,258
Taraftar	Mean	2,84	3,98	2,12	2,82	2,77	2,56	3,71	4,24	4,04	3,58
	N	474	474	474	474	474	474	474	474	474	474
	Std. Deviation	1,527	1,234	1,336	1,387	1,424	1,333	1,263	1,032	1,109	1,299
Seçmen	Mean	2,95	4,07	2,17	2,93	2,96	2,85	3,79	4,20	4,18	3,82
	N	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367
	Std. Deviation	1,497	1,092	1,299	1,356	1,406	1,344	1,171	,971	1,018	1,166
Total	Mean	2,95	4,05	2,18	2,91	2,94	2,82	3,79	4,22	4,15	3,78
	N	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250
	Std. Deviation	1,512	1,142	1,318	1,376	1,415	1,359	1,199	,981	1,046	1,205

Tablo 4. Yakın Olunan Partiyle İlişki Düzeyi - Demokratik Liderlik Beklentileri İlişkisi Analiz Tablosu

13-Yakın olduğunuz partiyle ilişkiniz ne düzeydedir?		22-Örgütsel kararları olarken daha çok tartışmaya izin vermesi	27-Katılımcılığa oldukça fazla önem vermesi	32-Her kararın oylama yöntemine dayalı olarak alınması	37-Adayları belirlemeden önce seçim yöntemini kullanması	42-Yönetimi altındakilere yüksek düzeyde güven duyması	47-Herkesle diyaloga açık olması	52-Partinin ideolojisi dahil her şeyi tartışmaya açık olması	57-Güçten ve gücü kullanmaktan uzak durması	62-Örgüt içinde farklı oluşumlara ve kişilere serbest bir çalışma ortamı	67-Demokrasiyi ve demokratik yönetim anlayışını her şeyin önünde
Militan	Mean	3,82	4,32	3,82	3,78	3,99	4,39	3,74	3,14	3,49	4,17
	N	138	138	138	138	138	138	138	138	138	138
	Std. Deviation	1,308	,854	1,251	1,164	1,130	,891	1,216	1,365	1,368	1,029
Parti üyesi	Mean	3,73	4,30	3,93	3,89	3,94	4,33	3,96	3,39	3,67	4,31
	N	271	271	271	271	271	271	271	271	271	271
	Std. Deviation	1,270	,872	1,141	1,109	1,077	,894	1,120	1,277	1,164	,895
Taraftar	Mean	3,85	4,10	3,78	3,66	3,87	4,27	3,91	3,05	3,65	4,15
	N	474	474	474	474	474	474	474	474	474	474
	Std. Deviation	1,198	1,062	1,212	1,224	1,134	,957	1,170	1,321	1,299	,997
Seçmen	Mean	3,86	4,26	3,85	3,85	3,99	4,41	3,98	3,17	3,64	4,23
	N	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367
	Std. Deviation	1,159	,888	1,162	1,117	1,068	,833	1,075	1,324	1,253	,919
Total	Mean	3,84	4,24	3,85	3,82	3,97	4,38	3,96	3,17	3,64	4,22
	N	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250
	Std. Deviation	1,181	,914	1,171	1,136	1,082	,861	1,100	1,323	1,258	,934

Tablo 5. Yakın Olunan Partiyle İlişki Düzeyi - Karizmatik Liderlik Beklentileri İlişkisi Analiz Tablosu

13-Yakın olduğunuz partiyle ilişkiniz ne düzeydedir?		23-Güçlü iktidara kabiliyetine sahip olması	28-Akılcı bir yönetme ve emretme gücüne sahip olması	33-Etkileyici bir fiziki görünüme sahip olması	38-Kendisini takip edenlerde "kendini önemli görme" duygusu oluş	43-Kişisel cazibesinin olması	48-Sosyal yapıyla uyumlu bir dil kullanması	53-Kriz ve kargaşanın üstesinden gelmesi	58-Yandaşlarını peşinden sürükleyen etkileyici bir yapıya sahip olması	63-Allah vergisi bir yeteneğe sahip olması	68-Halkla benzer ümit, inanç ve beklentilere sahip olması
Militan	Mean	4,46	4,28	3,67	3,88	3,64	4,41	4,51	3,95	3,51	4,27
	N	138	138	138	138	138	138	138	138	138	138
	Std. Deviation	,881	1,018	1,320	1,217	1,340	,934	,767	1,234	1,441	,940
Parti üyesi	Mean	4,47	4,04	3,58	3,66	3,61	4,39	4,42	3,92	3,79	4,26
	N	271	271	271	271	271	271	271	271	271	271
	Std. Deviation	,815	1,041	1,305	1,257	1,251	,866	,887	1,179	1,260	,895
Tarafdar	Mean	4,42	3,94	3,42	3,71	3,45	4,33	4,41	3,85	3,47	4,11
	N	474	474	474	474	474	474	474	474	474	474
	Std. Deviation	,842	1,215	1,305	1,152	1,334	,927	,888	1,205	1,320	1,014
Seçmen	Mean	4,45	4,06	3,46	3,67	3,37	4,43	4,46	3,92	3,61	4,20
	N	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367
	Std. Deviation	,814	1,081	1,313	1,175	1,306	,801	,797	1,141	1,257	,908
Total	Mean	4,45	4,05	3,47	3,69	3,42	4,41	4,45	3,91	3,60	4,19
	N	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250
	Std. Deviation	,821	1,097	1,312	1,181	1,309	,833	,818	1,157	1,277	,925

Tablo 6. Yakın Olunan Partiyle İlişki Düzeyi - Dönüşümcü Liderlik Beklentileri İlişkisi Analiz Tablosu

13-Yakın olduğunuz partiyle ilişkiniz ne düzeydedir?		24-İçerisinde bulunduğu zor şartlar altında en sağlıklı karar v	29-Değişim gücünü sağlayabilecek beyin ve yüreğe sahip olması	34-Yaptığı işle ilgili derin bilgi sahibi olması	39-Canlı ve enerjik olması	44-Yenilikçi olması	49-Devimci bir düşünce, üstün bir imaj ya da ideale sahip olması	54-Vizyon sahibi olması	59-Temelde diğer insanlardan farklı olması	64-Toplumda tabu olarak görülen konuları dahi tartışabilmesi	69-Parti organizasyonu uyuştuğu her şeyi değiştirebilme iradesi
Militan	Mean	4,46	4,43	4,47	4,33	4,28	4,07	4,41	3,49	3,78	3,62
	N	138	138	138	138	138	138	138	138	138	138
	Std. Deviation	,937	,911	,803	,856	,957	1,131	,918	1,374	1,313	1,292
Parti üyesi	Mean	4,45	4,40	4,42	4,43	4,37	3,93	4,31	3,69	3,90	3,89
	N	271	271	271	271	271	271	271	271	271	271
	Std. Deviation	,837	,876	,899	,835	,854	1,154	,911	1,286	1,126	1,091
Tarafdar	Mean	4,51	4,36	4,42	4,38	4,33	3,81	4,28	3,51	3,85	3,70
	N	474	474	474	474	474	474	474	474	474	474
	Std. Deviation	,773	,861	,896	,855	,928	1,345	,938	1,251	1,073	1,176
Seçmen	Mean	4,51	4,38	4,48	4,44	4,43	3,81	4,27	3,64	3,96	3,90
	N	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367
	Std. Deviation	,741	,840	,814	,800	,825	1,199	,905	1,262	,999	1,054
Total	Mean	4,50	4,38	4,47	4,43	4,40	3,83	4,28	3,62	3,93	3,86
	N	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250
	Std. Deviation	,763	,849	,834	,814	,850	1,216	,911	1,268	1,037	1,089

Tablo 7. Yakın Olunan Partiyle İlişki Düzeyi - Diğer Liderlik Beklentileri İlişkisi Analiz Tablosu

13-Yakın olduğunuz partiyle ilişkiniz ne düzeydedir?		25-Milliyetçi olması	30-Dindar olması	35-Atatürkçü olması	40-Partinin içinden gelmesi	45-İhtiyaçlara göre en uygun yollara (durumsal) başvurusu	50-Ekonomi konusunda yeterli olması	55-Etnik ve kültürel farklılıklara karşı hoşgörülü olması	60-Çağdaş ve batı değerlerine uyumlu olması	65-Eşitlikçi bir toplumsal ve ekonomik anlayışa sahip olması	70-Serbest piyasanın gereklerine uygun görüşleri olması
Militan	Mean	3,67	3,54	3,25	4,01	4,27	4,28	4,26	3,70	4,36	3,74
	N	138	138	138	138	138	138	138	138	138	138
	Std. Deviation	1,511	1,510	1,533	1,187	1,022	,910	1,069	1,374	,950	1,173
Parti üyesi	Mean	3,85	3,75	3,41	4,17	4,26	4,17	4,21	3,78	4,34	3,99
	N	271	271	271	271	271	271	271	271	271	271
	Std. Deviation	1,314	1,314	1,495	,987	,974	1,016	,998	1,178	,867	1,120
Tarafdar	Mean	3,81	3,51	3,36	3,84	4,30	4,14	4,28	3,86	4,20	3,92
	N	474	474	474	474	474	474	474	474	474	474
	Std. Deviation	1,345	1,372	1,494	1,238	,914	,976	1,003	1,137	,935	1,139
Seçmen	Mean	3,92	3,76	3,74	3,94	4,36	4,17	4,39	3,99	4,37	4,04
	N	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367	2367
	Std. Deviation	1,159	1,215	1,264	1,104	,880	,945	,842	1,069	,792	1,003
Total	Mean	3,89	3,71	3,64	3,95	4,34	4,17	4,36	3,94	4,34	4,01
	N	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250	3250
	Std. Deviation	1,219	1,264	1,342	1,121	,900	,954	,893	1,106	,829	1,043

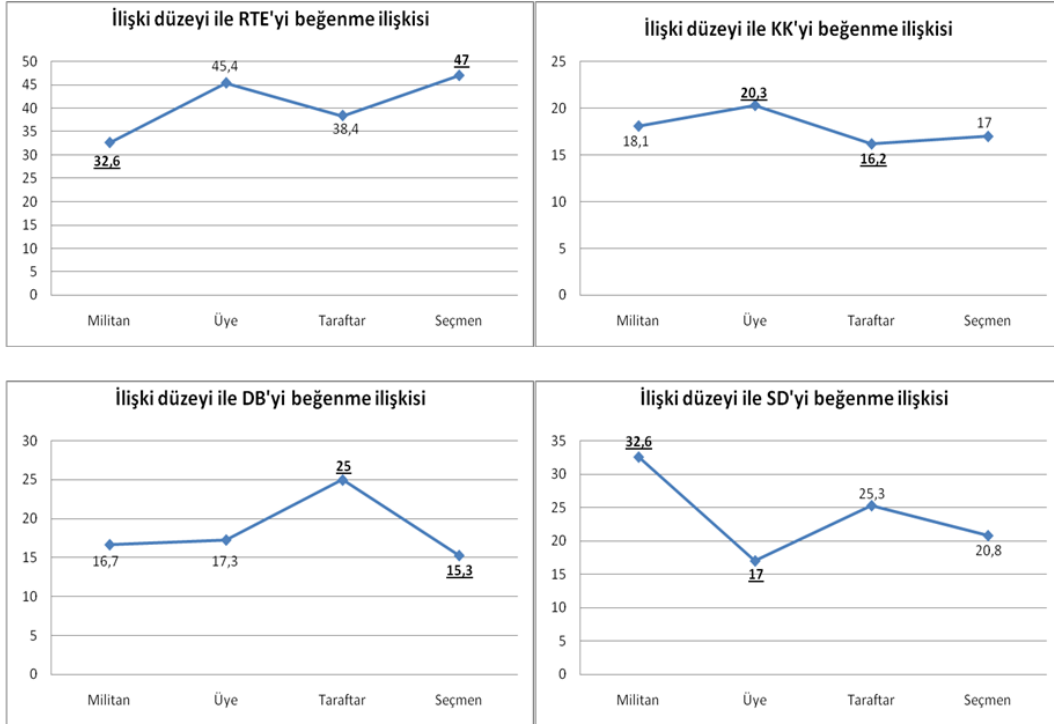
Yakın olunan siyasi partiyle ilişki düzeyi ile beğenilen lider ilişkisi incelendiğinde, ilişki düzeyi farklılığının lider beğenilerini de etkileyen bir faktör olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Görüşülenlerin Yakın Oldukları Siyasi Partiyle İlişki Düzeyi ile Beğenilen Lider İlişkisi

İlişki düzeyi		Beğenilen Lider				TOPLAM
		RTE	KK	DB	SD	
Militan	Sayı	45	25	23	45	138
	Oran	32,6	18,1	16,7	32,6	100,0
Üye	Sayı	123	55	47	46	271
	Oran	45,4	20,3	17,3	17,0	100,0
Taraftar	Sayı	182	77	95	120	474
	Oran	38,4	16,2	25,0	25,3	100,0
Seçmen	Sayı	1112	402	361	492	2367
	Oran	47,0	17,0	15,3	20,8	100,0
TOPLAM	Sayı	1462	559	526	703	3250
	Oran	45,0	17,2	16,2	21,6	100,0

(RTE: Recep Tayyip Erdoğan, KK: Kemal Kılıçdaroğlu, DB: Devlet Bahçeli, SD: Selahattin Demirtaş)

Şekil 2. Görüşülenlerin Yakın Oldukları Siyasi Partiyle İlişki Düzeyi ile Beğenilen Lider İlişkisi

Görüşülenlerin yakın oldukları partilerle ilişki düzeyi ile beğendikleri lider ilişkisi incelendiğinde, R.Tayyip Erdoğan'ın beğenenler içinde en yüksek oranlı grup yüzde 47,0 ile "Seçmen"ler olurken, en düşük oranlı grup da yüzde 32,6 ile "Militan"lar olmuştur. Bu durum, seçmenlerin liderlikle ilgili beklenti ve tercihlerinin, diğer yandaş gruplarına göre daha belirleyici olduğunu ortaya koyan bir sonuçtur. Seçmen grubunda Erdoğan'ın açık ara en beğenilen lider olması, dönemindeki seçim sonuçlarıyla da uyumlu olup, partilerin seçmenlerin eğilim ve beklentileriyle diğer grupların beklentileri arasında doğru analiz yapmalarının önemini ortaya koymaktadır. Seçimleri kazanmanın yolu kitle partisi olmak ve büyük seçmen kitlelerini etkilemekten geçmektedir. Bu ilişki tek yönlü bir ilişki olmayıp, seçmenleri etkilemek için onların beklenti ve taleplerini doğru tespit ederek buna uygun liderlik tarzı, program ve vaat sunmak başarı için büyük önem taşımaktadır.

Kemal Kılıçdaroğlu'nu beğenenler içinde ise en büyük grubu yüzde 20,3 ile "Üye"ler oluştururken, en küçük grubu da yüzde 16,2 ile "Taraftar"lar olmuştur. Kılıçdaroğlu'nu beğenen seçmen grupları sıralamasında "Üye"ler ve "Militan"ların ilk sırada yer alması, "Seçmen" ve "Taraftar"ların geride kalması, bir önceki paragraftaki tespitimizle uyuşan bir sonuçtur. Zira, CHP kitle partisinden ziyade bir kadro partisi görüntüsü vermesi ve partide üyelik ve militanlık düzeyindeki insanların etkinliğinin diğer yandaş gruplarından çok daha yüksek olması, seçimlerdeki başarıyla koşut bir sonuçtur. Seçmen tarafından beğenide CHP liderinin üçüncü sırada yer alması, partinin en büyük yandaş grubu olan seçmenlerin beklentilerini karşılamada ve onlara uygun bir siyasi ürünle karşılımlarına çıkmakta başarılı olmadıklarını göstermektedir.

Devlet Bahçeli'yi beğenenler içinde en büyük grubu yüzde 25 ile "Taraftar"lar olurken, en küçük grup yüzde 15,3'le "Seçmenler" olmuştur. Bu durum, anketin yapıldığı dönemde, parti içinde Bahçeli'ye yönelik muhalif olan bir grup oluşumunun sonucu olarak değerlendirilebilir. Zira, araştırma yapıldıktan sonra, parti içindeki muhalif grup ayrılarak İyi Parti'yi kurmuşlardır. MHP gibi ideolojik ve kadro partisi niteliğindeki partilerde militan ve üye etkinliği çok daha yüksektir. MHP'nin araştırmanın yapıldığı dönemdeki özel durumunun, böyle bir sonucun ortaya çıkmasına neden olduğu tahmin edilebilir. Buradaki en önemli sonucun, yukarıdaki iki liderde de tespit etmiş olduğumuz "Seçmen" grubunun beğeni oranıdır. Araştırmada, Bahçeli'nin "Seçmen"ler tarafından en az beğenilen lider olduğu tespit edilmiş olup, bu husus, partinin seçim başarısıyla örtüşen bir bulgudur.

Selahattin Demirtaş'ı beğenenler içinde en büyük grubu yüzde 32,6 ile "Militan"lar oluştururken, en küçük grubu yüzde 17,0 ile "Üye"ler oluşturdu. Bu durum da, HDP'ye yakın yandaşlar içinde "Militan" grubunun ağırlığını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Diğer yandan, "Seçmen" grubu içinde Demirtaş'ın en beğenilen ikinci lider olması da, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde partisinin üstünde bir başarı yakalamasını da açıklayan bir husus olmaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında, "Seçmen"lerin Erdoğan'ı, "Üye"lerin Kılıçdaroğlu'nu, "Taraftar"ların Bahçeli'yi, "Militan"ların Demirtaş'ı daha çok beğendiği görülmektedir. Bunların yanında, şu husus da önemli bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır: Partilerde militan ve üyelerin etkinliği ve bu gruplara yönelik politikaların ağırlığı arttıkça seçim başarısı düşmekte; seçmen ve taraftarların beklentilerini daha çok yakalayan ve onlara yönelik politikalara ağırlık veren partilerin seçim başarısı daha yüksek olmaktadır. Diğer yandan, yakın olunan siyasi partiyle ilişki düzeyi ile diğer genel liderlik özellikleri arasındaki ilişki de aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde oluşmuştur.

Tablo 9. Görüşülenlerin Yakın Oldukları Siyasi Partiyle İlişki Düzeyi ile Diğer Liderlik Özellikleri Beklenti Ortalamaları İlişkisi

Diğer liderlik özellikleri	Militan	Üye	Taraftar	Seçmen	Ort.	p
Milliyetçi olması	3,67	3,85	3,81	3,92	3,89	,036
Dindar olması	3,54	3,75	3,51	3,76	3,71	,000
Atatürkçü olması	3,25	3,41	3,36	3,74	3,64	,000
Partinin içinden gelmesi	4,01	4,17	3,84	3,94	3,95	,001
İhtiyaçlara göre en uygun yollara başvurusu	4,27	4,26	4,30	4,36	4,34	,189
Ekonomi konusunda yeterli olması	4,28	4,17	4,14	4,17	4,17	,536
Etnik ve kültürel farklılıklara karşı hoşgörülü olması	4,26	4,21	4,28	4,39	4,36	,001
Çağdaş ve batı değerlerine uyumlu olması	3,70	3,78	3,86	3,99	3,94	,000
Eşitlikçi bir toplumsal ve ekonomik anlayışa sahip olması	4,36	4,34	4,20	4,37	4,34	,001
Serbest piyasanın gereklerine uygun görüşleri olması	3,74	3,99	3,92	4,04	4,01	,002

Görüşülenlerin diğer genel liderlik özellikleriyle yakın oldukları siyasi partiyle ilişki düzeyi ilişkisi incelendiğinde, ilişki düzeyinin bu özellikler için de belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir. Gruplara bakıldığında, "Seçmen" grubunun 10 özellikten 8'inde en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. "Militan"ların da 10 özellikten 7'sinde ortalamanın altında beklenti düzeyine sahip olduğu görülmektedir. "Seçmen"ler, liderin "Milliyetçi olması", "Dindar olması", "Atatürkçü olması",

“İhtiyaçlara göre en uygun yollara başvurusu”, “Etnik ve kültürel farklılıklara karşı hoşgörülü olması”, “Çağdaş ve batı değerlerine uyumlu olması”, “Eşitlikçi bir toplumsal ve ekonomik anlayışa sahip olması” ve “Serbest piyasanın gereklerine uygun görüşleri olması” özellikleri için en olumlu beklentiye sahip gruptur. Liderin “Partinin içinden gelmesi” özelliğine en büyük desteği “Üye”ler verirken, “Ekonomi konusunda yeterli olması” özelliğinin en büyük desteği “Militan”lar vermektedir.

Görüşülenlerin diğer genel liderlik özellikleriyle yakın oldukları siyasi partiyle ilişki düzeyi ilişkisi Anova analiziyle değerlendirildiğinde, “İhtiyaçlara göre en uygun yollara başvurusu” ve “Ekonomi konusunda yeterli olması” özellikleri bakımından bir bağlantı bulunmadığı; diğer sekiz özellik bakımından anlamlı bir bağlantı bulunduğu tespit edilmiştir. Bölümün sonunda genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, yakın olunan siyasi partiyle ilişki düzeyi faktörünün, liderlik beklentilerini ve beğenilen liderleri etkileyen bir faktör olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Siyasi partiler ve siyasi davranış bakımından, siyasi liderlik konusu önem verilen bir süreçtir. Partiler, yandaşlarının bağlılığını arttırmak, yeni yandaşlar kazanmak, seçimlerde bunun daha fazla oya dönüşmesini sağlamak bakımından; parti programı, vaatler, ideoloji gibi unsurlarının yanında liderlik sürecine de büyük önem vermektedirler.

Medya ve iletişim imkanlarının artması, lider ve lider imajının, partinin kurumsal kimliği bakımından öneminin daha da artmasına yol açmış, yandaş ve potansiyel yandaşların etkilenebilmesi bakımından liderlik sürecine etki eden faktörlerin daha iyi anlaşılmasını zorunlu kılmıştır. Bugüne kadar siyasi liderlik üzerine yapılan çalışmaların birçoğu, liderlik sürecini, sadece lider ve liderin özellikleri üzerinden incelemiş, sürecin bütün unsurları ve bu unsurlara etki eden faktörler göz ardı edilmiştir. Bu da, siyasi partilerde liderlik sürecinin anlaşılması bakımından eksik ve yetersiz bir literatür oluşmasına yol açmıştır.

Bu araştırmanın bu bakımdan en önemli katkısı, sürecin bütün unsurları, yani lider, yandaşlar (izleyiciler) ve koşullar (çevre) ile, bu unsurlara etki eden sosyo ekonomik ve siyasi faktörler arasındaki ilişki bağlamında liderlik sürecinin ele alınmasıdır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarla, siyasi liderlik sürecinin bütün unsurları ve etkenleriyle daha iyi anlaşılması bakımından, bu bakış açısının önemli olduğu düşünülmektedir.

Siyasi partilerin seçimlerde ve genel olarak faaliyet gösterdikleri süreçte daha fazla insanın destek ve bağlılığını kazanmaları, varlıklarını sürdürebilmeleri bakımından hayati derecede önem taşımaktadır. Siyasi partilerin kuruluş amacı, ülke yönetiminde etkin olmak ve temsil ettiği kitlelerin istekleri doğrultusunda yönetim sürecine etkide bulunmaktır. Amaç, sadece partiyi değil, tüm ülkeyi yönetmek ve hatta hedeflerinin büyüklüğüne göre bölgesel ya da küresel bir etkiye ve güce sahip olmaktır. Bu bakımdan, daha çok sayıda yandaş kazanmak ve bu yandaşların bağlılık düzeylerini arttırmak bakımından liderlik faktörünün artan etkisi çerçevesinde, liderlik sürecini sadece liderin insiyatifine bırakmamak, liderlik sürecini planlı ve stratejik olarak yönetmek büyük önem taşımaktadır. Bunun için, siyasi partilerin genel başkanlarının, insanlar tarafından nasıl algılandığı, nasıl bir imaja sahip olduğuyla ilgili verileri sürekli takip etmeleri, toplumda nasıl bir liderlik beklentisi olduğuyla ilgili eğilimleri tespit ederek, bu veriler çerçevesinde partinin liderlik sürecini bilimsel ve planlı olarak yönetmek, partinin başarısına önemli ölçüde katkı yapacak, daha çok sayıda ve bağlılık düzeyi daha yüksek yandaş kazanmak mümkün olacaktır.

Bu araştırmayla, liderlik tipleriyle ilgili nasıl bir beklenti olduğu, bu beklentilerin oluşumuna hangi faktörlerin ne yönde etki ettiğini ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu araştırmanın sonuçları, ülkemizdeki siyasi parti yandaşlarında ne tür liderlik beklentileri olduğunu, bu beklentilerle sosyoekonomik ve siyasi faktörler arasında nasıl bir ilişki olduğu ortaya konulmaya çalışacaktır.

Bu makalede ele alınan husus da, partiyle çeşitli ilişki düzeylerinde bulunan yandaşların, bu özelliklerinin liderlik beklentilerine olan etkisini tespit etmek olmuştur. Araştırma sonucu, yandaşların partiyle ilişki düzeyinin liderlik beklentileri bakımından etkili bir faktör olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmada tespit edilen hususlardan biri, ülkemizde siyasi katılımın düşük olduğu tespitini güçlendiren “Üye” ve “Militan” oranının düşüklüğü, “Seçmen” grubunun yüksekliğidir. Türkiye’de insanların siyasete katılımını azaltan genel faktörlerin değişmesinin önemli olması kadar, partilerin de insanların siyasi katılımını özendirerek politikalar üretmesi önem taşımaktadır. Bu parti aidiyeti yüksek yandaş sayısını arttırmanın yanı sıra partilerin toplumsal tabanını genişleterek kitlelere açılmasına izin verecek ve dolayısıyla seçim başarısını da olumlu şekilde etkileyecektir.

Bu araştırmanın siyasi partiler bakımından önemli bir diğer sonucu da, liderlik beklentilerinin tespitinde partiyle ilişkisi olan yandaşların beklenti ve taleplerinin doğru tespit edilebilmesi, bunlar içinde Türkiye özelinde “Seçmen” grubunun beklentilerinin özel bir önem taşıdığı hususudur. Partilerin organizasyonunu şekillendirirken, oy vermede ve parti aidiyetinde önemli bir husus haline gelen liderlik beklentilerini doğru tespit ederek, parti liderliği sürecinin doğru planlanması ve uygulanmasına daha çok önem vermeleri gerektiğidir.

Türkiye’de 2017 referandumu ile yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve cumhurbaşkanını halkın seçmesi, liderliğin Türk siyasetinde zaten var olan gücü, etkisi ve önemini daha da arttırmıştır. Dolayısıyla siyasi partilerin topluma sundukları siyasi ürünler içinde lidere ve liderlik sürecine daha çok emek harcamaları, parti liderinin kişilik özelliklerine bırakmadan liderlik sürecini bilimsel bir yöntemle yönetmeleri, siyasi başarı açısından giderek önemi artan bir olgudur.

Partilerin parti organizasyonu ve liderlik süreci bakımından bu verilerin yararlı sonuçlar sunduğu görülmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarının, ülkemizde faaliyet gösteren siyasi partilerin liderlik sürecini daha iyi yönetmeleri, siyaset bilimi literatüründe siyasi liderlik sürecinin daha iyi anlaşılması ve bu konuyla ilgili çalışmaların arttırılması bakımından katkı yapması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Cengiz, A.A. (2002). “Örgüt Yaşamında Örgütsel Bağlılığın Belirleyicileri”, 10. Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, No: 4, Antalya: Akdeniz Üniversitesi İİBF Yayınları, s. 801-810.
- Daver, B. (1993). Siyaset Bilimine Giriş, Beşinci Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Duverger, M. (1993). Siyasi Partiler, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Eldersveld, S.J. (1971). “A Theory of the Political Party”, Comparative Study of Party Organization, Merill Publishing Co., s. 68-88.
- Janda, K. (1970). A Conceptual Framework for the Comparative Analysis of Political Parties, Beverly Hills: Sage Publication Comparative Politics Series.
- Kalyoncu, H. (2001). Liderlere Tapınma Psikolojisi, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Kama, B. (2005). Çalışanların İş Güvencesine İlişkin Algılamaların İş Tatminleri, Örgütsel Bağlılıkları ve İşten Ayrılma Niyetleri Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kışlalı, A.T. (1987). Siyaset Bilimi, Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Komsuoğlu, A. (2008). Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel, İstanbul: Bengi Yayınları.
- Kongar, E. (1993). Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, İstanbul : Remzi Kitabevi.
- Mutlu, A., “Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi İle Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi ve Özgün Model Arayışları”,
http://www.icisleri.gov.tr/_Icisleri/WPX/apktez1.doc
- Teziç, E. (1976). Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler), İstanbul : Gerçek Yayınevi.
- Tiryaki, T. (2005). Örgüt Kültürünün Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunaya, T.Z. (1952). Türkiye’de Siyasi Partiler, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaası.
- Turan, İ. (1996). Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, İstanbul : DER Yayınları.
- Yıldız, N. (2002). Türkiye’de Siyasetin Yeni Biçimi: Liderler İmaj Medya, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Atf için / for cited: Yağcı, A., Güney, E. (2022). Private Security Education (Comparison of Turkey and North Cyprus Turkish Republic). *Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey*, Yıl: 4, Sayı: 9, Ağustos 2022, s.92-107.

PRIVATE SECURITY EDUCATION (COMPARISON OF TURKEY AND NORTH CYPRUS TURKISH REPUBLIC)

Ali YAĞCI*

Enes GÜNEY**

ABSTRACT

The private security sector has gained a great momentum in recent years, which leads to competition among institutions providing private security training. This competition can sometimes lead to debate about whether companies can provide efficient and sufficient training in private security training institutions with an operating license in order to maintain their existence in the long term, to provide sustainable competitive advantage and an average profit return. Within the scope of the law, private security education is available both in private security education institutions and in associate degree programs of universities. As a result of the trainings given in private security training institutions, Private Security Officers (PSO) have been trained in Vocational Schools of Universities (VSoU) and training activities are carried out in Private Security and Protection Programs. The purpose of the study is to reveal the profile of private security education in Turkey and Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). Thus, the study will be grounded on a basis especially by comparing private security training differences. The different MODULE programs are applied to PSOs who will work in specific fields in TRNC private security training. In this context, in order to improve private security education in Turkey, this program can be included in the course content of Private Security and Protection Programs within the vocational schools by making use of the MODULE based program.

Keywords: Private Security, Private Security Training, Private Security and Protection, Private Security Law.

JEL Classification Codes: I21, I23, I24, I25.

ÖZEL GÜVENLİK EĞİTİMİ (TÜRKİYE-KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KARŞILAŞTIRMASI)

ÖZET

Özel güvenlik sektörü son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır bu da özel güvenlik eğitimi veren kurumlarda rekabete yol açmaktadır. Bu rekabet bazen işletmenin uzun dönemde varlığını sürdürebilmesi, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü ve ortalama kâr üzerinden getiri sağlayabilmek amacıyla faaliyet izin belgesi olan özel güvenlik eğitim kurumlarında verimli ve yeterli seviyede eğitim verilmesi tartışmaya yol açabilmektedir. Yasa kapsamında özel güvenlik eğitimi hem özel güvenlik eğitim kurumları hem de üniversitelerin bünyesindeki ön lisans programlarında mevcuttur. Özel güvenlik eğitim kurumlarında verilen eğitimler neticesinde Özel Güvenlik Görevlisi (ÖGG) yetiştirilirken, artık üniversitelerin Meslek Yüksek Okullarında (MYO) Özel Güvenlik ve Koruma Programlarında eğitim faaliyetinde bulunmaktadır. Çalışmanın amacı; Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'deki özel güvenlik eğitiminin profilini ortaya çıkarmaktır. Böylece özellikle özel güvenlik eğitimi karşılaştırması yaparak çalışmanın temellendirilmesinde yardımcı olacaktır. KKTC özel güvenlik eğitimlerinde spesifik alanlarda çalışacak ÖGG'lere farklı MODÜL programları içermektedir. Bu bağlamda

* Karaman Özel Güvenlik Eğitim Kurumları, Özel Güvenlik Eğitim Yöneticisi, ayagci89@gmail.com

** Karaman Şehit Ömer Halisdemir Ortaokulu, Uzman Psikolojik Danışman, terapist70@gmail.com

Türkiye’de özel güvenlik eğitimini iyileştirmek amacıyla MODÜL programından faydalanılarak MYO bünyesindeki Özel Güvenlik ve Koruma Programlarının ders içeriklerine dâhil edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Özel Güvenlik, Özel Güvenlik Eğitimi, Özel Güvenlik ve Koruma, Özel Güvenlik Yasası.

JEL Sınıflandırma Kodları: I21, I23, I24, I25.

INTRODUCTION

In line with the phenomenon of violence in our lives since the existence of human beings, the need for security arose. Violence is a phenomenon that started with the struggle between Abel and Cain, the sons of the first man on Earth, Prophet Adam (Pbuh) and continues until today (Karakuyu and Bedir, 2020). Therefore, meeting the need for security has been of vital importance for human beings in every period of history. Meeting the need for security has been developed and directed in direct proportion to the development of technology and science. In practice, individuals and states try to secure people’s lives and help create a more peaceful living space with different methods, and they continue to work today. The task of providing security is the responsibility of the general law enforcement officers, and PSOs that provide security and serve in places remain in spaces out of the responsibility of the general law enforcement officers are important element of providing security. In this regard, the level of education should be an important and objective criterion, and we see that the private security organization is also heading to the Council of Higher Education Institutions (CoHE), though it is a an action to be taken earlier (Karakurt and Bal, 2013). In this context, the increase in the level of private security education has increased the quality of the work, communication and human rights sensitivity. Private security is complementary to public security, and it is an area that has its own legislation, duties, training, powers and responsibilities, and it is inevitable that some problems will arise if the training provided does not fully comply with the spirit of the work. Private security education appears in two categories: private security education institutions with activity permits, and associate degree programs of vocational colleges within universities. The purpose of the Private Security and Protection Program is to train personnel who have acquired the knowledge and experience that the PSO should have through academic training, have basic legal knowledge, and respect fundamental rights and the law (Yağcı, 2021). Graduates of Private Security and Protection Programs are accepted as “*Unarmed PSOs*”. In order for the graduates of this program to serve as “*Armed PSOs*”, they need to obtain an armed PSO certificate from private security education institutions with an activity permit. In this regard, candidates are entitled to take the exam by taking 20 hours of “*Weapon Knowledge and Shooting*” training, and if they are successful in the exam, they can work as “*Armed PSO*”. Considering the profile of PSO candidates who are trained in private security education institutions, they are at least eight years of primary and secondary school graduates, and graduates of associate degree programs of universities within Vocational Schools. In the current practice, first of all, the education content of private security training institutions and employment conditions of people with private security education institutions certificates and associate degree private security diplomas are not clear enough (Alpkutlu, 2018). In this context, there may be inequality for graduates from the private security and protection program.

Since private security is considered to be problematic in terms of training (Mortaş, 2019), this study aims to determine the current status and profile of private security training in Turkey and the TRNC. The study is important in terms of its approach to private security education in Turkey and the TRNC.

1. METHOD

A profile was created by comparing the private security education system by examining the Law on Private Security Services in Turkey No. 5188 and the Law on Private Security Services in the TRNC No. 33/2017.

1.2. Purpose and Importance of the Research

The main objective of this research is to make recommendations to improve private security education in Turkey and the TRNC. The current research is based on secondary data sources and information comes from official websites of Turkey and TRNC, laws and various reports etc. obtained from various sources.

1.3. Methodology of the Research

The research was structured with the documentation review model based on the qualitative research design. The current research is based on secondary data sources and information; such as information from official web portals of the Governments of Turkey and TRNC and laws and various reports.

1.3. Findings

Inferences were made by analyzing the data obtained within the framework of the trainings given to train PSO in Turkey and the TRNC.

2. PRIVATE SECURITY TRAINING IN TURKEY

On June 10, 2004, Law No. 5188 on Private Security Services was published and announced in the Official Gazette. Pursuant to the 14th article of the Law, training is given in “*Private security basic training and renewal training in private education institutions that have received permission to operate from the Ministry*” and in “*Private Security and Protection Programs of Vocational Schools, Private Security and Protection Department of universities in Turkey*”. The private security education in Turkey appears in two categories.

2.1. Private Security Training Institutions

There are many private security training institutions that provide short-term training, which have been granted an operating license by the Ministry of Interior. In educational institutions, private security training is given in two categories as Armed and Unarmed. PSO candidate trainees who meet the conditions in Article 10 of Law No. 5188 are included in the training. Pursuant to Article 10 of the Law states the conditions for acceptance as follows:

a) *Being a citizen of the Republic of Turkey.*

b) *(Amended: 21/4/2005-5335/23 art.) For those who will serve as unarmed, being a graduate of eight years of primary or secondary school at least; and for those who will serve as armed to be at least a high school graduate or equivalent.*

c) *To be 18 years old.*

d) *(Amendment: 2/1/2017 - Decree Law 680/69 art.; Adopted in kind: 1/2/2018-7072/67 art.) 53 of the Turkish Penal Code dated 26/9/2004 and numbered 5237 Even if the periods specified in the article have passed or it has been decided to postpone the announcement of the verdict;*

1) *Not to be sentenced to imprisonment for a period of one year or more for an intentionally committed crime.*

2) *Even if pardoned not to be convicted of crimes against the security of the State, the constitutional order and the functioning of this order, crimes against private life and the confidential sphere of life and sexual immunity, and crimes against drugs or stimulants, embezzlement, extortion, bribery, theft, fraud, forgery, abuse of trust, fraudulent bankruptcy, bid rigging, fraudulent execution, laundering of property values arising from crime, smuggling and prostitution.*

3) *Not having an ongoing investigation or prosecution for crimes against the constitutional order and the functioning of this order, private life and the confidential sphere of life, sexual immunity, and drugs or stimulants.*

e) (Repealed: 23/1/2008-5728/578 art.).

f) Not to have physical or mental illness or disability that may prevent the fulfillment of the duty.

g) To have successfully completed the private security basic training specified in Article 14.

h) (Annex: 2/1/2017-KHK-680/69 art.; Adopted in kind: 1/2/2018-7072/67 art.) To acquire a positive security investigation.

Before starting basic education, PSO trainee candidates are required to obtain a health report and graduation certificate with the inscription “Can Become a Private Security Officer”, pursuant to Article 18 of the Law.

Trainee candidates who will serve as unarmed security officers; are subject to one hundred hours of basic training and are exempted from weapon and shooting training.

Trainee candidates who will serve as armed; one hundred and twenty hours of training, including one hundred hours of basic training and twenty hours of gun shooting and knowledge training.

The compulsory courses, hours, methods, qualifications of the expert trainers and the program are included in the Appendix-11 of the Regulation on the Implementation of the Law on Private Security Services. The private security basic training program in Annex-11 is given in Table 1.

Table 1. Private Security Basic Training Program (Annex-11 of the Regulation on the Implementation of the Law on Private Security Services (Amended: OG-26/9/2009-27358))

NO	LESSON	HOUR	METHOD	EXPERT INSTRUCTOR QUALIFICATION	PROGRAM
1	Private Security Law and Personal Rights	20	Interactive	Civil administrators, judges, prosecutors, lawyers and general law enforcement employees who have a minimum of 5 years of professional experience and graduated from a four-year college and the retirees of the above.	Law No. 5188, PSO's powers, terms of use of powers, personal rights against powers, Labor Law and worker rights, Police Duties and Powers Law No. 2559, sanctions to be applied according to the Turkish Penal Code in case of exceeding private security powers.
2	Safety Precautions	20	15 hours of theory, 5 hours of practice	Those who have graduated from 4-year college and have a minimum of 5 years of service experience in general law enforcement.	Control, point and patrol services; capture, search, seizure, use of force, preparation of a report, basic drug information, the duties of the first team to arrive at the scene and the importance of the crime scene, the precautions to be taken on the suspect, packages and bags.
3	Security Systems and Devices	5	All Practice	Electrical or Electronics Engineers or those who have certificates related to each of the security systems.	Door and Handheld metal detector, X-RAY device, perimeter security systems, CCTV, CACS, explosive/drug sniffing detector and up-to-date technological systems.

4	Basic First Aid	10	6 hours of theory, 4 hours of practice	Medical doctor or medical personel with a first aid trainer certificate with a 4-year college degree or paramedic	Definition of first aid, purpose, crime scene assessment, basic life support; treatment of bleeding, shock and injuries; burns, frostbite and heat strokes; fractures, dislocations and sprains; coma, poisonings, patient and injured transport techniques, animal and insect bites.
5	Fire Safety and Natural Disaster Response Procedure	8	Interactive	Firefighter with a minimum of 5 years of service experience or a civil defense specialist with a 4-year college degree.	Fire departments, combustion and fire, causes of fire, natural gas, LPG, fuel fires, preventive measures, extinguishing agents, extinguishing principles, extinguishing devices, fire cabinets, fire types, aid and rescue methods in natural disasters.
6	Drug Information	2	Interactive	Those who have graduated from 4-year college and have a minimum of 5 years of service experience in general law enforcement.	Types of drugs and a general understanding of drugs.
7	Effective communication	12	Interactive	To be a 4-year college graduate in the field of Guidance and Psychological Counseling, Public Relations, Psychology or Communication or to have a master's or doctorate in these subjects.	Communication techniques, empathy, sympathy.
8	Crowd Management	10	4 hours of theory, 6 hours of practice	Those who have a 4-year college degree and have a minimum of 5 years of service experience in general law enforcement or a relevant in-service training certificate.	Theoretically, community psychology, group dynamics, conflict causes and prevention methods, crowd formation and its characteristics; practical prevention and intervention principles, using batons, characteristics of tear gas and methods of protection.
9	Person Protection	9	All Practice	Those who have a 4-year college degree and have a minimum of 5 years of service experience in general law enforcement or a relevant in-service training certificate.	Principles of protection, assassinations, pedestrian and vehicle protection techniques, pioneering work.

10	Relations with General Law Enforcement	4	Interactive	Those who have graduated from 4-year college and have a minimum of 5 years of service experience in general law enforcement.	The duties, powers and responsibilities of the General Law Enforcement, the general law enforcement-private law enforcement relations and its place and importance in crime prevention, the obligation of private security to assist the general law enforcement, the rules and exceptional situations that the general law enforcement must comply with when entering the private security area.
11	Weapon Knowledge and Shooting	20	15 hours of theory, 5 hours of practice	Those who have a 4-year college degree and have a minimum of 5 years of service experience in the general law enforcement and TAF combat classes or have a relevant in-service training certificate.	Weapon mechanics, weapon cleaning and maintenance, shooting, safety considerations.

When Table 1 is examined, the course hours, training methods, the qualification of the expert trainer and the program, which are compulsory to be taught in private security education institutions within the scope of the law, are given. When we look at the compulsory courses, there are course contents that basic PSOs should have knowledge of but how efficient these trainings can be for one hundred hours for unarmed and one hundred and twenty hours for armed is a matter of question. As a matter of fact these trainings may be insufficient for PSOs who will work in specific places. Looking at the portfolios of the Expert Trainers, 5 of the 11 compulsory courses can be given by those who do not have a law enforcement background, 5 of them are law enforcement personnel, and 1 of them can be given by both non-police and law enforcement personnel. “*Private Security Law and Personal Rights*” course can be given by both non-law enforcement and law enforcement personnel.

2.2. Private Security and Protection Programs in Vocational Schools

Since private security is thought to be problematic from the aspect of education, Private Security and Protection Programs have started to take place within the associate degree structure of higher education institutions' security-related faculties and Vocational Schools with the Regulation on the Implementation of the Law on Private Security Services, and their number has started to increase rapidly. Considering the target of training qualified personnel in line with the needs of the sector, in order to increase their knowledge and train well-equipped and expert personnel compared to those trained in universities and private security training institutions in the private security sector, the proposal proposed by the Istanbul University Rectorate's letter dated 25/07/2001 and numbered 32394, and by the Council of Higher Education with the approval of the Presidency dated 22/11/2001 and numbered 26974, the first “*Defense and Security*” associate degree program, which started education at Istanbul University Technical Sciences Vocational School in the 2002-2003 academic year, was changed to “*Private Security and Protection*” in 2009 and it is the first training program to train PSO at higher education level to be employed in the private security sector in Turkey.

Within the framework of the regulations determined by CoHE, for the admission of students to the Private Security and Protection Program accepts students with the Basic Proficiency Test (TYT)

conducted by the Student Selection and Placement Center (ÖSYM). In order to enroll in the program, it is necessary to meet the conditions specified in clauses d and f, article 10 of the Law on Private Security Services No. 5188, and article 18 of the Regulation on the Implementation of the Law on Private Security Services.

The education period is two years and the students are required to be successful in the courses (120 ECTS in total) stipulated in the curriculum of the Private Security and Protection Program, and the students who successfully complete it acquire the “*Private Security and Protection*” associate degree diploma. If the graduates of the program are successful in the Vertical Transfer Exam (DGS) conducted by ÖSYM, they can enter one of the four-year undergraduate level formal education at “*Emergency Aid and Disaster Management*” and “*Social Service*” departments of universities and open education of “*Emergency Aid and Disaster Management*”. They have the opportunity of transfer to and graduate from “*Social Work, Public Relations and Advertising, Public Relations and Advertising, Political Science and Public Administration, Tourism Management*” departments.

3. TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS PRIVATE SECURITY TRAINING

The “*Private Security Services Law*”, which was accepted by the majority of the votes at the Fifty-Eighth Meeting of the TRNC Republican Assembly on April 17, 2017, was announced by the President of the TRNC by being published in the Official Gazette, in accordance with the paragraph (1) of the Article 94 of the Constitution.

Article 10 of the Private Security Services Law No. 33/2017 states the conditions as follows:

(1) *Being a citizen of the Turkish Republic of Northern Cyprus.*

(2) *To be at least a high school graduate or equivalent.*

(3) *Being over the age of eighteen.*

(4) *For men, to have fulfilled or be deemed to have fulfilled their military duty.*

(5) (A) *Not having been sentenced to prison for any crime; or*

(B) *Even if they are forgiven*

(a) *to have not been convicted of bribery, theft, fraud, forgery, embezzlement, fraudulent bankruptcy and any similar disgraceful crime;*

(b) *an offense under the headings of Treason and Other Offenses Against the State, Part One, Part Two of the Penal Code, Sexual Offenses, Part Three, Part Four of the Penal Code;*

(c) *any offense under the Firearms Act, Explosives Act, Games of Chance Act, Drugs Act, or the Act.*

(C) *This paragraph does not prevent persons convicted of using drugs while under the age of eighteen from being an PSO.*

(6) *Not to be banned from public rights.*

(7) *Not to have a physical illness or disability or mental illness or disability that may prevent the performance of the duty.*

(8) *To have the PSO work certificate specified in Article 12 of the Law.*

PSO trainee candidates who fulfill the conditions trained in accordance with the statement, paragraph (1) of article 11 of the Law; “*Private security basic training consists of theoretical and practical training, and training is organized as one hundred and twenty lesson hours and renewal training as sixty lesson hours. These periods can be increased if deemed necessary by the Commission, and if it is decided by the Commission that separate training should be provided due to its field of duty, the*

duration and content of this training is determined by the Commission.” Paragraph (2) of Article 11 of the Law states that “The graduates of the faculties of higher education institutions or the security-related departments of the Vocational School can participate in the exams without the requirement of private security basic education”. In this context, when the official web pages of the Higher Education Planning, Evaluation, Accreditation and Coordination Council (YÖDAK) and the universities in the TRNC are examined, it is seen that there is no Private Security and Protection Program within the Vocational School and Faculty, but in CoHE Higher Education Program ATLAS (CoHE ATLAS) in Turkey and when the official databases of the universities that take part in the study in Turkey are examined, a quota is reserved for the Private Security and Protection Program (for TRNC citizens) within the Salihli Vocational School of Private Security and Protection Department within the body of Celal Bayar University in the 2021-2022 academic year. Paragraph (3) of Article 11 of the Law states “Private security basic and renewal trainings are given by the General Directorate of Police for candidates who have the necessary qualifications in accordance with Article 10 of the law, and examinations are held by the General Directorate of Police in order to determine the successful ones at the end of the training.”

3.1. Application Conditions and Procedure

Pursuant to paragraph (5) of the Second Part of the Regulation made under Article 25 of the Private Security Services Law (Law No. 33/2017); Those who want to take private security training or take the private security exam apply to the Commission with the “Private Security Training and Exam Application Form” in Annex-1 of this Regulation and the documents specified in this Form. The applications of PSO candidates who are found to meet the conditions specified in paragraphs (1), (2), (3), (4), (5), (6) and (7) of Article 10 of the Law are accepted and the applicant is given a receipt. Candidates whose applications are accepted gain the status of “Candidate”. Clause (3) of the statute states “If the number of candidates exceeds twenty-five, the candidate list is submitted to the General Directorate of Security within three working days at the latest, to be forwarded to the Directorate. However, if the Commission deems it necessary, it may decide to bring the list of candidates to the General Directorate of Security, regardless of whether the number of candidates is less than twenty-five.” The Private Security Training and Exam Application Form in Annex-1 of the Regulation is given in Figure 1.

Figure 1. Private Security Training and Exam Application Form (Annex-1 Article 5(1))

Özel Güvenlik Eğitimi ve Sınav Başvuru Formu

1. Adı: 2. Soyadı:

3. Kimlik No: 4. Tel No:

5. Adresi:

7. Kamu haklarından yasaklı bulunup bulunmadığımız:
 Evet Hayır

Başvuru tarihi: İmza:

Başvuru Sırasında Sunulması Gerekli Belgeler:

- (1) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kimlik kartı fotokopisi.
- (2) Lise veya dengi bir okuldan mezun olduğuna belgeleyen diploma veya diploma yerine geçen belge.
- (3) Sabıka kayıt belgesi.
- (4) Erkekler için Yurt ödevini yerine getirdiğini veya yurt ödevini yerine getirmiş sayıldığını gösterir belge.
- (5) Başvuru tarihinden geriye doğru son üç ay içerisinde bir Devlet hastanesinden alınmış görevi yapılmasına engel bir bedensel veya ruhsal hastalığı bulunmadığına dair sağlık raporu.
- (6) Eğitim ve/veya Sınav ücreti makbuzu

Not: Yükseköğretim kurumlarının güvenlikle ilgili fakülte ve meslek yüksekokullarından mezun olanlar ile fakülte veya meslek yüksekokullarının güvenlikle ilgili bölümlerinden mezun olanlar, mezuniyet durumlarını belgelemeleri koşuluyla temel eğitimi tamamlanmış olma şartı aranmaksızın yapılacak temel eğitim başarı sınavlarına katılabilirler.

Candidates who want to take private security training or take the private security exam apply to the Commission with the documents specified in the form in Figure 1.

3.2. Private Security Training, Time and Duration of Training

Article (6) clause (1) of the statute states that “Private security training consists of basic training and renewal training and is given within the Directorate. Both trainings are organized as theoretical training and applied training.” Clause (2) states “Basic training and renewal trainings, the starting dates of which will be determined and announced by the Directorate, are held at least once a year. However, if the number of candidates applying for basic education or renewal training reaches twenty-five and the infrastructure and instructor opportunities of the Directorate allow, a training program is organized within one month at the latest from the date of the list.” The list of candidates prepared in accordance with paragraph (3) of Article 5 of this Regulation is sent to the Directorate and the starting date must be announced.” According to paragraphs (3), (4) and (5); Candidates who will be subject to basic training are subject to one hundred and twenty hours of theoretical and practical training, and candidates who will be subject to renewal training are subject to sixty hours of theoretical and practical training. The course program is prepared as a total of seven hours per day and thirty-five hours per week.

3.4. Curriculum and Training Program

According to the provisions of the Article (7) paragraphs (1) and (2) of the Regulation; The courses to be given in private security training, the content of the courses, the training method and the qualifications of the trainers are shown in the Private Security Training Program table in Annex-2 of this Regulation. With the decision of the commission, PSO can be given field training depending on the place where they will work and the nature of the task they will do. The training program in Annex-2 of the Regulation is shown in Table 2.

Table 2. Private Security Training Program (Annex-2 Article 7(1))

NO	LESSON	EDUCATION METHOD	EXPERT INSTRUCTOR QUALIFICATION	PROGRAM
1	Private Security Law and Personal Rights Training	Theory	Prosecutor, lawyer who has been in the executive profession for at least five years or police officer with at least ten years of professional experience.	Private Security Services Law No. 33/2017 and the Regulations prepared under this Law, Chapter 154 Penal Code, Chapter 155 Criminal Procedure Law and other issues to be proposed by the Directorate and approved by the Commission.
2	Security Precautions Training	Theory and Practice	Police officer with at least five years of professional experience.	Control, point and patrol services; detention, search, seizure, use of force and other matters to be proposed by the Directorate and approved by the Commission.
3	Security System and Devices Training (This course can also be done in areas where security systems and devices are installed.)	Practice	Electrical or Electronics Engineers or persons who have certificates related to each of the security systems.	Door and handheld metal detector, X-RAY device, alarm monitoring systems and other issues to be proposed by the Directorate and approved by the Commission.

4	First aid training	Theory and Practice	Doctor, or Nurse or healthcare worker with at least five years of professional experience.	Definition of first aid, its purpose, patient and injured transport techniques and other issues to be proposed by the Directorate and approved by the Commission.
5	Fire Safety and Response Methods in Natural Disasters Training	Theory and Practice	Civil Defense Personnel or Firefighter with at least five years of professional experience.	Fire brigades, combustion and fire, causes of fire, preventive measures, extinguishing principles, aid and rescue methods in natural disasters and other issues to be proposed by the Directorate and approved by the Commission.
6	Drug Information Training	Theory	Police officer with at least five years of professional experience.	Basic drug information, drug types and general recognition and other matters to be recommended by the Directorate and approved by the Commission.
7	Effective Communication Training	Theory	To be a four-year faculty graduate in the field of Guidance and Psychological Counseling, Public Relations, Psychology or Communication or to have a master's or doctorate in these subjects.	Communication techniques and other subjects to be proposed by the Directorate and approved by the Commission.
8	Crowd Management Training	Theory and Practice	Police officer with at least five years of professional experience or police officer with at least ten years of professional experience and with a relevant in-service training certificate.	Subjects to be proposed by the Directorate and approved by the Commission.
9	Relations with Police Training	Theory	Police officer with at least five years of professional experience or police officer with at least ten years of professional experience.	Subjects to be proposed by the Directorate and approved by the Commission.

When Table 2 is examined, the compulsory courses to be taught in private security education within the scope of the law, the training methods, the qualification of the expert trainer and the program can be seen. Considering the portfolios of Expert Trainers, 4 of the 9 compulsory courses can be given by those without a law enforcement background, 4 by law enforcement, and 1 by both non-police and law enforcement personnel. “*Private Security Law and Personal Rights*” course can be taught by both non-law enforcement and law enforcement personnel.

Article (7), paragraph (3) of the Regulation states; “*For PSOs, who will work at airports and land ports and similar areas to be determined by the Commission as strategic places and facilities, in addition to the trainings and exams specified in this Regulation, in cooperation with the Civil Aviation*

Department, in accordance with the international civil aviation legislation, provided that it is announced in writing with justification, it is required to take the trainings specified in Annex-5 and to be successful in the exams to be held.” The list of modules to be taken by PSOs who will work at the airports specified in Annex-5 and the matching of the target groups are shown in Table 3.

Table 3. Matching of Target Groups with the List of Modules Required by PSO to Serve at Airports (Annex-5 (Article 7 (3)))

MODULES	LESSON	PERSON OBLIGED TO TAKE THE COURSE
MODULE 1	Security Awareness Training	PSO
MODULE 2	Airport Security	PSO
MODULE 3	Training on Scanning Personnel, Passengers, Cabin and Under-flight Baggage and Goods	PSO
MODULE 14	Aviation Safety Management and Training of Trainers	Manager and Assistants
MODULE 16	Dangerous Substances	PSO
MODULE 18	Communication and Body Language	Assistant Managers, Chiefs
MODULE 19	Management and Leadership	Managers, Assistants and Chiefs
MODULE 20	Crisis Management	Manager, Assistants and Chiefs

When Table 3 is examined, in addition to the basic courses that PSOs should take, PSOs who will work in specific fields are also sentenced to take extra training models related to those fields. Thanks to these extra modules, they will be more efficient and knowledgeable in the working areas of PSOs.

3.4.1. Basic Civil Aviation Safety Training

Target Group: Airport Security Units (PSO, who carries out access control, perimeter security and patrol duties in restricted areas, apart from scanning passenger and personnel belongings and cabin baggage at the airport).

Content of the Training: MODULE 1 and MODULE 2.

Objective of the Training: To enable PSO to implement preventive security measures to protect civil aviation against illegal acts.

Minimum Duration: Three days is the minimum training period.

Evaluation: The candidate must obtain a 70% of the total grade in the written exam to be held before starting the aviation security assignment.

Basic Training: It is mandatory to receive basic training before being assigned to PSO security-related subjects.

Renewal Training: PSO is provided renewal trainings in thirteen-month periods.

3.4.2. Control Point Private Security Services Applications Training

Target Group: Airport Security Units (passengers, cabin and baggage scanning operators, PSO in charge of access control in security restricted areas and critical parts of these areas, PSO in charge of Terminal Entrance control points).

Content of the Training: MODULE 1, MODULE 2, MODULE 3 and MODULE 18.

Objective of the Training Aims at mastering scanning techniques, including manual search techniques, to enable PSOs to have an overview of conventional X-RAY devices and enable X-RAY operators to detect suspicious and prohibited items and take appropriate action.

Operators:

- Understand how X-RAY systems work and why an item is considered suspicious.

- Must be skilled at interpreting X-RAY images.
- Should know what to do if he detects suspicious and prohibited substances on the screen.
- Should be qualified for manual search of passengers, cabin baggage and under-flight baggage.
- Must know reporting and reporting procedures.

Minimum Duration: Five days is the minimum training period. (The training consists of a combination of theoretical and computer-assisted training and on-the-fly training. All scanner personnel undergo forty hours of on-the-job training with an experienced staff member. At least fifteen hours of this must be performed at the start of the X-RAY).

Evaluation: In order to be qualified for duties related to aviation security, the candidate must receive an average of 70% of the total grade in the exams. PSO must acquire at least 80% the total grade for each exam. Certification of scanners (X-RAY operators) is required to ensure that the performance of each scanner meets the required standards.

Basic Education: It is obligatory to receive basic education before PSO assigned to work.

Renewal Training: PSO provides renewal trainings in thirteen-month periods.

3.4.3. Air Cargo Screening Training

Target group: PSOs. (Responsible for scanning and manual search of air cargo with X-RAY device).

Content of the Training: MODULE 1 and MODULE 16.

Objective of the Training: To teach scanning techniques, including manual search, to ensure that X-RAY operators have a general knowledge of Conventional X-RAY devices and can identify suspicious and prohibited items and take appropriate action.

Conventional X-RAY Operators:

- Understand how conventional X-RAY systems work and why an item is considered suspicious.
- Must be skilled at interpreting X-RAY images.
- Should have information about the procedures to be followed in case of threat and what to do in case of detection of suspicious and prohibited substances.
- Must know reporting and reporting procedures.
- Should be qualified for manual search of cargo shipments.

Minimum Duration: Three days is the minimum training period. (It consists of a combination of theoretical and computer-aided training and on-the-fly training. Scanners receive at least fifteen hours of on-the-job training in the real working area under the supervision of experienced personnel).

Evaluation: In order to be qualified for duties related to aviation security, the candidate must receive an average of 70% of the total grade in the exams. PSO must provide at least 80% of the total grade for each exam. Certification of scanners (X-RAY operators) is required to ensure that the performance of each scanner reaches the required standard.

Basic Training: Candidate must complete initial training before being assigned to work.

Renewal Training: Renewal training should be taken thirteen months after basic training and is then repeated thirteen months to ensure that PSO duties are sufficient.

3.4.4. Training of Managers and Trainers

Target Group: Managers, assistant managers and trainers. (Training is provided only by the General Directorate of Police or the authorized institution).

Education: MODULE 1, MODULE 14, MODULE 18, MODULE 19 and MODULE 20.

Objective of the Training: To ensure that managers and trainers understand the basic principles of civil aviation security and have knowledge about compliance with national and international regulations.

Minimum Duration: Six days is the minimum training period.

Evaluation: Managers and instructors are required to obtain a 70% of the total grade in the written exam to be considered competent in aviation safety and their duties.

Basic Training: Personnel must receive basic training before being assigned to work.

Renewal Training: Renewal trainings are organized according to needs. Renewal training includes the basic elements of the relevant modules. The training also refers to the changes and developments that have occurred since the previous trainings.

Periodic notifications are made to keep the administrator and trainer information up-to-date.

4. COMPARISON OF PRIVATE SECURITY TRAINING SYSTEMS IN TURKEY AND NORTH CYPRUS TURKISH REPUBLIC

There are some differences and similarities in terms of private security education in Turkey and TRNC. These differences and similarities are listed in Table 4. After the basic private security training in the TRNC, PSOs who will work in specific places are trained in the form of modules related to those areas.

Table 4. Comparison of private security training systems in Turkey and TRNC

	TURKEY	NORTH CYPRUS TURKISH REPUBLIC
Ministry	Ministry of Interior (General Directorate of Security Private Security Inspection Department)	Ministry of Interior (Private Security Unit)
Law	Law No. 5188 on Private Security Services, published in the Official Gazette on June 10, 2004	Private Security Law No. 33/2017 published in the Government Gazette on July 1, 2017
Candidate Age Criteria	<i>For unarmed candidates;</i> being over 18 years old <i>For the armed candidates;</i> being over the age of 21	Being over 18 years old
Candidate Graduation	<i>For the unarmed;</i> at least eight years of primary or secondary school diploma <i>For the armed;</i> at least a high school graduation or equivalent	Being at least high school graduate or equivalent
Education Type	Unarmed and Armed	Unarmed
Education Process	In Private Security Educational Institutions In Private Security and Protection Programs within the Private Security and Protection Department of Vocational Schools	By Police Headquarters Private Security and Protection Program (TRNC Citizen) within the Private Security and Protection Department of Salihli Vocational School of Celal Bayar University in Turkey
Education time	Private Security Educational Institutions <i>For the unarmed;</i> 100 Hours <i>For the armed;</i> 120 hours	Both the duration and content of the training are determined by the Commission.

	Private Security and Protection Program 2 years	Private Security and Protection Program 2 years
Examination	By the Private Security Inspection Department; <i>For the unarmed</i> ; 100 question test <i>For the armed</i> ; 125-question test and Practical shooting exam (with 5 bullets)	By the General Directorate of Police; The exam consists of a basic test of 100 questions.
Identity Period	5 years	5 years
Criterion for Managers	4-year undergraduate degree (with Private Security ID)	4-year undergraduate degree (MODULE 14, MODULE 18, MODULE 19 and MODULE 20)

When Table 4 is examined, it can be seen that private security sectors in Turkey and the TRNC are subordinate to the Ministry of Interior, but their units may differ. Private security services were enacted on June 10, 2004 in Turkey, but they were enacted on July 1, 2017 in the TRNC. While primary or secondary school graduates of at least eight years of education can apply in Turkey, at least high school graduates can apply in the TRNC. While there are two types of training, unarmed and armed, in Turkey, only unarmed training is carried out in the TRNC. In Turkey, trainings are provided by the Educational Institutions and Vocational Schools within the body of CoHE. In the TRNC trainings are provided by the General Directorate of Police, and within the university, but universities in the TRNC do not have Private Security and Protection Programs. For TRNC citizens, there is a Private Security and Protection Program within the Department of Private Security and Protection at Salihli Vocational School within Celal Bayar University in Turkey. While private security training is applied as basic training in private security training institutions in Turkey, they are subject to training in the form of separate modules in TRNC according to their field of study.

DISCUSSION AND CONCLUSION

Private security is one of the fields of work that is gaining momentum in the globalizing world. In this context, improvements and enactments are made in order to carry out good and efficient functioning in the field of private security. Private security is a special law enforcement unit that is complementary to general law enforcement and limited only by its powers in its field of duty. Working as a complement to the general law enforcement officers, PSOs may not be professionally productive due to the training content and course hours they receive in educational institutions. Employment of Private Security and Protection Program students, who are currently studying at universities, in private security services will bring a new atmosphere and spirit to the private security sector (Akbaş et al.,2018). In this context, at least eight years of primary and secondary school graduates, who have completed the age of eighteen, have the right to take the exam after a hundred hours of education in private secure education institutions if they meet the conditions, and if they pass the exam, they can become Unarmed PSOs. At least high school graduates who are over the age of twenty-one are entitled to take the exam after one hundred and twenty hours of training if they meet the conditions, and if they pass the exam, they can become Armed PSOs. According to the results of OSYM placement in 2021 in our country, 67 Private Security and Protection associate degree programs accepted students. Associate degree students placed in these programs are entitled to take the exam after two years of education,

and if they pass the exam, they can become Unarmed PSO. In this case, there occurs inequality for associate degree students. Those who have an associate degree will be able to register with private security institutions again and are included to Weapon Inclusion training and get the right to take the exam. If they are successful in the exam, they can become Armed PSO. If weapon training courses are available in Private Security and Protection Programs in some vocational schools, they receive another twenty hours of weapon and shooting training in education institutions. Since it is not allowed to carry weapons in education and training institutions in accordance with the Law No. 6136 on Firearms, Knives and Other Tools, the training given in the field of weapon training in security-related faculties and vocational schools of higher education institutions is carried out only theoretically. In order to ensure the unity in the training given to the students studying in the relevant departments of the faculties and vocational schools affiliated to CoHE and the private security education institutions operating within the scope of the law numbered 5188, protocol agreements and projects need to be made with the General Directorate of Security for the students intended to be Armed PSOs. In order to eliminate inequality, arrangements should be made for associate degree students. It is striking that the lecturers and the academic staffs of vocational schools are former members of the police force. Private security is not a military or police profession, and a system should be established to train its own academic staff (Uçkun et al., 2021). In this regard, while private security has its own legislation, duties, training, powers and responsibilities, it has its own legislation, task distribution, training, authority and responsibilities related to military service or policing, and it is in a different place from the private security sector.

When the Private Security Services Law 33/2017 in the TRNC is examined, it can be seen that candidates who want to become PSOs are subject to a hundred-hour training if they meet the conditions and are at least high school graduates who are over the age of 18 and are subject to a separate MODULE training according to their field of work. Those who are successful at the end of the training given by the General Directorate of Police can become Unarmed PSO. They cannot use weapons according to the law. Those who graduated from faculties or vocational schools related to security are not subject to training. In this context, there are no private security programs in the faculties of universities and vocational schools within the TRNC. For TRNC citizens, there is a Private Security and Protection Program within the Department of Property Protection and Security at Salihli Vocational School within Celal Bayar University in Turkey. The content of this program should be regulated according to TRNC laws and an appropriate curriculum should be applied because there are some differences between Law No. 5188 and Law No. 33/2017. The MODULE system in private security training in the TRNC should also be adapted in Turkey. This MODULE training will be beneficial for the PSOs in terms of knowledge, self-education, experience and efficiency in the PSO work area. In addition, considering the working areas of the personnel who will take place in the private security sector, it is thought that it would be a good practice to include the fields of human psychology, behavioral sciences, communication and social skills training, and organizational psychology in the training provided for the private security personnel.

Finally; for associate degree students who want to improve themselves academically, new regulations and arrangements should be made to eliminate inequality, and curricula should be adjusted accordingly.

REFERENCES

- Akbaş, F., Dursun, Y.G. and Ürün, E. (2018). Title Problem and Development of Private Security Profession. *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)*, 5(6), 230-240. Retrieved From: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/41000/494959>
- Alpkutlu, M. (2018). A New Service Strategy for Turkey's Private Security Sector. *Journal of Security Sciences*, 7(2), 175-202. DOI: <http://dx.doi.org/10.28956/gbd.482048>

- Council of Higher Education Program ATLAS (CoHE ATLAS) Associate Degree Preference Wizard (Yükseköğretim Program ATLAS (YÖK ATLAS) Ön lisans Tercih Sihirbazı). (2021). <https://yokatlas.yok.gov.tr/tercih-sihirbazi-t3-tablo.php?p=tyt> (Access Date: 11.01.2022).
- Council of Higher Education Program ATLAS (CoHE ATLAS) Universities with Private Security and Protection Program (Open Education) (Yükseköğretim Program ATLAS (YÖK ATLAS) Özel Güvenlik ve Koruma Programı Olan Üniversiteler (Açıköğretim)). (2021). <https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans-program.php?b=19543> (Access Date: 29.03.2022).
- Council of Higher Education Program ATLAS (CoHE ATLAS) Universities with Private Security and Protection Programs (Yükseköğretim Program ATLAS (YÖK ATLAS) Özel Güvenlik ve Koruma Programı Olan Üniversiteler). (2021). <https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans-program.php?b=40003> (Access Date: 29.03.2022).
- Karakurt, B. and Bal, C. (2013). General Law Enforcement Private Security Association. *Electronic Journal of Professional Development and Research (Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi)*, 1(1), 84-101. DOI: <https://doi.org/10.18493/kmusekad.03014>
- Karakuyu, A. and Bedir, A. (2020). Investigation of Violence Tendencies of Private Security Officials According to the Job Satisfaction Levels. *Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 7(53), 1086-1091. DOI: <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1852>
- Law on Private Security Services in Turkey (Türkiye Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun). (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5188.pdf> (Access Date: 10.02.2022).
- Mortaş, H. (2019). Private Security Education in Turkey: A Quantitative Analysis on the Universities. *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)*, 6(4), 384-403. Retrieved From: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/44866/553097>
- North Cyprus Turkish Republic Private Security Services Law (33/2017) (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Özel Güvenlik Hizmetleri Yasası (33/2017)). (2017). <http://İcisleri.Gov.Ct.Tr/Portals/7/33-2017.Pdf> (Access Date: 10.02.2022).
- North Cyprus Turkish Republic Private Security Services Regulation (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Özel Güvenlik Hizmetleri Tüzüğü). (2017). <http://İcisleri.Gov.Ct.Tr/Portals/7/Oght.Pdf> (Access Date: 10.02.2022).
- North Cyprus Turkish Republic Private Security Services Training Regulation (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Özel Güvenlik Hizmetleri Eğitim Tüzüğü). (2017). <http://İcisleri.Gov.Ct.Tr/Portals/7/Ozel%20Güvenlik%20%20Hizmetleri%20Egitim%20Tuzugu.Pdf> (Access Date: 10.02.2022).
- North Cyprus Turkish Republic Private Security Services Uniform Regulation (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Özel Güvenlik Hizmetleri Üniforma Tüzüğü). (2017). <http://İcisleri.Gov.Ct.Tr/Portals/7/Ozel%20Güvenlik%20Hizmetleri%20Uniforma%20Tuzugu.Pdf> (Access Date: 10.02.2022).
- Regulation on the Implementation of the Law on Private Security Services in Turkey (Türkiye Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik). (2004). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7190&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (Access Date: 10.02.2022).
- Turkish Law on Firearms and Knives and Other Tools (Türkiye Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanun). (1953). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6136.pdf> (Access Date: 10.02.2022).
- Uçkun, S., Yüksel, A. and Uçkun, C.G. (2021). Review of Academician Profiles in Private Security Programs. *Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 8(67), 576-581. DOI: <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2326>
- Yağcı, A. (2021). Analysis of First Aid Course in Private Security and Protection Programs in Higher Education Institutions. *International Journal of Textbooks and Educational Materials*, 4(2), 58-76. DOI: <http://dx.doi.org/10.53046/ijotem.999936>

Atıf için / for cited: Güler, H.N. (2022). Sigorta Şirketlerinin İnsan Kaynakları İletişim Faaliyetleri. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 4, Sayı: 9, Ağustos 2022, s.108-119.

SİGORTA ŞİRKETLERİNİN İNSAN KAYNAKLARI İLETİŞİM FAALİYETLERİ

Hale Nur GÜLER*

ÖZET

Kurumları başarıya ulaştıracak en önemli güç kaynaklarından biri de insan kaynağıdır. Kurumların çalışanları doğru yöntemlerle seçip işe yerleştirmelerinin yanında etkin ve verimli sonuçları almaları ve tercih edilebilir olmaları için çalışanların eğitim ve gelişim faaliyetlerine destek olmaları, iletişimde etkin olmaları ve çalışan tatminini sağlamaları gerekmektedir. Kurumsal iletişim şirketlerin amaçlarına ulaşmak için planladıkları iletişim faaliyetlerinin bütünüdür. Teknolojik ilerlemeler ışığında günümüzde sosyal medya uygulamaları kurumların ve bireylerin hayatında önemli rol oynamaktadır. Kurumlar oluşturdukları sosyal medya hesaplarıyla paydaşlarına hızlı ve düşük maliyetlerle ulaşabilmektedir. Bu çalışmada yoğun rekabetin yaşandığı sektörlerden biri olan sigortacılık alanında faaliyetlerine devam eden beş şirketin insan kaynakları konusunda Instagram üzerinden paylaşımlarının anlaşılması amaçlanmış olup araştırmanın verilerine kurumların resmi insan kaynakları Instagram hesaplarından ulaşılmıştır. Bu amaçla Mayıs 2021 dönemi itibari ile elde edilen veriler için nitel bir araştırma yapılmış olup içerik analizi ile paylaşımların gruplandırmasına gidilmiştir. Sigorta şirketlerinin insan kaynakları konusundaki iletilerin daha çok özel günler ve haftalar, insan kaynakları uygulamaları hakkında bilgilendirme, yapılan ya da katılım sağlanan etkinlik haberlerinin iletilmesi şeklinde olduğu görülmüştür. Sigorta şirketlerinin paylaşımlarının ağırlıkları şirket politikaları doğrultusunda farklılık göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sigortacılık, İnsan Kaynakları, İletişim Çalışmaları, Sosyal Medya Kanalları.

JEL Sınıflandırma Kodları: M10, M12.

HUMAN RESOURCES COMMUNICATION ACTIVITIES OF INSURANCE COMPANIES

ABSTRACT

One of the most important power sources that will make institutions successful is human resources. In addition to selecting and placing employees with the right methods, institutions should support their employees' training and development activities, ensure effective communication and employee satisfaction in order to obtain effective and efficient results and to be preferable. Corporate communication is the whole of communication activities that companies plan to achieve their goals. In the light of technological advances, social media applications play an important role in the lives of institutions and individuals today. Institutions can reach their stakeholders quickly and at low costs with the social media accounts they create. In this study, it is aimed to understand the shares of five companies that continue their activities in the field of insurance, which is one of the sectors where there is intense competition, on the subject of human resources on Instagram, and the data of the research has been reached from the official human resources Instagram accounts of the institutions. For this purpose, a qualitative research was conducted for the data obtained as of May 2021, and the grouping of the shares was made by content analysis. It has been observed that the messages of insurance companies on human resources are mostly in the form of special days and weeks, information about human resources practices, news of events held or attended. The weights of insurance companies' shares differ in line with company policies.

Keywords: Insurance, Human Resources, Communication Studies, Social Media Channels

JEL Classification Codes: M10, M12.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, glrhalenur@gmail.com

Makale Geliş Tarihi / Received : 17.07.2022

Makale Kabul Tarihi / Accepted : 23.08.2022

DOI: 10.46236/jvosst.1144737

GİRİŞ

Kurumların yer aldıkları sektörlerde öncü ve başarılı olabilmeleri için iyi yetişmiş çalışanlara ihtiyaçları vardır. Doğru adayın belirlenip uygun işe yerleştirilmesinden başlayarak çalışanların kurum içindeki memnuniyetlerinin ve tatmininin sağlanmasına kadar insan kaynakları politikaları önemlidir. Kurumların tercih edilebilir olmaları için çalışanların beklentilerine yanıt vermeleri ve eğitimden kariyer avantajlarına kadar yeterliliklerini artırmaları gerekmektedir. Bu bağlamda kurumların etkinlikle yönetim politikalarını geliştirmeleri ve etkili iletişim içinde olmaları önem arz etmektedir.

Kurumsal iletişimle kurumlar amaç ve hedefleri kapsamında paydaşlarla etkileşim sağlamaktadır. Kurumun amaç ve faaliyetleri kurumsal iletişim etkinlikleriyle paydaşlara aktarılabilen ve paydaşlar tarafından olumlu tutumların inşa edilmesi hedeflenmektedir. Kurumsal iletişim faaliyetleri ile kurumlar ilişki halinde oldukları ya da gelecekteki paydaşları ile iletişim kurabilmektedir. Bu bağlamda aday çalışanlara da iletişim faaliyetleri ile ulaşılabilir. Kurumlar iletişim çalışmalarını yürütürken seçilecek yöntem ve içerik oluşacak bağın başarısı açısından kritik bir rol oynamaktadır.

İnternet teknolojilerindeki yükseliş ile gelişen yeni medya uygulamaları nedeniyle sosyal medya kullanımı artmaktadır. Kurumların ve bireylerin hayatlarında önemli hale gelen sosyal medya, iletişim çalışmaları açısından etkili bir saha oluşturmaktadır. Kurumlar sosyal medya uygulamalarıyla hızlı şekilde iletişim, etkileşim ve düşük maliyet avantajı yaratırken yüksek kaliteli içeriklerle paydaşlarına ulaşabilmektedir. Kurumlar sosyal medya aracılığıyla tüm paydaşları arasındaki iletişimi kurmakta aynı zamanda oluşabilecek sorunlara da müdahale etmek, kurumdan beklentileri yanıtlamak, yürütülen proje ve kampanyalar için bilgi vermek gibi çok çeşitli amaçlar için sosyal medyada faaliyet göstermektedir. Yaşanan gelişmelere bağlı olarak kurumlar açısından sosyal medya uygulamaları kurumsal iletişim araçları arasında vazgeçilmez unsur olarak görülmektedir.

Sigortacılık sektöründe de sosyal medya uygulamaları ile iletişime çok fazla yer verildiği Instagram, Twitter ve Facebook uygulamalarıyla kurumların tüm paydaşları ile etkileşim halinde oldukları görülmektedir. Sektörde yer alan kurumların çalışan ve çalışan adaylarına yönelik paylaşımları da sosyal medya hesaplarında görülmektedir.

Sigorta şirketlerinin incelemeye alındığı bu çalışmada şirketlerin insan kaynakları açısından Instagram paylaşımlarının anlaşılabilirliği amacıyla çalışmaya dahil edilen içerikler sınıflandırılmaktadır. Sigorta şirketlerinin insan kaynakları açısından yürütülen faaliyetlerine yönelik Instagram paylaşımlarında içeriklerinin belirlenmesi ve kurumlar arasındaki farklılıkların da anlaşılmasına olanak sağlaması açısından yarar sağlayacaktır.

1. LİTERATÜR

İnsan kaynakları uygulamaları kurumların sektörde rekabet edebilmeleri varlıklarını başarı ile sürdürebilmeleri için oldukça önemlidir. İnsan kaynakları yönetiminin sanayi devrimi sırasında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlamıştır (Richman, 2015: 121). Üretimin atölyelerde yapılmasının yerini hızlı olarak üretime olanak sağlayan fabrikalar almıştır. Bu sayede çok sayıda kişiye iş imkânı doğmuş ve böylece karmaşık iş ilişkileri oluşmuştur. Ticaretin gelişmesi ve endüstrinin gelişmesinin olumlu etkilerinin yanında sosyal sorunlara da yol açmıştır. Çalışanların haklarının korunması için örgütlenmeler kaçınılmaz hal almıştır (Bayraktaroğlu, 2003: 7). Karmaşık iş ilişkileri nedeniyle insan kaynakları yönetiminin temelleri oluşmuştur. İkinci Dünya Savaşı döneminde savaşın yol açtığı iş gücünün azlığı ile mücadele edebilmek için endüstriyel psikoloji alanı araştırılmaya başlanmıştır (Palmer, 1993: 24). Çalışanların ekonomik olarak gelişmeleri için refah seviyeleri ile işverenlerin ilgilenmelerini gerekli kılmıştır. Bu gelişme personel yönetimi için başlangıç olarak kabul edilmektedir (Benligiray, 2007: 78).

İnsan kaynaklarının kavramsal olarak Springer tarafından 1817’ de kullanıldığı görülmektedir. 1970’li yılların sonundan itibaren insan kaynakları yönetimi kavramı personel yönetiminin yerine kullanılmaya başlanmıştır (Can, Kavuncubaşı ve Yıldırım 2012: 11). İnsan kaynakları yönetimi konusundaki gelişmeler 1980 ve sonrasında artmıştır. Bunun sebepleri olarak insanın artık yatırım ve rekabet kaynağı olarak görülmesi, destek hizmetleri olarak görülmeyip insan kaynaklarının artık stratejik bir anlam kazanması ve insan kaynakları yönetiminin endüstride önemli bir kavram olarak görülmesi ifade edilmektedir (Üsdiken, 2002: 5). İnsanların değişkenlik göstermesi kurumların insan davranışlarının anlama gereksinimlerini artırmıştır. Kurum içinde uyum halinde birbirlerine destek vererek çalışacak insanların işe alınmalarına ihtiyaç doğmuş ve bu şekilde çalışan kurumların daha başarılı olacaklarına inanç artmıştır (Fındıkçı, 2012: 17). Kurumlar insan kaynağını başarılı şekilde seçip eğitim ve süreç içerisinde gelişimine önem verdikçe ürün ve hizmet sunumlarında başarıya ulaşmaktadır.

İnsan kaynakları yönetiminin emek ve refah yönetimini içine alarak literatürde yerini aldığı görülmektedir (O’Riordan, 2017: 7). İnsan kaynakları yönetiminin uygulama faaliyetleri işe alım, performans ölçme ve değerlendirme, eğitim planlama ve gelişim olarak belirtilmektedir. İnsan kaynakları planlaması işe alım sürecinin ilk adımıdır. İnsan kaynakları çalışmalarının ekonomik, toplumsal, politik ve ticari değişim koşullarına göre uyum sağlayabilen insan kaynağının temin edilip geliştirilmesine yönelik uygulamaları kapsamaktadır (Fındıkçı, 2012: 128). İnsan kaynakları planlaması doğru zamanda ve doğru sayıda uygun çalışanların doğru işle eşleştirilerek etkin şekilde kullanılmasıdır. Bu aşamada kurumda ihtiyaç duyulan pozisyonların belirlenmesi, gerekli personel sayısının tespit edilmesi, personelin ihtiyaç duyulan yeterliliklerinin tespiti ve işgücü arzı belirlenmektedir. Belirlenen sayıya göre iş gücü açığı ya da fazlalığı tespit edilmiş olmaktadır. Hazırlanacak insan kaynakları planlamasının kurumların uygulamaları ve olanakları ile uygun olmalıdır (Sabuncuoğlu, 2013: 32).

İnsan kaynakları planlama süresi sonrasında ihtiyaç duyulan insan kaynağının nitelik ve nicelikleri belirlenmeli ve çalışanların kurumlara kazandırılması gerekmektedir. İş analizi ile işin gerektirdikleri ihtiyaçlar belirlenmektedir (Fındıkçı, 2012: 143). İş analizi ile iş tanımının birbirini tamamlayan uygulamalar olduğu belirtilmektedir (Sabuncuoğlu, 2013: 71). Dar anlamda insan kaynakları işlevleri, personellerin işe alınmasından değerlendirilme sürecine, terfi ve atamalara, eğitim ve gelişim faaliyetlerine, ücretlendirmeye, sağlık ve disiplin işlerinin yürütülmesine uzanan çalışma alanı ile ilgili olan strateji ve ilkelerin oluşturulması, kararların alınması ve tekniklerin uygulanması olarak ifade edilmelidir. Geniş anlamda insan kaynakları işlevleri, çalışanların uyum içinde ve verimli bir biçimde çalışmasını sağlayan, örgütlerin amaçlarına ulaşmasını kolaylaştıran eylem ve uğraşların bütünü olarak ifade edilmektedir. İnsan kaynakları süreçleri belirlenen amaçlara ulaşmak için tüm çabaların verimli ve etkili bir şekilde yürütülmesine yönelik kararların alınmasındaki planlamanın yapılmasını sağlayan yöntem ve tekniklerin tamamı olarak belirtilmektedir (Sabuncuoğlu ve Tokol, 2009: 320).

Kurumların rekabet gücünün korunması için eğitim uygulamaları özenli şekilde sürdürülmelidir. Eğitim ve gelişim uygulamaları ile iş için gerekli olan yeterliliklerin beklenen seviyeye çıkartılarak kişilerin performanslarının ve kurumların verimliliklerinin artması hedeflenmektedir. Çalışanların kişisel ve mesleki yeterliliklerinin artmasıyla birlikte kurum içindeki performanslarında da yükseklik sağlanmaktadır. Çalışanların eğitimler ile desteklenmesi motivasyonel anlamda da çalışanı güçlendirmektedir. İnsan kaynakları planlamasının kurumlara sağladığı temel yararlar bulunmaktadır. İhtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağının kalite ve sayı açısından temin edilerek sürdürülebilirliğini sağlamak; mevcuttaki insan kaynağından verimli şekilde yararlanmak; teknolojik gelişmelere göre oluşan fazla insan kaynağını öngörmek ve tedbirler almak; insan kaynakları maliyetini yönetmek; insan kaynakları ile ilgili sorunların tespiti ve çözülmesi; etkili planlama ile denetim iş yükünün azaltılmasıdır (Can, Akgün ve Kavuncubaşı, 2012: 50).

İletişim Latince’de “comminus” sözcüğünden gelmekle beraber Türkçe’ye Fransızca’dan geçen “communication” yani “komünikasyon” kelimesinin karşılığı olarak geçmiştir. İletişim “comminicare” eyleminden gelmekte, ortak olma birlik olma anlamını taşımaktadır (Sezgin, 2009, 3). İletişim bir kişi

ya da kişilerden birinin başka birine ya da birilerine bildiklerini ya da duygularını aktarması olarak ifade edilmektedir (Tutar, 2005: 3). Kurumların ellerindeki bilgiyi hedef kitlelerine ulaştırarak etkileşim sağlamaları gerekmele birlikte bu kapsamda bütüncül bir olguya ihtiyaç duydukları bilinmektedir. Kurumsal iletişimin temel görevi kurum kültür, vizyon ve değerlerini bir sembol ya da kimlikle planlı ve sürekli şekilde paydaşlarına aktarmasıdır (Tunçel, 2011: 253). Kurumların tüm paydaşların ve hedef kitleleri ile yürüttükleri iletişim faaliyetleri kurumsal iletişim olarak isimlendirilmektedir (Karsak, 2016: 13).

Kurumsal iletişim 1970'li yıllara gelene dek kamu sektöründe kullanılan bir terimdir ve öze sektörün hızlanması ile tüm kurumlar tarafından kullanılan bir terim halini almıştır (Yamauchi, 2001: 135). Bu yıllarda kurumsal iletişim teriminin daha çok halkla ilişkiler veya kurumsal halkla ilişkiler terimleri ile birlikte kullanıldığı görülmektedir (Mohamad ve Bakar, 2018: 240). Kurumların hedef kitleleriyle sağlıklı iletişim kurmalarının basının gelişimi ile birlikte sürekliliğe kavuştuğu ifade edilmektedir. Kurumlar basın kanallarıyla kesintisiz ve birbirine karşı sürdürülebilir ilişkiler kurmaktadır (Vural ve Bat, 2018: 34). Kurumsal iletişim kavramının akademik olarak var olan geçmişi ise yaklaşık otuz yıla dayandığı görülmektedir. Kurumsal iletişimin başlıca hedefleri, kurumsal ilişkilerin belirlenen amaçlar doğrultusunda kurulup geliştirilmesi, kurumun kimliğinin stratejik yönetim kapsamında oluşturulup sürdürülmesi, değişen ve gelişen ekonomik ve sosyal yapı içerisinde kurumun yeniliklere uyum sağlayıp benimsetilmesi, kurum içinde ve dışında güçlü bir iletişim ağı oluşturulmasıdır (Gökçe, 2010: 169).

İşletmeler mesajlarını iletme, paydaşlarına bilgi vermek, işletme hakkında kamuoyunda olumlu izlenimler yaratabilmek için çeşitli iletişim araçlarına başvurmaktadır (Mutlu, 2012: 149). Mesajların doğru kanaldan en kısa şekilde hedef kitleye ulaştırılması için doğru iletişim araçlarının tespit edilmesi ve mesajın belli yöntemlere göre uyarlanması önemlidir. Kurumsal iletişim faaliyetlerinde kurumların iç ve dış paydaşları arasında bilgi akışının sağlanması, tüm hedef kitlenin ikna edilmesi, ürün ve hizmetlerinin reklamının yapılması için bazı araçlara ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Bu araçların hedef kitlenin ilgisini çekebilmesi, aktarılmak istenen mesajı açık net olarak karşıya vermesi gerekmektedir. Kurumsal iletişim araçlarıyla aktarılmak istenen mesajın biçim ve özü aynı kalarak, iletim yolunun hedef kitleye göre araçsal değişiklik göstermesi gerekmektedir (Özkanal, 2017: 119). Kurum gazetesi, bülten, afiş, ilan, broşür, kitapçıklar yazılı araçlardan olup sunumlar, toplantılar, konferanslar da sözlü araçlar arasında yer almaktadır (Vural ve Bat, 2013: 149; Vural, 2014: 113).

Günümüzde pek çok sektörün yanı sıra sigortacılık sektöründe de kurumlar sosyal medya platformları ile paydaşları ile etkileşimde bulunmaktadır. Pazarlama iletişiminde sosyal medya incelenmesi üzerine yapılan bir çalışmaya göre 2014 yılında en çok prim üreten iki sigorta şirketiyle yapılan mülakatlara göre sigortacılık sektöründe pazarlama iletişiminde sosyal medyanın marka bilinirliği amacıyla kullanıldığı ve gelecek dönemlerde tüketici alışkanlıklarının değişimi sebebi ile sosyal medya kullanmayan kurumların pazarda istenen yerde olamayacağı ifade edilmektedir (Taş Karaköy, 2014: 3). Yiyecek içecek işletmelerinin Instagram kullanımının içerik analizi yöntemi ile incelendiği bir çalışmada şirketlerin Insagramda en fazla ürün ve hizmet tanıtımı yaptıkları ifade edilmektedir (Demirci, Deliormanlı ve Özhasar, 2020: 3347).

Üniversitelerin Instagramdaki içeriklerinin araştırıldığı bir çalışmada sosyal medya kanalının takipçiler tarafından sürdürülebilir olmasında önemli bir faktör olarak “merak duygusu uyandırma” yer almaktadır, kişiler veya kurumlar tarafından gönderilerde heyecan, merak duygusu uyandıran paylaşımlara yer verilerek, kişiler üzerinde “bağlayıcı” bir yöntem uygulanmakta ve uzun vadede daha az takipçi kaybetmesi sağlanmaktadır. Araştırmada üniversitelerin uzun vadede daha fazla takipçiye ulaşmak ve hali hazırda olan takipçisini kaybetmemek için bu durumu bir sosyal medya stratejisi olarak kullanabilecekleri ifade edilmektedir (Samur, 2020: 456).

Bankaların sosyal medya içerik incelemesinin yapıldığı bir çalışmada bankaların en çok yer verdiği içeriklerin; videolar, ürün bilgileri, fotoğraflar, kurumsal kimlik, pazarlama mesajları, etkinlikler ve sosyal duyarlılık bilgileri olduğu gözlemlenmiştir. Bankaların içerik türlerine bakıldığında fotoğraf ve

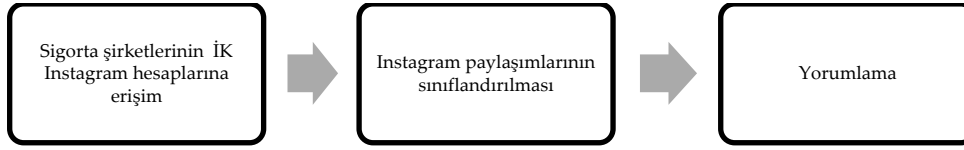
video paylaşımlarıyla; ürün bilgileri, pazarlama ve sosyal içerikli daha çok bilgilendirme, duyuru ve tanıtım ile ilgili paylaşım mesajların yüksek olduğu görülmektedir (Duran, 2021: 96). Sigorta şirketlerinin insan kaynakları faaliyetleriyle ilgili oluşturmuş oldukları Instagram hesaplarındaki içeriklerin incelenmesi için bu çalışmanın katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

2.YÖNTEM

Nitel çalışmalarda veriler, gözlem, görüşme ve doküman analizi ile elde edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Nitel araştırmalar toplumsal benliğin kabulü ile bir bakış açısının benimsenmesi, çalışma tasarımı, veri toplama, analiz, yorumlama ve bilgilendirme aşamaları ile sürdürülmektedir (Neuman, 2012: 23). Nitel araştırmalarda veriler kitap, dergi, makale, anket gibi yazılı ve diğer görsel kaynaklardan elde edilmektedir (Baş ve Akturan, 2008: 118; Coffey ve Atkinson, 1996: 101). Nitel araştırmalarda doküman incelemelerinde araştırma konusunu oluşturan olgu ve olaylar hakkında bilgi veren yazılı belgeler analiz yapılmaktadır. Nitel araştırmalar süreç itibari ile araştırmacılar için zaman tasarrufu sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 188).

Çalışma nitel olarak oluşturulmuştur. Nitel araştırmalarda betimsel veya içerik analizi yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 223). Betimsel analizde farklı veri toplama yöntemleri ile ulaşılan veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenip yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 105). İçerik analizinde veri kaynaklarından ulaşılan veriler kategorik şekilde sınıflandırılmakta konu bazlı ya da kelime grupları olarak tasarlanarak sunulmaktadır (Silverman, 2001: 85).

Şekil 1: Veri Toplama ve Değerlendirme Akışı

Sigorta şirketlerinin insan kaynakları için iletişimlerine yönelik Instagram'daki iletilerinin anlaşılması ve farklılıkların belirlenmesi için bu çalışmada sigorta şirketlerinden 5 kurumun 20 adet paylaşımlarına Mayıs 2021 döneminden geriye doğru gidilerek sıra ile ulaşılmıştır. Instagram paylaşımlarının içeriklerinin ağırlıklarının anlaşılması için tekrarlanan paylaşımlar veriler arasından çıkartılmadan analiz yapılmıştır.

Çalışmaya dahil edilen sigorta şirketleri Allianz Sigorta AŞ, AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ, Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi, HDI Sigorta AŞ ve Axa Sigorta AŞ'dir.

3. BULGULAR

Sigorta şirketlerinin insan kaynakları konusunda oluşturulan hesaplarının genel olarak Mayıs 2021 itibariyle gönderi adeti, takipçilerin sayısı ve takip edenlerin sayıları Tablo 1.'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Gönderi, Takipçilerin Sayısı ve Takip Edenlerin Sayıları

Şirket Adı	Hesap	Gönderi Adeti	Takipçi sayısı	Takip sayısı
Allianz Sigorta AŞ	allianzkariyer	1.108	16.400	5
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	avivasakariyer	477	6.131	595
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	anadolusigortakariyer	434	3.880	1
HDI Sigorta AŞ	hdisigortakariyer	374	1.699	5
Axa Sigorta AŞ	axa.kariyer	263	2.892	2

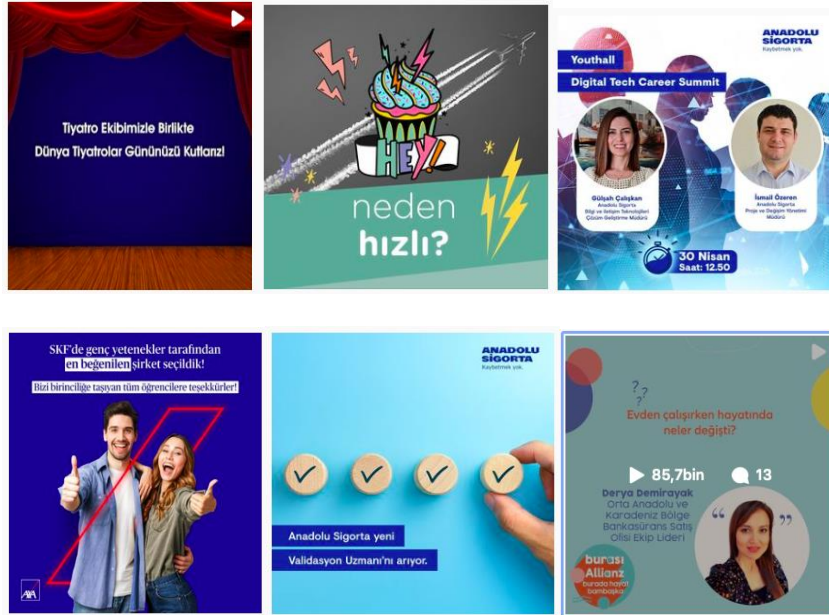
Sigorta şirketlerinin insan kaynakları faaliyetleri konusunda Instagramdaki iletilerinin dağılımları Tablo 2.'de gösterilmektedir. İnsan kaynakları alanında sigorta şirketlerinin Instagramla en fazla (%27) özel günler ve haftalar için gönderi paylaştıkları görülmektedir.

Tablo 2. Gönderi İçerikleri

İçerik	Adet	%
Özel günler ve haftalar	27	27%
İK hizmet, kurumsal kültür, program tanıtım bilgilendirme ve mesaj	16	16%
Etkinlik, program, içerik haberleri	14	14%
Ödül, yarışma haberleri	11	11%
Aday çalışanlar ve stajyerler için iş ilanı	10	10%
Deneyim paylaşımları	9	9%
Kurumsal sosyal sorumluluk	5	5%
Ürün hizmet bilgilendirme, tanıtım	5	5%
Eğitim programı bilgilendirme	2	2%
Sponsorluk	1	1%
Genel Toplam	100	100%

Şekil 1.'de oluşturulan gönderilerin içeriklerine yönelik örnekler yer almaktadır.

Şekil 1. İçerik Görsel Örnekleri

Tablo 3.'te özel günler ve haftalar konusuna ait içerik, beğeni ve yorum adetleri ve ağırlıkları gösterilmektedir. Bu konuda en çok paylaşımı yapan kurumların (%26) HDI Sigorta AŞ, Axa Sigorta AŞ ve Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi olduğu görülmekte, en fazla beğeni Allians Sigorta AŞ (%53), en fazla yorumu Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi (%65) almıştır.

Tablo 3. Özel Günler ve Haftalar

Kurum	İçerik	%	Beğeni	%	Yorum	%
HDI Sigorta AŞ	7	26%	652	7%	1	0%
Axa Sigorta AŞ	7	26%	1717	17%	189	30%
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	7	26%	875	9%	407	65%
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	5	19%	1398	14%	28	4%
Allianz Sigorta AŞ	1	4%	5217	53%	6	1%
Toplam	27	100%	9859	100%	631	100%

Tablo 4.' te İK hizmet, kurumsal kültür, program tanıtımı bilgilendirme ve mesaj paylaşımları için en fazla içerik HDI Sigorta AŞ (%44) tarafından oluşturulmuştur. Bu konuda en fazla beğeniyi (%82) ve fazla yorumu (%60) Allianz Sigorta AŞ almıştır.

Tablo 4. İK Hizmet, Kurumsal Kültür, Program Tanıtım Bilgilendirme ve Mesaj

Kurum	İçerik	%	Beğeni	%	Yorum	%
HDI Sigorta AŞ	7	44%	684	7%	3	8%
Allianz Sigorta AŞ	5	31%	7695	82%	24	60%
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	2	13%	713	8%	12	30%
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	1	6%	107	1%	0	0%
Axa Sigorta AŞ	1	6%	166	2%	1	3%
Toplam	16	100%	9365	100%	40	100%

Etkinlik, program, içerik haberlerine yönelik içeriklerin adet, beğeni ve yorum adet ve yüzdeleri Tablo 5.'te gösterilmiştir. Bu konuda en fazla paylaşımı Axa Sigorta AŞ (%29) yapmış ve en çok beğeniyi ve yorumu almıştır.

Tablo 5. Etkinlik, Program, İçerik Haberleri

Kurum	İçerik	%	Beğeni	%	Yorum	%
Axa Sigorta AŞ	4	29%	668	34%	48	94%
HDI Sigorta AŞ	3	21%	453	23%	2	4%
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	3	21%	282	14%	0	0%
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	3	21%	559	28%	0	0%
Allianz Sigorta AŞ	1	7%	22	1%	1	2%
Toplam	14	100%	1984	100%	51	100%

Ödül, yarışma haberlerine yönelik içeriklerin adet, beğeni ve yorum adet ve yüzdeleri Tablo 6.' da gösterilmiştir. Bu konuda en fazla paylaşımı AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ' nin (%45) yaptığı ve en fazla yorumu aldığı (%86) bu konuda en fazla beğeniyi de (%72) Allianz Sigorta AŞ' nin aldığı görülmektedir.

Tablo 6. Ödül, Yarışma Haberleri

Kurum	İçerik	%	Beğeni	%	Yorum	%
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	5	45%	1181	20%	44	86%
Allianz Sigorta AŞ	3	27%	4239	72%	1	2%
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	2	18%	286	5%	0	0%
Axa Sigorta AŞ	1	9%	210	4%	6	12%
Toplam	11	100%	5916	100%	51	100%

Tablo 7.'de aday çalışanlar ve stajyerler için iş ilanı paylaşımlarına yer verilmiştir. En fazla paylaşımı Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi (%50) yapmıştır. Bu konudaki beğeni (%60) ve yorumlar (%70) en fazla AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ için yapılmıştır.

Tablo 7. Aday Çalışanlar ve Stajyerler İçin İş İlanı

Kurum	İçerik	%	Beğeni	%	Yorum	%
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	5	50%	373	18%	1	10%
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	3	30%	1220	60%	7	70%
Allianz Sigorta AŞ	2	20%	440	22%	2	20%
Toplam	10	100%	2033	100%	10	100%

Tablo 8.'de deneyim paylaşımlarına yer verilmiştir. En fazla paylaşımı Axa Sigorta AŞ (%67) yapmış ve fazla beğeniyi (%53) almıştır. Bu konuda en çok yorum (%97) AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ için yapılmıştır.

Tablo 8. Deneyim

Kurum	İçerik	%	Beğeni	%	Yorum	%
Axa Sigorta AŞ	6	67%	1093	53%	15	2%
HDI Sigorta AŞ	1	11%	128	6%	4	1%
Allianz Sigorta AŞ	1	11%	269	13%	3	0%
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	1	11%	587	28%	718	97%
Toplam	9	100%	2077	100%	740	100%

Tablo 9.'da Ürün hizmet bilgilendirme, tanıtım konusunda yapılan paylaşımlarda en fazla içeriği AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ (%40) yapmıştır.

Tablo 9. Ürün Hizmet Bilgilendirme, Tanıtım

Kurum	İçerik	%	Beğeni	%	Yorum	%
AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ	2	40%	586	61%	12	92%
Allianz Sigorta AŞ	1	20%	151	16%	0	0%
HDI Sigorta AŞ	1	20%	98	10%	0	0%
Axa Sigorta AŞ	1	20%	127	13%	1	8%
Toplam	5	100%	962	100%	13	100%

Tablo 10.'da kurumsal sosyal sorumluluk konusunda yapılan paylaşımlarda en fazla içeriği AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ (%61) yapmıştır.

Tablo 10. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Kurum	İçerik	%	Beğeni	%	Yorum	%
Allianz Sigorta AŞ	3	60%	3320	90%	28	90%
Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	2	40%	355	10%	3	10%
Toplam	5	100%	3675	100%	31	100%

Tablo 11.'de eğitim programı bilgilendirme ve sponsorluk konularında paylaşımlara yer verilmiştir. Allianz Sigorta AŞ eğitim programı bilgilendirmede HDI Sigorta AŞ' de sponsorluk konularında paylaşım yapan kurumlardır.

Tablo 11. Eğitim Programı Bilgilendirme / Sponsorluk

Kurum	İçerik	%	Beğeni	%	Yorum	%
Allianz Sigorta AŞ	2	100%	620	100%	4	100%
Kurum	İçerik	%	Beğeni	%	Yorum	%
HDI Sigorta AŞ	1	100%	98	100%	0	100%

Tablo 12.'de yapılan paylaşımların görsellerinin konularına göre adet ve yüzde ağırlıkları gösterilmektedir. Paylaşımların daha çok fotoğraf şeklinde (%78) yapıldığı görülmektedir.

Tablo 12. Görsel Çeşitleri

Konu	Fotoğraf	%	Hareketli görsel	%	Toplam
Özel günler ve haftalar	17	63%	10	37%	27
İK hizmet, kurumsal kültür, program tanıtım bilgilendirme ve mesaj	13	81%	3	19%	16
Etkinlik, program, içerik haberleri	13	93%	1	7%	14
Ödül, yarışma haberleri	11	100%	0	0%	11
Aday çalışanlar ve stajyerler için iş ilanı	8	80%	2	20%	10
Deneyim paylaşımları	8	89%	1	11%	9
Kurumsal sosyal sorumluluk	4	80%	1	20%	5
Ürün hizmet bilgilendirme, tanıtım	3	60%	2	40%	5
Eğitim programı bilgilendirme	0	0%	2	100%	2
Sponsorluk	1	100%	0	0%	1
Genel Toplam	78	78%	22	22%	100

Tablo 13'te konulara göre beğeni ve yorum ağırlıklarına yer verilmiştir. İletilen 100 gönderi için toplam beğenilerin %27'si özel günler ve haftalar yapılırken, yorumların %47'si deneyim paylaşımları için yapılmıştır.

Tablo 13. Beğeni ve Yorum Ağırlıkları

Konu	İçerik	%	Beğeni	%	Yorum	%
Özel günler ve haftalar	27	27%	9859	27%	631	40%
İK hizmet, kurumsal kültür, program tanıtım bilgilendirme ve mesaj	16	16%	9365	26%	40	3%
Etkinlik, program, içerik haberleri	14	14%	1984	5%	51	3%
Ödül, yarışma haberleri	11	11%	5916	16%	51	3%
Aday çalışanlar ve stajyerler için iş ilanı	10	10%	2033	6%	10	1%
Deneyim paylaşımları	9	9%	2077	6%	740	47%
Kurumsal sosyal sorumluluk	5	5%	962	3%	13	1%
Ürün hizmet bilgilendirme, tanıtım	5	5%	3675	10%	31	2%
Eğitim programı bilgilendirme	2	2%	620	2%	4	0%
Sponsorluk	1	1%	98	0%	0	0%
Genel Toplam	100	100%	36589	100%	1571	100%

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada sigorta şirketlerinin insan kaynakları bölümlerinin Instagram aracılığı ile kurdukları iletişimde paylaşımlarının içeriklerinin ve farklılıklarının anlaşılması amacıyla 5 sigorta şirketi çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen sigorta şirketleri Allianz Sigorta AŞ, AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ, Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi, HDI Sigorta AŞ ve Axa Sigorta AŞ' dir. Sigorta şirketlerinden belirlenen tarih itibari veriler elde edildiğinde insan kaynakları hesaplarına göre en çok paylaşımı yapan şirketin 1.108 adet ile Allianz Sigorta AŞ olduğu görülmekte ardından 477 adet ile AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ gelmektedir. Sigorta şirketlerinin takipçi sayılarında ilk sırada yine 16.400 adet takipçi sayısı ile Allianz Sigorta AŞ ikinci sıradaki şirketin ise AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ olduğu görülmektedir.

Sigorta şirketlerinin insan kaynakları alanındaki paylaşımlarının %27'sinin özel günler ve haftalar, %16'sının İK hizmet kurumsal kültür program tanıtım bilgilendirme ve mesaj içeriğinde olduğu, %14'lük bir oranda ise etkinlik program içerik haberlerini içerdiği görülmektedir. İnsan kaynakları açısından bakıldığında işe alım ve eğitim alanında Instagram kanalı ile yapılan paylaşımların azlığı dikkat çekicidir. Özel günler ve haftalar için en çok paylaşım yapan kurumların HDI Sigorta AŞ, Axa Sigorta AŞ ve Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi olduğu görülmekte (%26), en fazla beğeniyi Allianz Sigorta AŞ (%53), en fazla yorumu Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi (%65) aldığı görülmektedir. İnsan kaynakları açısından çalışanlara verilen hizmet kurumsal kültürün benimsenmesi uygulanan programların tanıtımına dair oluşturulan içeriklerde en çok paylaşımı HDI Sigorta AŞ (%44) yapmaktadır. Bu konuda en fazla beğeniyi (%82) ve fazla yorumu (%60) Allianz Sigorta AŞ almıştır.

Sigorta şirketlerinin yaptıkları etkinliklerin bilgilendirilmesi için yapılan içerik paylaşımlarında en çok Axa Sigorta AŞ' nin (%29) etkinliği görülmekte, bu alanda en çok beğeni ve yorumu da almaktadır. Sigorta şirketlerinin ve çalışanlarının aldıkları ödüllerin bilgilendirilmesi, yarışmalar hakkında bilgi verilmesi konulu içeriklerde ise en çok paylaşım AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ (%45) bulunmuş ve en çok yorumu (%86) almıştır. Bu alanda en çok beğeni alan şirketin ise Allianz Sigorta AŞ (%72) olduğu görülmektedir. İş ilanları ve stajyer alımları için en çok paylaşımı Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi (%50) yapmıştır. En çok beğeni (%60) ve en çok yorumu (%70) ise AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ almıştır.

Çalışanların yöneticilerin iş hayatlarındaki deneyimlerin paylaşıldığı içeriklerde ise en çok paylaşım yapan kurum Axa Sigorta AŞ (%53) olmuştur. Instagram platformunu insan kaynakları hesaplarında ürün hizmet tanıtımında en çok kullanan şirket ise AvivaSA Emeklilik ve Hayat AŞ (%61) olmuştur. Kurumsal sosyal sorumluluk için paylaşım yapan şirketler Allianz Sigorta AŞ ve Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi olmuştur. Eğitim programı hakkında paylaşım yapan tek şirket Allianz Sigorta AŞ iken sponsorluk bilgilendirmesi için paylaşımında bulunan tek şirket de HDI Sigorta AŞ olmuştur.

Sigorta şirketlerinin insan kaynakları alanında paylaşımlarının görselleri incelendiğinde paylaşılan içeriklerin %78' inin fotoğraf olarak yapıldığı görülmektedir. Özel günler ve haftalar konusunda %63 fotoğraf, İK hizmet, kurumsal kültür, program tanıtım bilgilendirme ve mesaj için %81 fotoğraf, etkinlik, program, içerik haberleri için %91 fotoğraf paylaşımı yapılmıştır. Ödül yarışma bilgilendirmeleri için hiç hareketli görsel tercih edilmediği görülmektedir. Eğitim programı bilgilendirmeleri için ise sadece hareketli görsel kullanıldığı görülmektedir. İnsan kaynakları alanında Instagram paylaşımlarının incelendiği bir başka çalışmanın sonuçları ile etkinlik haber duyuruları, iş ilanları, yarışma gibi içeriklerin benzeştiği ancak ağırlıklarının farklılaştığı görülmektedir (Güler, 2021: 7). Sosyal medyayı en çok kullanan 50 şirketin Instagram içeriklerinin araştırıldığı çalışmanın sonuçlarında şirketlerin Instagram'ı daha çok ürün tanıtımı ve reklam amaçlı kullandıkları ifade edilmiştir (Tufan, Yeniçaktı, 2016: 98). Bu çalışmada da etkinlik tanıtım alanında fazla sayıda içerik paylaşımının yapılması sebebi ile benzerlik göstermektedir.

Sigorta şirketlerinin insan kaynakları alanında en fazla özel günler ve haftalar konusunda paylaşımında bulunduğu paydaşları ile en çok bu alanda etkileşime girmeye çalıştıkları görülmüştür. Bu konuyu

takiben de insan kaynaklarının çalışanlar için yaptıkları programlar, etkinlik tanıtım programları izlemektedir. Sigorta şirketlerinin paylaşımları arasında politikaları gereğince farklılıklar görülmektedir. İnsan kaynaklarının faaliyet alanlarını kapsayacak konular arasında yer alan eğitim gelişim faaliyetlerine bu platformda çok az yer verildiği görülmüştür. Etkileşim açısından değerlendirildiğinde insan kaynaklarının program bilgilendirmelerine beğeni sayısının yüksek olduğu da görülmektedir.

Şirketlerin takipçi sayılarını artırmaları, iletmek istedikleri mesajların daha hızlı şekilde paydaşlarına iletilmesine olanak tanıyacaktır. Bu anlamda şirketlerin paylaştıkları içeriklerin beğenilmesi ve etkili olması gerekmektedir. İnsan kaynakları alanında paylaşım yapan hesapların çalışanları ve potansiyel çalışanların için eğitim ve gelişim faaliyetleri hakkında bilgilendirici içerikler vermeleri şirketlerin imajına ve tercih edilebilirliğine katkı sağlayacaktır. Şirketlerin içeriklerinde eğitim ve gelişim faaliyetlerine yönelik içerikleri artırmaları önerilmektedir.

Çalışan adaylarının bu kanaldan açık pozisyonlar için bilgilendirilmeleri ve haberdar edilmeleri etkin çalışanlara ulaşmayı artırabilir bu anlamda bu hesaplarda açık pozisyonlar için bilgilendirmelerin artırılması düşünülebilir. Şirketlerin en çok beğeni aldıkları içeriklerin başında özel günler ve haftalarla ilgili yapılan paylaşımların olması ve en çok bu paylaşımlara yorum yapılması takipçileri ile etkileşimlerinin arttığını göstermekle birlikte bu paylaşımların artması bununla beraber etkileşimin fazla olduğu deneyim paylaşımlarına ağırlık verilmesi yararlı olacaktır.

Sigorta şirketlerinin bu platformdaki paylaşımlarının çalışanları müşterileri ve diğer paydaşları kurumla ilgili tercih edilebilir noktaya taşıyacak bilgilendirici yarar sağlayan içeriklerle geliştirilmesi bugün ve yarın şirketlerin başarısı için önem arz etmektedir. Takip eden araştırmalarda farklı tarihler ve sigorta şirketlerinin iletilerinin incelenmesi insan kaynakları açısından etkileşimin anlaşılması için değer katacaktır. Çalışmanın insan kaynaklarının sosyal medyadaki görünümünün anlaşılması açısından konuyla ilgilenenlere bakış açısı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Baş, T. ve Akturan, U. (2008). Nitel Araştırma Yöntemleri NVivo 7.0 ile Nitel Veri Analizi, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Bayraktaroğlu, S. (2003). İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul, Sakarya Kitabevi.
- Benligiray, S. (2007). Performans Değerlemesi, İnsan Kaynakları Yönetimi, (Ed. Ramazan Geylan), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No 1747.
- Can, H., Kavuncubaşı, Ş., Yıldırım, S. (2012). Kamu ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Coffey, A. ve Atkinson, P. (1996) Making Sense Of Qualitative Data: Complementary research Strategies, Newbury Park, CA: Sage. 101-131.
- Demirci, B. Deliormanlı, A. ve Özhasar, Y. (2020). Eskişehir' deki Yiyecek İçecek İşletmelerinin Instagram Kullanımının İçerik Analizi Yöntemi ile İncelenmesi, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8(4), 3347-3361.
- Duran, E. (2021). Türkiye'deki Mevduat ve Katılım Bankalarının Sosyal Medya Kullanımına Yönelik Bir Araştırma: Instagram Değerlendirme Endeksi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- Fındıkçı, İ. (2012). İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Gökçe, O. (2010). İletişim Bilimine Giriş, Turhan Kitabevi, Konya.
- Güler, H. N. (2021). "Bankaların İnsan Kaynakları Alanında Instagram Paylaşımları Üzerine Bir Araştırma", Ekonomi ve Maliye İşletme Dergisi, 4(1), 1-17.
- Instagram (2021), <https://about.instagram.com>, (Erişim tarihi: 13.04.2021)
- Karsak, B. (2016). Kurumsal İletişim, İstanbul.
- Mohamad, B., ve Bakar, H. A. (2018). Corporate Communication and Strategic Management: History, Operational Concept and Integration, Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR), 186.
- Mutlu, Erol (2012). İletişim Sözlüğü, Sofos, Ankara.

- Neuman, W.L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımları - II. Cilt (5. Basım)*, İstanbul Yayın Odası.
- O’riordan, J. (2017). *The Practice Of Human Resource Management, State Of The Public Service Series*, An Foras Riaracháin Institute Of Public Administration, July.
- Özkanal, B. (2017). Kobi’lerde Kurumsal İletişim Uygulamaları Eskişehir’deki Kobi’lere Yönelik Bir Araştırma, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(52), 109–129.
- Palmer, M. (1993). *Fundamentals Of Human Resources, İnsan Kaynakları*. (D. Şahiner Çev.) İstanbul, Rota Yayın Yapım Tanıtım Tic. Ltd. Şti.
- Richman, N. (2015). “Human Resource Management and Human Resource Development Evolution And Contributions”, *Creighton Journal of Interdisciplinary Leadership*, 1(2), 120-129.
- Sabuncuoğlu, Z., (2013), *İşletmede Halkla İlişkiler*, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.
- Sabuncuoğlu, Z. (2013). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tokol, T. (2009). *İşletme*, Furkan Ofset, Bursa.
- Samur, S. (2020). “Covid-19 Pandemi Sürecinde Ankara’daki Devlet Üniversitelerinin Instagram Kullanımları Üzerine Nicel Bir Araştırma”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 436-457.
- Sezgin, M. (2007). *Halkla İlişkiler. Meslek Yüksek Okulları İçin MEBYÖK Uyumlu*. Konya: Yüce Medya.
- Silverman, D. (2001). *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*, London: SAGE Publication.
- Taş Karaköy, M. (2014). *Pazarlama İletişiminde Sosyal Medya Kullanımı: Sigorta Pazarına Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- Tufan, Yeniçikti, N. (2016). Halka İlişkiler Aracı Olarak Instagram: Sosyal Medya Kullanan 50 Şirket Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk İletişim*, 9 (2), 92-115.
- Tunçel, H. (2011). “Kurumsal İletişimin Kavramsal Çerçevesi Hakkında Bir Yorum”, *Marmara İletişim Dergisi*, 18, 252-267.
- Tutar, M. K. (2005). *Genel İletişim Kavramlar ve Modeller*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Üsdiken, B., Wasti, A. (2002). Türkiye’de Akademik Bir İnceleme Alanı Olarak Personel veya İnsan Kaynakları Yönetimi 1972-1999, *Amme İdaresi Dergisi*.
- Vural, B. (2014). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ege Üniversitesi Yayınları, İletişim Fakültesi Yayın No: 13, İzmir.
- Vural, Z. B. A., ve Bat, M. (2018). *Teoriden Pratiğe Kurumsal İletişim*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Vural, Beril A., ve Bat, M. (2013). *Teoriden Pratiğe Kurumsal İletişim*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yamauchi, K. (2001). *Corporate Communication: A Powerful Tool For Stating Corporate Missions*, *Corporate Communication, An International Journal*, 6(3), 131-137.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı)*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Atf için / for cited: Ergün, B. (2022). Kuyumculuk Döküm Tekniğini Uygulayan Atölyelerde Tasarım, Üretim ve Pazarlama Durumlarının Değerlendirilmesi. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 4, Sayı: 9, Ağustos 2022, s.120-130.

KUYUMCULUK DÖKÜM TEKNİĞİNİ UYGULAYAN ATÖLYELERDE TASARIM, ÜRETİM VE PAZARLAMA DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

Birsen ERGÜN**

ÖZET

İnsanların kendilerini, yaşadıkları ortamı, kullandıkları eşyaları hoş bir biçime sokmak istemelerinden dolayı süsleme sanatları gelişmiş, değişik alanlarda eserler meydana gelmiştir. Bu alanlardan birisi olan kuyumculuğun uzun bir tarihi geçmişi vardır. Zamanla teknolojinin gelişmesiyle kuyumculukta kullanılan aletler ve tekniklerde gelişmiştir. Aynı üründen istenilen sayıda yapmak kolaylaşmış, ustaların günlerce uğraştıkları modeller çok kısa süre içinde belirlenen miktarda kuyumculuk döküm tekniği ile üretilebilir hale gelmiştir. Modelin üretim sürecinin ilk aşaması tasarımıdır. Tasarım sürecinde hayal gücünün öneminin yanı sıra ticari kaygılarda; takının kullanılabilir olması, satılabilir olması, maliyetinin düşük olması, müşterinin talepleri gibi konular etken olmaktadır. Bu faktörler üretim sürecini etkilemektedir. Tasarım yaparken kullanılan temalar ticari kaygılardan dolayı sınırlanmaktadır. Tasarımı yapılan üründen üretimi gerçekleştirildikten sonra eğer daha fazla sayıda üretmek isteniyorsa kuyumculuk döküm tekniği ile üretim gerçekleştirilir. Üretilen ürünlerin pazarlaması büyük çoğunlukla sipariş üzerine, toptancıya direk satış, mağazacılara ve internet üzerinden yapılmaktadır. Bu araştırmada amaç, kuyumculukta seri üretimde büyük önemi olan döküm tekniğinin uygulandığı atölyelerde çalışan ustaların tasarım, üretim ve pazarlama durumları hakkında görüşlerinin anket yolu ile değerlendirilmesidir. Araştırmanın örneklemini, İstanbul ve Ankara'dan rastgele seçilen 20 firma çalışanı oluşturmaktadır. Bu çalışanlara araştırmacı tarafından hazırlanan anket formları uygulanmıştır. Anketlerden elde edilen verilerden frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Döküm, Kuyumculuk, Tasarım.

JEL Sınıflandırma Kodları: Z10, Z19.

EVALUATION OF DESIGN, PRODUCTION AND MARKETING SITUATIONS IN WORKSHOPS APPLYING THE JEWELRY CASTING TECHNIQUE

ABSTRACT

Due to the desire of people to make themselves, the environment they live in and the things they use pleasant, ornamental arts have developed and works in different fields have been created. Jewellery, one of these areas, has a long history. Over time, with the development of technology, tools and techniques used in jewelry have developed. It has become easier to make the desired number of products from the same product, and the models that the masters have been dealing with for days can be produced in a very short time with the jewelry casting technique. The first stage of the production process of the model is the design. In addition to the importance of imagination in the design process, commercial concerns; Issues such as the usability of the jewelry, its being salable, its low cost, and the demands of the customer are effective. These factors affect the production process. The themes used while designing are limited due to commercial concerns. After the production of the designed product, if it is desired to produce more, the production is carried out with the jewelry casting technique. The

* Bu çalışma Zeynep GÖKÇESU danışmanlığında tamamlanan "Kuyumculuk Sanatında Mum Kalıba Alma ve Döküm Tekniği" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Öğr.Gör., bergun@kastamonu.edu.tr

marketing of the manufactured products is mostly made on order, direct sales to wholesalers, retailers and over the internet. The aim of this research is to evaluate the opinions of the craftsmen working in the workshops where the casting technique, which is of great importance in mass production in jewelry, is applied, by means of a questionnaire. The sample of the research consists of 20 randomly selected company employees from Istanbul and Ankara. Questionnaire forms prepared by the researcher were applied to these employees. Frequency and percentage calculations were made from the data obtained from the questionnaires.

Keywords: Casting, Jewellery, Design.

JEL Classification Codes: Z10, Z19.

GİRİŞ

Kuyumculuk, değerli metal ve taşları kullanarak takı ve süs eşyası yapma sanatının adıdır (Özer, 2004:1). Kuyumculuk takı çeşitleri konusunda bilgilerimiz, M.Ö. 7. yüzyıldan sonra çoğalır. Bunun nedeni hem buluntuların hem de Antik Çağ yazılı kaynaklarının çok olmasıdır. Kuyumculuk teknolojisi ile takıların biçim ve isimlerini; yazılı kaynaklardan, antik vazo resimlerinden, sikkeler ve heykeller üzerindeki takı betimlerinden öğreniyoruz. Kazılardan çıkan takılarla, arkeolojik belgeler ve yazılı kaynakların bilgileri birleşince birçok bilinmeyen, kuşkusuz daha kolay aydınlanabilmektedir (Meriçboyu, 2001:10).

Paleolitik ve Mezolitik devirlere ait takı malzemelerine pek rastlanmamaktadır. Bu durum, büyük ihtimalle o dönem insanların henüz yerleşik hayata geçmemiş olması ve buna bağlı olarak toplumsal yaşamın, dinsel ritüellerinin henüz kökleşmemiş olmasıyla açıklanabilir. Kalkolitik Çağ, madenin taş ve topraktan arındırılarak saf hale dönüştürüldüğü dönemdir. Ancak taş aletlerin kullanımına da devam edilmiştir. İnsanoğlunun ilk değerlendirdiği maden bakırdır. Belirli bir sıcaklıktan sonra yumuşadığı görülünce şekil verilmeye başlanmış ve bir süre sonra da bunu sağlamak için kalıplar kullanılmıştır. Takı ve diğer gereçlerin yapımında bu çok önemli bir aşamadır (Türkoğlu, 2013:27).

M.Ö. 4000 sonlarında bakır, arsen bileşimi olan arsen bronzu bulunur. M.Ö. 3000 başlarında ise, yüzde on kalayla alaşımı olan gerçek bronzun keşfiyle metalürji önemli bir aşamaya gelir. Bronz, bakıra göre daha serttir ve iyi döküm yapılabilirdiği için alet ve silah yapımına daha uygundur. Döküm için uygun özelliklere sahip olan bronzla birlikte, Kalkolitik Çağ'ın açık kalıba dökerek kabaca şekillendirdikten sonra dövme yöntemiyle biçimlendirme tekniği terk edilir. Yerini parçalı ve kapalı kalıpla döküm tekniği alır. Yeni bulunan "kaybolan mum tekniği" ile de en karmaşık formların yapımı gerçekleştirilir. Böylece metal işçiliğinde seri ve standart üretim başlar (Türe, 2011:33).

Kayıp mum tekniği de denilen döküm tekniği teknolojinin de gelişmesiyle günümüzde daha önemli hale gelmiştir. Önceden hazırlanmış olan kalıp boşluğu içerisine sıvı haldeki metal ya da metal alaşımlarını dökerek yapılan şekillendirme işlemine döküm yöntemi ile şekillendirme denir (World Gold Council, 2007).

Dökümcülüğün esası önceden yapılmış bir modelin tekrarı gerektiğinde veya fazla sayıda modelin istendiği durumlarda üretim için gerekli zamandan tasarruf sağlamaktır. Döküm tekniğinde üretim yapılırken birkaç farklı yol vardır. Bir tanesi çoğaltılacak modelin ilk önce metalde üretilmesi ve bunun kauçuk kalıbının alınıp mum modellerinin basılmasıdır. Kauçuk kalıba mum basılması ile elde edilen mum modeller mum ağacına bir havya yardımı ile boyutlarına göre uygun bir biçimde dizilir. Dizilen modeller alçıya alınır. Alçılama işlemi sonrası alçı pişirme işlemine geçilir. Bu işlem bittikten sonra döküm işlemi gerçekleştirilir. Diğer yöntem ise metal yerine şekillendirmesi metale göre daha kolay olan mum malzemenin 3D printer makinelerinde ya da elde işlenip modelin oluşturulmasıdır. Bundan sonraki işlem yine döküm işlem basamaklarının tekrarı ile ürünün çoğaltılmasıdır. Burada önemli olan ilk modelin düzgün bir şekilde yapılmasıdır. Eğer modelde kusur olursa tüm çoğaltılmadık ürünlerde aynı hata tekrar edecektir (McGrath, 1995:25).

Kuyumculukta döküm tekniği uygulanırken santrifüj döküm ve vakumlu döküm çeşitleri kullanılmaktadır. Santrifüj döküm bir cismin bir yörüngede döndürülmesi ile merkezkaç kuvvet oluşturup, kütle merkezden dışa doğru itilmesi ile sağlanır (Özer, 2004:145).

Santrifüj dökümde dökme işlemi hızlanma esnasında tamamlanır. Sıvı metal yüksek bir hızla fırlatıldığı için, kalıbın en uç noktasına kadar iletilir. Vakumlu döküm; alçılı derece, döküm esnasında hareket etmez. Alçı kalıbın içerisindeki hava, vakum yoluyla emilir, böylece basınç farkı oluşur. Bu döküm yönteminde basınç farkı sıvı metali, kalıbın en ince boşluklarına kadar dolmasına yardımcı olur (Özer, 2004:150).

Döküm tekniğinde kullanılan döküm makinaları metalürji ve elektronik alanlarındaki gelişmelere paralel olarak gelişme göstermiştir. Şimdiki döküm makinelerinde metal eritilirken istenilen sıcaklığa gelip gelmediğini kızıl ötesi ölçer cihazlarla bakılıp kesin netice almak mümkündür. Bu da yüksek sıcaklıktan dolayı döküm alçısının kimyasal yapısının bozulmasını önlemekte ve dökümde ürün üzerinde yüzey bozukluklarının azalmasını sağlamaktadır. Bir diğer gelişmede döküm makineleri vakumlu sistemle çalışırken şimdiki makineler vakumlu ve basınçlı sistemle derece içerisine erimiş metali enjekte etmektedir. Hassas ısı ayarları homojen fırınlama ve otomatik vakumlama gibi gelişmelerle 0.40 mm kalınlığındaki modeller dökülebilirken şuan 0.15 mm kalınlığındaki modeller net bir şekilde dökülebilmekte ve eksik ürün çıkmamaktadır. Günümüzde döküm 3D printer makinelerinde reçine ya da mum modellerin işlenip makinelerde kauçuk kalıba gerek kalmadan direk dökümü yapılmaktadır. Buda maliyetlerin düşmesini ve kauçukta yapılamayan içi boş modellerin, birleştirilmesi zor olan modellerin ana kalıba gerek kalmadan üretilmesini sağlamaktadır. Geçmiş yıllarda döküm tekniğiyle üretilmek üzere takı tasarımı yapılırken kauçuğa alınabilirliği ön plandaydı. Her model kauçuktan tek parça halinde çıkamıyor ya çok parçalı şekilde kauçuğa alınıyor ya bazı parçalar tezgâhta elle üretiliyor ya da tasarım iptal ediliyordu. Günümüzde teknolojinin yaygınlaşması bunun sonucu olarak maliyetlerin azalmasıyla tasarımda da sınırlar giderek kalkmaktadır. Günümüzde bileklik modeller tek parça halinde birleştirme yapmadan dökülebilmektedir.

Zamanla üretim maliyetleri azalırken altın gümüş platin gibi metallerin fiyatları artmıştır. Önceki yıllarda sipariş gelmeden hazıra ürün yapılırken günümüzde hazıra yapılan ürünler ciddi maliyet oluşturduğu için sadece numune yapılmakta sipariş gelmeden birçok firma hazıra ürün üretmemektedir. Değerli maden sermayesi çok olan firmalar ürettikleri ürünleri toptancı firmalara ve çantacı olarak bilinen pazarlama elemanlarıyla kuyumcu mağazalarına dağıtmaktadırlar.

Bu araştırmada seri üretimde büyük önemi olan kuyumculuk döküm tekniği ve bu tekniği uygulayan atölyelerde tasarım, üretim ve pazarlama durumlarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Elde edilen bulgular piyasanın durumu hakkında bu konu ile ilgilenenlere fikir vermesi açısından önem taşımaktadır.

1. YÖNTEM

Temmuz 2022 tarihinde araştırmacı tarafından döküm atölyelerinde çalışan 20 kişiye anket uygulanmıştır. Anket toplam 22 sorudan oluşmaktadır. Ankette; ustaların kişisel özellikleri, ustaların meslek yaşantısı ve mesleğin uygulanması ve ustaların takı ticaretine ilişkin çeşitli sorular bulunmaktadır. Araştırma, İstanbul ve Ankara'daki farklı döküm atölyelerinde çalışanlar ile sınırlıdır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizleri sonucunda elde edilen bulgular uygun tablolar haline getirilerek yorumlanmıştır. Verilerin analizinde frekans (f)'lar belirlenerek, yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır.

2. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın genel amacı doğrultusunda elde edilen verilerin analizleri sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Döküm atölyesinde çalışan, İstanbul ve Ankara'da toplam 20 kişiye 22 sorudan oluşan anket uygulanmıştır.

2.1. Ustaların Kişisel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların yaş durumları ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Ustaların Yaş Aralığı Durumuna Göre Dağılımı

Yaş Durumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
18-25	5	25
26-33	2	10
34-41	3	15
42-49	8	40
50 ve üzeri	2	10
Toplam	20	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %40’nın 42-49 yaş aralığında, %25’inin 18-25 yaş aralığında, %15’inin 34-41 yaş aralığında, %10’nun 26-33 yaş aralığında %10’nun 50 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan alanda çalışan kişilerin yaşla orantılı net bir bağlantısının olmadığı anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların eğitim durumları ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Ustaların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
İlkokul	5	25
Lise	9	45
Ön Lisans	2	10
Lisans	2	10
Y. Lisans	2	10
Toplam	20	100

Tablo 2 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %45’nin lise, %25’inin ilköğretim, %10’nun ön lisans, %10’nun lisans, %10’nun yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Bu da gösteriyor ki bu kapsamdaki bireylerin büyük çoğunluğu ilköğretim mezunudur.

1.2. Ustaların Meslekleri İle İlgili Bulgular

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların meslekte çalışma yılları ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Ustaların Meslekte Çalışma Yıllarına Göre Dağılımı

Yıllar	Frekans (f)	Yüzde (%)
1-5	4	20
6-10	2	10
11-15	3	15
16-20	4	20
21 ve üzeri	7	35
Toplam	20	100

Tablo 3 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %20’sinin 1–5 yıllar arası, %10’nunun 6–10 yılları arası, %15’inin 11–15 yılları arası, %20’sinin 16-20 yılları arası, %35’inin 21 yıl ve üzeri bu mesleği yaptıkları anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların mesleği seçme sebepleri ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. Ustaların Mesleği Seçme Sebeplerine Göre Dağılımı

Mesleği Seçme Sebebi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Mesleki İlgi	12	60
Baba Mesleği Olması	5	25
Gelirinin Yüksek Olması	2	10
Mesleki Okul	1	5
Toplam	20	100

Tablo 4 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %60'ı mesleğe olan ilgi, %25'i baba mesleği olmasından, %10'u gelirinin yüksek olması, %5'i okulda aldığı eğitimin gereği bu mesleği seçmiştir. Tablodaki verilere göre büyük çoğunluğun bu işi severek yaptığı anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların meslekle ilgili eğitim alma durumları ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5.Ustaların Meslekle İlgili Eğitim Alma Durumlarına Göre Dağılımı

Eğitim Alma Durumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Evet	3	15
Hayır	17	85
Toplam	20	100

Tablo 5 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %85'nin meslekle ilgili eğitim almadığı, %15'nin aldığı anlaşılmaktadır. Bu da gösteriyor ki bu alanda eğitim alan kişi sayısı yetersizdir.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların mesleği öğrendikleri kişiler ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Ustaların Mesleği Öğrendikleri Kişilere Göre Dağılımı

Öğrenilen Kişi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Aile	3	15
Usta	14	70
Okul	3	15
Toplam	20	100

Tablo 6 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %70'nin usta çırak ilişkisinden, %15'nin aileden, %15'nin okuldan bu mesleği öğrendiği anlaşılmaktadır. Tablodaki verilere göre bireylerin bu mesleği büyük çoğunlukla usta- çırak ilişkisi ile öğrendikleri anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların altın ve gümüş dökümcülüğünün eskiye oranla şimdiki durumu hakkındaki görüşleri ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Altın ve Gümüş Dökümcülüğünün Eskiye Oranla Şimdiki Durumuna Göre Dağılımı

Durum	Frekans (f)	Yüzde (%)
Aynı	1	10
Daha İyi	9	45
Daha Kötü	1	10
Çok İyi	9	45
Toplam	20	100

Tablo 7 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %45'i altın ve gümüş dökümcülüğünün eskiye oranla şimdi daha iyi olduğunu %45'i çok iyi olduğunu %10'u aynı olduğunu, %10'u daha kötü olduğunu söylemiştir.

Bu da gösteriyor ki bu kapsamdaki bireylerin çoğunluğuna göre eskiye oranla şimdiki durum daha iyidir. Bunu da teknolojik gelişmelere, günümüzde metalürji döküm alçısının kalitesinin artmasına, kalıp mumlarının kül bırakmadan yanmasına, plastik enjeksiyonla mum basımı, 3D printer reçinelerinin daha hassas olması, kullanılan ekipmanların ve makinaların hassaslaşması, hassas ısı ayarlı pişirme fırınlarının ve metal eritme ocaklarının istenilen ısıyı tam tutturması, çok ince yüzeylerin dökümde sorunsuz çıkması gibi tasarımcılara ve üreticilere çok daha fazla seçenek sunmasına bağlanabilir. Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların altın ve gümüş dökümcülüğünde karşılaştıkları güçlükler ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Ustaların Altın ve Gümüş Dökümcülüğü İle İlgili Karşılaştıkları Güçlükler Göre Dağılımı

Güçlükler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Emeğimin karşılığını alamıyorum	6	30
Zaman alıyor	2	10
Maliyeti yüksek	8	40
Dışa çok bağımlı	3	15
Hepsi	1	5
Toplam	20	100

Tablo 8 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden altın ve gümüş dökümcülüğü ile ilgili karşılaşılan güçlükler %40’ı maliyeti yüksek, %30’u emeğinin karşılığını alamadığını, %15’i dışa çok bağımlı olduğu, %10’u zaman aldığını, %5’i hepsi yanıtını vermiştir. Döküm işleminde kullanılan alçı, reçine, eritme potası gibi bazı malzemelerin yurt dışından temini maliyetleri yükseltmektedir.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların takı tasarımlarını etkileyen faktörler ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Ustaların Takı Tasarımlarını Etkileyen Faktörlere Göre Dağılımı

Etkileyen Faktörler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Sipariş üzerine çalışma	7	35
Model tasarımını kendisi yapma	12	60
Hepsi	1	5
Toplam	20	100

Tablo 9 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan bireylerin %60’ı model tasarımını kendisinin yaptığını, %35’i sipariş üzerine çalıştığını, %5’inin hepsi cevabını verdiği görülmektedir. Sipariş üzerine üretim yapılan atölyelerde yeni tasarım yapılmamakta hazır tasarımlar üzerinde bütünlüğü bozmadan küçük değişiklikler yapılmaktadır. Fason üretim yapılan atölyelerde ise gelen siparişe ve piyasada rağbet gören modellere göre tasarımlar yapılmakla birlikte müşterilerin ürün tarzına göre de tasarım yapmaktadırlar. Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların takı tasarımlarında kullandıkları motif ve desenler ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Ustaların Takı Tasarımında Kullandıkları Motif ve Desenlerin Dağılımı

Motif ve Desenler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Geometrik	1	5
Hayvansal	1	5
Soyut	1	5
Sembolik	1	5
Hepsi	16	80
Toplam	20	100

Tablo 10 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %80'nin bütün motifleri, %5'nin geometrik motifleri, %5'nin hayvansal motifleri, %5'nin sembolik motifleri, %5'nin soyut motifleri kullandığı anlaşılmaktadır. Bireylerin %80'nin tasarım yaparken herhangi bir görsele bağlı kalmaksızın tüm motiflerden faydalanmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların çalıştığı atölyelerin döküm yapmaya uygunluğu ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Ustaların Çalıştığı Atölyelerin Döküm Yapmaya Uygunluğuna Göre Dağılımı

Uygun	Frekans (f)	Yüzde (%)
Evet	18	90
Hayır	2	10
Kısmen	0	0
Toplam	20	100

Tablo 11 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %90'nının atölye ortamının uygun olduğu, %10'nun uygun olmadığı anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların çalışma ortamlarının oluştuğu bölümler ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12. Çalışma Ortamının Oluşturduğu Bölümlere Göre Dağılım

Bölümler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Üretim Bölümü	7	35
Mum Kalıp Bölümü	1	5
Döküm Bölümü	5	25
Tesviye Bölümü	1	5
Bütün İşlemler Aynı Bölümde	6	30
Toplam	20	100

Tablo 12 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 atölyeden %35'nin üretim bölümünün olduğu, %30'nun bütün işlemleri aynı bölümde yaptığı, %25'nin döküm bölümünün olduğu, %5'nin mum kalıp bölümünde işlemleri yaptığı, %5'nin tesviye bölümünde işlemleri yaptığı anlaşılmaktadır.

Döküm sistemlerinin mevcut üretim biriminin dışında ayrı bir alanda olması önemlidir. İşin hassasiyetinden dolayı döküm öncesi kauçuk kalıplama, mum enjeksiyonu ve mum ağacı hazırlama için bir bölüm olması gerekmektedir. Döküm sonrası için üretim bölümü kullanılabilir.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların döküm yaparken özel bir giysi kullanma durumu ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 13. Döküm Yaparken Özel Bir Giysi Kullanılma Durumuna Göre Dağılım

Özel Giysi Kullanma Durumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Evet	15	75
Hayır	5	25
Toplam	20	100

Tablo 13 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %25'nin döküm yaparken özel bir giysi kullanmadığı, %75'nin kullandığı anlaşılmaktadır. Yüksek ısı eldiveni, ısıya dayanıklı önlük gibi özel giysilerin istenmeyen kazalara karşı mutlaka kullanılması gereklidir. Çalışanlar bu konuda bilgilendirilmelidir.

1.3.Ustaların Takı Ticaretine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların işçi alırken tercih önceliği ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14. İşçi Alırken Tercih Önceliğine Göre Dağılım

İşçi Alımında Tercihler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Mesleki Tecrübe	18	90
Mesleki Eğitim	2	10
Toplam	20	100

Tablo 14 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %90’nının da işçi alımında mesleki tecrübeyi tercih ettiği %10’nun mesleki eğitimi tercih ettiği anlaşılmaktadır. Mesleki eğitim alan öğrencilerin tecrübe durumunu artırmak adına staj süreleri artırılabilir.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların ürünleri pazarlama yöntemi ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15. Ürünlerin Pazarlama Yöntemine Göre Dağılımı

Yöntem	Frekans (f)	Yüzde (%)
İnternet	1	5
Satış mağazalarına vererek	4	20
Sipariş üzerine	8	40
Toptan	6	30
Hepsi	1	5
Toplam	20	100

Tablo 15 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %5’nin internet, %5’nin hepsi, %20’sinin satış mağazalarına vererek, %30’nun toptan %40’nun sipariş üzerine ürünlerini pazarladığı anlaşılmaktadır. Müşterilerin kaybedilmemesi, ürünün elde kalmaması adına sipariş üzerine üretim yapılması tercih edilmektedir.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların ürünleri pazarlama yerleri ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16. Ürünlerin Pazarlama Yerlerine Göre Dağılımı

Pazarlama Yeri	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yurt İçi	2	10
Yurt Dışı	11	55
Bölgesel	3	15
Hepsi	4	20
Toplam	20	100

Tablo 16 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %55’nin yurt dışı, %10’nun yurt içi %15’nin bölgesel %20’sinin hepsine ürünlerini pazarladığı anlaşılmaktadır. Bu da gösteriyor ki çoğunlukla yurt dışına ürünler pazarlanıyor. Daha çok kar getirmesinden dolayı ürünler yurt dışına pazarlanmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların pazarlamada etkili olan unsurlar hakkındaki görüşleri ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17. Pazarlamada Etkili Olan Unsurlara Göre Dağılım

Etkili Unsurlar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Fiyat	4	20
İşçilik Kalitesi	13	65
Hammaddenin Kalitesi	2	10
Hepsi	1	5
Toplam	20	100

Tablo 17 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan bireylerin, %65'nin işçilik kalitesi, %20'sinin fiyat, %10'nun hammaddenin kalitesi, %5'nin hepsinin pazarlamada etkili olduğunu belirttiği görülmektedir. Bu da gösteriyor ki pazarlamada işçilik kalitesi ve fiyat önemli birer unsurdur.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların ürünlerin tanıtımının yapılışında kullandıkları yöntem ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18. Ürünlerin Tanıtımının Yapılışında Kullanılan Yönteme Göre Dağılım

Kullanılan Yöntem	Frekans (f)	Yüzde (%)
Reklam	4	20
Fuar	6	30
İnternet	9	45
Kartvizit	1	5
Toplam	20	100

Tablo 18 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %45'nin internet, %30'nun fuar, %20'sinin reklam %5'nin kartvizit ile tanıtımlarını yaptığı anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların yurt dışı bağlantı durumu ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 19'da sunulmuştur.

Tablo 19. Yurt Dışı Bağlantı Durumuna Göre Dağılım

Bağlantı Durumu	Frekans (f)	Yüzde (%)
Evet	17	85
Hayır	3	15
Toplam	20	100

Tablo 19 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %85'nin yurt dışı bağlantısı olduğu, %15'nin ise olmadığı anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan döküm atölyelerinde çalışan ustaların yaptıkları ürünler ile ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiş Tablo 20'de sunulmuştur.

Tablo 20. Yapılan Ürünlere Göre Dağılım

Ürünler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Küpe	-	-
Yüzük	1	5
Kolye	-	-
Bilezik	-	-
Broş	-	-
Hepsi	19	95
Toplam	20	100

Tablo 20 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan 20 bireyden %95'nin tüm ürünleri, %5'nin yüzük yaptığı anlaşılmaktadır. Bu da gösteriyor ki araştırma kapsamındaki bireylerin %95'nin tüm ürünleri yaptığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİ

Döküm tekniği; üretim maliyetini azalttığı ve yüksek kalitede üretim sağladığı için gün geçtikçe yaygınlaşan bir tekniktir. Bu tekniğinin önemi son yıllarda daha çok anlaşılmış ve buna bağlı olarak imalatçı firmalar üretim kapasitelerini arttırmak ve maliyeti azaltmak için yeni çıkan makineleri ve teçhizatları kullanmaya başlamışlardır. Kuyumculuğun taleplerine bağlı olarak döküm makineleri gelişmiş ve mesleğe büyük katkı sağlamıştır. Makinelerin gelişmesi, ülkemizdeki kuyumculuk sektöründe bu konuda yetişmiş eleman ihtiyacını 3D tasarımcılara ve 3D modelleme makine operatörlerine olan ihtiyaç artmıştır. Üretilen model türüne göre deneyimli çalışan bulamayan firmalar genellikle yetiştirilmek üzere personel alımı yapmaktadır.

Araştırma verilerine göre 20 bireyden %60'ının mesleğe olan ilgiden bu mesleği seçmiş olmalarından büyük çoğunluğun bu işi severek yaptığı anlaşılmaktadır. Kuyumculukta eğitim alarak bu işi tercih etme oranının %5 olması dikkat çekicidir. Eğitim alan öğrencilerin neden bu alanda çalışmadıkları araştırılmalı, alanlarında çalışmalarını için yönlendirilmeli ve gerekli düzenlemeler yapılmamalıdır.

Araştırma kapsamındaki bireylerin bu mesleği büyük çoğunlukla usta- çırak ilişkisi ile öğrendikleri anlaşılmaktadır. Okuldan aldığı eğitimle mesleği öğrenen kişilerin usta çırak ilişkisinin önüne neden geçemediği, okul eğitiminden mi kaynaklandığı, eksikliklerin neler olduğunun tespiti ve gerekli uygulamalarla okul eğitiminin de mesleği öğrenmede üst sıralarda yer alması sağlanmalıdır.

Elde edilen bulgulara göre üretim sürecinde tasarımlar belirlenirken %60'ının model tasarımını kendisinin yaptığı, %35'inin sipariş üzerine çalıştığı görülmektedir. Müşterilerin kaybedilmemesi için müşteri isteğine göre çalışıldığı ve yeni müşteriler kazanılması açısından tasarımlarını moda göre kendilerinin yaptığı söylenebilir. Sipariş üzerine üretim yapılan atölyelerde yeni tasarım çok fazla yapılmamakta hazır tasarımlar üzerinde bütünlüğü bozmadan küçük değişiklikler yapılmaktadır. Fason üretim yapılan atölyelerde ise gelen siparişe ve piyasada rağbet gören modellere göre tasarımlar yapılmakla birlikte müşterilerin ürün tarzına göre de tasarım yapmaktadırlar. Model tasarımında kullanılan motif ve desenlerle ilgili geometrik, hayvansal, soyut, sembolik tüm motif ve desenlerin kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Döküm sistemlerinin mevcut üretim biriminin dışında ayrı bir alanda olması önemlidir. İşin hassasiyetinden dolayı döküm öncesi kauçuk kalıplama, mum enjeksiyonu ve mum ağacı hazırlama için bir bölüm olması gerekmektedir. Döküm sonrası için üretim bölümü kullanılabilir. Elde edilen verilerde büyük çoğunlukla her işlem için ayrı odaların mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Buda çalışma sonucunda elde edilen ürünlerden alınacak verimi etkilemektedir. Daha kaliteli işler çıkarmak adına çalışma ortamlarının yeniden düzenlenmesi önerilir.

Araştırma kapsamına alınan, %75'nin çalışırken özel kıyafet kullandığı anlaşılmaktadır. Yüksek ısı eldiveni, ısıya dayanıklı önlük gibi özel giysilerin istenmeyen kazalara karşı mutlaka kullanılması gereklidir. Çalışanlar bu konuda bilgilendirilmelidir.

Anket yolu ile elde edilen bilgilere göre altın ve gümüş dökümcülüğünün eskiye oranla makineleşme ve sektörel gelişmelerden dolayı şimdi daha iyi olduğu saptanmıştır. Hatasız döküm ve döküm sonrası işlemlerin daha kaliteli yapılması ürünün işçilik kalitesini arttırmış, maliyet fiyatlarını düşürmüş ve rekabet gücünü arttırmıştır. Buna karşılık değerli maden fiyatlarının döviz cinsinden artması üreticilerin çoğunu yurtdışı pazara yönlendirmiştir.

Kuyumculukta döküm tekniğiyle üretim yapan firmalarda deneyimli personel ihtiyacı ve tam olarak karşılanamaması kuyumculuk bölümlerinde eğitim gören öğrencilerin yeterince döküm alanına rağbet göstermemeleri, işverenin kuyumculuk bölümü mezunlarını tercih etmemeleri sektörel bir sorundur, bu sorunların nedenleri araştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Mcgrath, J. (1995). The Encyclopedia of Jewellery Making Techniques. Running Press, Philadelphia
- Meriçboyu, Y. (2001). Antik Çağ'da Anadolu Takıları. Akbank Kültür ve Sanat Kitapları:69, İstanbul.
- Özer, H., Büyükboğa,Ö., Altay, R. (2004).Kuyumculuk Meslek Bilgisi. M.E.B. yayınevi. İstanbul.
- Özer, H., Büyükboğa,Ö., Altay, R. (2004).Kuyumculuk X. Sınıf İşi ve İşlem Yapağı. M.E.B. yayınevi. İstanbul.
- Türe, A. (2011). Dünya Kuyumculuk Tarihi-1. Eski Çağlardan Orta Çağa. İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları-I. İstanbul.
- Türkoğlu,S. (2013). Anadolu'da Takı ve Kuyumculuk Kültürü. İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları-III
- World Gold Council. (2007). Altın Takı Üretim Teknik El Kitabı. İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları.

Atf için / for cited: Pamukçu, G.C., Kurt, H., Sever, M. (2022). Kırmızı Oda Dizisi İzleyicilerinin Psikolojik Yardım Alma Tutumunun ve Sosyal Damgalanma Algılarının İncelenmesi. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 4, Sayı: 9, Ağustos 2022, s.131-147.

KIRMIZI ODA DİZİSİ İZLEYİCİLERİNİN PSİKOLOJİK YARDIM ALMA TUTUMUNUN VE SOSYAL DAMGALANMA ALGILARININ İNCELENMESİ¹

Gurur Cansu PAMUKÇU*

Hacer KURT**

Melih SEVER***

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; Kırmızı Oda dizisini izleyen bireylerin profesyonel yardım alma tutumlarını ve sosyal damgalanma algılarını cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir, sosyo-ekonomik düzey ve en uzun süre yaşanan yer değişkenleri açısından incelemektir. Araştırmada nicel araştırma tarama deseni kullanılmış ve veriler kolayda örneklem ile 200 kişiden online form aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak; Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği, Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada Kırmızı Oda dizisi izleyen kadınların erkeklere göre psikolojik yardım alma tutumunda daha olumlu bir yaklaşıma sahip olduğu, psikoterapi hakkında düşüncelerin yaşı büyük olan katılımcılarda daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Ayrıca evli insanların bekar insanlara kıyasla psikoterapi hakkında düşüncelerinin daha olumsuz olduğu, eğitim düzeyi arttıkça psikoterapi hakkında düşüncelerin olumlu hale geldiği bulunmuştur. Psikolojik yardım alma ve sosyal damgalanma ilişkisi ile, bireylerin aylık gelir miktarı ile psikoterapiye gitme imaj korkusunun arasındaki ilişkinin negatif ve anlamlı olduğu sonuçları elde edilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları ve öneriler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırmızı Oda Dizisi, Psikolojik Yardım Alma Tutumu, Damgalanma.

JEL Sınıflandırma Kodları: I10, I12.

THE EXAMINATION OF THE PROFESSIONAL HELP-SEEKING ATTITUDES AND SOCIAL STIGMA PERCEPTIONS OF INDIVIDUALS WATCHING THE TV SERIES RED ROOM

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the professional help-seeking attitudes and social stigma perceptions of individuals watching the TV series Red Room in terms of gender, age, marital status, educational status, monthly income, socio-economic level and place of residence for the longest time. As a data collection tool we used The Scale of Thoughts About Psychotherapy, Stigma Scale for Receiving Psychological Help, and Attitudes Toward Seeking Psychological Professional Help. We found that women who watched the Red Room TV series had a

¹ Bu çalışmanın özeti 7. Hitit Öğrenci Kongresinde 26-30 Mayıs 2021 tarihlerinde bildiri olarak sunulmuştur.

* Sosyal Hizmet Uzmanı, gururcansupamukcu.98@gmail.com

** Konya Özel Sancak Engelli Bakım Merkezi, Sosyal Hizmet Uzmanı, Sosyal Hizmet Uzmanı, hacerkrtt98@gmail.com

*** Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Dr.Öğr.Üyesi, melihsever@sdu.edu.tr

more positive attitude towards seeking psychological help than men, and thoughts about psychotherapy were more positive in older participants. Married people had more negative thoughts about psychotherapy compared to single people, and that as the education level increased, positive attitudes about psychotherapy increased. Limitations and future work suggestions are discussed.

Keywords: Red Room TV Series, Attitudes Towards Psychological Help, Stigmatisation

JEL Classification Codes: I10, I12.

GİRİŞ

World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)'a göre sağlık "sadece hastalık ve sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali" anlamına gelmektedir (World Health Organization, 2020). Bu tanımdan hareketle bir insanın sağlıklı olarak adlandırılabilmesi için hem beden hem ruhen hem de sosyal yönden sağlıklı olması gerekmektedir. Bireyin sosyal ve ruhsal yönden iyilik halinde bulunabilmesi de tüm bunlarla uyum içerisinde olmasına bağlıdır. Eğer bu uyum gerçekleşmezse ruhsal sağlık sorunları meydana gelmektedir. Ruhsal sağlık sorunları meydana geldiğinde bu bozukluklar ile ilişkili bilim dalları (klinik psikoloji, psikiyatri, nöropsikoloji, nöropsikiyatri vb.) devreye girmektedir. Ruh sağlığı, bireylerin potansiyellerinin farkına vararak, yaşamın getirdiği stresle başa çıkabildikleri ve yaşadıkları toplumlara faydalı olabilmelerine yardımcı olan bir esenlik ve iyi olma hali olarak tanımlanmaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2014). Psikiyatri ise, toplumun ruh sağlığının korunması ve ruh hastalıklarının önlenmesi, ruhsal bozukluğu olanların tanısı, tedavi edilmesi, rehabilitasyonu ve ruh sağlığının geliştirilmesiyle ilgilenen bir hekimlik dalıdır (Oral ve Tuncay, 2012).

Psikolojik yardım alma, insanların kendisinin çözemediği sorunları ile ilgili doğrudan veya dolaylı olarak desteğe gereksinim duymasınıdır (Turğut ve Yaşar, 2019). Bireyler çözüm bulamadıkları bir problem ile karşılaştıkları zaman psikolojik yardım alma amacıyla çeşitli kaynaklara başvurabilmektedirler. Bu konuyla ilgili psikolojik danışmanlara ve psikiyatriklere başvurulabilmektedir (Vogel ve diğerleri, 2007). Bireyin psikolojik yardım alma davranışını etkileyen en önemli etmen ise bireyin psikolojik yardım alma tutumu olarak karşımıza çıkmaktadır (Özbay ve diğerleri, 2011; Vergili, 2017; Kaniasty ve Norris 2000; Çolak, 2018).

Konu hakkında daha önce yapılmış olan araştırmalarda bireylerin cinsiyeti, yaşı, eğitim durumu, daha önce psikolojik yardım alıp almamaları gibi birçok faktörün psikolojik yardım alma tutumunu etkilediği anlaşılmaktadır (Arslantaş ve diğerleri, 2011; Türküm, 2001; Czuchta, 1998; Tata ve Leong, 1994).

Damgalanma, genel itibarıyla kendine kronik bir hatalığın tanısı konulmuş kişiler hakkında toplumda düşünülen olumsuz düşüncelerin sebep olduğu dışlanma ve statü kaybı olarak görülmektedir (Arabacı, Başoğul ve Büyükbayram, 2015).

Günümüzde ruhsal rahatsızlığı bulunan insanlar hala büyük bir ayrımcılık ve damgalanma ile karşı karşıya olduğundan ruhsal rahatsızlığı bulunan kişiler çevresi tarafından damgalanacağı konusunda endişelendiğinden dolayı rahatsızlığının tedavisi için ruhsal sağlık kurumlarına başvuru yapmamakta veya bu damgalanma süreci nedeniyle tedaviyi sürdürmekte sorunlar yaşayabilmektedir (Yıldırım, Tambağ ve Savaş, 2021). Bu durum da bireyin psikolojik yardım alıp almama durumunu büyük ölçüde etkilemektedir.

Medyanın insanların bilgisini, tutumlarını, duygularını ve neyi yapıp yapmayacaklarını etkileme hususunda önemli bir etki gücü bulunmaktadır (Pustu, 2017). Medyanın önemli bir aracı olan televizyon, insanların davranışlarına yön vermek ve onlara birçok konuda model olma gibi konularda oldukça önemli bir iletişim aracı olmuştur (Giddens, 2012: 635). Medyanın önemli bir kolu olan televizyonun insanların tutumlarını etkileme ve onlara model olma konusunda önemli bir rolünün olduğu görülmektedir.

Kırmızı Oda dizisi ise yayınlanmaya başladığı dönemde oldukça ilgi çeken ve geniş bir izleyici kitlesi tarafından izlenen bir yapımdır. Dizinin konusunu ise ruhsal sorunları olan bireylerin aldığı psikolojik yardımlar ve bu kişilerin iyileşme süreçleri oluşturmaktadır. Bu da diziyi izleyen kitlenin psikolojik yardım alma tutumunda ve sosyal damgalanma ile ilgili algılarında bir etkisi olabileceği anlamına gelebilmektedir.

Konuyla alakalı araştırmalar incelendiğinde daha önce bireylerin psikolojik yardım alma ile alakalı bir diziyi izleyen izleyicilerin psikolojik yardım alma tutumlarının ve sosyal damgalanma ile ilgili algılarının nasıl olduğu ile ilgili bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda araştırmamızın bu konuyla alakalı bir boşluğu doldurabileceği ve medyanın özellikle psikolojik yardım alma temalı bir dizinin incelenmesinin anlamlı olabileceği de düşünülmüştür.

Bu bağlamda bu araştırmamızın amacı, Kırmızı Oda dizisini izleyen bireylerin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir, sosyo-ekonomik düzey ve en uzun süre yaşanan yer değişkenleri açısından incelemek ve bu kişilerin psikolojik yardım alma tutumunu araştırmaktır.

1. TÜRKİYE'DE PSİKOLOJİ BİLİMİNE/BÖLÜMÜNE, PSİKİYATRİYE VE PSİKİYATRİSTLERİ KARŞI BAKIŞ

İnsanların yaşadıkları birtakım olaylar karşısında sorunlarla başa çıkamayıp zorluk çektiği durumlarda ya da ruh sağlıklarının bozulmaya başladığı, çöküntü içinde olduklarını anladıkları durumlarda, bir uzmandan ruhsal destek almaya ilişkin tutumları bu yardımı alıp almayacağı konusunda karar vermelerinde etkili olabilmektedir (Türküm, 2001).

Ruhsal rahatsızlığa sahip bireyin çevresinden ve hekimden çekinmesi, endişe duyması, olumsuz ve ön yargılı tutumlarla baş başa kalması hastaların bir psikiyatristten tedavi alabilme olanağının önüne set olmakta, hasta bireyler bu engeli aşmakta güçlük çekmektedirler (Özmen ve Taşkın, 2007:193).

Ruhsal sorunlara sahip bireylerin ihtiyacı olduğunda profesyonel yardım alabilmeleri onların ruh sağlığının iyileşmesinde mühim bir rol oynamaktadır. Psikiyatride yardım arama kavramından, ruhsal sorunları olan kişi ve bu kişinin yaşadığı ve yaşattığı sorundan etkilenen yakınlarının ilgili sıkıntı ile baş etme konusunda takındıkları tutumlar ve izledikleri yollar anlaşılır. Psikolojik yardım aramaya dönük davranışları etkileyen unsurlar oldukça çeşitlidir. Psikolojik yardım alma tutumu; yardım arayan bireyin kişisel özelliklerine, sorunu algılayışına ve yardım aradığı kaynağa bağlıdır. Bunun yanı sıra, cinsiyet, kültürel özellikler, yaş, sosyal sınıf, inanç, eğitim, sosyoekonomik durum, medeni durum, dışlanma ve damgalanma düşüncesi, daha önce ruhsal bir sıkıntı geçirmiş olunması, sağlık durumu ve sosyal destek gibi birçok faktörün bireylerin yardım arama tutumlarını ve davranışlarını etkilediği bilinmektedir (Arslantaş, Dereboy, Aştı ve Pektekin, 2011).

Psikolojik yardım alma ile ilgili literatürlerde cinsiyet farklılıkları üzerinde durulmaktadır. Pek çok araştırmada kadınların erkeklere göre psikolojik yardım aramaya ilişkin tutumunun ve davranışının daha olumlu olduğu ya da kadınların erkeklere kıyasla daha fazla yardım aradıkları belirtilmektedir. Cinsiyete dayalı bu farklılık, kadınların ruhsal sorunlarına ilişkin profesyonel destek almaya duydukları gereksinimi daha hızlı ve kolay benimsedikleri, erkeklerin ise ruhsal destek almaya zayıflık, çaresizlik, güçsüzlük göstergesi olarak gördükleri ve bu nedenden ötürü ruhsal ve profesyonel yardım aramayı öteleedikleri, daha geç ve zor benimsedikleri şeklinde açıklanmaktadır (Serim ve Çankaya, 2015).

Ruhsal rahatsızlığı olan bireylerin kendilerine konulacak ruhsal hastalık tanısından dolayı çevresi tarafından dışlanmaya ve damgalanmaya uğrayabileceği endişesiyle sorunlarına çözüm aramaktan çekindiği, kaçındığı bilinmektedir. Toplumda psikolojik yardım almaya ilişkin genel bir algının varlığı, psikiyatri uygulamalarını, psikiyatristlerin işlerini daha iyi yapabilmelerini, bireylerin psikiyatristler hakkında tutumlarını ve bakış açılarını, hastaların ve psikiyatristlerin beraber yapacağı iş birliğini, hastaların tedavi için yardım alma arayışını ve bu tedaviye uyumlarını etkileyen önemli bir husustur (Özmen ve Taşkın, 2007).

Günümüzde ruhsal rahatsızlığa sahip bir bireyin hastalığının tedavi edilmesini engelleyen etmenlerden birisi de toplumun ruhsal hastalıklara olan olumsuz tepkisi ve tutumudur. Hatalı, yanlış ve doğrusundan saptırılan bilgiler ruhsal hastalıklara karşı toplumun ön yargılı olmasını, belirli kalıp düşüncelerden etkilenmesini ve ruhsal hastalıkların erken tanı konularak daha fazla ilerlemeden, ciddileşip ağırlaşmadan tedavisinin yapılabilmesini olanaklı kılmamaktadır. Toplumdaki ayrımcılığa tabi olma, damgalanma endişesi, psikiyatri servislerini kullanma konusunda çekince yaratmakta ve bu nedenle psikiyatri başvurusu hastalığa sahip birey tarafından sürekli ötelenmekte, olması gerekenden çok daha geç yapılmaktadır (Özmen ve Taşkın, 2007). Toplumun ön yargısından etkilenen birey kendisini damgalayarak hastalığını reddetmekte ve bu hastalığın belirtilerini yadsıyarak psikiyatri servislerini kullanma ve ruhsal destek alarak tedavi olmaktan, herhangi bir çare arayışından uzaklaşmaktadır. Başka bir yönden ise birey internetten ve çevresinden duyduğu, bilimsel olmayan, yanlış ve hatalı bilgiler ile kendi tedavisini aramaktadır. Bu hatalı tedavi yöntemi sonucunda, bireyin aile ilişkilerinde, iş hayatında, çevresiyle olan sosyal, psikolojik, fiziksel etkileşimlerinde bozulmalar meydana gelmekte, birey giderek yalnızlaşmakta, işten atılma, ailesi tarafından terk edilme, çöküntü yaşama, sağlığının bozulması gibi maddi ve manevi kayıplarla karşılaşmaktadır. Toplumun psikiyatri servislerine ve ruhsal destek almaya ilişkin olumsuz ön yargı ve tutumlarının değişmesi, hasta bireylerin tedavi almaktan çekinmesine sebep olan ötekileştirilmesindeki ve “deli” gibi ibarelerle damgalanmasındaki eğilimin azalmasını, tedavi almadaki kaygı ve çekincelerinin azalarak erken tanı ve tedavi dönemine ivedilikle başlanmasını, ruhsal rahatsızlığın ağırlaşmamasını sağlayacak önemli bir adım olacaktır (Özmen ve Taşkın,2007).

Ruhsal destek ihtiyacı görülen hastaları alanında uzman hekimlere yönlendirmek yerine bazı hekimlerin tedavi sürecini kendilerinin üstlendiği ve bu uygulama sonucunda hastaların %52'sine uygun olmayan, %8'ine ise yetersiz bir tedavi uygulanmıştır (Dilbaz ve diğerleri, 1987). Türkiye genelinde yapılan bir araştırma sonucunda hastalardaki ruhsal tedavi ihtiyacını hissetmelerine karşın hekimlerin büyük çoğunluğunun belirtilere herhangi bir tanı koyamadığı görülmüştür. Bu tanı koymadaki yetersizliğin ve tedavi sürecindeki aksaklıkların çözümü için tıp fakültelerinde öğrencilere verilen insan psikolojisine dair eğitimlerin, psikiyatri alanına öğrencilerin ilgisinin artırılması çeşitli belgesel, kitap, makale, film gibi farklı materyaller ile öğrencilerin bu alana yönelmeleri teşvik edilmelidir (Yüksel ve Taşkın, 2005).

2. PSİKOLOJİK YARDIM ALMA DAVRANIŞI

İnsanın yaşamını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde olması ve bu üç ögenin birbirleriyle dengeli bir ilişki içinde olması gerekmektedir (Selçuk, 2010). İyilik halinin sürdürülemediği durumlarda, yaşanan sorunlarla ve stresle baş etmek için çeşitli yollar denenmektedir. Bireyler stresle veya sorunlarıyla baş etme sürecinde zaman zaman kendi kendine yetebilirken, zaman zaman da başkalarından yardım almaya ihtiyaç duymaktadırlar (Serim ve Çankaya, 2001). Başkalarından yardım almak durumunda genellikle şu sıra izlenmektedir: bireyler öncelikle problemlerini fark ederler, problemin yaşamları üzerindeki etkilerini görürler ve bu durum için desteğe ihtiyaç duyduklarını anlarlar, kimden ve nereden yardım alınacaklarına karar vermeye çalışırlar ve ulaştıkları kaynaktan yardım almayı ve sorunlarını anlatmayı kabul ederler (Rickwood ve diğerleri, 2005).

Bireyler sorunlarını anlatırken kendilerini yakın hissettikleri ya da çözüm bulabilecekleri kişileri ilk olarak tercih etmektedir. Bu tercihler; aile üyelerinden, yakın arkadaş çevresinden, güvenilir tanıdıklardan veya gönül bağı kurulan kişilerden seçilmektedir. Ruh sağlığı uzmanlarından son aşamada destek almak sadece bulunduğumuz coğrafyada değil birçok ülkede de arka planda olmaktadır. Örneğin, Avustralya'da ülke çapında ruh sağlığı sorunu veya genel duygusal sorunları olan insanlar arasında yardım alma oranını inceleyen bir araştırma sonucuna göre psikolojik sorunu olan insanların %68'i herhangi bir tür profesyonel yardım almamaktadır (Andrews, Issakidis ve Carter, 2001). Psikolojik yardım alma gerekliliği ve gerçekte alınan psikolojik yardım arasındaki tutarsızlığı anlamak amacıyla gerçekleştirilen araştırmalarda, psikolojik yardım alma niyetinde rol

oynayan bazı gerekçelerin demografik, bireysel ve çevresel faktörlerden olduğu ortaya çıkmaktadır (Cepeda-Benito ve Short, 1998; Porcari, 2009; Vogel ve diğerleri, 2005).

2.1. Psikolojik Yardım Alma Niyetinde Demografik Faktörler

Psikolojik yardım alma niyetiyle ilişkili demografik değişkenlerin başında cinsiyet ve daha önce psikolojik yardım alıp almama yer alsada cinsiyet değişkeni konusunda araştırmacılar iki farklı veriye ulaşmaktadır. Keklik (2009), Atik ve Yalçın (2011), Erkan, Özbay, Çankaya ve Terzi (2012) ile Topkaya ve Meydan'ın (2013) çalışmalarında kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre psikolojik yardım alma niyetlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Fakat başka bir araştırmacının verilerine göreyse sonuçlar aksini göstermektedir. Zhang ve Dixon (2003), Arslantaş (2003), Annaberdiev (2006) tarafından yapılan çalışmalarda cinsiyetin, yardım alma tutumunda, yordayıcı olmadığı sonucuna rastlanmıştır. Cinsiyetin psikolojik yardım alma niyetinde çelişkili sonuçlar vermesinin nedeni araştırmacıların farklı kültürleri değerlendirmeleri, kültürlerin yaşam tarzları ve toplumsal cinsiyet algılarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Bunun yanında araştırma sonuçları, daha önce psikolojik yardım alan kişilerin psikolojik yardım alma niyetlerinin böyle bir deneyimi olmayan kişilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Atkinson, Lowe ve Matthews, 1995; Biddle ve diğerleri, 2003; Vogel ve Wester, 2003; Vogel ve diğerleri, 2005). Psikologdan destek alma konusundaki ön yargı ve çekincelerin daha önceden aşılmış olması kişinin ihtiyacı olduğu zamanlarda tekrar uzmana başvurabilme rahatlığını verebilmektedir.

2.2. Psikolojik Yardım Alma Niyetiyle İlişkili Bireysel Faktörler

Psikolojik Yardım Alma Niyetiyle İlişkili Bireysel Faktörlerden ilki *içselleştirilmiş damgalanmadır*. *İçselleştirilmiş damgalanma* kişinin dışardan birine ihtiyaç duymadan kendi kendini damgalamasına denilmektedir. Corrigan (1998), *içselleştirilmiş damgalanmayı*, bireyin toplumdaki olumsuz kalıp yargıları, kendisi için kabullenmesi ve bunun sonucunda değersizlik, utanç gibi olumsuz duygularla kendisini toplumdan geri çekmesi şeklinde tanımlamıştır. Bu kişiler psikolojik yardım aldıkları takdirde kendilerini çevrelerindeki insanlardan daha yetersiz ve zayıf bulmaktadır. Bu nedenle kişinin psikolojik yardım alma niyetiyle kendini damgalanmasının psikolojik destek alma konusunda olumsuz bir etken olmaktadır.

Bireysel faktörlerden bir diğeri ise öz yeterlilik. Öz yeterlilik; kişinin kendi hayatındaki hedeflerini gerçekleştirmeyle birlikte yaşam doyumuna ulaşmış olması, kendi hayatında etkili ve yetkin olma durumudur. Öz yeterliliği gelişmemiş bireyler psikolojik yardım alma konusunda çekimser davranmakta, duyguları bir başkasına aktarmakta kararsız kalmakta ve damgalanmakta korktukları için dolayısıyla kendi hayatlarında yetkin olmamaktadır. Psikolojik yardım almak kişinin kendi sorunlarıyla başa çıkamadığı imajını vermekte ve bu da kendini yetersiz hissetmesine neden olmaktadır. Birey, bir başkasından yardım istemeyerek kendine yönelik olumlu imajını korumaya çalışmaktadır (Miller, 1985).

2.3. Psikolojik Yardım Alma Niyetiyle İlişkili Çevresel Faktörler

Psikolojik yardım alma niyetiyle ilişkili çevresel faktörlerin başında sosyal damgalanma algısı ve algılanan sosyal destek gelmektedir. Sosyal damgalanma algısı, bireyin psikolojik yardım alması durumunda çevresi tarafından olumsuz değerlendirileceğine ve statü kaybına uğrayacağına ilişkin duyduğu kaygıları ifade etmektedir. Bu nedenle birey bir uzmandan psikolojik yardım alma konusunda çekimser tavırlar sergileyebilir. Sosyal damgalanmada birey psikolojik yardım alması durumunda kendini yetersiz hissettiğinden değil çevresindeki insanların bu durumu hoş karşılamayacağından kaygı duymaktadır. İçselleştirilmiş damgalanma da ise durum tam tersi şeklindedir. Topkaya'nın (2011) ve Bicil'in (2012) yaptıkları araştırmalarda, psikolojik yardım alma nedeniyle sosyal damgalanmanın psikolojik yardım alma niyetiyle ilişkili olduğu, psikolojik yardım alma nedeniyle sosyal damgalanma algısı arttıkça psikolojik yardım alma niyetinin azaldığı belirlenmiştir.

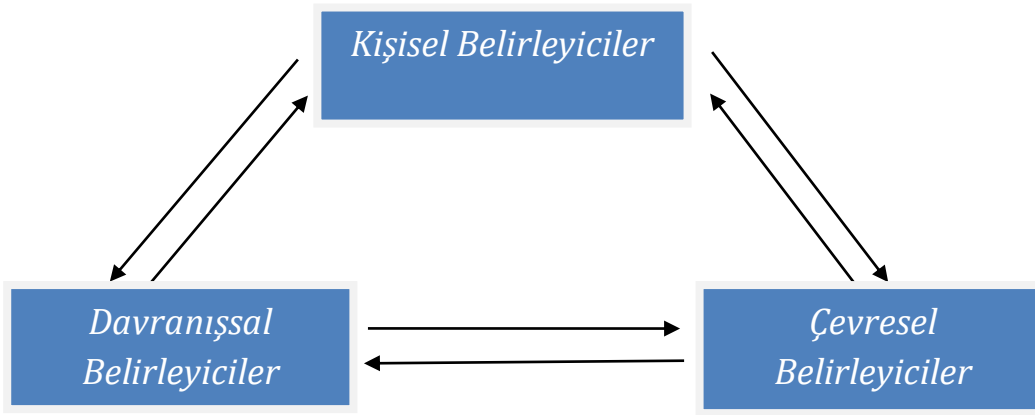
Psikolojik yardım alma niyetini etkileyen bir diğer çevresel faktör ise algılanan sosyal destektir. Sosyal destek, bireyin çevresindeki değer verdiği yakınları tarafından bireye sunulan fiziksel ve duygusal yardımı ifade etmektedir. Çevresi tarafından psikolojik yardım alma kararında desteklenen bireyler bu süreçte kendilerini yalnız ve dışlanmış hissetmedikleri için psikolojik yardım alma niyetlerinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin, Erkan ve arkadaşlarının (2012) araştırmasında psikolojik yardım aramaya gönüllülüğün önemli diğer bir kişiden alınan sosyal destek tarafından olumlu bir biçimde yordandığı bulunmuştur. Literatürde ayrıca, algılanan sosyal destek ile psikolojik yardım alma niyeti arasında anlamlı bir ilişki olmadığını gösteren araştırmalarda yer almaktadır. Örneğin, Vogel ve Wester (2003) yaptıkları araştırmada, algılanan sosyal desteğin psikolojik yardım alma niyeti ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığını bulmuştur.

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Sosyal Bilişsel Teori

Bandura'nın Sosyal Bilişsel Kuramı, insanların ne düşündüğü ile nasıl hareket ettiği arasındaki etkileşimi ele almaktadır (Bahn, 2001). İnsan davranışı genellikle tek taraflı nedensellik aracılığıyla açıklanmaya çalışılmıştır (Bandura ve Wood, 1989). Ancak sosyal bilişsel teoriye göre insan davranışı yalnızca tek taraflı nedensellik ile açıklanamamaktadır. Teoriye göre insan davranışları, kişinin kendi içsel faktörlerinin ve inanışlarının yanında çevresinin ona kattığı faktörler tarafından da şekillenmektedir.

Şekil 1. Sosyal Bilişsel Teorinin Nedensellik Modelinde Üçlü Karşılıklı Nedenselliğin Şematizasyonu (Bandura, 2001).

Bandura (2001)'ya göre ekonomik şartlar, sosyo-ekonomik statü, eğitim durumu ve aile yapısı gibi sosyo-yapısal faktörler doğrudan olmasa da büyük ölçüde insan davranışlarını etkilemektedir.

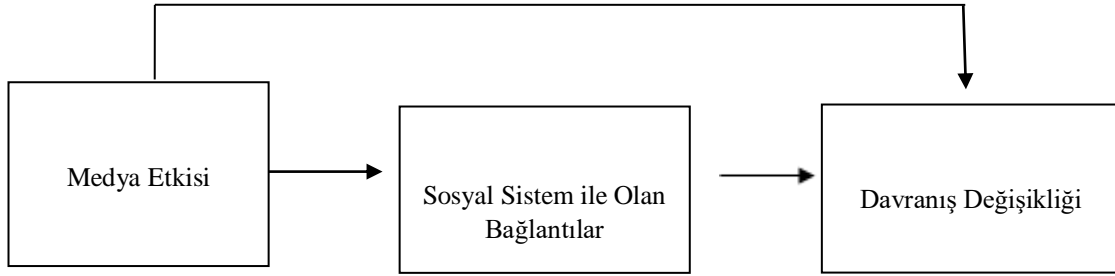
Bandura (1989), teorisinin temel varsayımlarını şöyle belirlemiştir:

- Bireyler, başkalarında gördüğü davranışları gözlemleyerek öğrenebilirler.
- Öğrenme, davranış değişikliği ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağına bireyin kendisinin karar verdiği içsel bir süreçtir.
- Yapılan davranışlar belli bir amaca yöneliktir.
- Birey kendi yaptığı davranışları kontrol edebilmekte ve davranışlarını gözden geçirerek düzenleyebilmektedir.
- Yapılan davranışlar, geçmişte yaşanan tecrübelerden gelen ödül veya cezalardan etkilenir.

Ayrıca Bandura teorisinin ilkelerini; karşılıklı belirleyicilik, sembolleştirme kapasitesi, öngörü kapasitesi, dolaylı öğrenme kapasitesi, öz düzenleme kapasitesi, öz yargılama kapasitesi ve öz yeterli

olarak kabul etmiştir (Bandura, 2004). Bireyin davranışı toplumun kişiye uyguladığı sosyal yaptırımlar ve kişinin kendine uyguladığı yaptırımlar etrafında da şekillenmektedir (Bandura,1998). Sosyal yaptırımın etkisiyle kişi toplumun tasvip etmediği ve toplumda kabul görmeyen davranışları yapmaktan kaçınmaktadır. Kaçınmadığı durumlarda kınanma ve toplumdaki dışlanma gibi yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadır. Kişinin kendi kendine uyguladığı yaptırımlarda; birey davranışlarını kendi öz değerlendirmeleri ve inanışları açısından değerlendirerek davranışta bulunmaktadır.

Şekil 2. Çift Etki Yolu (Bandura, 2001).

Kuramın üzerinde durduğu bir diğer kavram da algılanan öz-yeterlilik kavramıdır. Algılanan öz-yeterlilik, kişinin yaşamında karşılaştığı olayları kontrol edebilmek için ihtiyacı olan motivasyonuna ve bu uğurda sergileyeceği davranışları düzenleme ve bu davranışları uygulama kabiliyetlerine olan inançlarını ifade etmektedir (Bandura ve Wood, 1989).Kısacası algılanan öz-yeterlilik, bireyin ileriki yaşamında karşılaşılabileceği güçlüklerin üstesinden gelebilmek konusunda başarılı olacağına olan inancıdır. Bu nedenle teori öz-yeterlilik kavramını oldukça önemsemekte, bu kavramın kişinin davranışlarını düzenlemesi açısından oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Algılanan öz-yeterlilik inancı yüksek olan bireyler hayatta karşılaştıkları zorluklar karşısında daha güçlü durmakta, başa çıkabileceklerine ve başarabileceklerine olan inançları yüksek olduğundan başarıma şansları da yüksek olmaktadır. Öz-yeterliliği düşük olan bireyler ise karşılaştıkları zorluklar karşısında bunu aşabileceklerine yönelik inançları olmadığından korkmakta ve başarıma şanslarını yitirmektedirler. Ayrıca sosyal bilişsel teoride, insanın sosyal bir varlık olması baz alınarak, bireyin toplumda başka kişileri model alarak ve onların davranışlarını gözlemleyerek de öğrendiği savunulmaktadır (Bayrakçı, 2007). Bandura, kendisinden önce ileri sürülen öğrenme kavramlarının sosyal bir ortam içerisinde ve en önemli öğrenmenin başkalarının gözlenmesiyle olacağını savunur (Cüceloğlu, 1991: 426).

Sosyal bilişsel teoriye göre öğrenme; kişinin çevresinden model alarak öğrenmesi, çevresindeki insanların davranışlarını gözlemleyerek öğrenmesi, çevresinde gördüğü davranışları aynen taklit ederek öğrenmesi, davranış ile özdeşleşmesi ve davranışı içselleştirmesi ile gerçekleşmektedir (Demirbaş ve Yağbasan, 2005). Model gözlenirken davranışın nasıl olduğu ve davranış hakkındaki kurallar öğrenilir, daha sonra kişi davranışı ortaya çıkaracağı zaman öğrenilen bu kurallar ona rehberlik eder. Ayrıca bu teori, bir insanın davranışını değerlendirmek ve söz konusu davranışın sonuçlarını konusunda tahmin yürütmeyi, davranışın sonuçlarını değerlendirmeyi de mümkün kılmaktadır (Mert ve Yardımcı Güler, 2015).

Kırmızı oda; TV8 kanalında yayınlanan, Gülseren Budayıcıoğlu'nun "Madolyonun İçi" adlı eserinden uyarlanan dram ve psikoloji türündeki televizyon dizisidir. Dizi, çeşitli psikolojik problemlere sahip bireylerin psikiyatri hekimleri ile yaptığı bireysel görüşmeleri ve bu psikolojik problemlere aslında neden olan faktörleri içermektedir. Birey, çevresinden bağımsız düşünülmemeyen bir varlıktır. Kırmızı oda dizisinde yer alan pek çok karakterin de probleminin kaynağı olarak bireyin birlikte büyüdüğü ailenin ve kişinin çevresinin çok önemli bir faktör oynadığı görülmektedir.

Bandura'nın geliştirdiği sosyal bilişsel teori de davranışların kökenlerini, nereden ve nasıl geldiklerini açıklaması açısından konumuz için oldukça önem teşkil etmektedir. Teoriye göre davranışlar kişinin

yaşadığı çevrenin koşullarına, çevresinde var olan insanların davranış şekillerine kadar pek çok faktör tarafından şekillenmektedir. Ayrıca kişinin kendine rol model aldığı, davranışlarını gözlemleyerek kendi davranışlarını oluşturduğu bireylerin psikiyatrik yardım alan kişilere ve psikiyatristlere olan bakış açısı rol model alan kişinin de psikiyatrik destek alan bireylere ve psikiyatristlere olan tutumunu etkileyebilmektedir. Bandura (2001)'ya göre insanın davranışları büyük oranda kişinin çevresine göre şekillenmektedir. Bunun psikolojik yardım alma tutumunun nasıl şekillendiğini anlama açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Yardım arama davranışı ile ilişkili bir diğer kuram da bağlanma kuramıdır. Bağlanma kuramına göre terapist, danışanın bağlanma figürü olmak adına doğal bir konumdur (Bowlby, 1977). Terapistin danışmana gösterdiği ilgi, güvenilir bir ulaşılabilirlik pozisyonunda olması ve yardım etme isteği onun danışan için bir bağlanma figürü olmasını sağlamaktadır (Set, 2019). Bu kuramın yanında bir de prototip isteklilik kuramı bireylerin psikolojik yardım arama tutumları ile ilişkili olabilecek etmenleri incelemektedir. Bu kurama göre yardım arama davranışı bireylerin geçmiş, öznel normlar, isteklilik ve tutum gibi etmenlerden farklı şekillerde etkilenecek yardım aramaya istekli olup olmayacağını anlaşılabileceğini belirtmektedir (Gibbons vd., 2020).

4. YÖNTEM

Bu araştırmada Kırmızı Oda dizisi izleyicilerinin psikolojik yardım alma tutumu ve Kırmızı Oda dizisinin psikolojik yardım alma tutumu ile ilişkisi incelenmiştir. Belirlenen bu amaç doğrultusunda araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Örneklem kolayda örneklem yoluyla online form aracılığıyla toplanmıştır. Kırmızı oda dizisini izlediğini belirten kişilerle form online platformlardan gönderilmiştir.

Araştırmanın çalışma grubu 142'si kadın (%71,0) 58'i erkek (%29,0) olmak üzere, yaşları 18-65 arasında değişen toplam 200 kişiden oluşmaktadır. Veriler 49 soruluk anketin internet ortamında uygulanması ile toplanmıştır. Veriler SPSS 25.0 paket programıyla analiz edilmiştir. Araştırmada gereken etik kurul izin alınmıştır. Ek-1 de etik kurul belgesi sunulmuştur.

4.1. Veri Toplama Araçları

Katılımcılara altta bilgileri verilen ölçekler ile demografik bilgileri içeren sorular sorulmuştur. Ek olarak kırmızı oda dizisinin bireyin psikoloji ve psikolojik yardım arayışına etkisini ölçmeye ilişkin sorular sorulmuştur.

4.1.1. Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği

Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği (Thoughts About Psychotherapy), Kushner ve Sher (1989) tarafından kişilerin psikolojik destek alma hususunda yaşadıkları korkuları ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. PHDÖ, ikisi de 7 maddeden oluşan terapistin tepkisi (terapistin nasıl tepki vereceğine ilişkin korkular) ile imaj sorunu (psikolojik yardım aldığı için olumsuz değerlendirilme korkusu) ve 5 maddeden oluşan zorlanma sorunu (düşünmeyi ve yapmayı istemediği şeyler için zorlanma korkusu) olmak üzere 3 alt boyut ve toplam 19 maddeden oluşmaktadır. Maddeler, (1) bu konuda hiç kaygılanmam ve (5) bu konuda çok kaygılanırım arasında değişen 5'li derecelendirme tarzında yanıtlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek toplam puan 19 ile 95 arasında; terapistin tepkisi alt boyutu için 7 ile 35 arasında; imaj sorunu alt boyutu için 7 ile 35 arasında ve zorlanma sorunu için 5 ile 25 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, kişilerin psikolojik destek alma hususunda yaşadığı korkuların yüksek olduğuna, her bir alt boyuttan alınan yüksek puan ise bireyin o alt boyut sebebiyle psikolojik destek alma hususunda korku duyduğunu göstermektedir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Topkaya (2011) tarafından yapılmıştır.

4.1.2. Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği

Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği – Kısa Form, özgün şekilde oluşturulan 29 maddeden oluşan Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği' nin (Attitudes Toward Seeking Psychological

Professional Help Scale, (Fischer ve Turner, 1970) kısaltma yapılarak oluşturulmuş halidir. Ölçeğin maddeleri, (1) kesinlikle katılmıyorum ve (4) kesinlikle katılıyorum arasında değişen likert tipi 4'lü dereceleme üzerinde yanıtlanmaktadır. Özgün ölçek baz alınarak oluşturulmuş bu form toplamda 10 maddedir (Topkaya, 2011).

4.1.3. Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği

Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği (PYANSÖ) (Stigma Scale for Receiving Psychological Help, Komiya, Good ve Sherrod, 2000), psikolojik yardım alma nedeniyle bireyin sosyal damgalanma algısını değerlendirmek amacıyla geliştirilen tek boyutlu ve beş maddelik bir ölçektir.

PYANSÖ'nün Türkçe'ye uyarlaması Topkaya (2011) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin maddeleri, (1) kesinlikle katılmıyorum ve (4) kesinlikle katılıyorum arasında değişen likert tipi 4'lü dereceleme üzerinde yanıtlanmaktadır. Ölçekten elde edilebilecek en düşük puan 5, en yüksek puan ise 25'tir. Bireyin ölçekten aldığı yüksek puan, psikolojik yardım veren bir uzmandan yardım aldığı anda kişinin diğerleri tarafından damgalanacağına ilişkin algısının yüksek olduğunu göstermektedir.

5. BULGULAR

Çalışmaya dahil olan katılımcıların tanımlayıcı özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur. Katılımcılar "Kırmızı oda dizisi normal gördüğüm bazı davranışların normal olmadığını görmemi sağladı" ifadesini onaylarken ort: 2.42 max: 4, "Geçmişte yaşanan olayların geleceği etkilediğini fark etmemi sağladı." ifadesine daha çok katılmıştır ort: 2.68.

Tablo 1. Çalışma Dahil Olan Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	142	(71,0)
Erkek	58	(29,0)
Yaş		
18 - 24	121	(60,0)
25 - 34	49	(24,5)
35 - 44	13	(6,5)
45 - 54	3	(1,5)
55 - 65	3	(1,5)
Medeni Durum		
Evli	133	(66,5)
Bekar	24	(12,0)
Düzenli bir ilişki içerisinde	40	(20,0)
Boşanmış	3	(1,5)
Eğitim Durumu		
Ortaöğretim	3	(1,5)
Lise	32	(16,0)
Ön lisans	30	(15,0)
Lisans	121	(60,0)
Lisansüstü	14	(7,0)
En Uzun Süre Yaşanılan Yer		
Köy	25	12,5
Kasaba	12	6,0
İlçe	42	21,0
Şehir	48	24,0
Büyükşehir	73	36,5
Aylık Gelir		
2.500 TL altı	49	24,5
2.501 TL - 4.000 TL	68	34,0

4.001 TL - 6.000 TL	51	25,5
6.001 TL - 10.000 TL	23	11,5
10.001 TL veya üzerinde	9	4,5
Sosyoekonomik Düzey		
Alt sosyoekonomik düzey	46	23,0
Orta sosyoekonomik düzey	152	76,0
Üst sosyoekonomik düzey	2	1,0

5.1. Ölçek Puanlarının Bağımsız Değişkenlere Göre İncelenmesi

5.1.1. Cinsiyet

Tablo 2’de görüldüğü gibi; Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği, Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği puanlarının katılımcıların cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığı ölçmek için yapılan Independent Samples Test’ine göre; cinsiyet değişkeni ile Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<,05$). Elde edilen sonuçlara göre kadınların lehine, erkeklerin aleyhine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkeni ile Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<,05$). Elde edilen sonuçlara göre; kadınların lehine, erkeklerin aleyhine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca Kırmızı Oda dizisi izleme ile, kadınların psikolojik yardım alma tutumu arasında anlamlı bir ilişki olduğuna ulaşılmıştır ($p<,05$). Buna göre Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği puanı Kırmızı Oda dizisini izleyenler lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği’nin her üç alt ölçek puanları, katılımcıların cinsiyetine göre anlamlı bir fark göstermemektedir ($p>,05$).

Tablo 2. Cinsiyet Değişkeninin Ölçekler ile Karşılaştırılması

Ölçekler	Cinsiyet	N	Ort.	t	Df	p
PHDÖ	Kadın	142	2,681	-,531	122,903	,597
	Erkek	58	2,754			
PYANSÖ	Kadın	142	1,815	-4,181	116,527	,000
	Erkek	58	2,286			
PYAİTÖ	Kadın	142	2,998	6,113	115,863	,000
	Erkek	58	2,559			

5.1.2. Yaş

Tablo 3’te görüldüğü üzere; yaş değişkeni ile Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği’nin her üç alt ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<,05$). Elde edilen sonuçlara göre; yaşı büyük olan katılımcılar lehine anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği puanı ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği puanı katılımcıların yaşına göre anlamlı bir fark göstermemektedir ($p<,05$).

Tablo 3. Yaş Değişkeninin Ölçekler ile Karşılaştırılması

Ölçekler	Yaş	N	Ort.	ss	f	p
PHDÖ	-17	11	2,681	18,739	4,698	,000
	18-24	121	2,754			
	25-34	49	2,529			
	35-44	13	1,927			

PYANSDÖ	45-54	3	2,473	6,304	2,120	,065
	55-65	3	1,824			
	-17	11	1,418			
	18-24	121	2,019			
	25-34	49	1,898			
	35-44	13	2,184			
PYAİTÖ	45-54	3	1,800	6,113	115,863	,000
	55-65	3	1,200			
	-17	11	2,768			
	18-24	121	2,849			
	25-34	49	2,847			
	35-44	13	3,118			
PYAİTÖ	45-54	3	3,181	1,383	1,732	,162
	55-65	3	2,121			
	Boşanmış	3	2,818			

5.1.3. Medeni Durum

Medeni durum değişkeni ile Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği'nin her üç alt ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<,05$). Elde edilen sonuçlara göre; bekar katılımcılar lehine anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği puanı ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği puanı katılımcıların medeni durumuna göre anlamlı bir fark göstermemektedir ($p>,05$).

Tablo 4. Medeni Durum Değişkeninin Ölçekler ile Karşılaştırılması

Ölçekler	Medeni Durum	N	Ort.	ss	f	p
PHDÖ	Evli	133	2,856	11,118	4,473	,005
	Bekâr	49	2,611			
	Düzenli bir ilişki içerisinde	40	2,290			
	Boşanmış	3	2,122			
PYANSDÖ	Evli	133	1,939	1,250	,678	,567
	Bekâr	49	1,875			
	Düzenli bir ilişki içerisinde	40	1,995			
	Boşanmış	3	2,533			
PYAİTÖ	Evli	133	2,814	1,383	1,732	,162
	Bekâr	49	2,965			
	Düzenli bir ilişki içerisinde	40	3,006			
	Boşanmış	3	2,818			

5.1.4. Eğitim Durumu

Eğitim durumu değişkeni ile Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<,05$). Elde edilen sonuçlara göre; eğitim düzeyi yüksek katılımcılar lehine anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Eğitim durumu değişkeni ile Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği'nin terapist tepkileri ve zorlanma sorunu alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<,05$). Elde edilen sonuçlara göre, eğitim düzeyi yüksek katılımcılar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Ancak, eğitim durumu değişkeni ile Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği'nin imaj sorunu alt ölçeği puanı arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p=,051$).

Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği puanı ile eğitim durumu değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p=,509$).

5.1.5. Aylık Gelir

Aylık gelir değişkeni ile Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği'nin alt ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<,05$). Elde edilen sonuçlara göre; aylık geliri yüksek katılımcılar lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir.

Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği'nin Terapist Tepkisi ve Zorlanma Sorunu alt ölçekleri, Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği puanları ile aylık gelir değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. ($p>,05$).

5.1.6. En Uzun Süre Yaşanılan Yer

Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği, Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği puanlarının katılımcıların en uzun süre yaşadığı yere göre anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığı ölçmek için yapılan One-Way Anova Testi'ne göre; Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği, Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği puanları katılımcıların en uzun süre yaşadığı yere göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>,05$).

5.1.7. Sosyoekonomik Düzey

Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği, Psikolojik Yardım Alma Nedeniyle Sosyal Damgalanma Ölçeği ve Psikolojik Yardım Almaya İlişkin Tutum Ölçeği puanları katılımcıların sosyoekonomik düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>,05$).

5.2. Ölçeklerin Korelasyon Analizleri

Psikoterapi hakkında düşünceler ölçeği ile Psikolojik yardım almaya ilişkin tutum ölçeği arasındaki iki değişkenin korelasyon değeri $r=-,333$ olup zıt yönlü, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Psikolojik yardım alma nedeniyle sosyal damgalanma ölçeği ile Psikolojik yardım almaya ilişkin tutum ölçeği arasındaki iki değişkenin korelasyon değeri $r=,150$ olup zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

6. TARTIŞMA

Kırmızı Oda dizisini izleyen kadınların psikolojik yardım alma tutumlarının erkeklere göre daha olumlu olduğunu ve kadınların psikolojik yardım almaya daha eğilimli olduğunu gösterirken; yaş, medeni durum, eğitim, aylık gelir durumu, sosyoekonomik düzey ve yaşanılan yer değişkelerinin bunlar üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığını; yaş, medeni durum ve aylık gelir kişilerin psikoterapi hakkında düşünceleri üzerinde anlamlı bir fark olduğunu; eğitim durumu değişkeni üzerinde kişilerin psikoterapi hakkında düşünceleri ve psikolojik yardım alma nedeniyle sosyal damgalanma endişeleri üzerinde anlamlı bir fark oluşturduğunu; sosyoekonomik düzey ve en uzun süre yaşanılan yer değişkeninin bunların hiçbirinde anlamlı bir fark oluşturmadığını göstermiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; Kırmızı Oda dizisini izleyen kadınların psikolojik yardım alma eğiliminin erkeklere oranla daha yüksek olduğu ve kadınların psikolojik yardım alma konusunda daha istekli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, literatürdeki araştırma sonuçlarını desteklemektedir (Aydın, 2017; Çankaya, Erkan, Özbay ve Terzi, 2011; Dilek, 2010; Erkan ve diğerleri, 2012; Karadağ, 2019; Serim ve Cihangir Çankaya, 2015; Topkaya, 2014; Topkaya ve Meydan, 2013; Vogel ve diğerleri, 2005). Ancak, Şimşek, 2017; Turğut ve Yaşar, 2019; Zhang ve Dixon, 2003 tarafından yapılan çalışmalara bakıldığında ise cinsiyet değişkeninde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu sonucun gerekçeleri olarak ise; erkeklerin psikolojik rahatsızlıklardan ziyade fiziksel rahatsızlıkları için yardım araması, yaşadıkları baskı ve duygusal sorunları çözme noktasında bunları paylaşmak ve dışarı vurmada fazla bir eğilimleri olmamaları bildirilmiştir. Yanı sıra erkeklerin

toplumdaki statüleri, yaşam tarzları, öz güvenleri ve daha olumlu bir bakış açısına sahip olmaları profesyonel bir ruhsal destek arama noktasında etkili olduğu bildirilmektedir (Keskin, Ünlüoğlu ve Yenilmez, 2013). Çalışma sonuçlarında farklı ölçekleri ele aldığımızda bu çalışmaya benzer veriler elde ettiğimizi söylemek mümkündür. Erkeklerin diziden etkilenme, psikolojik yardım almaya olan bakış açıları olumlu olsa dahi kadınlarla kıyaslandığında daha az profesyonel destek almaya yönelik bir bakış açısına sahip oldukları gözlemlenmektedir.

Araştırmada elde edilen bulguların sonuçları, psikolojik yardım almaya ilişkin tutumun, psikoterapi hakkındaki kaygılı düşünceler ile negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu bulguya göre psikoterapi hakkında düşünceler ölçeğine yüksek puanlar veren katılımcıların psikolojik yardım almaya ilişkin tutum ölçeğine düşük puan verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı şekilde psikolojik yardım alma nedeniyle sosyal damgalanma algısının psikolojik yardım alma tutumuyla negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğuna rastlanmaktadır. Bu bulgular literatürdeki bazı çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Conner ve diğerleri, 2010). Sosyal-kültürel normlar bireyin davranışları üzerinde kısıtlayıcı bir etken olması nedeniyle birey bu normların dışına çıktığı takdirde sosyal damgalanmaya maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla psikolojik destek alan bireyler toplum tarafından tuhaf bakılarak, yetersiz, asosyal, sorunlu gibi olumsuz etiketlenmelerle karşılaşabilir. Psikoterapiye ilk defa başvuran ya da psikoterapi hakkında kaygıları olan bireyler, psikoterapistle paylaştığı bilgilerin üçüncü bir kişi tarafından duyulmasıyla sosyal damgalanmaya maruz kalacağını düşünerek psikolojik destek almaya ilişkin tutumlarını olumsuz yönde etkilemesi oldukça olası görünmektedir. Conner ve arkadaşlarına (2010) göre, ruh sağlığı hakkında toplumun tutum ve normlarına göre bireyin algısı sonucunda, psikolojik yardım alma konusunda çoğunlukla olumsuz beklenti ve tutumlar oluşmaktadır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; yaş ve medeni durum değişkenleri ile psikolojik yardım alma tutumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yaş ve medeni durum değişkenlerinin yalnızca Psikoterapi hakkında düşünceler üzerinde anlamlı bir farklılık bulunduğu, buna göre; psikoterapi hakkında düşüncelerin yaşı büyük olan katılımcılarda ve bekar katılımcılarda daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; eğitim durumu ile psikolojik yardım alma tutumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Eğitim durumu yalnızca psikoterapi hakkında düşünceler ve psikolojik yardım alma nedeniyle sosyal damgalanma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre; psikoterapi hakkında düşüncelerin eğitim düzeyi yükseldikçe olumlulaştığı ve bireyin psikolojik yardım alma konusundaki eğiliminin arttığı, psikolojik yardım alma nedeniyle sosyal damgalanma endişesinin eğitim düzeyi yükseldikçe düşebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumdan eğitim seviyesi yüksek katılımcıların psikolojik yardım aldıkları durumda eğitim seviyesi düşük katılımcılara göre sosyal damgalanma konusundaki endişelerinin daha düşük olabileceği sonucu çıkarılmaktadır.

Aylık gelir ile yalnızca Psikoterapi Hakkında Düşünceler Ölçeği'nin imaj sorunu alt ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu, buna göre; aylık gelir miktarı arttıkça psikoterapiye gitme nedeniyle duyulan imaj korkusu azalabildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre en uzun süre yaşanan yer ve sosyoekonomik düzey psikolojik yardım alma tutumu ve psikoterapi hakkında düşünceler ve psikolojik yardım alma nedeniyle sosyal damgalanma endişesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak; bu araştırmada kadınların erkeklere göre daha anlamlı ve olumlu şekilde psikolojik yardım arama içinde olabileceği görülmüştür. Kırmızı oda dizisi bireylerin psikolojik yardım arama tutumunu olumlu yönde etkilemiş olabilir. Ancak arada bir neden sonuç ilişkisi kurmak bu çalışmanın kapsamında mümkün değildir. Psikolojik yardım alma tutumu sadece cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermektedir ve kadınların psikolojik yardım alma tutumu erkeklere göre daha yüksektir.

Sosyal damgalanma algısı cinsiyet ve eğitim durumu değişkenlerine göre farklılık göstermektedir. Buna göre, kadınların sosyal damgalanma algısı daha düşüktür ve eğitim düzeyi yüksek olan katılımcılarda sosyal damgalanma algısı daha düşüktür. Psikolojik yardım almaya ilişkin tutumun, psikoterapi hakkındaki kaygılı düşünceler ile negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Buna göre psikoterapi hakkında kaygılı düşünceleri bulunan katılımcıların psikolojik yardım alma tutumu daha düşüktür. Psikolojik yardım alma nedeniyle sosyal damgalanma algısının psikolojik yardım alma tutumuyla negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre sosyal damgalanma algısı yüksek olan katılımcıların psikolojik yardım alma tutumu daha düşüktür.

Araştırma sonuçlarına göre kadınların erkeklere göre psikolojik yardım aramaya daha olumlu bakması ile psikolojik yardım arama tutumu ile hem cinsiyetin hem de toplumsal cinsiyetin anlamlı ve önemli bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu nedenle insanlara psikolojik danışma hizmetleri planlanırken toplumsal cinsiyet rolleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırmanın sonucuna göre psikolojik yardım alma niyetini ilişkisinin ölçülmesinde demografik ve bireysel faktörlerin üzerinde daha fazla durulması gerektiği söylenebilir. Ayrıca dizinin eş zamanlı olarak katılımcılara izletilmesi ve hemen akabinde psikolojik destek almaya yönelik beklentilerini ölçen nicel yöntemler kullanmak araştırmanın daha doğru ve etkili sonuçlar ortaya koymada doğruluk ve güvenilirliğini arttıracaktır.

Araştırmanın sınırlılıkları;

Demografik, bireysel ve çevresel faktörlerin psikolojik yardım alma niyetiyle ilişkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın pandemi sebebiyle çevrimiçi yapılması araştırmanın güvenilirlik ve doğruluğunu olumsuz etkilemiş olabilir.

KAYNAKÇA

- Andrews, G., Issakidis, C. ve Carter, G. (2001). Shortfall in mental health service utilization. *British Journal of Psychiatry*, 179(5), 417-425.
- Annaberdiyev, D. (2006). *Türkiye’de eğitim gören Türk Cumhuriyetleri ve Türk üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım arama tutumları, psikolojik ihtiyaçları ve psikolojik uyumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*[Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Arabacı, R.B., Başoğlu, C. ve Büyükbayram, A. (2015). Adli psikiyatri hastalarının içselleştirilmiş damgalanma ve sosyal işlevsellik düzeyleri. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 16(2), 113-121.
- Arslantaş, H. (2003). *Yetişkinlerde profesyonel psikolojik yardım arama tutumu ve bunu etkileyen faktörler*[Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Arslantaş, H., Dereboy, İ.F., Aştı, N. ve Pektekin, Ç. (2011). Yetişkinlerde profesyonel psikolojik yardım arama tutumu ve bunu etkileyen faktörler. *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 12(1), 17-23.
- Atik, G. ve Yalçın, İ. (2011). Help-seeking attitudes of university students: the role of personality traits and demographic factors. *South African Journal of Psychology*, 41(3), 328-338.
- Atkinson, D.R., Lowe, S. ve Matthews, L. (1995). Asian-American acculturation, gender, and willingness to seek counseling. *Journal of Multicultural Counseling & Development*, 23(3), 130-138.
- Aydın, M. (2017). Lisans öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülüklerinin incelenmesi. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 76-94.
- Bahn, D. (2001). Social learning theory: Its application in the context of nurse education. *Nurse Education Today*, 21(2), 110-117.
- Bandura A. (2004). Health promotion by social cognitive means. *Health Educ Behav.* 31(2), 143-164. <https://doi.org/10.1177/1090198104263660>
- Bandura, A. (1998). Health promotion from the perspective of social cognitive theory. *Psychology and Health*, 13(4), 623-649. <https://doi.org/10.1080/08870449808407422>
- Bandura, A. (2001) Social cognitive theory of mass communication, *Media Psychology*, 3(3), 265-299. https://doi.org/10.1207/S1532785XMEP0303_03

- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.1>
- Bandura, A. ve Wood, R. (1989). Social cognitive theory of organizational management. *The Academy of Management Review*, 14(3), 361-384.
- Bandura, A. (1989). Social cognitive theory. In R. Vasta (Eds.), *Annals of child development: Six theories of child development* (6th ed., pp. 1-60). CT: JAI Press.
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (14), 198-210.
- Bicil, B. (2012). *Yetişkinlerin psikolojik yardım arama niyetlerinin incelenmesi: İzmir ili örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Biddle S.J.H., Brehm W., Verheijden M.V. ve Hopman-Rock, M. (2012). Population physical activity behaviour change: A review for the European college of sport science. *European Journal of Sport Science*, 12(4), 367-383.
- Bowlby, J. (1977) Attachment and Loss, vol. 3: Loss: Sadness and Depression, *Basic Books*
- Cepeda-Benito, A. ve Short, P. (1998). Self-concealment, avoidance of psychological services, and perceived likelihood of seeking professional help. *Journal of Counseling Psychology*, 45(1), 58-64.
- Conner, K.O., Copeland, V.C., Grote, N.K., Koeske, G., Rosen, D., Reynolds, C.F. ve Brown, C. (2010). Mental health treatment seeking among older adults with depression: The impact of stigma and race. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 18(6), 531-543.
- Corrigan P.W. (1998). The impact of the stigma on severe mental illness. *Cogn Behav Pract*, 5(2), 201-222.
- Cüceloğlu D. (1991). *İnsan ve davranışı* (36. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Czuchta, D.M., ve McCay, E. (2001). Help-seeking for parents of individuals experiencing a first episode of schizophrenia. *Archives of Psychiatric Nursing*, 15(4), 159-170.
- Çankaya, Z., Erkan, S., Terzi, Ş., ve Özbay, Y., (2011). Üniversite öğrencilerinin profesyonel yardım alma tutumları cinsiyet rolleri ve kendini saklama düzeyleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 59-71.
- Çolak, E. (2018). *Sosyal fayda projelerinde gönüllü çalışan üniversite öğrencilerinde mutluluk ve psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.
- Demirbaş, M. ve Yağbasan, R. (2005). Sosyal öğrenme teorisine dayalı öğretim etkinliklerinin, öğrencilerin bilimsel tutumlarının kalıcılığına olan etkisinin incelenmesi. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 363-382.
- Dilbaz, N., Seber, G., & Tekin, D. (1987). Pratisyen hekimlerin depresyonun klinik formlarına ve tedavi kriterlerine olan yaklaşımlarının değerlendirilmesi. 23. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi, İstanbul, 795-800.
- Dilek, C. (2010). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Erkan, S., Özbay, Y., Çankaya, A.C., ve Terzi, Ş. (2012). Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülük düzeylerinin yordanması. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12 (1), 25-42.
- Fischer, E.H., ve Turner, J.L. (1970). Orientations to seeking professional help: Development and research utility of an attitude scale. *Erratum. Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 35(3), 79-90. <https://doi.org/10.1037/h0020198>
- Gibbons, F. X., Stock, M. L., & Gerrard, M. (2020). The prototype-willingness model. *The Wiley encyclopedia of health psychology*, 517-527.
- [Giddens, A. \(2012\). Medya.Sosyoloji \(1. Baskı, s. 630-678\). Kırmızı Yayınları.](#)
- Kaniasty, K., ve Norris, F. (2000). Help seeking comfort and receiving social support: The role of ethnicity and context of need. *American Journal of Community Psychology*, 28(4), 545-581.
- Karadağ, C. (2019). *İlkokul öğretmenlerinin depresyon düzeyleri ile psikolojik yardım alma tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yakın Doğu Üniversitesi.
- Keklik, İ., (2009). Profesyonel psikolojik yardım aramaya ilişkin tutumlar: Türk ve Amerikan lisansüstü öğrencilerle karşılaştırmalı bir çalışma. *EJER: Eurasian Journal of Educational Research*, 37(1), 159-173.
- Keskin, A., Ünlüoğlu, İ. ve Yenilmez, Ç. (2013). Ruhsal bozuklukların yaygınlığı, cinsiyetlere göre dağılımı ve psikiyatrik destek alma ile ilişkisi. *Nöro Psikiyatri Arşivi*, 50(4), 344-351.
- Komiya, N., Good, G. ve Sherrod, N. (2000). Emotional openness as a predictor of college students' attitudes toward seeking psychological help. *Journal Of Counseling Psychology*, 47(1), 138-143.
- Kushner, M.G. ve Sher, K.J. (1989). Fears of psychological treatment and its relation to mental health service avoidance. *Professional Psychology: Research and Practice*, 20(1), 251-257.
- Mert, H. ve Yardımcı Güler, T. (2015). İmplant edilebilen kardiyoverter defibrilatörlü hastaların bakımında sosyal bilişsel teorisinin kullanımı. *Journal of Education and Research in Nursing*, 12(1), 25-31.

- Miller, W.R. (1985). Motivation for treatment: A review with special emphasis on alcoholism. *Psychological Bulletin*, 98(1), 84-107.
- Oral, M. ve Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 93-114.
- Özbay, Y., Terzi, Ş., Erkan, S. ve Cihangir Çankaya, Z. (2011). Üniversite öğrencilerinin profesyonel yardım arama tutumları, cinsiyet rolleri ve kendini saklama düzeyleri. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 59-71.
- Özmen, E. ve Taşkın, E.O. (2007). Ruhsal hastalıklara yönelik tutumların ruh sağlığı hizmetlerine etkisi. Taşkın, E.O. (Eds.), *Stigma Ruhsal Hastalıklara Yönelik Tutumlar ve Damgalama (s. 193-208)*. Meta Basım Matbaacılık.
- Porcari, C. (2009). *Predictors of help-seeking in returning operation enduring freedom (oef) and operation iraqi freedom (oif) veterans* [Unpublished doctoral dissertation]. Eastern Michigan University.
- Pustu, Y. (2017). Yolsuzlukla mücadele ve medya. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (9), 3-23.
- Rickwood, D., Deane, F.P., Wilson, J.C. ve Ciarroci, J. (2005). Youngpeople's help-seeking for mental health problems. *Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health*, 4(3), 1-34.
- Selçuk, A. (2010). *Sosyal destek ve mental sağlık durumunda sosyoekonomik sağlık eşitsizlikleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Serim, F. ve Cihangir Çankaya, Z. (2015). Yetişkinlerin psikolojik yardım arama tutumlarının yordanması. *Ege Eğitim Dergisi*, (16)1, 178-198.
- Set, Z. (2019). Bağlanma figürü olarak terapist ve bağlanmanın terapötik ittifaktaki yeri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (19), 57-60
- Şimşek, P. (2017). Yetişkinlerin psikolojik yardım alma tutumlarının incelenmesi: Mardin ili örneği. *ABMYO Dergisi*, 45(1), 105-126.
- Tata, S.P. ve Leong, F.T.L. (1994). Individualism-collectivism, social-networkorientation, and acculturation as predictors of attitudes toward seeking professional psychological help among Chinese Americans. *Journal Of Counseling Psychology*, 41(3), 280-287.
- Topkaya, N. (2011, Ağustos). *Psikolojik yardım alma nedeniyle kendini damgalama ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması* [Kongre Sunumu]. XI. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Topkaya, N. (2014). Psikolojik yardım alma niyetini yordamada demografik, bireysel ve çevresel faktörler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 29(74), 1-14.
- Topkaya, N. (2014). Psikolojik yardım almaya ilişkin tutumu yordamada cinsiyet, psikolojik yardım alma nedeniyle kendini damgalama ve sosyal damgalanma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 1-17. <http://doi.org/10.7822/omuefd.33.2.3>
- Topkaya, N. ve Meydan, B. (2013). Üniversite öğrencilerinin problem yaşadıkları alanlar, yardım kaynakları ve psikolojik yardım alma niyetleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 25-37.
- Turğut, M. ve Yaşar, O. (2019). Psikolojik yardım alma tutumu ve spor. *Iğdır Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Türkün, S. (2001). Stresle başa çıkma biçimi, iyimserlik, bilişsel çarpıtma düzeyleri ve psikolojik yardım almaya ilişkin tutumlar arasındaki ilişkiler: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-16.
- Vergili, O. (2017). *Profesyonel psikolojik yardım arama tutumuna ilişkin geliştirilen psikoeğitim programının profesyonel psikolojik yardım arama tutumlarına etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.
- Vogel, D.L. ve Wester, S.R. (2003). To seek help or not to seek help: The risks of self-disclosure. *Journal of Counseling Psychology*, 50(1), 351-361.
- Vogel, D.L., Wester, S.R., ve Larson, L.M. (2007). Avoidance of counseling: Psychological factors that inhibit seeking help. *Journal of Counseling and Development*, 85(4), 410-422.
- Vogel, D.L., Wester, S.R., Wei, M. ve Boysen, G.A. (2005). The role of outcome expectations and attitudes on decisions to seek Professional help. *Journal of Counseling Psychology*, 52(4), 459-470.
- World Health Organization. (2014). *Mental health atlas*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/178879/9789241565011_eng.pdf?sequence=1
- World Health Organization. (2020). *Basic Documents Forty-ninth Edition*. https://apps.who.int/gb/bd/pdf_files/BD_49th-en.pdf#page=7
- Yıldırım, G., Tambağ, H. ve Savaş, N. (2021). Şizofreni hastalarının yakınları için damgalanma ölçeği geliştirme; geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Int J Acad Med Pharm*, 3(2), 115-119.

Yüksel, E.G., ve Taşkın, E.O. (2005). Türkiye’de hekimler ve tıp fakültesi öğrencilerinin ruhsal hastalıklara yönelik tutum ve bilgileri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6(1), 13-21.

Zhang, N. ve Dixon, D.N. (2003). Acculturation and attitudes of asian international students toward seeking psychological help. *Journal Of Multicultural Counseling And Development*, 31(1), 205-222.